

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ASKERİ ARAZİLERİN DÖNÜŞÜMÜ: İSTANBUL
ÖRNEĞİ

İSMAİL YILMAZ ERBAŞ
2502110182

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Pelin Pınar GİRİTLİOĞLU

İSTANBUL-2021

ÖZ
ASKERİ ARAZİLERİN DÖNÜŞÜMÜ: İSTANBUL ÖRNEĞİ
İsmail Yılmaz ERBAŞ

Bu çalışmada, bugünün Türkiye'sinin kentleşme sürecinde kapitalizmin önemli bir kullanım alanı haline gelen kent askeri arazilerinin dönüşümü üzerinde durulmaktadır. Söz konusu dönüşümü etkileyen kuramlar kullanılarak Klasik, Neo-Klasik ve Marksist yaklaşımlar arasındaki ilişkisellik ve çatışmalar tartışılmaktadır. Bu manada kentin ekonomik, toplumsal, mekânsal süreçleri üzerinde durulmaktadır. Çalışmaya özgün bir dönemsellik tasnifi kullanılarak askeri alanların kent mekanlarının üretimi için hızlı bir şekilde nasıl kullanıldığına bakılmakta, 2000'li yıllar sonrasına ve özellikle 15 Temmuz 2016 sonrasına yoğunlaşmaktadır. Dönem itibariyle ilgili kanunlar, bu kanunlarda yapılan sık değişikliklerin alanların dönüşümüne etkileri incelenmektedir.

Kentsel üretimin son kalan konut depolarından birisi olan askeri alanların tanımı yapılmakta, alanların özelleştirilmesine yönelik uygulamalara odaklanılmaktadır. Kapitalizmin kendi yarattığı krizlere çözüm bulmak adına yarattığı mekânsal, ekonomik ve toplumsal ayrışma ve bunların bir diğerine etkileri askeri alanlarla açıklanmaktadır. Alanların kentsel dönüşüm maksatlı imara açılmalarının görünürlüğü Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde yaşanan örnek olaylar üzerinden tartışılmaktadır.

Türkiye'de kent dönüşümünün Tanzimat döneminden itibaren İstanbul Makroformu üzerindeki etkisi öne çıkarılmaktadır. Bu süreçte dönemsel olarak yaratılan farklı farklı olağanüstülük algılarının nasıl askeri alanlar kullanılarak kent üretimini etkilediği, rant için satışa konu edildiği aktarılmaktadır. Buradan hareketle askeri alanların etrafında değer artışlarının yaratıldığı, takiben kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçirilerek niteliklerinin değiştirildiği gösterilmektedir. İstanbul metropolitenindeki askeri alanların özelleştirilmesinin sonuçları dünden bugüne konut dönüşümlü örnek olaylar üzerinden açıklanmakta, iki örnek olayın yargı süreçlerine bakılmaktadır. Güvenlik endişesiyle inşa edilmiş surlar içindeki İstanbul'un yerini surların dışında kalmış, yeşili alanları azalmış, yüksek ve betonarme yapılardan oluşan İstanbul'un nasıl aldığı ilk kez askeri alanlar üzerinden aktarılmaktadır. İstanbul metropoliten alanı makroformu'nun toprakları o kadar çok tüketilmiştir ki, sıranın kentte bulunan askeri alanlara geldiği betimlenmektedir.

Bu hızlı kent biçimlenişinin, eskiden bireysel yapılaşmalar ile parçalar halinde tek yapı adaları veya parseller üzerinden gerçekleşirken, şimdi askeri alanlar gibi geniş araziler üzerinden gerçekleştirildiğine odaklanılmaktadır. Geçmişte dokunulmaz olan, güçlü devlet olgusunun kent içindeki görünümünü ifade eden askeri alanların yaşanabilir bir kent için mi yoksa rant için mi kullanılması gerektiğinin cevapları aranmaktadır. Yapılan durum tespitleri ışığında toplumun tamamını kapsayan bir kent hakkı anlayışı çerçevesinde neler yapılması gerektiği ortaya konulmaktadır. İnsanca yaşanabilir bir kentin dönüşümünde askeri alanların belirleyici ve katalizör olup olmadığı sorunsalının çözümlemesi yapılmaktadır. Söz konusu dönüşümün kent için bir fırsat mı yoksa hezimet mi yaratacağı hakkında tespitler yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Rant, Kamu Mülkiyeti, Kamu Yararı, Kamu Malı, Özel Mal, Kamusal ve Özel Alan, Kent Hakkı, Kamu Taşınmazlarının Özelleştirilmesi, Askeri Alan.

ABSTRACT

URBAN TRANSFORMATION OF MILITARY LANDS: THE ISTANBUL EXAMPLE

İsmail Yılmaz ERBAŞ

In this study, on the basis of Turkey's urban transformation is focused on the use of military land. The theories used in this context are explained. Urban transformation of military areas, which have become an important tool of the capitalist process, is emphasized. For this reason, the relationality between theories is explained through military lands by making use of Neo-Classical and Marxist approaches. The privatization of the military areas and the decisions and actions of the state that provided this privatization are conveyed. In this context, the economic, social and spatial processes of the city are mentioned. In Turkey, periodically, the 2000s, when military areas began to be used rapidly for urban transformation, and after July 15 2016 are looked at. From this point of view, the relevant laws are examined, and the effects of the frequent changes in these laws on the transformation of military areas are emphasized.

Definition of military areas, one of the last remaining residential depots of urban transformation, is made. Military factors affecting the existence of areas in cities are explained. Privatization of military areas for urban transformation purposes; economic, social, spatial and demographic terms are examined through some case studies in Turkey. It is examined how capitalism uses military lands to find solutions to the crises it has been created by himself and how it causes spatial, economic and social segregation.

The effect of urban transformation in Turkey on the Istanbul Macroform since the Tanzimat period is highlighted. In this process, it is conveyed how different perceptions of extraordinariness, which are created periodically, affect urban production by using military areas and are subject to sale for rent. From this point of view, it is shown that value increases were created around military areas, and then their qualities were changed by passing them from public good to private good.

From this point of view, it is shown that value increases were created around military areas in the city, and then their qualities were changed by passing them from public ownership to private ownership. The results of the privatization of military areas in the Istanbul metropolitan area are explained through two cases and the judicial processes of two them are

examined. The lands of the Istanbul metropolitan area macroform have been consumed so much that it is depicted that it is the turn of the military areas in the city.

In this process, it is emphasized how different extraordinary situations such as the periodically created earthquake threat or the security of the city are used for the purpose of rent. The results of the privatization of military areas in Istanbul are shown through case studies from yesterday to today, and the relation between privatization of military areas and urban gentrification is discussing.

It is stated that due to the scarcity of the city lands, the military areas are used to generate rent, and the areas are turned into a solution for the excessive accumulation environment. It is emphasized that the state plays an active role in this formation. The high cost of evacuating military areas belonging to the whole community for public interest is mentioned.

As a result, What needs to be done in a way that covers the whole of society and respects the right to the city is put forward. Whether the military areas are determinant in the transformation of a humane habitable city is being mentioned. Whether this transformation will create an opportunity or a defeat for the city is put forward. What needs to be done for this is explained.

Keywords: Value, Rent, Public Ownership, Public Interest, Public Good, Privite Good, Public and Privite Place, The Right to The City, Privatization, Military Areas.

ÖNSÖZ

Türkiye kentleşmesini ve kentsel dönüşümünü anlamak için kamusal alanları kullanma sürecini ortaya koyma ve ne boyutta olduğunu gösterme isteği, bizi bu araştırmaya yönlendirmiştir. Çünkü her dönemin egemenlerinin tercihleri doğrultusunda kullanılan kent dönüşümleri, artık askeri alanların dönüştürülmesi boyutuna geçmiştir. Buradan hareketle askeri alanların kentlerde üretilmesini ve dönüşümünü etkileyen faktörlerin açıklanması adına kuramsal altyapısını kurguladığımız bu özgün çalışmada, kamusal alanların özelleştirilmesine askeri alanlar üzerinden yaklaşılmaktadır. Böylece kent mekânlarında dönemsel süreçlerde yaşanan olağanüstü hâl durumunun askeri alanların oluşumuna ve dönüşümüne etkisi öne çıkarılmakta, bugünün kent dönüşüm uygulamalarına eleştirel boyutta yeni bir bakış açısı kazandırılmaktadır.

Akademik yazında askeri alanlara ilişkin ilk ve özgün olan bu tez çalışmasının üretilme sürecinde destek ve katkı sunan pek çok kişiye öncelikle teşekkürlerimi sunmak isterim. Özellikle, başta danışman hocam Doç. Dr. Pelin Pınar GİRİTLİOĞLU olmak üzere, tez izleme heyetinde bulunan Doç. Dr. Sevim BUDAK ve Doç. Dr. Hülya BERKMEN destek, sabır ve emekleri ile çalışmaya çok önemli katkılarda bulundular. Zorlu geçen pandemi döneminde çok kıymetli zaman, bilgi ve tecrübelerini benimle sınırsız olarak ve sabırla paylaştılar, tüm bunlar için kendilerine sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca, doktora eğitimim esnasında derslerini dinleme onuruna eriştiğim, tezin ortaya çıkmasını sağlayan akademik bilgi birikimi ve deneyiminin oluşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Adalet ALADA, Prof. Dr. Hatice KURTULUŞ ve Prof. Dr. Gülay Günlük ŞENESEN'e se ne kadar teşekkür etsem azdır. İlave olarak, katkı sunan, desteklerini eksik etmeyen diğer tüm hocalarıma, meslektaşlarıma ve eğitim emekçilerine minnettarım. Diğer taraftan her konuda anlayışını eksik etmeyip moral veren, tezimi kendisine okurken dikkati ve gülümsemesi hiç yüzünden kaybolmayan, zor zamanlarımda desteği hep yanımda hissettiğim sevgili eşim Sıdıka Sadiye ERBAŞ'a, canım evlatlarım Beyza ve Berat'a da teşekkür ediyorum. Son olarak başta torunum Kayra olmak üzere tüm ailemin bireylerine bu çalışmada çokça vurgulanan 'hakça paylaşımı' hayatları boyunca rehber edinmelerini ve kovalamalarını tavsiye ediyorum.

İsmail Yılmaz ERBAŞ

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kamusal Alan ve Mülkiyet.....	13
1.1.1. Kamusal Alan.....	13
1.1.2. Kent ve Kamusal Alan İlişkisi.....	17
1.1.3. Mülkiyet.....	19
1.1.4. Kamusal Alanda Yarar Kavramı.....	26
1.1.4.1. Üstün Kamu Yararı.....	30
1.1.4.2. Kent Hakkı.....	32
1.2. Rant.....	34
1.2.1. Değer.....	34
1.2.2. Emek Değer ve Fayda Değer.....	37
1.3. Rant Yaklaşımları.....	38
1.3.1. Klasik Rant Yaklaşımı.....	38
1.3.2. Marksist Rant Yaklaşımı.....	40
1.3.3. Neo-Klasik Rant Yaklaşımı.....	43
1.4. Kamu Mülkiyeti ve Rant İlişkisi.....	45
1.5. Askeri Alan.....	48
1.5.1. Askeri Alanların Üretimi.....	54
1.5.2. Askeri Alanların Büyüklüğünü Etkileyen Faktörler.....	57
1.6. Bölüm Özeti.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERİ ALANLAR BOYUTUYLA KAMU ARAZİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

2.1	Kent Mekânının Üretilmesi.....	60
2.2	Kent Mekânlarındaki Birikiminin Paylaşım ve Bölüşüm Süreçleri.....	62
2.2.1	Ekonomik Süreç.....	64
2.2.2	Toplumsal Süreç.....	67
2.2.3	Mekânsal Süreç.....	68
2.3	Kamu Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş	71
2.3.1	Kentsel Topraktan Arsaya Dönüşüm.....	72
2.3.2	Kamunun Özel Mülkiyet Oluşturma Karar, Eylem ve İşlemleri.....	76
2.4	Askeri Alanların Özelleştirilmesine Yönelik Yasal Süreç.....	81
2.5	Bölüm Özeti.....	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN REZERVİ ASKERİ ALANLAR İSTANBUL ÖRNEĞİ

3.1	Askeri Alanlarının Üretimine Tarihsel Gelişim Süreci.....	100
3.1.1	Askerin Batılılaşmasından Çağdaşlaşmasına (1839-1923)	102
3.1.1.1	Dönemin Askeri Alanları.....	104
3.1.2	Ülke Savunmasından Rejimin Savunmasına (1923-1950)	106
3.1.2.1	Dönemin Askeri Alanları.....	109
3.1.3	Askeri Alanların Üretim Evresi (1950-1980)	111
3.1.3.1	Dönemin Askeri Alanları.....	113
3.1.4	Askeri Alanların Kentleşme Evresi (1980-2000)	118
3.1.4.1	Dönemin Askeri Alanları.....	122
3.1.5	Askeri Alanların Dönüşüm Evresi (2000-2016)	125
3.1.5.1	Dönemin Askeri Alanları.....	131
3.1.6	Askeri Alanların Esas Dönüşüm Evresi (15 Temmuz 2016 ve Sonrası)	133
3.1.6.1	Dönemin Askeri Alanları.....	135
3.2	İstanbul da ki Askeri Alanların Piyasalaşma Süreci.....	142
3.3	Askeri Alanları Dönüşümünün Örnek Olaylar Üzerinden Okuması.....	170

3.3.1	Zeytinburnu Tank Bakım Fabrikası.....	171
3.3.2	Zekeriyaköy Füze Üssü.....	178
3.4	Bölüm Özeti.....	182

SONUÇ	189
KAYNAKÇA	196
EKLER	205
ÖZGEÇMİŞ	219

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1-1: Hazine Taşınmaz Malları.....	22
Tablo 2-1: Hazine Taşınmazların Tiplerine Göre Dağılımı (2019 Yılı)	74
Tablo 2-2: Hazineye Ait Tescilli Malların Cinslere Göre Dağılımı (2019 Yılı)	74
Tablo 2-3: Hazine Adına Tescilli Malların Yıllara Göre Dağılımı.....	75
Tablo 2-4: Hazine Adına Tescilli Malların Yıllara Göre Dağılımı.....	75
Tablo 2-5: Taşınmazların Yıllara Göre Satış Dağılımı (1.000 TL)	76
Tablo 3-1: 1927-1950 Yılları Kırsal ve Kentsel Nüfus Tablosu.....	108
Tablo 3-2: Yıllar İtibarı ile Savunma Bütçesi (1938-1949)	109
Tablo 3-3: 1950-1980 Yılları Kırsal ve Kentsel Nüfus Dağılım Tablosu.....	113
Tablo 3-4: Türkiye'nin Silahlanma/Savunma Harcamaları (Milyon USD)	118
Tablo 3-5: 1980-2000 Yılları Kırsal ve Kentsel Nüfusun Dağılım Tablosu.....	120
Tablo 3-6: Yıllar İtibarı ile MSB Bütçelerinin Genel Bütçeye Oranları.....	124
Tablo 3-7: 1993 Yılı TSK Personel Mevcut Durumu.....	125
Tablo 3-8: İstanbul İlçeleri Konut Yoğunlukları.....	128
Tablo 3-9: İstanbul Konut Satış ve Kira Bedelleri.....	128
Tablo 3-10: Türkiye'de Kır-Kent Nüfusunun Değişimi (1927-2017) Tablosu.....	129

Tablo 3-11: 2000-2018 Yılları MSB.lığı Toplam Harcamaları (Milyon TL)	131
Tablo 3-12: İstanbul Metropolitan Alanı Arazi Kullanım Tablosu.....	145
Tablo 3-13: İstanbul İli Kamusal Arazi Mülkiyet Durumu Tablosu.....	148
Tablo 3-14: İstanbul, Üsküdar ve Çengelköy Konut Satış ve Kira Bedelleri.....	150
Tablo 3-15: İstanbul, Üsküdar ve Selimiye Konut Satış ve Kira Bedelleri	151
Tablo 3-16: İstanbul, Esenler ve Davutpaşa Konut Satış ve Kira Bedelleri.....	155
Tablo 3-17: İstanbul, Beşiktaş ve Mecidiye Konut Satış ve Kira Bedelleri.....	156
Tablo 3-18: İstanbul, Eyüpsultan ve Rami Konut Satış ve Kira Bedelleri.....	158
Tablo 3-19: İstanbul, Beyoğlu ve Söğütözü Konut Satış ve Kira Bedelleri.....	160
Tablo 3-20: Zeytinburnu Konut Satış ve Kira Bedelleri.....	175
Tablo 3-21: Zekeriyaköy Konut Satış ve Kira Bedelleri.....	182

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Askeri Alan	53
Şekil 3.1: Tanzimat'tan Sonra Askeri Alanların Üretimini Etkileyen Önemli Kırılımlar.....	100
Şekil 3.2: Kuleli Askerî Lisesi	149
Şekil 3.3: Selimiye Kışlası.....	151
Şekil 3.4: Davutpaşa Kışlası	153
Şekil 3.5: Orhaniye Kışlası (Silahhanesi)	155
Şekil 3.6: Rami Kışlası	157
Şekil 3.7: Kalyoncu Kışlası	160
Şekil 3.8: Taksim Kışlası	161
Şekil 3.9: Zeytinburnu Askeri Lojmanları	163
Şekil 3.10: Tuzla Askeri Alanı	164
Şekil 3.11: Florya Askeri Lojmanları ve Tesisleri	165
Şekil 3.12: Hadımköy 431 Numaralı Parsel	166
Şekil 3.13: Çekmeköy Kışlası	167
Şekil 3.14: Jandarma Dikimevi Komutanlığı Arazisi	168
Şekil 3.15: Hasdal Tümgeneral Selahattin Gök Kartal Kışla Arazisi	169

Şekil 3.16: Esenler Atışalanı Kışlası	170
Şekil 3.17: Zeytinburnu Tank Bakım Fabrikası	171
Şekil 3.18: Zeytinburnu Tank Bakım Fabrikası Arazisi 2000 Yılı Sonrası Dönüşümü.....	177
Şekil 3.19: Zekeriyaköy Füze Üssü Askeri Alanı	178
Şekil 3.20: Zekeriyaköy Füze Üssü Arazisinin 2000 Yılı Sonrası Dönüşümü	181

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AVM	:	Alışveriş Merkezi
BA	:	Başbakanlık Arşivi
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DDK	:	Devlet Denetleme Kurulu
DHTA	:	Devletin Hüküm ve Tasarrufu Altında
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
DSİ	:	Devlet Su İşleri
EKGYO	:	Emlak Konut Gayri Yatırım Ortaklığı
GATS	:	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade in Services)
Ha	:	Hektar
HES	:	Hidrolik Enerji Santrali
İBB	:	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
KAKS	:	Kat Alanı Kat Sayısı
KHK	:	Kanun Hükümünde Kararname
MGK	:	Milli Güvenlik Kurulu
MİA	:	Merkezi İş Alanları
MSB	:	Millî Savunma Bakanlığı
SIPRI	:	Stockholm International Peace Research Institute (Stockhol Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü)

SSM	:	Savunma Sanayi Müsteşarlığı
ŞPO	:	Şehir Plancıları Odası
T.C	:	Türkiye Cumhuriyeti
TCDD	:	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TOKİ	:	T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
ÖİB	:	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

GİRİŞ

1. Genel

Batıda kent oluşumu, ideal toplumu yaratmanın ilk planlı mekânı olan ve kamusal alanın başlangıcı kabul edilebilecek “Polis” ile görülmektedir. Kentler o dönem itibariyle kamusal alanın varlığının derin izlerini taşıyan askeri ve ticari bir merkezdiler. Daha sonra dikdörtgen ve etrafı duvarlarla çevrili, içerisinde kamusal toplantılara tutkunluğu gösteren tapınak ve oyun sahası gibi alanları barındıran “Roma Siteleri” gelmektedir. Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasını takiben kilisenin kent hayatı üzerinde etkisinin ortaya çıktığı “Piskoposluk Kentleri” gelmektedir. Ortaçağ da, ticaretin canlanmasıyla birlikte komün kentleri oluşmakta, kentler; limanlar başta olmak üzere önemli stratejik yol kavşaklarında, korunaklı alanlarda, nehir ağzlarında kurulmaya başlamaktadır. Bu tür yerlerin seçiminin nedeni ticaretin odağı durumuna gelmiş kentlerin güvenliğini sağlamaktır. Güvenlik ihtiyacı, Polis de nasıl askerleri onun dış çeperlerine topluca yerleştirmişse, bu seferde kentlerin etrafına surların, savunma duvarlarının inşa edilmesine neden olmuştur. Değiş tokuşun artması ve sermayenin büyümesi tüccarları, güvenlik ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla sabit ve saldırı karşısında sığınabilecekleri kentlere yöneltmektedir. Bir taraftan bugün olduğu gibi sermaye kendisini güvende hissetmek için kentlere akarken, diğer taraftan kamusal alanın temsil edildiği ve içinde saray, kilise, katedral gibi yapılar barındıran kentler büyümeye başlamaktadır. Oluşan göç ve ticaret kentlerin nüfusunu artırmakta, pazarlar artık kent merkezi haline gelmektedir. Bu arada kentlerin boğaz gibi önemli deniz ticaret yollarını barındırması ya da o yolların üzerinde bulunması onların savunulması gereğini de öne çıkarmaktadır. Bu nedenle kentlerin içerisine, etrafına ya da taarruz istikameti üzerindeki stratejik noktalarına askeri alanlar kurulmaktadır. Sermayenin varlığı, korunması ihtiyacı kentlerde silahlı gücün varlığını çağrıştırmaktadır.

15 nci yüzyılda ticari rekabetin giderek artması, komünler arasındaki anlaşmazlıkları da beraberini getirmekte, silahlı güce olan ihtiyacı artırmaktadır. Çıkan anlaşmazlıklar komünleri artık prensin kentleri yapmakta, oluşan ortamda monarşiler kazançlı çıkmaktadır. 16 ncı yüzyılla birlikte modern devletlerin kurulmaya başlaması sanayi kentine doğru bir dönüşümü gerçekleştirmekte, kent ticaretini de giderek artırmaktadır. Konut/işyeri ayrımı belirginleşmekte, standartlaşma kentte hâkim olmaktadır. Bu arada askeri imgelerin kentlerde sayılarının arttığı, güçlü devlet olgusunu gösterecek heykellerin, anıtların kent mekanlarının

önemli olguları haline geldiği görülmektedir. Bu esnada hem kentler hem de ulus devletler inşa edilmektedir.

18 ve 19 ncu yüzyıllara gelindiğinde sermaye birikimine bağlı olarak ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nin de etkisiyle kentler uluslararası göçün merkezi haline gelmiştir. Duruma toplumsal açıdan bakıldığında; konut ve altyapı ihtiyacının artmasına bağlı olarak apartmanların ortaya çıkması kentin sınıfsal temelde mekânsal ayrışımı ve farklılaşmalarını derinleştirmektedir. Göçün yarattığı nüfus ve kentleşme nedeniyle baskı, suç ve şiddet çoğalmakta, kent dar sokakları asayişin sağlanmasında önemli bir engel teşkil etmektedir. Güvenlik ihtiyacı askeri alanların kentlerin içinde ya da etrafındaki varlık sebebi olmakta, güvenlik için büyük kamulaştırmalar yapılarak hem kentler dönüşmekte hem de askeri alanlar üretilmektedir. İki büyük dünya savaşı sonucu yıkılan şehirlerin yeniden inşası, kentlerde oluşan büyük yıkımlar birçok kamulaştırmalara gerekçe olmaktadır. Ulus devletin güçlü ordu imajının kentlerdeki görünürlüğü iyice belirginleştirmektedir. 2 nci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu siyasi düzen (NATO ve Varşova Paktı) özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülke kentlerinde güvenlikçi bakışın ortaya çıkmasına, çeperlerinde yeni silah sistemlerini barındıran askeri alanların kurulmasına neden olmaktadır.

1980 sonrasına gelindiğinde, uygulanan neoliberal politikalara bağlı ortaya çıkan küresel pazara geçiş isteği; kentleri ekonomik ve fiziksel sınırların olmadığı, acımasız rekabetin yaşandığı önemli mekânlar haline getirmektedir. Bunun sonucunda mekânsal ve sosyal ayrışmalar, yeni sınıfsal hiyerarşiler üzerinden kentlerdeki soylulaştırmaları (Gentrification)¹ daha da derinleştirmektedir. Yüzyılın sonuna gelindiğinde nüfus yoğunluğu kent ölçeğini, planını, işlev alanlarını etkilemeye başlamaktadır. Ranta dayalı gelişim ve dönüşüm isteği kent mekânının tüketimini hızlandırmaktadır.

21 nci yüzyılla birlikte kentlerde, zaman, mekân ve mesafe tamamen anlamsızlaşmakta, acımasız piyasa koşulları nedeniyle; eşitsizlik ve zenginlikler iyice çoğalmaktadır. Bu manada kent yerleşim alanlarındaki ayrımın oldukça sertleştiği gözlenmektedir. Kentler arasındaki artan rekabet ortamı, mekânın işgal edilerek üretimini artırmakta, sermayenin artışı çoğaltma ve koruma iştahını büyütmektedir. Bir taraftan bazı kentler bazılarına göre daha değerli hale

¹ Bkz. Şen, Besime: Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2011.

gelmekte, markalaşmakta, menkulleşmekte, diğer taraftan kent yoksulluğu ve mülksüzleşmesi artmaktadır. Sürdürülebilir kentsel dönüşüm kapitalizmin ‘yarattığı yeni krizin çözümü’ için bir çare haline gelmekte, kent topraklarının aşırı tüketimi sonucu ortaya çıkan toprak kıtlığı artık askeri alanlar gibi kamusal taşınmazların özelleştirilmesine neden olmaktadır. Bir dönem güvenlik ve asayiş denilmek suretiyle kent veya kenarlarında üretilen askeri alanlar bu seferde artığı artırmanın bir aracı yapılmak istenmektedir.

Kapitalist dönüşüm küresel ölçekte kentlerde bize bunu gösterirken, ulusal ölçekte Tanzimat’tan sonrasına bakılması bugünün askeri alanlarının kentlerdeki dönüşümünü anlamak adına önemlidir. Bu nedenle Tanzimat’ı takiben yapılan reformlarla bir taraftan imparatorluğun batı kapitalizmine eklenmesi sağlanırken diğer taraftan pek çok sahada olduğu gibi askeri alanların kentler de var oluşlarını da görünür kılmaktadır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, Ankara’nın Başkent yapılması projesi en önemli dönüşüm olarak öne çıkmaktadır. Bu arada genç Cumhuriyetin katı devletçi bakışı altında 1930’lara kadar önemli miktarlarda kamu toprağının tüketildiği, “1923-1934 yılları arasında 22.000 kadar aileye 73.000 hektar arazinin dağıtıldığı” (Tezel, 1994) görülmektedir. Sermayenin kentlerde konut yapmaya teşvik edilmesinin bu sürecin hızlanmasını sağlayan bir olgu olduğu gözlenmektedir. “Devlet eliyle gerçekleştirilen sanayileşme ile Anadolu kentlerinde yeni konut ve yerleşme biçimini belirleyen kesim, memur, bürokrat ve sanayi tesislerinde çalışan işçiler olmuştur” (Polat, Kaynak, 2018). Bu noktada 1923-1967 yılları arasında yapılan konut sayısının 172.882 adet olduğunu ifade etmek gerekir. 1927 yılında kentleşme oranı %24 dür (il ve ilçe merkezleri).

Konut yapımı için gerekli olan finansı sağlamak maksadıyla kurulan bankalar yardımıyla yaratılan mülkiyet farklılıklarının; özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi yeni gelişmekte olan kentlerdeki mülkiyet değişimlerini artırdığı görülmektedir. 1940-1944 tarihleri arasında 53.000 aileye 87.500 hektar, 1950-1960 tarihleri arasında 350 bin aileye 1.800.000 hektar toprak dağıtılmaktadır (Türker, 2010: 49).

1980 sonrası uygulanan neoliberal politikaların şekillendirildiği serbest piyasa ekonomisi uygulamaları Türkiye kentleşme politikalarını başka bir evreye taşımıştır. Kentlerde yaratılmakta olan yüksek rant potansiyeli ulusal ve küresel sermayenin arzusunu

çoğaltmaktadır. Bu dönemde konut bir tüketim ve yatırım aracı olmakta, kentleşmeye dair yeni aktörler ve yönetim biçimleri ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin yetkileri genişletilerek imar planı yapma yetkisi belediyelere verilmekte, kentin mekân ihtiyacını karşılamak için kamu mülkleri özelleştirilmeye açılmaktadır.

2000’li yıllar sonrasına gelindiğinde; Marmara Depremi’nin de etkisiyle konut ve kentlerdeki yenilenme ihtiyacı inşaat odaklı büyümeyi siyasetin hedefine koymaktadır. Finans sektöründe uzun vadeli kredilendirmeler yapılmaktadır. Mekânsal müdahaleler kapsamında planlamadan uzak yeni kent mekânları yaratmak bu dönemde hiçbir dönemde olmadığı kadar artmıştır. Hukuk araçsallaştırılmak suretiyle ayrıcalıklı imar haklarının yaratılması dönemin kentleşmesinin en temel göstergelerinden biridir. Kamulaştırma, özelleştirme gibi uygulamalar üzerinden kent toprağında mülkiyet değişimlerine gidilmekte, rant farklılıkları yaratılarak kent mekânının tüketilmesinin önü açılmaktadır.

Metropol kentler arasında başat olan ve bu çalışmanın araştırma evreni olarak seçilen İstanbul’da ise durum çok daha karmaşıktır. 2003 yılında ortaya çıkan ve uzun yıllar sürmekte olan siyasi iradenin, deprem, güvenlik, kentsel dönüşüm algısı gibi olağanüstülük üzerinden İstanbul’un mekânsal ve toplumsal yapısını değiştirdiği gözlenmektedir. İstanbul küresel rekabete ayak uydurarak marka kent yapılmak istenmekte, parçacıl müdahalelerle değerli olan kent toprağı yabancı sermayeye cazip hale getirilmektedir. Bu noktada toplumun tamamına ait olan kamu arazileri, ‘toplumsal yarar’, ‘kentlilik bilinci’, ‘kent hakkı’ kavramları göz ardı edilerek özelleştirilmek istenmektedir. Durum öyle bir hal almıştır ki, sıra okul, hastane ve askeri alan gibi hazine taşınmazlarının hızla tüketilmesine (yeniden) gelmiştir. Kamunun elinde bulunan bu taşınmazlar kentin yaşanabilir bir mekân olması için kullanmak yerine satışa çıkarılmaktadır. Bu bağlamda oluşan değerın sermayeye aktarılmasında kamu tarafından hukuksal, yönetsel ve işlemsel süreçler kullanılmaktadır. Oluşabilecek rantın kamu aygıtı tarafından dağıtılması bu taşınmazlar üzerinden kurgulanmaktadır. Kent toprakları, fayda ile emek değer; kurulu düzenin yararı ile kent hakkı savunucuları arasında yaşanan bir çatışma durumunun dönemsel sonuçlarına göre tüketilmektedir. Kamusal mülkiyetin varlığını da tehdit eden bu diyalektik; kentin şeklini, gelişimini, yaşamını, kalitesini, içeriğini, düzeyini şekillendirmekte, genel manada belirtmek gerekirse ekonomisini ve toplumsal yapısını olumsuz manada değiştirmektedir.

Oysa kent kamusal mülkiyetleri, düzensiz ve çarpık yapılaşmayı gidermenin, bozulmaları önlemenin, kent ıslahının, çevre düzenlemesinin ya da olası bir doğal afet hazırlığının önemli bir öznesi yapılmalıdır. Neoliberalizm ile gelen acımasız kapitalist ortamın kamusal mülkiyet alanları üzerinde yarattığı baskı öyle bir hal almıştır ki, artık kentler; askeri alanlar üzerinden biçimlenmeye başlamıştır. Kentleşmede sıra kamusal mülkiyetin bir zamanlar dokunulmazı olan askeri alanların metalaştırılmasına, sermayeleştirilmesine, yaratılan birikimin bu seferde askeri alanlar üzerinden bir sınıf lehine bölüşülmesine gelmiştir.

Kent ve kentleşmeye ilişkin ortaya çıkan bu yeni durum, bizi askeri alanlara dair gelişmelerin takibine ve analizine yönlendirmektedir. Askeri alanların; hangi yöntem ve araçlarla, hangi aktörlerin etkisiyle, nasıl özel mülkiyete konu edildiğine bakılmasını gerekli kılmaktadır. Sermayenin belirleyiciliğine terk edilen kent dönüşümünün daha iyi anlaşılması için yapılmış bazı sorgulamalar bu sefer de askeri alanlar üzerinden yapılmalıdır. Kent kamusal mülkiyetinin dönüşümüne, değişimine ekonomik, mekânsal ve toplumsal açıdan bakılarak; askeri alanların rant için kullanımının bu durumu nasıl etkilediği araştırmaya değer bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisindeki gelişimlere bağlı olarak örnek askeri alan değişim olayları ortaya konmalı, askeri alanların insanca yaşanabilir bir kent için fırsat olup olmadığı tartışılmalıdır.

2. Tezin Amacı

Askeri arazilerin satılarak kentsel dönüşüme tabi tutulmasına ilişkin ortaya çıkan yeni durumun, kent dönüşümü ve gelişimi açısından ya bir fırsat ya da bir tehdit olması yönüyle incelenmesi kentlerin geleceği açısından büyük öneme haizdir. Söz konusu önem nedeniyle çalışmanın temel hipotezi; **“Kentlerin yaşam mekânı olarak yeniden yapılandırılmasında askeri alanların dönüşümü bir fırsattır, askeri alanlar bu dönüşümün belirleyicisi ve katalizörü olabilir”** şeklinde belirlenmiştir. Bu hipotezden hareketle **çalışmanın iddiası;**

* Kentlerde kamunun karar, eylem ve işlemleriyle kamusal mülkiyet üzerinde yaratılan rantın paylaşım ve bölüşümünün ekonomi politliğini bu sefer de askeri alanlar üzerinden açıklayarak, alanların söz konusu ekonomi politiğin önemli mekânsal odaklarından biri olduğunu göstermek,

* Kentsel ihtiyaçlara bağlı olarak toplumun tamamını kapsayacak st ölçekli bir kent dönüşümü için askeri alanların nasıl kullanılması gerektiğine dikkat çekmek,

* Kapitalizmin kent üzerinde yarattığı sermaye odaklı kentleşme kurgusunun olumsuz etkilerinin azaltılmasında askeri alanların nasıl kullanılabileceğine örnek olaylar yardımı ile ışık tutmak,

* Literatürde yürütülen benzer tartışmalara, okul, hastane gibi kamu arazileri üzerinden yapılabilecek başka çalışmalara katkı sunmaktır.

3. Tezin nemi

Mevcut yazına bakıldığında, bugüne kadar kamusal mülklerin özelleştirilmesi hakkında birçok çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Kapitalizm ile kent arasındaki karşılıklı ilişkisellik, yorum ve eleştiriler kamu mülkleri üzerinden pek çok çalışmada incelenmiştir. Kamuya ait arazilerin özelleştirilmesi ile ortaya çıkan rantın oluşum ve bölüşümünün analizleri farklı yaklaşım biçimleri üzerinden daha önce yapılmıştır. Söz konusu çalışmalarda kamusal mülkiyetin devri üzerinden kamunun zarar ettirildiği, sosyal adalet ilkelerinin zedelendiği, sınıflar arasındaki farklılıkların daha da derinleştirildiği ortaya konmuştur. Kamusal mülklerin, hangi yöntemler, araçlar, aktörler etkisiyle nasıl arsaya evirildiği kentleşme ekonomi politiği üzerinden araştırılmıştır. **Ancak bu çalışmada; kamu taşınmazlarının toplumsal amaçlar dışında kullanımını mesele edinen daha önceki tespitler ve bulgular da dikkate alınacak olmakla birlikte ilk kez;**

* Askeri alanların kentlerin dönüşümü açısından ne anlama geldiği ortaya konmakta, bu manada kavramsal bir ereve çizilmektedir.

* Bir taraftan alanların üretilmelerinin nedeni ortaya konurken, diğer taraftan bütüncül planlamaya dayalı, kolektif düşünceyi barındıran yaşanabilir bir kent dönüşümü için bu alanların nasıl kullanılması gerektiği araştırılmaktadır.

* Kentlerin son ekolojik barınaklarından birisi olan askeri alanların özel mülkiyete konu edilmesi sonunda ortaya çıkan yok oluşlara yoğunlaşılmaktadır.

* Askeri alanların kentlerdeki özelleştirilmesiyle ilgili hukuki mevzuata ve alanlara olan etkisine detaylı olarak bakılmaktadır.

* Özellikle İstanbul olmak üzere Türkiye genelinde kentsel dönüşümün konusu yapılan askeri alanlar hakkında bir durum tespiti yapılmakta, kentteki örnek iki olay dava süreçleri de dahil olmak tartışılmakta, alanların rant için nasıl dönüştürüldüğüne ışık tutulmaktadır.

* Askeri alanların kentlerde üretilmeleri ve özelleştirilmeleri, kentsel dönüşüm uygulamalarının yetersizliği de göz önünde bulundurularak, Tanzimat’tan günümüze kadar uygulanan kentleşme politikaları ve askeri gelişmeler bağlamında incelenmektedir.

Tüm bu hususlardan hareketle ilklerin gerçekleştirileceği bu çalışmanın konusu, **“Askeri Arazilerin Dönüşümü: İstanbul Örneği”** olarak betimlenmiştir.

4. Tezin Temel Kabulleri

İlklerin gerçekleştirildiği **“Askeri Arazilerin Dönüşümü: İstanbul Örneği”** başlıklı bu çalışmanın hipotezi ve gayesi göz önünde bulundurulmak suretiyle tezin temel kabulleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir. Kabullerin tespitinde tarafsız bir bakışın sergilenmesine mümkün olduğunca gayret gösterilmeye çalışılmış olmakla birlikte;

* Marksist görüşün; askeri alanların kentleşmesini, nasıl kullanılması gerektiğini, rant için özelleştirilmesini, oluşan artığın paylaşımını anlatmak ve çözümlemek için en doğru kavramsal araçlara sahip bir yaklaşım olduğu değerlendirilmektedir.

* Kent kamusal mülkiyetinin özelleşme eğilimi hızlanarak devam etmekte, kamunun kent üzerinde üstlendiği uygulama şekil ve yöntemleri yenilenerek yeni dönemsel gerekçeler ışığında kurgulanmaktadır.

* Kentte kamuya ait ya da kamunun hüküm ve tasarrufu altında olan tüm taşınmazlarda olduğu gibi askeri alanların da sahipleri toplumun bizatihi kendisidir.

5. Tezin Çalışma Soruları

- * Askeri alanların kentlerde üretilmesini etkileyen sebepler nelerdir?
- * Askeri alanlarda rantı üreten faktörler nelerdir?
- * Kamunun askeri alanları değişim değerine çevirmesine ilişkin uygulamaya koyduğu karar ve eylemler; toplumsal yararın özel yarara, kullanım değerinin değişim değerine dönüştürülmesine sebep olmakta mıdır?
- * Askeri alanların kentlerde dönüşümü, kentin ekonomik, toplumsal, mekânsal süreçlerinin şekillenmesine etki eder mi?
- * Mekanlarının değişim değerine yönelmesi kapsamında kentin rantla ifade bulan bir irrasyonel yaşam alanı haline gelmesinde askeri alanların özelleştirilmesinin etkisi var mıdır?
- * Birer kamusal mülkiyet olan askeri alanlar üzerindeki birikimin, kent hakkı gözetilerek bölüşülmesinin toplumun tüm katmanlarıyla birlikte yaşamaya bir katkısı olabilir mi?
- * Askeri alanların dönüşümü; kentsel ihtiyaçlara ve güncel yaşam gereksinimlerine göre insanca yaşanabilir bir kentleşme için fırsat olabilir mi?
- * Askeri alanların özelleştirilmesi kent içerisindeki kamusal yaşamı ve kamusal mekânların varlığını etkilemekte midir?
- * Askeri alanların özelleştirilmesi siyasallaşmanın bir sonucu mudur?
- * Askeri alanların özelleştirilmesinin maliyeti nedir?
- * Askeri alanların mülkiyet yapısının değişim ve bölüşüm süreci; bütüncül planlamaya dayalı, katılımcı bir bakışla yaşanabilir kent üretimi adına nasıl yönetilmelidir?

6. Tezin Kapsamı

“Askeri Alanların Dönüşümü: İstanbul Örneği” başlıklı bu çalışma giriş hariç üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde sorun tarihsel süreç üzerinden küresel ve ulusal ölçekte ortaya konmakta, çalışmanın amacı, önemi, iddiası, ön kabulleri, kapsamı, yöntemi ile zaman ve mekân sınırları açıklanmaktadır. Tezin çözümlenmesine ışık tutacak, temel teşkil edecek alt sorular ortaya konmaktadır.

Kuramsal çerçevenin oluşturulduğu birinci bölümünde; kavramlar daha önce yapılmış çalışmalarda olanlar da dikkate alınarak, farklı anlam, eleştiri ve yaklaşımlar üzerinden aktarılmaktadır. Özne pratikler içinde ilgili kuramlar açıklanmakta ve tez için gerekli fikri altyapı oluşturulmaktadır. Bu manada kapitalist sürecin önemli bir alanı haline gelen kentteki yansımalar odaklanılmakta, bunun için hâkim Neo-Klasik ve eleştirel Marksist kavramlar arasındaki ilişkisellikler kullanılmaktadır. Tüm bu düşüncelerden hareketle, ilk olarak Adam Smith, Ricardo ve Karl Marx tarafından ileri sürülen yaklaşımlardan faydalanılarak askeri alanların dönüşümünün kavramsal alt yapısı çizilmektedir. Özellikle son dönem düşünürlerinden Harvey, Castells, Lefebvre’nin sorunsalın çözümünü etkileyecek tespitlerinden faydalanılmaktadır. Bu düşünürlerin tespitleri temel alınmak suretiyle, yapılan düzenlemelere, ilgili aktörlere, verilen sorumluluklara bakılarak kent askeri alanlarının dönüşümünün nasıl olması gerektiği hakkında bir çerçeve çizilmektedir.

Askeri alanların özelleştirilmesinin sınırlarını belirlemek adına, mülkiyet ve değer kavramlarının analizi yapılmaktadır. Askeri alanların kentleşme adına kullanımını etkileyen kamusal alan, kamu mülkiyeti, yarar, kentsel dönüşüm, rant kavramları tartışılmaktadır. Mülkiyet kavramı üzerinden kent gelişimi veya dönüşümündeki gelişmelere askeri alanlar açısından bakılmakta, bunun için kent biçimlenişini meydana getiren özel ve kamusal mülkiyet üzerinde durulmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinde mekânsal dönüşümün temel unsuru olan mülkiyete, askeri alanların kentsel topraktan arsaya dönüşüm sürecine ile bakılmaktadır. Rant olgusunun oluşumunun, paylaşımının ve bölüşümünün askeri alanların dönüşümüne etkisi ortaya konmaktadır.

Kent dönüşümü özelinde askeri alanların tanımı yapılarak, askeri yasak bölge ve güvenlik bölgesi kavramlarının altı çizilmektedir. Alanların üretilmesini ve büyüklüğünü

belirleyen faktörler betimlenmektedir. Kalıcı devlet yapılarının oluşturulmasının, mevcut toprak ve nüfusun denetiminin, yeni topraklar elde etme isteğinin, iç ve dış tehdit durumuna göre ortaya çıkan savunma ve caydırıcı olma ihtiyacının askeri alanları nasıl ürettiği açıklanmaktadır. İktidar erkinin güç tutkusu, nüfus ve kaynakları artırma arzusu, sermayenin kendini güvende hissetme isteği üzerinden alanların nasıl var olduklarına vurgu yapılmaktadır. Zoru seven sermayenin, zorun yanında bulunmak istediğinin altı çizilmektedir.

İkinci bölümde; kamusal arazilerin topraktan arsaya evrilişi, özelleştirilmesi, bu özelleştirmeyi etkileyen kamunun karar ve eylemlerinin neler olduğu ortaya konmaktadır. Kamu taşınmazlarının dönüşümünde etkisi olan aktörler öne çıkarılmaktadır. Alanların kentsel dönüşüm maksatlı imara açılmalarının ekonomik, toplumsal ve mekânsal boyutuna bakılmaktadır. Kapitalizmin kendi yarattığı krizlere çözüm bulmak adına yaratılan mekânsal, ekonomik ve toplumsal ayrışma ve bunların bir diğerine etkileri açıklanmaktadır. Oluşturulan rantın bölüşümünde kamu ve sermaye arasındaki ilişkilere bakılmakta, kent topraklarının rant için dönüşümünün askeri alanlardaki karşılığı incelenmektedir. Alanların değerlendirilmesinden, verimliliğinden ve konumundan dolayı ortaya çıkan rantın oluşumu ve bölüşümü için yapılan hukuksal düzenlemelere odaklanılmaktadır. Bu manada askeri alanların özelleştirilmesine yönelik yasal süreçler tartışılmakta, sıklıkla yapılan hukuki düzenlemelerin ve değişimlerin askeri alanların dönüşümünü nasıl etkilediği gösterilmektedir.

Son bölümde gelince; kamu ya da üstün kamu yararı denilerek askeri alanlar üzerinde yaratılan değer paylaşım ve bölüşümünün nasıl gerçekleştirildiği örnek uygulamalar üzerinden ispatlanmaktadır. Bu kapsamda askeri alanların piyasalaşma sürecine çalışmaya özgün bir dönemsel tasvir içinde yer verilmektedir. Askeri alanların özelleştirilmesini etkileyen üretim nedenleri bu dönemsellik üzerinden açıklanmaktadır. Türkiye de kentleşmenin en yoğun görüldüğü İstanbul'a odaklanılmakta, askeri alanların dönüşümü bu kent üzerinden örneklerle ortaya konmaktadır. İstanbul kentleşmesinin askeri alanlar üzerindeki etkisi, bu süreçte dönemsel olarak yaratılan farklı farklı olağanüstülük algılarının rant için nasıl kullanıldığı incelenmektedir. İstanbul metropolitenin de bulunan askeri alanların özelleştirilmesinin sonuçları, dünden bugüne konut dönüşümlü olarak gösterilmektedir. Elde edilen veriler kent planlama süreçleri ve kentsel ihtiyaçlar şeklinde iki farklı parametre kullanılmak suretiyle değerlendirilmektedir.

Sonuçta; kentin bir yaşam mekânı olarak yapılandırılmasında askeri arazilerin belirleyici ve katalizör olup olmadığı, bu dönüşümün kent için bir fırsat mı yaratacağı, bu anlamda neler yapılması gerektiğine yönelik çözümler yapılmaktadır.

7. Tezin Yöntemi

Hipotezi; **“Kentlerin yaşam mekânı olarak yeniden yapılandırılmasında askeri alanların dönüşümü bir fırsattır, askeri alanlar bu dönüşümün belirleyicisi ve katalizörü olabilir”** şeklinde belirlenen bu çalışmada; ağırlıklı olarak açık kaynaklara dayalı örnek olay incelemeleri yapılmaktadır. Çalışmada dolaylı gözlem (veri toplama, kaynak taraması) kullanılmak suretiyle nitel bir araştırmaya yoğunlaşmakta, bu anlamda kitap, dergi, basında çıkan yazılar, rapor, mevzuat, davalar, yargı kararları üzerinden eleştirel bir içerik analizine gidilmektedir. İstanbul da ki askeri arazilerin dönüşümü hakkında seçilen örnek uygulamalara ait kamu ve yerel ölçekli planlar, tapu kayıtları, arazilerin mülkiyetine ilişkin sayısal veriler kullanılmaktadır. Seçilen konunun gerek kendine münhasır gerekse şehir planlama ağırlıklı incelenecek olması ve farklı disiplinleri içermesi detaylı bir literatür taramasını gerekli kılmıştır. Bu örneklerin seçilmesi, tercih nedeni olması; askeri olarak ayrı ayrı fonksiyonlarda olmaları, kentin gelişim istikametlerinde bulunmaları, özelleştirilmelerinde benzer yöntemlerin ve aktörlerin kullanılması gereğidir. Google Earth aracılığıyla elde edilen uydu görüntülerinin örnek arazilerinin öncesi ve sonrasına dair zamansal değişimlerinin çok açık bir şekilde gösterilebilmesidir.

8. Tezin Zaman ve Mekân Sınırları

Çalışma;

Zamansal olarak, Türkiye de yeni bir kentleşme evresine karşılık gelen, askeri alanlarda rant yaratmak maksatlı olarak kentlerde ciddi bir formasyon değişiminin yaşandığı 2000’li yıllar ve özellikle de 15 Temmuz sonrasına ait dönem ile sınırlandırılmaktadır.

Mekânsal olarak; kapitalist üretim ilişkilerinin etkilerinin daha çarpıcı yaşandığı; konut bazlı pek çok farklı senaryoyu içinde barındıran İstanbul metropoliteni kullanılmıştır.

Bu arada yüksek rant değerine sahip olan askeri alanlara ait bilgilerinin mahremiyet içermesi, bilgiye ve sorumlu makamlara ulaşılmasında zorlukların olması tezin hazırlanmasında karşılaşılan önemli güçlüklerdendir. Alanların dönüşüm sürecinin çok tartışmalı olması ve dönüşümün kamuya açık bir biçimde yürütölmek istenmemesi gibi durumlar bahse konu güçlükleri daha da ağırlaştırmıştır. Ayrıca gerek askeri alanların en geniş manada dönüştüğü gerekse kentleşme olaylarının incelenmesinde İstanbul'un zor bir mekân olması bu çalışmada karşılaşılan bir diğör engel alanı olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Kamusal Alan ve Mülkiyet

1.1.1 Kamusal Alan

“Yaşadığımız çağda kamusal alan ve özel alan kavramları siyasal olarak yürütülen demokrasi tartışmalarında yoğun bir şekilde yer almaktadır. Her farklı siyasal bakış, özellikle iktidar veya iktidarın bir parçası olan muhalefetin görüşü, kendi kamusal/özel alan tanımlarını yaparak, etkinlik alanını buna göre konumlandırmaktadır” (Yükselbaba, 2008: 227). Bu nedenle farklı yaklaşımlardan farklı tanımlar türetilmekte, böylece kavram daha da tartışılır hale getirilmektedir. Söz konusu tartışmaların geneli itibariyle kamusal alanın, ‘kamu’ kavramı ile özdeş olmadığı, ‘kamusallığın’ ise kamusal alanlardaki gündelik yaşam pratiklerini ifade ettiği şeklinde yapıldığı gözlenmektedir.

Kavramı ilk olarak ele alan Habermas, “kamusal alanın tarih içindeki dönüşümlerini takip ederek feodalizmde temsili kamunun, takiben edebi kamunun ve daha sonrasında ise politik kamunun oluşma sürecini ortaya sermektedir (2015: 257). “Habermas, kamusal alan kavramıyla, toplumsal yaşam içinde ... herkesin/tüm yurttaşların erişebildiği bir alanı kastetmekte, kamusal alanla yurttaşların bir araya gelip iletişime geçtiği ortak bir konuşma/tartışma alanını betimlemektedir” (Olgun, 2017: 45). “Refah devletinde kamusal alanın çöktüğünü, kamusal alanın kamusallığını ve özel alanın özerkliğini yitirdiğini ve ideolojik bir söyleme dönüştüğünü belirtir” (Yükselbaba, 2008: 249-250).

Habermas’çı kamusal alan fikri, günümüz koşullarında var olan liberal demokrasinin eleştirisi ya da radikal veya sosyalist demokratik yaşamın tasarımı ve inşasında vazgeçilmez kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir (Özbek, 2015). Habermas’a göre liberal kamusal alan, “özel alanın, kamusal topluluk olarak bir araya gelmiş olan özel şahısların kendi aralarındaki ilişkilerin genel meselelerini düzenledikleri özel bölümüdür” (2015: 257).

Kamusal alanı kamuoyunun oluşturulduğu alan olarak belirleyen Kant ve Habermas ile Gramsci arasında bir süreklilik vardır. Kant ve Habermas’a göre kamusal alan aydınlardan

oluşan eleştiri ortamıdır ve önyargılardan kurtulmayı sağlamaktadır. Bu eleştiri ortamının gerekleri ise rasyonellik, açıklık, tarafsızlık, özgürlük ve evrenselliştir (Kalaycı, 2013).

Kamusal alan kavramının gelişmesine önemli bir katkıda John Stuart Mill tarafından yapılmıştır. Mill'in ayrımını yaptığı toplumsal alan-siyasal alan farklı niteliklere sahiptir. Bir toplumda yaşamayan insanlara getirdiği karşılıklı sorumluluklar ve yükümlülükler vardır. İnsanların karşılıklı etkileşim halinde bulundukları toplumsal alanda yerine getirmek zorunda oldukları sorumluluklar iki tür yükümlülükle birlikte tanımlanmıştır: Birincisi hak olarak tanımlanmış menfaatlere zarar vermemek ve ikincisi toplumun ve üyelerinin sürekliliği için zararlardan korumak amacıyla yapılan çalışma ve fedakarlıklara her bireyin payına düşen ölçüde katlanması gerekliliğidir (Yükselbaba, 2008: 236).

“Liberal gelenek, kamusal alanın dokusunu yurttaş-hukuk-politik yapı ilişkisinde oluşturmakta; bunun dışında kalan alanda yurttaşın olmadığını ve öz-çıkarları peşinde koşan bireylerin politik yapıyla değil, birbiriyle uzlaşma yönelik ilişkilere girdiklerini belirtir” (Müftüoğlu, 2003: 32). Liberal kamusal alanın ayırt edici özelliği, kamuoyunun eleştirelilik vasfıdır; onun siyasi olmasını sağlayan da budur. Aşırılıkları ve erdemleriyle her türlü düşünceyi içinde barındıran özgür bir kamunun göz ardı edildiği liberalizmin özel alanı oluşturan bireyci mahremiyeti temel edinmiş bakışı, kamusal alanı burjuvanın sahip olduğu bir alan haline getirme durumunun sorunlu olduğunu kabul eder (Yükselbaba, 2008: 266). Bu bağlamda liberal kamusal alanın, hukuki ilişkiler üzerinden şekillendiğini, bireyci olduğunu ve bireylerin birlikteliği anlayışını benimsediğini ifade etmek gerekir.

Marksist yaklaşıma gelince, liberalizmin mahremiyet temelli bakışının metalaştırmayı ve yasal onaylar üzerinden bireyciliği artırdığını belirtir. Mahremiyet hakkının kendi çıkarlarını koruyan özel bireyler yarattığı, kolektif bakışı ve eşitliği yok ettiği ifade edilir. Her iki yaklaşım karşılaştırıldığında Marksizm, eşitliğin proletaryayı dışarıda bıraktığına, liberalizm ise farklılıklar doğrultusunda kamusal alanın genişletilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

20 nci yüzyılda Fraser, Bauman, Kluge gibi filozoflar kamusal alanın toplumsal olarak genişletilmesi gerektiğini ileri sürerken; Foucault, Agamben ve Arendt bu kavramı biyopolitik² bağlamında tartışmaktalar (Kalaycı, 2007).

Habermas ile Marx'dan oldukça etkilenen ve farklı kamusal alanların varlığına işaret eden Nancy Frazer; “Bağımlı grupların kamusal alanı ele geçirmesine değil, kamuların çokluğuna işaret etmektedir. Kamuların çokluğunun söylemsel mücadele alanlarını genişleteceğini, ortada birden fazla ve birbiriyle iç içe geçmiş kamusal alanlar olduğunu ileri sürer (1993: 124).

Oskar Negt ve Alexander Kluge'nin ‘proleter kamusal alan’ modeli de kent dönüşümünde toplumsal bakış açısından dikkate alınması gereken kayda değerdir. “Proleter kamusal alan, toplumsal ve kolektif üretim sürecinde yerleşik, tecrübe aracılığıyla egemen kamusal alanlar tarafından parçalanmış şeyler arasında bağlantılar kurmayı sağlar” (Negt ve Kluge; 1993: 161-162). Proleter kamusal alan; sınıfların ortadan kalktığı ve bu nedenle de kamusal/özel ayrımının yok olduğu (ki bu ayrım özel mülkiyete dayanır) bütün herkesin söz sahibi olduğu toplumsal bir amaçtır (Yükselbaba, 2008: 266).

Tüm bu yaklaşımlardan hareketle, Marksist görüşün sınıf ve sınıf çıkarlarına dayalı kamusalılığı reddederek toplumsallığa dayalı bir anlayışı benimsemesinin insanca yaşanabilir bir kent dönüşümü için önemli bir rehber olduğu söylenebilir. Çünkü refah devletinin hasmı olan, minimal devleti savunan, sivil toplumu öne çıkaran, katı bireyciliği överek topluma birey yanında değer atfetmeyen neoliberal yaklaşımda kamusal ve özel alan birbirine geçmiştir. Devletin ekonomi üzerindeki etkisini kırarak uluslararası sermaye akışını sağlamak amacıyla; hukuk araçsallaştırılmakta, özel mülkiyet öne çıkarılmakta ve sürekli çoğaltılmaktadır. Diğer bir ifadeyle kapitalizmin sorunlarına çözümler üretebilmek adına ‘kamusalığın’ yerini ‘özel’ fikri almaktadır. Böylece “Yeni üretim ilişkileri ve siyaset doğrultusunda kamu/kamusal insan çökmekte, kamusal alanlar dönüşüme uğramakta, çoğu zaman yok olmaktadır” (Sennett, 2010). Oysa Marksist bakış kamusal alanın toplumsallığına işaret etmekte, kamunun ise tüm topluma tekabül ettiğini ileri sürmektedir. Marksist yaklaşımın kamusal alanı;

² Bkz. Foucault, M, Hapishanenin Doğuşu (çev M.A. Kılıçbay), Ankara, İmge Kitabevi, 2015 (Orijinal Çalışma Basım Tarihi 1977).

Prensipte herkese açık ve herkes tarafından erişilebilirdir, ... toplumu ilgilendiren bir sorunun varlığını, kamuoyunun özünü oluşturan özel vatandaşların farklılıklarını ve kişisel çıkarlarını özel alanda bırakır, ortak sorunlar hakkında fikirler ortaya koyup toplumun ortak yararını belirlemeye yönelik düşünce üretir. Her şeyden önemlisi kendi sınıfından, sosyal durumundan bağımsız biçimde ilişkiler kurarak bir etkileşim/iletişim alanı yaratılmasını gerekli kılar (Kedik, 2011: 230).

İster Marksist sınıf mücadelesi uğrağıyla ele alınsın, isterse de liberallerin farklı bireysel iyi yaşam taleplerinin yerine getirilmesi için ele alınsın, kamusal alan kavramına basit manada özgürlük mücadelesinin verildiği, ortak kararların alındığı yerler olarak bakılmalıdır. Çünkü kamusal alanlarda herkes özgürce konuşabilmekte, birbirine rahatça dokunabilmekte ve eleştirebilmektedir. Farklı özelliklere sahip insanların böyle bir ortamda yaşayabilmesi kamusal alanın kalitesini ortaya çıkarmaktadır. Bu alanlarda bireysel değil, toplumsal bakışın varlığı; herkesin söz sahibi olduğu bir toplumun varlığı öne çıkmakta, kullanımın değil, değişimin öncelendiği görülmektedir. Açıklık (ulaşılabilirlik), çoğulculuk, kolektiflik, görünürlük ve erişilebilirlik kamusal alanların temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Kamusal alanlara bu şekilde bakılması toplumun tamamını ve onun yaşamını etkilerken bağlı diğer oluşumların özgürlüğünü de belirlemektedir. Ancak bugüne kadar yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda kamusal alana ilişkin beklentinin bizi götürdüğü nokta kamusal ile özel alanın karşıtlığı üzerinden ortaya çıkan bir tartışma halidir. Yazının başında da belirtilen bu karşıtlık, özel alanın bireysel, kamusal alanın toplumsal olduğu, kamusal alanın kullanım değerini, özel alanın değişim değerini öncelediği üzerinden yürütülmektedir. Karşıtlık; rantı büyütmek ve tek bir sınıf lehine bölüşmek için kamusal alanların özelleştirilmesi ile kamusal alanların sayılarının artırılması arasında yaşanmaktadır. Bu noktada söz konusu karşıtlıkta özel mülkiyet alanların oluşum özelliklerinin önemli bir etken olduğu görülmektedir. **Sömürü, yabancılaşma ve irrasyonallite** olarak betimlenebilecek olan bu özellikler, belirli üretim alanları ve araçlarını özel mülkiyet alanı dışına taşımakta, devlet mülkiyetini ortaya çıkaran nesnel dinamikleri yaratmaktadır (Çubuk, Yüksel ve Çulhaoğlu, 2001: 3-4). Sömürü ile üretim araç sahipleri araçlardan yoksun olanların ya da diğer bir ifade ile toplumsal emek sahiplerinin emeğine el koymaktadır. Yabancılaşma sonucu ise kamusal alanlar metalaştırılarak kendini üretenlerin yaşamlarına yön verilmektedir. İrrasyonallite üzerinden sürekli olarak yaratılan rantın belli bir sınıf lehine kullanımı için hukuk dahil her türlü araç kullanılabilir.

1.1.2 Kent ve Kamusal Alan İlişkisi

Toplumsal kesimlerin ortak çıkarlarını, politik hedeflerini gerçekleştirmenin etkin bir çarpanı olan kamusal alanlar, değişik şekilde açıklanabilse de en çok kent kamusal mekânlarında somutlaşırlar ve çeşitlenirler. “Kent açısından kamusal alanlar; tüm kentlilerin erişebildiği, kullanımına sunulduğu ve ortak bir sosyal hayatın oluşmasına temel hazırlayan, bir kenti kent yapan ve yaşatan en önemli mekânlardır” (Erdönmez ve Çelik, 2016:145). “Sennett açısından kamusal alan, kentsel veya kentsel olmayan bir topluluğun içinde yer alır ve meydan, cadde gibi somut bir alanı içerir. Kamusal alan kentin ruhu, kentin ambiyansıdır. Alanlar fiziki, sosyal ve sembolik olarak kenti dönüştürmek yeniden biçimlendirmek için birer araçtır” (Gökgür, 2008: 13). Kamusal mülkiyet alanlarının kentlerde tatbikî toplumsal bir karşılığı vardır, ancak fiziki anlamda somut bir görünürlük de barındırırlar. Artık günümüzde kamusal mülkiyet alanlarının kentin merkezine ya da gelişim istikametine göre değerlendirilmesi kent oluşumunu etkilemekte, kentin mekânsal ve toplumsal yapılanmasını şekillendirmektedir. Sennett; mimari, yollar, sokaklar, kent tasarımı üzerinden kamusal alanın geçirdiği farklılaşmayı, bu durumun bireyleri nasıl dönüştürdüğünü, kamusal insanı nasıl çöküşe uğrattığını, kamusal alanın yok oluşunu anlatır (Olgun, 2017: 53).

Toplumsal karşılık kapsamında kamusal mekanlar farklı toplumsal aktörlerin bir araya gelerek geleceğe dönük bir kent oluşumuna katkı sunması şeklinde tezahür eder. Toplumu oluşturan tüm sınıfsal katmanlara açık bir kamusal mekânın varlığı bu anlamda çok önemlidir. Çünkü kent mülkiyetindeki dönüşümün önemli bir dinamiği, belirleyicisi ve katalizörü olan kamusal mülkiyet alanları, birer yaşam alanı olarak kentin yeniden yapılandırılmasında toplumsal bir fırsat durumundadır. Söz konusu fırsatı değerlendirmek adına alanların doğru kullanımı; eşit, özgürlükçü ve insanca yaşanabilir bir kent ortamını da beraberinde getirecektir.

Kamusal alan ile kent oluşumu birbiriyle iç içe olduğundan kentlerin dönüşümü kamu ve kamusallıkla birlikte ele alınmaktadır. Kamusallığın mekânları, basit manada kentte bütünleşmeyi sağlarlar. Ortak bağlar yaratırlar ve mekânı özgürleştirirler. Mekânın özgürleşmesi ise onu düzenlemek kadar kendiliğinden oluşmakta olana yer açmak için tüm diğer oluşumların özgürlüğünü sağlamaktadır (Kurtar, 2013). Ancak uygulamaya konulan politikalar iktidar sahipleri ile sermaye arasında kentsel mekanların mülkiyetinin belirli sınıflar lehine düzenlenmesine, sermaye birikimi üzerinden metalaşmasına sebep olmaktadır. Özellikle

neoliberal dönem sonrası durum öyle bir hal almıştır ki; sıra toplumsal eylemi barındıran kentin kamu taşınmazlarına gelmiş, ortam bu alanların varlık ve çokluğunu tehdit eder olmuştur. Bir taraftan kamusal mülkiyet alanları özel mülkiyete dönüşerek nitelikleri değiştirilmekte, bunun için zamanla merkeze düşen mekanlar kent dışına taşınmaktadır. Diğer taraftan kamusal alandan uzaklaşmakta, kent merkezleri niteliksizleştirilmektedir. Yapılan ve daha sonra sık sık değiştirilen yasal düzenlemeler ile kent kamusal topraklarının kullanım ve mülkiyet haklarında radikal değişimler gerçekleştirilmektedir. Bu manada birer kamusal mülkiyet olan hastaneler, eğitim kurumları ve askeri alanların yerlerine korunaklı büyük konut alanları ya da devasa alışveriş merkezleri inşa edilebilmektedir. Oysa kamusal alanlar hep var olmalı ve çok olmalıdır, kent dönüşümünün ve gelişiminin en temel elemanı olarak kullanılmalıdır. Çünkü kent ve parçaları kamusal alanlardan algılanmakta, insanlar iddialarını bu alanlarda sergileyebilmektedir (Tekeli, 2011). Kamusal mülkiyet alanları, kent hakkı ile iyi yaşam arasındaki ayrışmanın bir sonucu olarak kentlerde yaşamın odağı yapılmalıdır. Çünkü onlarla kent bir etkinlik alanı haline gelmekte, kent daha insanca yaşanabilir bir mekân olmaktadır. Böylece irrasyonellikten uzaklaşmakta, yabancılaşmalar azalmakta, kent mekânlarında yaşayanların güvenliği, görünürlüğü ve birbirleriyle erişilebilirliği sağlanmaktadır.

Görünürlük ve erişilebilirlikten kasıt, fiziksel, toplumsal ve görsel sınırların olmayışıdır, herkesin birbirine dokunabilmesidir, çoğulculuktur. ...Kentliler herhangi bir kamusal alanın içini görebiliyorsa o mekân görsel olarak erişilebilir demektir. Erişilebilirlik sadece fiziksel manada değil, kentlilerin tamamının kentte ait olanı kullanılabilmesi olarak da algılanmalıdır (Özbek, 2015: 47).

Kamusal mülkiyet alanları kent için bu kadar önemli olmakla birlikte, özel mülkiyetin oluşum özelliklerinin onun kentsel dönüşüm kapsamında tüketilmesini sağlamaktadır. Kamu taşınmazları serbest piyasa koşulları ve bütünlükten uzak parçacı bir planlama pratiği ile özelleştirmeye konu edilmektedir. Taşınmazların imtiyazlı devirleriyle tüm kent toplumuna ait birikim belli bir sınıf lehine tahsis edilebilmektedir. Oysa yapılması gereken, kamusal alanın çokluğunu savunan bir kent gelişimi üzerinden meydanları araçların geçmesine değil yayaların birlikte yürütmesine uygun hale getirmektir. Böylece farklılıklar bir araya gelebilecek, insanlar birbirleriyle ilişki kurabilecek, kolektif düşünce üretilebilecektir.

Kentleri sürekli değişen, dönüşen ve gelişen yani ‘yaşayan’ organizmalar haline getiren en önemli unsur, kamusal alanların kentlerdeki ve insan yaşamındaki rolüdür (Erdönmez ve Çelik, 2016: 147). “Kamu alanı tabii ki kentin işlerliği için gerekli bir alandır. Tüm akım ilişkileri bu alanlarda yer alır, kent ve parçaları bu alanlardan algılanır, insanlar iddialarını bu alanlarda sergilerler. ... Belli dönemlerde de toplumun bir arada eğlendiği, coşkusunun harekete getirildiği festival alanlarına dönüşürler” (Tekeli, 2005). Bu noktada, kamusal mülkiyet alanlarının kullanımı “mekânın tasarımı-üretimi ile iktidarın ve kültürel elitin toplumsal yaşamı kontrolü arasındaki bağlantıyı çok net biçimde ortaya koymaktadır” (Kurtuluş, 2008). Dolayısıyla bir kent mekânının dönüşümü sağlanırken mekânsal ve toplumsal dönüşümün etkisi önemsenmeli, burada mülkiyet ve onun sık değişimlerinin durumu belirlediği göz önünde bulundurulmalıdır.

1.1.3 Mülkiyet

Büyük oranda mülk sahibinin tasarrufu ile ortaya çıkan mülkiyet; gerekli mal ve hizmetlerin (yeniden) üretilmesinin, bu üretilenlerin ihtiyaç sahipleri tarafından satın alınmasının, tekrar satılmasının, yani mübadelesinin bir sonucudur. Mülkiyet;

Toplumsal sınıfların oluşmasında ve bu sınıflar arasında tarih boyunca yaşanan çatışmaların ortaya çıkışında büyük etkisi olmuş, bu anlamda kavram farklı yaklaşımlar içerisinde anlam kazanarak farklı açıklamalara maruz kalmıştır. Liberal mülkiyet; kişi-eşya-toplum üçgeninde, sınırsız, kutsal ve dokunulmaz haklardan sayılırken, sahibine, eşya üzerinde tek ve sınırsız hâkimiyet sağlamaktadır (Tekeli, 1991).

Liberalizm de mülkiyetin bireyde olmasının üretimde verimliliği artırdığı, bunun da insanların çıkarlarını sürekli korumak istediğinden kaynaklı olduğu belirtilmektedir. Liberalizm açısından daha fazla kazanç elde etmek ve özel mülkü çoğaltmak arzusu devletin düzenleyici rolünün sürecini de etkilemektedir. Söz konusu süreç dönemsel olarak ilk önce devlete karşı, sonra devlet denetiminde, en sonunda da devletin yerine kapitalizm şeklinde gerçekleşmiştir. Mülk sahibinin onun üzerindeki hakkı, bu hakkın korunması, kısacası mutlak iktidarı liberal yönetimler için çok önemlidir. Temel konu kimin ekonomik kaynakları nasıl kullanılacağına karar verilmesidir. Bu noktada liberal bakışın mülkiyet hakkının düzenlenmesi ve

korunmasında devlete ait yönetsel faktörleri kullanarak tüm topluma ait olan kamusal mülkiyetin özel mülkiyete konu etmesi araştırmaya değerdir. Böylece kamusal mülkiyetin niteliğinin neden değiştiği sorunsalına cevap bulunacak, sorunsalın cevabı liberal mülkiyet anlayışını kritik eden Marksist teori üzerinden bulunacaktır.

Bu nokta da öncelikle Marksist bakışta mülkiyetin karmaşık sınıf ve sosyal tabakalar içinde birincil rolü olan bir kavram olduğunu ifade etmek gerekir. Marksizm'in mülkiyeti toplumlaştıran, diğer bir ifade ile ortak hale getiren bakışı, herkesin dayanışmasıyla üretilen kamusal da dahil olmak üzere kent mekanlarının özel kullanıma açılmasını, özelleştirilmesini eleştirir. Marksizm, mülkiyeti; “hem üretim hem de bölüşüm ilişkilerini belirleyen düzenleyici bir ilke” (Bottomore, 2005: 439) olarak açıklamaktadır. Üretim araçları mülkiyetini öne çıkararak tüm topluma ait olan kamusal mülkiyet alanlarının önemine işaret eder. Böylece kente kimlik veren fakat üzerinde büyük rant baskısı olan kamu mülklerinin toplumun farklı kesimlerini bir araya getirerek heterojen bir oluşuma yardım etmesine ışık tutulur. Çünkü, kamusal mülkiyetin varlığı ve çokluğu “öteki” ile insanca var olmanın mekânsal biçimlenişiyle ilişkindir” (Otaner ve Keskin, 2005) ve kamuya karşılık gelen toplumun bizzat kendisidir.

Kamu denildiğinde genellikle devletin, kamusal mülkiyet denildiğinde ise devletin mülkiyetindeki alanların anlaşıldığı, kamusal alan ile özel alan ayrımının yarattığı mülkiyet ilişkilerinin öne çıkarıldığı gözlenmektedir. Devlet Malları Mevzuatında (2005: 27) devlet mülkü kavramı; “maddi varlığı olan şeyler üzerinde tam egemenlik sağlayan bir hak” olarak tanımlanır. “Devlet malları denilince, sadece genel bütçeli idarelerin tapuya tescil edilebilecek nitelikteki malları”³ aklı gelmektedir. İdare hukukundan ayrı olarak toprak mülkiyeti kapsamında devlet mülkü; Gülan tarafından “devletin hüküm ve tasarrufu altında olan topraklar ya da kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için tahsis edilmiş topraklar” (1996) olarak tanımlanmaktadır. 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun⁴ devlete ait tüm taşınmaz malların hazineye tescil edileceği hükmünden hareketle, devletin hüküm ve tasarrufu altındaki mallar ‘**hazine taşınmaz malları**’dır. Bu mallar ‘**kamu malları**’ ve ‘**devletin özel malları**’ olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulurlar (Devlet Malları Mevzuatı, 2005: 2).

³ Bkz. Danıştay Genel Kurulunun 26 Aralık 1946 Tarihinde Verdiği 46/213/199 Sayılı İstişari Kararı.

⁴ Bkz. 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, (Resmî Gazete: 24 Aralık 2003, 25326).

*‘Kamu malları’ kavramı içerisine; herkesin veya belirli bir topluluğun kullanma ve yararlanmasına tahsis edilen yol, köprü, meydan, mera gibi **orta malları**; kamu hizmetlerinin yürütülmesi için tahsis edilen ve hizmetin esaslı unsurunu oluşturan okul, hastane, hükümet konağı, ceza evi gibi **hizmet malları**; doğal nitelikleri gereği herkesin kullanma ve yararlanmasına açık olan genel sular, madenler, kıyılar, dağlar, tarıma elverişli olmayan yerler gibi **sahipsiz mallar** girmektedir (Çelik, 2009: 2). (Tablo 1-1)*

Kamu malları sahip olma ölçütüne göre (sahipsiz mallarda da devletin dolaylı bir sahipliği vardır)⁵ **organik** ve **maddi** olmak üzere iki şekilde tasnif edilmektedir.

Organik Koşul: Malın devlete, yerel yönetimlere ya da kamu kurumlarına ait olması koşuludur. Maddi Koşul: Malın, kamunun ortak kullanımına ve yararlanmasına ya da bir kamu hizmetine, özel bir düzenleme ile ayrılmış olmasıdır (Gözübüyük ve Tan, 1998: 670).

Organik koşulda; kamu tüzel kişiliği, maddi koşulda; parklar ve nehirlerin kamu yararına veya askeri birliklerin konuşlandığı malların kamunun kullanımına, hizmetine tahsis edilmesi öne çıkmaktadır.

⁵ Bkz. Medeni Kanun’un 715 nci Maddesi, sahipsiz şeyler ile menfaati umuma ait olan malların devletin hüküm ve tasarrufunda olduğu belirtilir.

Tablo 1-1: Hazine Taşınmaz Malları

KAMU MALLARI Kamu hizmetinde kullanılan, bütçelerinden ayrılan ödenek veya yardımlarla yapılan resmi bina ve tesisler, orta malları ile devletin hüküm ve tasarrufu altında sayılan yerlerdir.	Hizmet Malları	Kamu hizmeti ile yakından ilgili olup kamu hizmetinin bir unsuru olacak şekilde bir hizmete tahsis edilmiş mallardır. (Hükümet, belediye, karakol, okul binaları, köy odası, hastane veya diğer sağlık tesisleri, kütüphane, kitaplık, namazgah, cami, genel mezarlık, çeşme, kuyular, meydanlar, pazar yerleri, parklar ve bahçeler ve boşluklar ve benzeri hizmet malları)
	Orta Mallar	Kamunun ortak kullanımında olan ancak tapu siciline kayıtlı olmayan veya sonradan tapudan terkin edilen kamu ortak taşınmazlarıdır. (Mera, yaylak, kışlak, otlak, harman ve panayır yerleri gibi kamunun yararlanmasına tahsis edilen veya kamunun kadimden beri yararlandığı taşınmazlar ile yol, meydan, köprü gibi taşınmazlar)
	Devletin Hüküm ve Tasarrufu Altında Bulunan Yerler	Türk Medeni Kanunu ile belirlenen ve diğer kanunlarda devletin hüküm ve tasarrufu altında sayılan yerlerdir. (Kayalar, tepeler, dağlar (bunlardan çıkan kaynaklar) gibi, tarıma elverişli olmayan sahipsiz yerler ile deniz, göl, nehir gibi genel sular, ormanlar)
DEVLETİN ÖZEL MALLARI Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri adına tapu siciline kayıtlı olan, kapital değeri ve verimi ile dolaylı olarak kamusal amaçlara hizmet eden, kural olarak özel hukuk hükümlerine tabi taşınmazlar. Satın alma, bağış, kamulaştırma yoluyla kazanılmaktadırlar.	Hazinenin Özel Mülkiyetinde Olanlar	Genel bütçeli kuruluşların çeşitli yollarla edindikleri, tapu siciline Hazine adına kaydedilen veya niteliği itibarıyla Hazine adına kaydedilebilir, Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nün yönetimindeki taşınmazlar.
	Diğer Kamu Tüzel Kişilerine Ait Olanlar	Kamu hukuku ilkelerine göre statüye bağlanan, hak ve yetkilerini kuruluş kanunlarından alan kamu tüzel kişilerinin çeşitli yöntemlerle edindikleri ve tapu siciline adlarına tescil edilen taşınmazlar.

Kaynak: Menaf Turan'ın, Türkiye'de Rantın Oluşumu ve Bölüşümü Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş Süreci, Emine Karakuşun; Devlet Malı Ekseninde Devletin Hüküm ve Tasarrufu Altındaki Yerler ve Hazinenin Özel Mülkiyetindeki Taşınmazlar çalışmaları ve 3402 Sayılı Kadastro Kanunu, Madde 16 (Resmî Gazete: 09 Temmuz 1987, 19512).

Hazine taşınmaz mallarının ikinci türü olan ‘Devletin özel malları’, “Gelirleri ile kamuya dolaylı olarak yarar sağlayan taşınmaz mallar şeklinde tanımlanabilir. Bu taşınmaz malların kullanım şekilleri ve halkın bunlardan yararlanma usulleri, ilgili tüzel kişiler tarafından belirlenmektedir” (Çelik, 2009: 2). “Devletin özel mallarıyla kamu mallarını ayırt edebilmek

konusundaki en önemli ölçüt özel malların bir kamu hizmetine tahsis edilmemiş olmasıdır. Yani özel mülkiyete tabi bir taşınmaz mal kamu hizmetine tahsis edilirse devletin özel malı olmaktan çıkar ve kamu malları arasında bulunan hizmet malına dönüşür” (Devlet Malları Mevzuatı, 2005: 18).

Hazineye ait, fakat kullanılmayan veya kamu kurum ve kuruluşlarına tahsis edilmemiş hazine adına tescilli araziler, özellikle bölgesel ölçekli mekânsal geliştirme planlamalarının veya alansal planların bütünleştirilmesi için, önemli bir araçtır. Bu tür alanların geliştirme amaçlı değerlendirilmesindeki en önemli güçlük, işgaller nedeniyle üzerlerinde oluşmuş zilliyet (filen kullanma) haklarıdır.

Hazineye ait, ancak kamu kurum ve kuruluşlarına tahsis edilmiş ve kamu kurum ve kuruluşlarının mülkiyetindeki arazi ve arsalar en fazla geliştirme potansiyeli taşıyan, bir havuzda birleştirilmesi gereken alanlardır. Bu alanların önemli bir kısmı kentsel alanlar ve kentsel gelişme alanları içinde bulunmaktadır. Kentsel geliştirme stratejilerinin temelini oluşturan, gelişme için katalizatör ortam ve gelişme dinamiklerini harekete geçirecek işlevsel kullanımların geliştirilmesi açısından büyük önem taşıyan alanlar bu grupta yer almaktadır (Otaner ve Keskin, 2005: 109-110).

Hazine taşınmaz malları için Tablo 1-1 de yalın olarak belirtilen tasnife göre; askeri alanların, özel hukuka tabi, kamusal maksatla Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’nin kullanımına verilmiş ve çoğu zaman devir veya kamulaştırmalarla kazanılan devletin özel malı olduğunu belirtmek gerekir. Bu alanların üzerinde inşa edilmiş bina ve tesisler ise kamu hizmeti malı olarak kabul edilmelidir. Askeri araziler savunma kamu hizmetinin sunulması maksadıyla üzerindeki bina ve tesislerle birlikte bireyler tarafından değil, doğrudan doğruya idare tarafından kullanılan mallardır. Çünkü topluma ait olan askeri alanların tüketiminde rekabet olmaz ve faydaların dağıldığı alanlardaki tüketicilerin dışlanması mümkün değildir. Alanlar üzerinden üretilen savunma kamu hizmetinden istesin veya istemesin herkes faydalanabilir. Her bir bireyin hizmetten yararlanması diğerinin savunma hizmetini bölünemez yapısı gereğince etkilememeli, dışlanmazlık olmamalıdır. Diğer taraftan askeri araziler NATO gibi ittifaklar üzerinden ortak bir faydaya ve tüketime konu mallar da olabilmekte, bu bağlamda ‘kulüp malı’ şeklinde de tanımlanabilmektedirler. Ne zaman ki askeri araziler satışa konu edilerek veya üzerin de kâr amaçlı kullanımlar yaratılarak bölünebilir ve pazarlanabilir hale gelmekte o zaman

özel mala dönüşmektedirler. Böylece ortak tüketim özellikleri yok edilmekte, bireylerin ya da belli bir sınıfın ayrı ayrı yararına sunularak kişisel tüketime açıldıklarında kamu malı olmaktan çıkmakta nitelikleri değişerek özel mal haline gelmektedirler. Oysa bu alanlar ve onun üzerindeki imkân ve kabiliyetler tüm topluma aittirler ve artık kentlerin dönüşümü ve gelişimi için en fazla geliştirme potansiyelini taşıyan kamu mallarıdır. Kamu malları kavramını özel mallardan ayırmasının çerçevesini çizerek askeri alanların ne anlama geldiği, niteliklerinin neler olduğunu aşağıda açıklanmıştır. Buna göre hangi malların kamu malları kategorisine dâhil edilebileceği anlaşılmakta, onu diğer mallardan ayıran özellikler ortaya konmaktadır. Dolayısıyla kentsel gelişim ve dönüşümün önemli bir dinamiği olan bu malların aşağıda belirtilen özellikleri ve üzerindeki istisnalarına bakılarak nitelik değiştirmelerinin neden çok da kolay olmadığı daha rahat anlaşılmaktadır.

Kamu Mülklerinin Özellikleri

(Aktaran Gülan, 1996: 571-642, Milli Emlak Genel Müdürlüğü Raporu, 2017: 16-17;)

- * Kamu malları özel mülkiyete konu olmazlar.

İstisna: Kamu malı niteliğini kaybedince özel mülk edinilebilir.

- * Tapuya tescil edilmezler.

İstisna: Hizmet malları tapuya tescil edilir. Orta mallar taşınmaz özel siciline yazılır. Ancak tescil niteliği değiştirmez.

- * Kamulaştırılamazlar.

İstisna: Bir idareye ait taşınmaz mal diğer bir idareye devredilebilir.

- * Kazandırıcı zaman aşımı yoluyla elde edilemezler.

İstisna: Geçerli bir hukuki sebep olmaksızın tapu kütüğüne malik olarak yazılan kişi, taşınmaz üzerindeki zilyetliğini davasız ve aralıksız olarak on yıl süreyle ve iyi niyetle sürdürürse, onun bu yolla kazanmış olduğu mülkiyet hakkına itiraz edilemez. Ancak niteliği

itibariyle özel mülkiyet konusu olmayan bir taşınmazın tapuya tescil edilmiş olması halinde geçerli değildir. Tapu kütüğünde kayıtlı olmayan bir taşınmazı davasız ve aralıksız olarak yirmi yıl süreyle ve malik sıfatıyla zilyetliğinde bulunduran kişi, o taşınmazın tamamı, bir parçası veya bir payı üzerindeki mülkiyet hakkının tapu kütüğüne tesciline karar verilmesini isteyebilir. Orta malları, hizmet malları, ormanlar ve Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup da bir kamu hizmetine tahsis edilen yerler ile kanunları uyarınca devlete kalan taşınmaz mallar tapuda kayıtlı olsun olmasın kazandırıcı zamanaşımı yolu ile iktisap edilemez (3402 sayılı Kadastro Kanunu, Madde 18/2).

* Hacedilemezler.

* Devir ve ferağ (başkasının üstüne geçirme) edilemezler.

İstisna: Tahsis kaldırıldığında özel mal haline gelir.

* Özel mallara nazaran daha ayrıcalıklı bir korumaya tabidirler.

Kamu mülkünün işgal edilmesi ve sonradan işgal edenlere satılması veya devredilmesi gibi sayısızca örnek bu ilkenin geçersizliğini kanıtlamaktadır (Turan, 2008: 96).

* Kamu malları üzerinde kanunen öngörülmedikçe medeni hukuk tasarrufunda bulunulamaz.

Tüm bu istisnalar ile özellikler dikkate alındığında, kamu mülklerinden toplumun tamamının ortak ve eşit şekilde yararlanması gerektiğini, özel mülkiyete geçmesine ilişkin eylemlerin sıkı bir şekilde takip ve kontrolünün önemli olduğunu ifade etmek gerekir. Çünkü kamusal mülkiyetin nitelik değiştirmesi; **mülkleştirmelere**, gelir ve refah bölüşümündeki eşitsizlikler üzerinden **mülksüzleştirmelere** neden olduğu gözlenmektedir. Burada mülksüzleşenler sadece bireyler değildir, devlet de toplum da mülksüzleşmektedir.

*“Yurttaşların bir kısmının mülksüzleştirilmesi, ya da toprağın ayrıcalıklı toplumsal sınıfların eline geçmesi süreci **mülksüzleştirerek mülkleştirmedir**. Devletin topraksızlaştırılması ya da mali sermaye aracılığıyla menkulleştirilen toprakların küresel sermayenin kullandığı bir araca*

*dönüşmesi de **menkulleştirmedir**. Belirtilmelidir ki bu iki aşama birbiriyle ilişkilidir, iç içedir ve bütünsel bakış açısını gerektirir. ... Kent mekanlarının mülksüzleştirilerek mülkleştirilmesi ile ... özel mülkiyet havuzuna aktarılan toprakların olabildiğince toprak kapitalistlerinin eline geçmesinin koşulları hazırlanmaktadır. Bu süreçte gerek yerli gerek yabancı sermaye gerekse de kamu kurum ve kuruluşları çok etkin bir rol oynamaktadır (Bayram ve Turan, 2010: 93).*

Kamu kurum ve kuruluşlarının karar ve eylemleri üzerinden oynadığı bu rol, kamusal mülkiyeti metalaştırılmaktadır. Kamu bu mülkleri kullanarak; birikim sürecine doğrudan müdahale etmekte, sermayenin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Kamu ihtiyaç duyarsa özel sektör ile de iş birliği yaparak; devir, tahsis, satış ve uzun süreli kiraya verme gibi bazı uygulamaları kullanarak özel mülkiyet yaratabilmektedir. Kentin mülkiyet yapılanmasında önemli değişikliklere neden olabilmekte, kendisinin sektörleşmesine yol açabilmektedir.

Oysa “hüküm ve tasarrufu altındaki ...yerler üzerinde devlet, mülkiyet hakkının sahibine tanıdığı yetkilerden kullanma (usus), yararlanma (fructus) yetkisine sahip olmakla birlikte, tasarruf etme (abusus) yani devir ve satış yetkisini dışlayan bir denetim ve gözetim yetkisine de sahiptir” (Karakuş, 2010: 141). Kamu bu denetim ve gözetim yetkisiyle, kendisine ait mülkiyetin ve onun değişiminin yaşanabilir bir kentin yaratılması açısından etkin bir rol üstlenebilir. Kamusal toprakları kapitalizmin kendi yarattığı krizleri çözümlemek için değil, yaşanabilir kent için kullanabilir. Bu bağlamda “Devletin kentsel mekânda eşitsizliklerin kaynağı olan rantın yaratılmasında ana kaynak oluşu, kentsel toprak üzerindeki düzenleyici görevi düşünüldüğünde kabul edilebilir değildir” (Mimarlar Odası, 1973: 17). Çünkü piyasa üzerinden kamu mülkiyetinin sahipliğinin özelleşerek nitelik değiştirmesi ‘kent toprağından arsaya dönüşüm’ sürecinin hızlandırmasına katkı sağlamakta, bu maksatla yarar kavramını sermaye birikim sürecinin bir aracı yapmaktadır.

1.1.4 Kamusal Alanda Yarar Kavramı

Kentte gerçekleştirilen mülkiyet esaslı dönüşümler, alan yaratma ya da geliştirme faaliyetleri kentleri metalaştırarak birikim sürecinin bir parçası haline getirmektedir. Kentler; üretim, dolaşım ve tüketiminin yoğun olarak düzenlendiği, kapitalist birikim süreçleri ile değişim değerleri üzerinden oluşan yaşam alanlarıdır. Bu bağlamda kent toprakları ekonomik büyüme maksatlı kullanılmakta, tüketimin bir alanı yapılmaktadır. Kamu yararı da bu maksadın

yerine getirilmesinin gerekçesi olarak öne sürülmekte, ancak pek çok kentsel dönüşüm uygulamasında kavramın yanlış kullanılmakta olduğu gözlenmektedir.

Mülkiyet hakkı bakımından gerek bölgesel gerekse ulusal düzeyde bir sınırlama nedeni olan kamu yararının içeriği konusunda kamu hukuku ve siyaset bilimi alanlarında bir görüş birliği bulunmamaktadır (Korkut, 2006: 78). Söz konusu bu belirsizlik kavrama farklı anlamlar yüklenmesine neden olmaktadır. “Kamu yararı dar anlamda kullanılırsa mülkiyet hakkının sınırlanmasında ve özüne yapılacak müdahalelerde bir ölçüdür” (Akıllıoğlu, 1991: 14). Bu ölçü durumu kentsel dönüşümün yönünü, kapsamını ve rantın büyüklüğünü şekillendirmektedir. Ölçünün kullanımı ve içeriğinin etkileri onu kent dönüşüm sürecinin en tartışmalı konularından biri haline getirmiştir. Kimi zaman ‘kurulu düzenle’ ilişkilendirildiği, kent hakkı ve toplumsal yararın bir ölçüsü şeklinde yorumlandığı, kimi zaman da “bir faaliyete ‘devlet ya da kamu faaliyeti’ niteliği kazandırdığı, kamu hukukuna uygunluğun bir ölçüsü olarak kabul edildiği” (Akıllıoğlu, 1991: 11) görülmektedir. Kamu yararını toplum yararı olarak betimleyen Ümit Doğanay özel mülkiyetin varlığı üzerinden kavramı aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Kamu yararı kurulu düzenin korunmasındaki çıkarıdır. Kurulu düzen özel mülkiyete dayanıyorsa, kamu yararı özel mülkiyetin korunmasındaki çıkar anlamına gelir. ... Özel mülkiyetin salt bireysel olduğu bir ülkede, düzen toplum yararına olmaz. ...Toplum yararı ise, ülkede yaşayan tüm insanların ortak çıkarlarını ifade eder (1974: 5).

Ruşen Keleş ise kamu yararını genel manada toplum yararı şeklinde betimlemeyi uygun görmekle birlikte, kavramları birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın her zaman gerçeği yansıtmayacağını vurgulamaktadır (1993). Campbell & Marshall ve Alexander, kamu yararını hak temelli ve diyaloga bağlı olmak üzere ikiye ayırmakta, kavramın geniş manada tanımlanmasına farklı bakış açısı getirmektedir (Aktaran Özalp ve Erkut, 2016: 238; Campbell & Marshall, 2002; Alexander 2002). Held, *Kamu Yararı ve Bireysel Çıkarlar* isimli eserinde; kamu yararını ‘bireyci’, ‘ortak faydacı’ ve ‘tekçi’ bir tasnifle açıklamakta, bu tasnife Keleş ‘özelleştirmeci kamu yararı’ adı altında bir dördüncü başlık eklemektedir (2000).

Bireyci yaklaşımda; kamu yararı, bireylerin yararlarının toplamından oluşan bir kavramdır. Bu yaklaşım yararcı ya da toplamcı olarak da adlandırılmaktadır. ...Pratikte ise yararcılık yaklaşımı, en azından kamu tercihleriyle ilgili sorunların belirlenmesinde bir araç olarak kamusal ve özel çıkarlar arasındaki çatışmayı tanımlar ve devlet, bireylerin peşinden koştuğu özel çıkarların genel refah tarafından temsil edilen ortak iyi ile uyumlu olduğunu garanti altına alma konusunda bir role sahiptir (Özalp ve Erkut, 2016: 238).

‘Ortak faydacı’ yaklaşımda, bireylerin tek tek yararlarının üstünde, onlarınkinden ayrı bir de ‘genel yarardan söz edilir (Sağ ve Yıldırım, 2011: 44). Kamu yararı bireysel yaklaşımda, egemen güce ve bireyin tercihe göre belirlenirken, ‘ortak faydacı’ yaklaşımda paylaşılan çıkarlar üzerinden bireylerin tamamının belirlediği iradeye göre belirlenmektedir. Demokrasinin kuralları göz önünde bulundurulmak suretiyle oyçokluğunun öne çıkarıldığı bu anlayışta; kamu yararı, birbiriyle çatışan bireysel yararlara ya da bunlar arasındaki tercihlere değil, çatışma durumunda olmayan veya oybirliğiyle paylaşılan yararlara dayanmaktadır. Bu bakış açısını savunanlar arasında devletin tüm işleri kamu yararına yaptığı, devlet sisteminin bütünüyle kamu yararına işlediği görüşünde olanlar yararcı bakış açısına sahip olanlarla görüş birliği içindedir (Özalp ve Erkut, 2016: 238).

Tekçi yaklaşım ise; “Kamu yararının kaçınılmaz olarak değer yargılarına dayanması gerektiğini vurgular. Bu nedenle kavram, normatif bir niteliğe sahiptir ve siyasal tercihlerle ve aktörlerle ilgilidir” (Sağ ve Yıldırım, 2011: 44).

Tekçi kamu yararı anlayışının değişik bir biçimi olarak ortaya çıkan ve Keleş tarafından betimlenen dördüncü kamu yararı anlayışı da küresel düzeninin gerekli kıldığı ‘özelleştirmeci (kamu karşıtı) kamu yararıdır. “Bu bakış açısı, kamu mülkiyetinin yerini tamamıyla özel mülkiyetin almasını, bütünüyle bir özelleştirmeyi beraberinde getirmektedir” (Özalp ve Erkut, 2016: 238). “Söz konusu kavram, yalnız belli bir ülkede değil tüm yeryüzünde, kamunun (resmi sektörün) toplumsal ve ekonomik yaşamdaki etkinliğinin azaltılmasını, hatta tümüyle ortadan kaldırılmasını hedefler” (Keleş, 2000).

Campbell & Marshall ve Alexander kamu yararını hak temelli ve diyaloga bağı açıkklar ve yaklaşımında:

Planlama ya da politika oluşturma süreçlerinde herkesin hakkının adil ve eşit olarak dikkate alınmasına odaklanır. Bu yaklaşıma göre, değerler öznel ve başkalarının da aynı şekilde davranmasına engel olmadıkları sürece bireyler iyi bir yaşama ilişkin görüşlerini gerçekleştirmekte özgürdür.

'Diálogo bağı' kamu yararı yaklaşımının temelinde, uzlaşma ve anlaşmaya varmak üzere tartışma yer almaktadır. Bu yaklaşımda üzerinde durulan nokta usule ilişkin ilkeler, kurallardır ve çoğunlukla katılımcı demokrasi biçimleriyle ilişkilidir (Aktaran Özalp ve Erkut, 2016: 238; Campbell & Marshall, 2002 ve Alexander 2002).

Tüm bu kuramsal açıklamalar ışığında bugün gerçekleştirilen kent dönüşümlerine bakıldığında; egemen, bireysel, özel ve materyalist olan **'kurulu düzenin kamu yararı'** ile hak temelli, diyaloga dayalı, özgür ve çoğulcu olan **'toplumsal kamu yararı'** arasında büyük karşıtlıklar yaşandığı gözlenmektedir. Yukarıda izah edilen kamu yararı yaklaşımları çerçevesinde konuya hangi noktadan bakılırsa o çıkarın kamu yararı olduğu durumu, söz konusu karşıtlıkları derinleştirmekte, bizi çıkmaza götürmektedir. Bu noktada kamuya ait değerlerin özelleştirilerek sermayeye aktarılmasının, toplumun tamamının yararı yerine kurulu düzenin çıkarlarına yönelik bir uygulama olduğunu, bu bağlamda emek ile fayda arasındaki karşıtlığı iyice görünür hale getirdiğini ifade etmek gerekir. Sürekli fayda, sürekli rantın gözetildiği yararcı bakış üzerinden ayrıcalıklı kesimlerin, sermayenin yararı dikkate alınması kamu yararının toplumun tamamının yararı olarak anlaşılmasını zayıflattığı için oldukça tartışmalı bir durumdur. Yaşanan dönüşüm sürecinde kentin son dokunulmadık alanları olan askeri arazilerin kamu yararı denilerek kullanılması, kentsel müdahaleler çerçevesinde özelleştirilmesi söz konusu olgunun var oluş şeklidir. Kamu yararı gerekçe gösterilerek askeri araziler üzerinden yaratılan fayda ve değer artışları kavramı ticarileştirmektedir. Durum öyle bir noktaya getirilmiştir ki, ortamın farklı kamu yararı bulma arayışları, bu manada kavramın kategorilere ayrılmasına, son etapta ise üstün kamu yararı adıyla yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

1.1.4.1 Üstün Kamu Yararı

“Üstün kamu yararı kavramı, ortada birden fazla ve birbiri ile çelişen kamu yararı varsa, karar vericiler için birini diğerine tercih etmede ölçüt olarak kullanılmaktadır” (Gençay, 2010: 40). Siyasal ve toplumsal ilkelerin açıklandığı 1982 Anayasası’nın 13 ncü maddesinde, “Temel hak ve hürriyetler ...**kamu yararının**...korunması amacıyla ... sınırlanabilir” denilerek kavramın bir kısım uygulamalar için bir sınırlama ölçütü olduğu belirtilmekte, üstün kamu yararı kavramının alt zemini oluşturulmaktadır. Böylece biçimsel bir bakışla kamu yararının düzenleyiciliğine atıf yapılarak, kavram adına birçok şeyin yapılabilirliği vurgulanmaktadır. Yine anayasanın 166 ncı maddesinde, “Planda ... **toplum yararları**... hedef alınır” ifadesi ile kamu ve toplum yararının iki farklı olgu olduğu öne çıkarılmaktadır. Düzenleme ile kamu yararları arasında bir kademelendirme öngörülmemekte, ağırlıklı olarak yasa koyucuyu bağlayan düzenlemeler⁶ yapılmaktadır.

Anayasa Mahkemesi’nin üstün kamu yararı kavramını “bireysel, özel çıkarlardan ayrı ve bunlara üstün olan toplumsal yarar” şeklinde tanımladığı karar⁷, uygulamada önemli sonuçların doğmasına neden olmuştur. Sonrasında Bursa 2 nci İdare Mahkemesi’nin; üstün kamu yararının “kamu sağlığı ve milli güvenlik gibi toplumsal menfaatler ile çevre ve doğal kaynakların sağladığı yaşamsal faydaların bir bütünü olduğuna, her türlü ekonomik gaye ve kazançtan daha öncelikli olanın en üst toplumsal yarar” olması gerektiğine ilişkin kararı bulunmaktadır.⁸

Mahkemelerin bu kararlarından üstün kamu yararının, geniş anlamıyla toplumsal menfaatler ile diğer bir kamu yararı çatıştığında dengeyi sağlamak için kullanılabilecek ‘yargısal hiyerarşik bir yöntem’ olduğu anlaşılmaktadır. Her bir eylemde kavramın menfaatler üzerinden uygulanmaya çalışıldığı, böylece göreceli karşılaştırmalar sonucu en uygun olan yararın belirlendiği gözlenmektedir. Bu noktada elde edilecek ekonomik değer ile doğa ve insan yaşamında yaratacağı tahribat arasında insan yaşamı lehine alınan Bergama Kararı⁹ somut bir

⁶ Bkz. 1982 Anayasası: Kıyılardan Yararlanma (md.43), Toprak Mülkiyeti (md.44, Tarım, Hayvancılık ve Üretim Alanlarında Çalışanların Korunması (md.45), Kamulaştırma (md.46), Devletleştirme ve Özelleştirme (Md. 47).

⁷ Bkz. Anayasa Mahkemesi, 31.10.2008, E.2008/34, K. 2008/153.

⁸ Bkz. Bursa 2 nci İdare Mahkemesi’nin 25 Mayıs 2006 Tarih ve 2005/1080 Sayılı Kararı.

⁹ Bkz. Danıştay 6 ncı Dairesi, 13.5.1997, E. 1996/5477, K.1997/2312 Sayılı Bergama Kararı.

örnek olup, kararda üstün kamu yararı menfaatlerin karşıtlıkları üzerinden bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Orman arazisinin yol inşası için kullanımında, orman eko sisteminin korunmasından sağlanacak yarar ile kalkınma amaçlı inşa edilen orman yolundan sağlanacak yarar arasında bir üstün kamu yararı yaratılması da başka sorunlu durumdur. Bir sahil yolu çalışmasında; trafik yükünü hafifletme veya kentin kanalizasyon sorununu çözme girişimi mi yoksa çevrenin korunması mı kamu adına daha yararlıdır şeklinde ortaya çıkan karşıtlıkta da üstün kamu yararı öne çıkarılmaktadır.

Buraya kadar aktarılan hususlar çerçevesinde kamu yararı kavramının devlet yararı kavramı ile özdeşleştirilmek istendiği, devletin halkın tamamına karşılık geldiği algısının yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Kapitalist sisteminin uygulamaları üzerinden toplumun çıkarları ile kamu çıkarları arasında bir karşıtlık yaratılmaktadır. Oysa kamu tarafından kent topraklarının kullanım şeklini belirleyen karar ve eylemler hem o kentte bulunanların hem de farklı kentlerde yaşayan insanların beklentileri ile çakışmamalıdır. Ortaya çıkan bu durum karşısında “...iktidarın, toplumun ve devletin amaçlarının, dayandıkları değer kavramlarının yeniden gözden geçirilmesi zorunlu hale gelmiştir” (Akıllıoğlu, 1991 :22).

Kavrama ilişkin genel bir çerçeve oluşturmak adına; bu çalışmada kamu yararına, ‘kurulu düzenin bekası’ değil ‘tüm insanların çıkarlarını’ gözetten toplumsal bir dinamik olarak bakılmaktadır. Kamu yararının tüm topluma ait olması hususu gerek ve yeter şart kabul edilmektedir. Kavramın, “ulusal ve uluslararası sermayenin, ekonomik ve siyasi güç odaklarının yararı olan bireysel yararlar değil” (Mengi, 2010), tüm toplumun ya da kent özelinde kentlilerin hatta yakın kent halklarının yararıyla örtüşmesine önem verilmektedir. Bu nedenle çalışmanın sorunsalı olan askeri alanların dönüşümüne yarar kavramına üstünleştirerek bakılmayacak, yarar hiyerarşisine gidilmeyecek, toplumsal bir bakış öne çıkarılacaktır. Ancak bu şekilde “Kamu yararının ... geniş anlamda bütün toplumsal değerleri kucaklayan bir nitelik ve kapsam kazanabileceği” (Akıllıoğlu, 1991: 14) değerlendirilmektedir. Bütüncül, herkesi içine alan, kamusal olanlar dahil tüm kent topraklarının özgür olarak paylaşıldığı bir durumdan ancak böyle bahsedilebilecektir. Çünkü toplum bakışlı bir kent hakkı üzerinden oluşan söz konusu özgürlük kentin dönüşüm ve gelişimiyle oldukça ilgilidir. Kent dönüşümünün kurulu düzenin yararını gözeterek değil, kent hakkını gözeterek kurgulanması bizi kamu yararının doğru kullanılması adına genel bir çerçeve çizmeye götürecektir. Uygulama alanı oldukça geniş olan kent hakkı üzerinden sorunsala bakış, kent yaşamının kalitesini belirleyecek, kentin

içeriğini ve düzeyini şekillendirmede temel ve ortak gereksinimleri ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle kamu yararı kavramının çalışmanın konusu itibarıyla kent kamusal toprakları için neyi ifade ettiğine, kurulu düzen ile olan ilişkisine toplumcu bir kent hakkı perspektifinden bakılmaktadır.

1.1.4.2 Kent Hakkı

Kent hakkı kavramını 1968 yılında ilk kez kullanan Fransız sosyolog Lefebvre, (2015: 340) kavramın “bir haykırış ve istek olduğunu” belirtmektedir. Kent hakkının “kent ve kentleşme süreçlerini belirleme ve kontrol etme yönetisi olduğunu, bunun da devlet ve sermayenin kentsel mekânı kontrol etmesi üzerinden sürdüğü/süreceğini” betimler. Lefebvre kent için mevcut düzenin sorgulanmasında ve arzulanan kentleşme gelişiminin gerçekleşmesinde kent hakkının önemini vurgular. David Harvey ise kent hakkını;

Kentleşme süreçlerinde kenti yeniden icat etmek kolektif bir gücün uygulanmasını gerektirdiğinden bireysel değil kolektif bir hak ve aynı zamanda kendimizin de şekillenmesi olarak tanımlamaktadır. Kent hakkının nasıl bir şehir istediğimiz sorusu, nasıl kimseler olmak istediğimiz, ne gibi toplumsal ilişkiler arayışı içinde olduğumuz, doğayla nasıl bir ilişkiye değer verdiğimiz, ne tür bir yaşam tarzı arzuladığımız, hangi estetik değerlere sahip olduğumuz sorularından ayrı düşünülemeyeceğini (Harvey, 2013: 44) vurgular.

Harvey, kentlerin oluşumunda herkesin katılımını önemsemekte, kentler oluşurken toplumunda biçimlenmekte, kurgulandığına atıf yapmaktadır. Mekânların izole edildiği ve derin sınıfsal ayrımların yaratıldığı bir kentte mi, kamusallığın yoğun olarak yaşandığı bir kentte mi yaşanmasına ilişkin olarak kent hakkının önemine işaret etmektedir. Bu noktada kent hakkı kent dönüşümü ve gelişiminin bireysel değil toplumsal bir özgürlüğe bağımlılık şeklinde ifade edilebilir. Söz konusu özgürlük kentin dönüşümüyle oldukça ilgilidir ve çoğu zaman kamu yararı ile çatışmaktadır. İlhan Tekeli, kent hakkının ortaya çıkışı itibarıyla üç farklı yönden önem taşıdığını betimlemektedir.

Bunlardan birincisi; kentte yaşayan bir kimsenin haklarını kullanırken kentsel hakları gasp etmesinin ve onları tahrip etmesinin önlenmesidir. ... İkincisi ise; kentsel haklarının her kentlinin davranışlarıyla oluşup geliştiği kabul edildiğine göre, kişilerin geliştirilmesine açık olması gerekliliğidir. Üçüncüsü ise, hak sahibinin bu hakların gerçekleştirilmesini toplumsal düzeni korumaktan sorumlu olan devletten istemesi yoluyla gerçekleştirilmesidir (2011 :30,31).

Tekeli'nin açıklamasında, kent hakkı kullanılırken başkalarının haklarının gözetilmesine, kamuya düşen rol üzerinden tüm toplumun hakkına katkı sunulması gerektiğine ışık tutulmaktadır. Ancak, kent hakkının kapitalist üretim tarzını alaşağı etmenin bir çıkış noktası olabileceğini göz ardı etmeden, soyut ve evrensel olarak anlamının farklı bir şekilde yorumlanacağına da dikkat edilmelidir. Bu kapsamda kavrama piyasa güçlerinin ve sermayenin de bir anlam yükleyebileceği, sermaye yanlısı bir içerikle kent hakkının bütünleştirilebileceği unutulmamalıdır. Bu manada kentlerde en iyi yaşam koşullarını sağlamak amacıyla asgari nelerin kent hakkına girdiğine ilişkin AB Kentli Hakları Deklarasyonu¹⁰ örnek gösterilebilir. Deklarasyonda kent dönüşümlerinde gözetilmesi gereken konu başlıklarının uluslararası boyutta kapitalist bir organizasyon tarafından değerlendirilerek gündeme getirilmesi kayda değerdir. O nedenle, kentlerin hızlı değişim ve dönüşümünün kentte yaşasın ya da yaşamasın tüm bireyleri etkilemekte olduğu düşüncesinden hareketle, kent hakkının karar süreçlerinin tümüne katılım, yaşam alanlarının ortaklaşa yönetimi, bireysel ve kolektif kapasiteleri geliştiren bir bakış olarak ele alınması gerekir. Kent dönüşüm ve gelişim hareketlerinin kamu yararı adı altında artığın emilimini giderek büyütmesi sonucu kentlilerin kente dair her türlü haktan yoksun kalması sorunsalı ancak böyle bir kent hakkı bakışıyla çözümlenebilir. Gelineen noktada gücü elinde bulunduranların kontrolü kentlilere devretmesi, kurulu düzen sahiplerinin kentinden, tüm toplumun gözetildiği bir kente geçilmesi kent hakkının doğru anlaşılmasıyla mümkün olabilir.

Ancak her geçen gün özel çıkarların kent hakkının önüne geçtiği, bu durumdan sermaye sahibi olmayanların mahrum olduğu da bir gerçektir. Kent hakkı üzerinden söz hakkını kaybetmişlerin kentte dair hakkını arama gayreti bu nedenledir. Mevcut kent için değil geleceğin kenti için talep edilen bir bakıştan doğabilecek bir zafiyet, toplumun tüm kesimlerinin dışlanmasına, kamusal alanların daraltılmasına ve kentin bir rant aracı haline gelmesine sebep

¹⁰ Bkz. AB Kentli Hakları Deklarasyonu, 23.08.2018, (çevrimiçi), <http://www.mimarlarodasianskara.org/?id=964>

olabilmektedir. O nedenle kentsel rantın ekonomi politikalarında başat olmasına, hukukun araçsallaştırılarak, ilgili kurumların yetkileri artırılarak rant uğruna ardı ardına kent dönüşümleri yapılmasına karşı çıkılması gerekmektedir. Kentlilerin yıllarca yaşadıkları mahallelerinden zorla tahliye edilmelerine doğru bir kent hakkı yaklaşımı üzerinden bakılmalıdır. Aksi takdirde, kent topraklarının son kalıntısı olan askeri alanların özelleştirilmesiyle ortaya çıkan rantın, kent hakkı denerek kapitalist bölüşümün olgusu olarak kullanılması sorunludur. O nedenle söz konusu rantın değerden türeyen bir arz-talep konusu mu, toplumsal birikimin bir ürünü mü olduğunu belirlemek bu sorunsalın açıklığa kavuşması adına oldukça önemlidir.

1.2. Rant

Kent planlaması göz önünde bulundurularak yapılan bu çalışmada; rant için ortaya çıkan büyük eşitsizlik ve zenginlikleri açıklamak maksadıyla ilk olarak iktisat biliminin önemli sorunlarından birisi olan değer kavramı tartışılmaktadır. Ancak gerek rant gerekse değer kavramlarına pek çok literatür çalışmasında detaylı olarak yer verilmiş olması nedeniyle toprak rantının kuramsal alt yapısından faydalanılacak ama derin bir iktisat analizine girilmeyecektir.

1.2.1 Değer

İktisadın en temel konularından olan “Değeri iktisat bilimindeki birçok anlamına karşın genel olarak, bir şeyin gerekliliğini, önemini belirlemeye yarayan ölçü olarak tanımlayabiliriz (Genç ve Çağlayan, 2017: 667).

Değer kavramı bir malın faydası veya o malın oluşumunda harcanan emeğin süresi üzerinden ele alınır ve birbirlerine rakip olarak gelişen fayda-değer ve emek-değer olarak iki temel teori ile tartışılır. Bu teorilerden birincisi kullanım-değerinden hareketle değişim değerine varırken, ikincisi, kullanım değerini değişim değeri için mutlaka gerekli şart olarak görmekle beraber, değişim-değerini emeğe dayandırılmaktadır (Selik, 1982:4).

Literatüre bakıldığında, Klasik, Marksist ve Neo-Klasik yaklaşımlar arasında iktisat bilimi açısından değer kavramını belirleyen unsurun ne olduğuna yönelik pek çok önemli düşünür tarafından yorumlar yapıldığı gözlenmektedir. Bahse konu düşünürlerden Jean-Baptiste Say; değer yaratılmasında emek, sermaye ve toprağın eşit öneme sahip olduğunu, William Nassau Senior; üretim sürecinde kullanılan emek için ücretin, sermaye için de karın çekilen sıkıntıların bir karşılığı olduğunu ifade etmektedir. Carl Menger; değerün üretim maliyeti ile uzaktan yakından ilişkisi bulunmadığını, gelir ve tercihlerindeki farklılıkların bir malın değerini belirleyeceğini belirtmekte, Jevons ise bir malın faydasının çok olması durumunda emek harcanmaya değer olabileceğini, mal değerli olduğu zaman emek harcanabileceğini savunmaktadır (Bocutoğlu, 2012).

Klasik iktisadın kurucu isimlerinden Adam Smith değişim ve kullanım değeri olmak üzere iki değer varlığından söz etmektedir. Değişim (mübadele) değerini “nesneye sahip olmanın verdiği başka bir malı satın alabilme gücü”, üzerinde fazla durmadığı kullanım değerini ise “bir malın insanın gereksinimini karşılama niteliği” şeklinde tanımlamaktadır (2006: 32).

Smith, “Emek, sermaye ve doğadan elde edilen ürünün bölüşüm ilişkisine tabi bulunduğunu ve değer ölçülebilir bir büyüklük olduğunu savunmaktadır. Ancak, bir malın üretilmesi için harcanmış olan emeği değişim değerinin temeli olarak görmez. Bunda Smith’in kullanım değerini önemsememiş olmasının payı vardır. Sermaye birikiminin kaynağını değişim değerini bulmak için kullanan Smith, bundan dolayı bir malın değişim değerinin gerçek ölçüsünü o malın üretilmesi için harcanan emekte değil, satın alabileceği ya da kumanda edebileceği emek miktarında aramaktadır” (Selik, 1982:9-10).

Smith’in malın değerinin belirlenmesinde üretim için harcanan emeğin etken olduğu şeklinde geliştirdiği teorisi Ricardo tarafından tutarlı bulunmamıştır. Çünkü Smith “...birikim sürecinde ihtiyaç duyulan verimli emeği ve mülkiyetin belli ellerde toplanmasının doğurduğu çelişkileri yok saymaktadır” (Aydın ve Aydınlar, 2011:4-5). Klasik Okulun gelişmesinde büyük katkısı olan Ricardo “hiç rant getirmeyen topraklarda (ki insanlık nüfus artışı nedeniyle hiç rant getirmeyen topraklarda üretim yapmaya mecburdur) değeri (tahıl değerini) meydana getiren faktörün sadece emekten ibaret olduğunu ileri sürmektedir” (Bocutoğlu, 2012: 142-

143). Ricardo, toprak sahiplerini, toplumun daha doğrusu kapitalist sınıfın sırtında gereksiz bir yük olarak görmesi hakkında ki değer ve rant teorileriyle ispat etmeye çalışır. Bu nedenle değeri, birikmiş emekle (sermaye) canlı emeğin (işçi) ortak ürünü (Selik, 1982:13) olarak tanımlar. “Bir malın değeri emeğe ödenen karşılığın çokluğu ya da azlığı ile değil, onu üretmek için gereken göreceli emek miktarı ile belirlenir ve yararlılık değişim değerinin ölçütü olamaz (Ricardo, 2008: 7). Ricardo, burada malın faydasının ve az bulunur olmasının emek miktarında olduğu gibi değişim değeri üzerinde de etkisi olduğunu belirtmekte, değerın faydadan oluştuğunu reddetmektedir.

Smith ve Ricardo’nun değeri kategorize ederek kuramsal bir anlam yükleyen ve çalışmalarında meta üretiminden kaynaklı zenginliğin çözümlemesini referans noktası alan yaklaşımları Marx tarafından eleştirilmektedir. Çünkü “Karl Marx’ın değer kuramı, fiyatlar ile değerler arasındaki ilişkinin niteliğini belirlemede, bir yandan üretilen metaların mübadele esaslarını saptarken, diğer yandan değerın sınıfsal bir temele göre nasıl ayrıştığını göstermektedir” (Divitçioğlu, 1982). Bu manada, “emek gücünün değeri ile bu gücün üretim sürecinde yarattığı değer arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran kapitalist sınıf, emek gücünü satın alarak, aslında bu iki değer arasındaki ‘fark’a, yani ‘artık değere’ el koymaktadır” (Marx, 2004: 195). Marx’a göre “bir mal olarak emek gücü değeri ile üretilen malın gerçekleştirilen emeği somutlaştıran değeri arasındaki fark, yani potansiyel emek ile emek gücünün tüketilen kullanım değeri arasındaki fark artı değerdir” (Marx, 2004). Marx, ‘somut ve soyut emek’ olarak metayı oluşturan emeğin bir karakteri olduğunu belirtmekte, belirli bir amaca yönelmiş üretken emeği ‘somut -yararlı-emek’, metaların (mübadele-değişim) değerini yaratan emeği de ‘soyut emek’ olarak adlandırmaktadır (2004: 52-53-54-58).

Marx için, kâr da rant gibi emeğin ürünü olan değerden bunun yaratılmasına hiçbir katkıda bulunulmaksızın alınan paydır. Marx’ın değer ve artık-değer teorileriyle göstermek istediği de budur. Marx, değerden hareketle artı değere, artı değere dayanarak kâra ulaşmaktadır (Selik, 1982:10-13).

Bu noktada, kapitalizmin üç unsur, üç terim, üç moment içerdiğini, bunların toprak, emek, sermaye, yani: rant, ücret, kar ve bütün bunlar **artı değer** olarak genel bir birlik

içindedir¹¹ (Lefebvre, 2015: 340). Artık-değer üretimi, mal üretimini gerektirir. Mal üretmek için üretim araçlarına ve iş-gücüne ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla mal ve artık-değer üretebilmek için sermayenin bir kısmı ile üretim araçları, bir kısmı ile de işgücü satın alınmaktadır (Selik, 1982). Bu süreçte kapitalizmin sınıf çatışmalarından beslendiğini öngören emek değer ile fiyat ile miktar arasındaki ilişki üzerinden emeği dışlayan fayda değercilerin çatışma hali gözlenmektedir.

1.2.2 Emek ve Fayda Değer

“Sermaye birikimi ve özel mülkiyetin bulunmadığı ilkel ve vahşi toplum yapısında değerın kaynağının ihtiva edilen emek olduğu fikrini savunan Adam Smith’in görüşü, özellikle Ricardo ve Marx’ın sorgulamaları sonucu geliştirilmiş ve toplumun her döneminde değeri yaratanın emek olduğu kabulü ile emek-değer teorisi şekillenmiştir” (Aydın ve Aydınlar, 2011:10). Ancak “emeğin değer yaratan tek üretim faktörü mü, değeri yaratan üretim faktörlerinden biri ve en önemlisi mi, yoksa değer yaratımında ikincil bir üretim faktörü mü olduğu küreselleşen dünya ekonomisinin en önemli tartışma konularından birisidir ve tartışma henüz sonuçlanmamıştır” (Bocutoğlu, 2012: 127). Bu tartışma, klasik iktisat ve Marksist yaklaşımlar ekseninde yapılırken; emek-değer teorisinde mübadele değeri merkezde yer almakta, kullanım değeri bir ön koşul olarak kabul edilmektedir. Neo-Klasik yaklaşımda, “emek-değer teorisi öz itibarıyla sermayeye dayalı olan kapitalizmin kar teorisine meydan okunmakta, Marjinalist Devrimin öncülerinden William Stanley Jevons ve Carl Menger tarafından yerine ‘marjinal fayda teorisi’¹² konmaktadır” (Bocutoğlu, 2012: 129). Faydacılar “kârı, sermaye sahibinin doğal geliri yaptığı birtakım hizmetlerin karşılığı olarak görmektedir. Fiyat ile miktar arasındaki ilişkiyi açık bir biçimde gösteren bir fayda analizi sunulmakta, bu bağlamda ‘emek-değer teorisi’ inkâr edilmektedir” (Aydın ve Aydınlar, 2011).

Temel tartışma, emeğe rant ya da kar üzerinden el konulması ile mülkiyet sahipliğinin ve değişiminin yarattığı birikimin bölüşümü arasında yaşanmaktadır. Üretilen malın değerinin, malın üretimi için harcanan emekten mi yoksa yarattığı faydadan mı kaynaklı olduğu üzerinedir ve rant yaklaşımlarının da bu nedenle oluştuğu değerlendirilmektedir.

¹¹ Bkz. Mehmet Selik, “Marksist Değer Teorisi”, Ankara, AÜSBF Yayınları, No: 484, 1982.

¹² Bkz. Ersan Bocutoğlu, “İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk”.

1.3 Rant Yaklaşımları

1.3.1 Klasik Rant Yaklaşımı

Klasik yaklaşımda, “Toprak gibi emek ve sermaye de üretim faktörleri olarak ekonomi politiğin temel kavramlarıdır. Dolayısıyla, üretim; toprak sahibi, emek sahibi ve sermaye sahibi arasındaki ilişkilerin (üretim ve bölüşüm ilişkileri) bütünü halini almaktadır” (Selik, 1982: 7). Bu tez klasik iktisadın kurucularından Adam Smith tarafından sanayi sermayesi ve bu sermayenin birikiminin kaynağına odaklanmak suretiyle *Ulusların Zenginliği* kitabında açıklanmaktadır.

Smith kitabında “Emek, sermaye ve doğadan elde edilen ürünün bölüşüm ilişkisine tabi bulunduğunu ve değerin ölçülebilir bir büyüklük olduğunu savunmaktadır. Ancak, düşünür bir malın üretilebilmesi için harcanmış olan emeği değişim değerinin temeli olarak görmemektedir. Bir malın değişim değerinin kaynağını ücrete, kara ve ranta bağlamaktadır” (Selik, 1982: 9-10).

Adam Smith değer kavramını kategorize ederek rantı tanımlamaya çalışırken, rantı toprağın fiyatı olarak toprak mülkiyeti ile ilişkilendirmektedir.

Smith’e göre, rant, toprağın fiili koşullarına göre kiracının ödeyebileceği bedelin doğal olarak en yükseğidir. Çiftçinin toprağı kiralarken üretim için kullandığı sermaye kendisinin zarar etmemesi için bir pay bırakır, toprak sahibinin bu payın aşan kısmını toprak rantı olarak kendine almak istemesi kiracının ödeyeceği en yüksek fiyata neden olur (2006: 124-125-128).

Smith, rantı mülkiyetin sahibine ödenen bedel olarak açıklamakta, rantın kaynağını araştırırken malın değerini üretim şartlarına ve emeğe bağlamaktadır. Malın değerinin ulaşılmasında yaşanan güçlükler ve üretimi esnasında fazla emek harcanması sonucu artacağını, bu durumun da rantı yaratacağını belirtmektedir.

Literatürde ‘klasik rant teorisi’ denildiğinde, genellikle kastedilen klasik iktisadın önemli isimlerinden olan Ricardo’nun rant teorisidir (Kazgan, 1991: 80). Ricardo için en önemli sorun, toprak sahiplerinin topraktan elde edilen ranta el koymasdır ve bunu kapitalist toplumun gelişmesi için bir engel olarak görmesidir (Turan, 2008: 13). Ricardo, savaşların ve artan nüfus nedeniyle yükselen gıda fiyatlarının yaşandığı bir dönem de toprak sahiplerinin ranta önemli oranda el koyması sorununa çözüm bulmaya çalışmakta ve buradan hareketle aşağıda sunulan teorisi üzerinden önemli tespitlerde bulunmaktadır.

Nüfusun hızlı artışı ve doğanın cimriliği nedeni ile doğal kaynakların kıtlığı rantın nedenidir. Nüfus artışına paralel olarak, daha az verimli topraklar işletmeye açıldığından zaman içerisinde fiyatlar yükselir ve toprak sahibinin rantı artar. Rant, toprağın verimli olmasından değil, aksine verimli toprakların kıt olmasından doğmaktadır. Malların değeri ve piyasa değişim oranı emeğin verimliliği tarafından belirlendiği için rant, toprağın yarattığı ilave bir değer değil, yaratılmış değer bir parçasıdır (Turan, 2008: 61-76).

Ricardo’nun teorisinde, rantın çıkış nedeninin toprağın verimliliği ile ilişkili olduğu, verim farklılıklarının bir topraktan elde edilecek rant miktarını belirlediği anlatılmaktadır. Topraklar işletmeye açılıp verimli hale getirilir ve ulaşılabilirlikleri artırılırsa, elde edilecek rantın artırılacağına vurgu yapılmaktadır. Burada “Ricardo, rantı, değer bir nedeni değil, sonucu olarak görür... bölüşüm sorunu da sermaye ile emek arasındaki bölüşüme bağlıdır” (Kazgan, 1991: 73). Bu noktada kent özelinde artan nüfusun barınma ihtiyacını yaratacağını, artan talebin de rantın büyümesine neden olacağını ifade etmek gerekir. Eğer kent dönüşümü ve gelişimi içinde kent toprağı azsa, askeri alanlar gibi kamusal mülkiyete bakılmakta, bu durum da rantın oluşmasını ya da büyümesini sağlamaktadır. Toprakların verimlilik, kıtlık, ulaşılabilirlik, görünürlük gibi kalite ve avantaj özellikleri söz konusu rantın ortaya çıkmasını desteklemekte, bu faktörlerde yaşanan farklılıklar da rantın miktarını belirlemektedir.

Kapitalist üretim biçimi içerisinde değişim üzerinden bölüşümün kavramsal olarak pek çok çelişki barındırması üretim biçimi altında kapitalizmin analizini gerekli kılmaktadır. Söz konusu ihtiyaç klasik iktisadın temellendirdiği ekonomi politiğin eleştirisini yapan Marksist yaklaşımı öne çıkarmaktadır. Çünkü klasik yaklaşımda, rekabetçi üretim ortamının azalan

kârlığa bağlı olarak rantın artmasına neden olması, Marksist yaklaşım gereğince sömürü, yabancılaşma ve irrasyonalliteye neden olduğu için eleştirilmektedir.

1.3.2 Marksist Rant Yaklaşımı

Kapitalist üretim sisteminin, ürünlerin meta olması ve metanın da sürekli artı değer üretmesi şeklinde iki temel özelliği bulunmaktadır. Birinci özellik bütün dolaşım ilişkileri üzerinden toplumsal süreci belirlemektedir. İkinci özellik ise, emeğin değere, değerın ürüne dönüştüğü sürecin sonucunda elde edilen kazancın herhangi bir eşdeğer vermeksizin sermaye tarafından bölüşülmesinin hedeflenmesidir (Marx, 2011: 719, 721, 772). Bu bölüşüm esnasında kullanılan toprağın sahibine bir miktar bedel ödenmekte, ödenen bu bedel de toprak rantı olmaktadır. Marx rant kavramını “topraktaki mülkiyetin değer ürettiği bağımsız ve özgül ekonomik biçimi, artı emeğin yani değerın yarattığı kullanım değeri toplamının bir kısmı, toplumsal gelişmenin bir sonucu” (2011: 722) olarak açıklamaktadır. Toprak sahibi üretici değilse, kâr bir tarafa ayırdıktan sonra yaratılan kazancın kalan bölümü, toprak sahibi üreten ise kazancın tamamı kendisine verilmektedir. Toprak sahibi, mülkün kendisine ait olması ve kimsenin o mülkü izinsiz kullanma hakkı bulunmaması nedeniyle, başkalarının sermaye ve emeği ile yaratılmış olan değerın, yani rantın bir kısmını ya da tamamını elde edebilmektedir. Bu bağlamda rantın, toprağın bir süre kullanımı için ödenen bedel, üretimden alınan pay olarak açıklanması gerekir.

Marx, toprağa geçici ya da sürekli bir biçimde yatırılan sermayeyi toprak sermaye olarak adlandırmakta ve bunun sabit sermaye kategorisine dahil olduğunu ifade etmektedir. Toprağa eklenen sermayenin faizi ve topraktaki iyileştirmeler toprak rantının bir kısmını oluşturabilir; ama bu, gerçek toprak rantı değildir. Toprak sahibi toprağını yeniden kiralarken toprağa yatırılan sermayenin faizini toprak rantına ekler. Bu şekilde rantı artırmış olur ve toprağın değerini yükseltir. Satış yapılacaksa, yalnızca toprak değil, aynı zamanda toprağa eklenen sermaye de satılmaktadır (2004: 547).

Görüleceği üzere Marksist rant yaklaşımı, toprağın kendisi, toprak mülkiyeti ve sermaye arasındaki üçlü etkileşim üzerinden şekillenmektedir. Klasik yaklaşımda rant, toprağın fiyatıdır, toprağın verimliliği ile ilişkilidir ve toprağın gelirini aradaki verimlilik farkları

sağlamaktadır. Marx'ın (2004) rant için çizdiği çerçeveden değerlendirildiğinde rantları; farklılık, mutlak ve tekel rantı olarak üç kategoriye ayırmak mümkündür.

Bu ayrışma üzerinden, farklılık rantının; yatırılan sermaye sonucu oluşan ve toprağın verimliliği ile konumundan türeyen, özel mülkiyet altındaki mekânlarının farklılaşmasından oluşan bir rant olduğunu ifade etmek gerekir. “Farklılık rantında aynı toprağa yatırılan farklı oranlarda sermayenin topraktan elde edilen ranta etkisi önem taşımaktadır” (Turan, 2008: 41). “Nerede bir rant varsa, orada her zaman farklılık rantı ortaya çıkar” (Marx, 2011: 679). Marx, özellikleri farklı olan bir toprağa, değişik sınırlamalar ve değişik sermaye yatırımları uygulanırsa iki biçim farklılık rantının ortaya çıkaracağını aktarmaktadır. Marx;

*Farklılık rantının ilk biçimini **verimlilik ve konum rantı** olarak ikiye ayırır. İlk biçim kapsamında toprağın doğal verimliliğindeki farklılardan oluşan rantı ‘**verimlilik rantı**’, benzer topraklarda yatırılan farklı üretkenlikteki sermayeler sonucunda oluşan rantı ‘**konum rantı**’ olarak tanımlanır. Farklılık rantı için koşul farklı toprak türleri arasındaki eşitsizliktir (2011: 573-588).*

Verimlilik rantı, aynı ölçüdeki farklı toprak parçalarına uygulanan eşit oranlardaki sermayenin eşit olmayan sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Yani ölçüleri aynı olan iki farklı toprağa aynı oranda sermaye yatırımı yapılsa bile ortaya çıkan rant farklı olur. Bunun nedeni toprakların verimliliklerinin birbirinden farklı olmasıdır (Marx, 2011: 573-575). Topraktaki doğal verimlilik farkından doğan verimlilik rantında, eşit olmayan toprağa eşit oranda sermaye yatırıldığı halde, ortaya çıkan rant farklı olmaktadır. “En verimsiz toprak çeşitli tahsis mekanizmaları veya plan kararlarıyla en verimli toprak haline kolayca dönüşebilmektedir. O halde verimlilik rantı toprağı işleme tekelinden kaynaklanmaktadır. Bu tekel, farklılık rantının oluşmasının nedenidir; kaynağı değildir” (Turan 2008, 55-56).

Konum rantına gelince ise, eşit olmayan toprak parçalarının eşit olanlara dayanılarak hesaplanan sonuçlarıdır (Marx, 2011: 573-575). Topraklar arasındaki konum farkları pazarla olan ilişkisi bakımından farklılık rantını meydana getirmektedir. Farklılık rantı, verimli ve konumu iyi olan topraklarda oluşurken, en verimsiz toprakta bile ortaya çıkabilmektedir.

Rantın etkisini açıklamak üzere kullanılan diğer bir rant kategorisi de toprağın özel mülkiyetinden kaynaklı mutlak ranttır. Mutlak rant, “ham ürünün ortalama fiyatı üzerindeki fazla değerdir” (Marx, 2011: 228) ve “topraktaki mülkiyet tekeline kaynaklanan özel mülkiyetin varlığı ile kanıtlanır” (Marx, 2004). Mutlak rantın ortaya çıkışı toprağın doğal ve sınırlı oluşu ile mülkiyet değişimine konu edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum daha çok toprak spekülasyonu ve sektörler arasında yaşanan rekabetin sonucudur.

Harvey, Marx’ın mutlak ranta ilişkin analizlerini şu şekilde yorumlar: “Kapitalist üretim özel mülkiyet kurumunu (birçok feodal kurumu yıktığı gibi) yıkacak durumda değildir, çünkü kendi varlığı üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanır. Bu yüzden kapitalizm, kendi varlığının yasal dayanağını sürdürebilmek için, üretimde bir vergi (kira) ödemek zorundadır. Böyle bir vergi kuşkusuz üretim giderlerine dahil edilmek zorundadır ve bu bakımdan mutlak rant (ve tekeli rant) farklılık rantından ayırt edilmelidir” (2003: 165-168). “Mutlak rant, toprak üzerindeki salt hukuki mülkiyetin yanı sıra, özel toprak mülkiyetindeki tekele bağlı ve onun nedeni olarak ortaya çıkan tekel fiyatının, değerinin ve üretim fiyatının oluşmasından kaynaklanmaktadır” (Bottomore, 2005: 588-589). Menaf Turan, mutlak rantı kamusal mülkiyet açısından, “...devlet mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş sürecinde toprağın nitelik değiştirmesi ve bu arada ortaya çıkan ranta el konulması” şeklinde tanımlar (2008, 15-16).

Rant kategorilerinden sonuncusu olan tekel rantında ‘tekel durumu’ arzu edilen ya da ihtiyaç duyulan bir mala sahiplik üzerinden oluşmaktadır. Tekel rantının oluşumunda sınıf, sermaye ve kamu gücünü elinde bulunduran gruplar “toprağın öz değeri, verimliliği veya kıtlığının yanı sıra üzerinde bulunan kaynak veya varlıkları elinde bulundurarak tekel rantının oluşumuna doğrudan veya dolaylı katkı sunarlar” (Harvey, 2013: 145).

Tekel rantının oluşumunda iki farklı durum söz konusudur. İlki, çok özel bir niteliğe sahip olan toprağın sahibinin, o toprağı özel bir üretim/faaliyet amacıyla kullanan kişiden elde ettiği ranttır. Satın alanların gereksinimleri ve ödeme güçleriyle belirlenen tekel rantı, özel bir arazi türünün denetim altına alınması sonucu, tekeli bir fiyatın garantiye alınmasından ortaya çıkar.

Tekel rantını ortaya çıkartan ikinci durum; toprak sahiplerinin yüksek rantlar ödenmedikçe toprağı elden çıkarmamalarıdır. Toprak sahipleri o toprakta üretilen malın pazar fiyatının üzerinde bir rant ödemesi yapılmasını beklemektedirler (Marx, 2011: 679-682).

Bu noktada mal sahibi ve alıcının rolleri önem arz etmektedir. Marx, “tekel rantı alıcıların gereksinimleri ve ödeme yetenekleri tarafından belirlenen gerçek bir tekel fiyatından kaynaklanmaktadır” (2011: 672-681) ifadesiyle alıcıların rolüne dikkat çeker. Harvey de; bir malın denetimini tek başına elinde tutan bir aktör şeklinde tanımladığı “mal sahibinin rolünü; onun malı doğrudan veya dolaylı yoldan mübadele etmesiyle uzun bir süre boyunca katmerli bir gelir sağlaması şeklinde açıklar” (2013: 145).

1.3.3 Neo-Klasik Rant Yaklaşımı

Neo-Klasik yaklaşımda, yaratılan tüm artı değer şekilleri rant olarak kabul edilmektedir. Değeri fayda üzerinden okuyan bu yaklaşımında, “Toprak ve diğer girdiler arasında ayırım yapılamayacağı, toprağa da diğer girdiler gibi değerinin ödeneceği, bunun da rantı oluşturacağı savunulur” (Kazgan, 1991: 165). Emek göz ardı edilerek malın faydası öne çıkarılmakta, sermayeden kaynaklı kâr, rant ve faizin bir hak olduğu savunulmaktadır. Bugünün iktisat kuramı olan Neo-Klasik iktisat, rant kuramına; mekânlar arası rekabet, toprakta sürekli yaşam alanı oluşturulması ve bu maksatla yatırım yapılması gibi olguların bir sonucu olarak bakmaktadır. Yaklaşımda daha fazla rant için kamu ve sermaye arasında iş birliğinin artırılması, özelleştirmelerin hızlandırılması arzulanmaktadır. Harvey, Neo-Klasiklerin rantın iktisadi büyümeyle olan ilişkisini göremediklerini belirtirken (2003: 149), konuya siyaset felsefesi açısından bakan Gülten Kazgan faydacı felsefeyi, mülkiyet hakkını doğal bir hak olarak görmediği ve gelir bölüşümünde çok büyük eşitsizliklere yol açtığı için eleştirmektedir (1991: 51-52).

Buradan hareketle; tarımdaki kapitalist ilişkilerin bir yansıması olarak ortaya çıkan toprak rantı hakkında Smith, Ricardo, Marx ve ardıllarınca yapılan çalışmaların etkisinin günümüze değin sürdüğünü ifade etmek gerekir (Turan, 2008: 13). Böylece Klasik ve Neo-Klasik yaklaşımlar ile Marksist görüş açısından rantın önemli bir işlevi olduğuna ışık tutulmuş olacaktır. Smith’in; “topraktan yararlanmak için ödenecek paha” (2006: 160), Ricardo’nun; “Toprağın özgün ve yok edilemez güçlerini kullanmanın karşılığında mahsulden toprak sahibine ödenen pay” (2008: 43) olarak yaptıkları rant tanımları bu çalışmaya katkı sunmakta, yön vermektedir.

Analizleriyle benzer katkıyı fazlasıyla sunan Marx’a gelince, o rantı; “Kapitalist üretim tarzı temeline dayanan toprak mülkiyetinin bağımsız ve özgül iktisadi biçimi” (2011: 552) olarak açıklamaktadır. Ancak kent topraklarının kullanımı ile rant arasındaki ilişkiyi açıklamak adına, Von Thünen ile onun düşüncelerini kent yerleşimi üzerinden açıklamaya çalışan Alonso’nun çalışmalarının da göz önünde bulundurulması gerekir. “Thünen’nin kuramında rantın, tarımsal toprağın pazar kentine olan uzaklığından kaynaklanan farklı ulaşım maliyetlerine göre oluştuğu kabul edilir. Pazar kentine yakın olan tarımsal toprak sahipleri bundan dolayı konum rantına sahip olmaktadır” (Ertürk, 1997:174-175). Thünen kentsel toprak rantını toprağın verimliliğinin değil, kent için pazar kabul edebileceğimiz merkeze olan mesafesinin belirlediğini ifade etmektedir. Tarımsal toprağın pazar kentine olan uzaklığından kaynaklanan farklı ulaşım maliyetlerine göre rantın oluştuğunu betimler. Pazar kentine yakın olan tarımsal toprak sahipleri bundan dolayı konum rantına sahip olmaktadır. Bu noktada kent topraklarından rant elde etmenin ve kullanım biçimlerini belirlemenin kent merkezinde oluşacak taleple ilgili olduğunu öne sürer. Alonso, *Location and Land Use* adlı eserinde teorisini;

Kent merkezinden uzaklaştıkça, rant azalır şeklinde betimlemektedir. Özellikle ulaşım maliyetleri olmak üzere işletme maliyetlerinin arttığını, bu durumun toprağa olan talepte ve kullanımında farklılıklara neden olduğunu, farklılığında farklı rant değerlerini yarattığını belirtmektedir. Böylece alıcı merkeze uzak olmak nedeniyle ortaya çıkan ulaşım maliyetlerini ödemek yerine yüksek rant ödemeyi tercih etmektedir (1964: 15-82).

Alonso’nun teorisinde belirttiği kriterlere bakıldığında alıcının rant ve işletim maliyetleri arasında bir seçim yapmak durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Faydayı en üst düzeye getirmenin yer seçiminde belirleyici olduğu, bu manada en fazla faydanın sağlanacağı arsa ve yer seçiminin alıcı tercihiyle göre belirlendiği açıklanmaktadır. Kent merkezine uzaklık ve bu uzaklıktan kaynaklı ulaşım maliyetlerinin yarattığı rant miktarı kent yerleşiminin belirlenmesinde de etkilidir. Kent merkezinde rantın işletim maliyetlerinin düşük olması, merkezden uzaklaştıkça işletim ve ulaştırma maliyetlerinin yükselmesi toprak ve üzerindeki yapılaşmaya ait rantın ortaya çıkmasında önemli bir etkidir (Ertürk, 1997: 173-174).

Harvey, farklılık rantı kavramına dayandığı ve analizleri göreceli mekânlar için kurgulandığı gerekçesiyle bu kapsamda geliştirilmiş olan modelleri eleştirmektedir (2003: 149-171). Bunların deneysel olarak anlamlı görüldüğü için tercih edildiğini, ama bu modelleri genel bir toprak kullanımı kuramı açısından kullanmanın tehlikeli olduğunu altını çizerek. Modellerin ampirik gücü kent merkezinden uzaklığın ulaşım ve iletişim maliyetine neden olması gibi bir varsayıma dayanmaktadır (Aktaran: Turan, 2008; Harvey, 2003). Bu noktada yer seçimi kararlarında kentin gelişimini ve rant oluşumunu etkileyen ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin önemini belirtmek gerekir. Çünkü arazi kullanım kararları; konut alanlarının yer seçimini, erişilebilirliğini, genel manada ise kentin mekânsal olarak yapılaşmasını belirlemektedir. Erişilebilirlik üzerinden sadece ulaşım kolaylığının dikkate alınması yeterli olmaz. Teknolojinin sağladığı iletişim ve toplu taşıma fonksiyonları öne çıkarılmalıdır. Ulaşım giderinin düşük olması ve süresi de yer seçiminde dolayısıyla da kent gelişiminde önemli faktörlerdir. Ancak bugün arazi kullanımını ve değerini, merkeze olan mesafenin uzunluğu ve ulaşım olanaklarının çokluğu yanında iş imkânları, eğitim olanakları, yeşil alanların varlığı, komşuluk ilişkileri, güvenlik gibi unsurlarda etkilemektedir. Bu unsurların bir bütünlük içerisinde olacağı yerlere sermaye daha fazla yatırım yapmakta, dolayısıyla daha çok arsa bedeli ödenmektedir. Spekülatif eğilimlerin de katkısıyla oluşacak rant miktarı, bu faydacı parametreler sebebiyle daha çok dikkate alınmaktadır. Kentin mekânsal yapısının ve gelişim yönünün belirleyicisi olmaktadır. Kamu gücünün karar ve eylemlerinin arazi kullanımı ve yoğunluğunu etkileyen belirleyici rolü, tüm bu faktörlerin ortaya çıkış nedenidir. Çünkü kamu gücü bir tekel olarak askeri alanlarda dahil olmak üzere kamusal mülkiyet alanları üzerinden yer seçimi kararlarını etkilemekte, belirtilen imkanları yaratabilmektedir. Kamunun alan kullanımı, ulaşım ve yoğunluk gibi plan kararları ile rantı büyütebilmektedir. Böylece kamusal mülkiyet ile rant arasında yaşanan ilişkisellik üzerinden kentin dönüşüm ve gelişimine yön verilebilmektedir.

1.4 Kamu Mülkiyeti-Rant İlişkisi

Rant ile mülkiyet arasındaki ilişkiye kamusal mülkiyet alanları üzerinden bakıldığında, bu alanların özellikle neoliberal dönemde rant maksatlı mülkiyet değişimlerini önemli bir kent konusu yapmaktadır. Çünkü, kentsel alanların metalaşarak sermaye birikim sürecinin kapsamına girmesi kentin kamusal mekânlarını etkilemekte, metalaşmasına neden olmaktadır. Kentte kamu otoritesinin karar ve eylemlerine bağlı gerçekleştirilen uygulamalarla kamusal

topraklarının arsalaşması sağlanmaktadır. Tüm kent toplumuna ait olan bu alanların kullanım ve mülkiyet hakları sermaye lehine dönüştürülmektedir. Kent topraklarının rant için aşırı tüketilme arzusu, sermayenin kamusal arazilere ilgisini artırmakta ve askeri alanlarda dahil kamusal toprakları bir sermaye biçimine çevirmektedir. Bahse konu dönüşümler kamusal mülkiyetin kent üretim süreci içinde kamusalardan özelle doğru nitelik değişmesine neden olmaktadır. Bu noktada kent üretim sürecinin içinde kamusal mülkiyetin niteliğinin değişmesinin sadece tarımsal toprak mülkiyeti ile rant arasındaki ilişki üzerinden açıklanmasının yeterli olmayacağı değerlendirilmektedir. Çünkü tarımsal toprak mülkiyeti üzerinden yapılan analizler; kentsel dönüşüm ve gelişim uygulamalarının sonuçlarının ortaya konmasında tek başına yetmez. Bugün geline durum mülkiyet ile rant arasındaki ilişkinin kentte bulunan topraklar üzerinden de incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Kent toprağı, “Kent ve kasabalarda, yapı yapmaya ayrılmış ve kent yönetiminin sunduğı kolaylık ve donanımlardan yararlanabilecek yer (arazi)” (Keleş, 1998: 83) şeklinde tanımlanır. Tarımsal topraklar (araziler) ne zaman ki kentsel arsa olacak diye alınıp satılmaya başlarsa kent toprağı oluşuyor demektir. Kent toprağı ne zaman ki üzerinde imar hakları belirlenmiş, altyapı yatırımlarıyla kente bağlanmış ise o zaman da kentsel arsa durumuna gelmiştir demektir. Bir taraftan kent içinde yeni topraklar yaratılırken, diğer taraftan imar düzenlemeleri ile arsalaşmanın sağlandığı bu sürece kentsel toprağın üretim süreci adı verilmektedir. Aslında süreçte yeniden üretilen toprak değil, üretilen rant olmakta, sürecin oluşması için kamusal araziler kent gelişim ve dönüşümüne bağlı olarak zaman içinde etrafına yapılan yatırımlarla kentsel arsa haline gelmektedir. Kamusal toprakların kentsel arsaya dönüşümü, onun rant için özelleştirilerek mülkiyetinin kamu elinden özel sektöre geçmesi sağlanmaktadır. Ekonomik, toplumsal ve mekânsal ihtiyaçlar ve çelişkiler ve bu durumun yarattığı çatışma ortamı yeni kent dönüşüm stratejilerinin üretilmesini, yani kamusal arazilerin kullanımını lüzumlu hale getirmektedir.

Söz konusu stratejilerin üretilmesine ilişkin olarak bu çalışmada dahil olmak üzere yapılan pek çok analizin Türkiye kentleri özelindeki oluşum sürecinin ilginç ve farklı olduğu görülmektedir. Çünkü, Türkiye kapitalizmi kendi yaratmış olduğu sorunları aşmak adına eşleniklerinden farklı olarak kentin kamusal mülkiyet alanlarına, son zamanlarda da askeri alanlara yönelmektedir. Kamusal kent topraklarının metalaştırılmaya, özelleştirilmeye, sermayeye teslim edilmeye başladığı süreçte sıra askeri alanlara gelmiştir. Bu maksatla deprem,

güvenlik, tam düzenlenememiş çok parçalı mülkiyet hakları, sağlıksız yaşama koşulları gibi çeşitli sorunlar gerekçe gösterilmektedir. Kamu ve sermayenin artan iş birliği çerçevesinde kent kamusal topraklarının toplumsal sınıflar bağlamında dramatik bir biçimde ayrışmasına, yeni yoksulluk alanlarının doğmasına neden olunmaktadır.

Oluşan yeni ulusal ve küresel rekabetçi pazar ortamında kamusal topraklar, ulaşım ağlarının gelişmesi ile kent merkezine yakın hale getirilmekte, tekel rantı taşıyan yerlere dönüştürülmektedir. Artık kentlerde yapılmak istenen önceden olduğu gibi özel mülkiyetin sermaye sahipleri arasında el değiştirmesi değildir. Yapılmak istenen toplumun tamamına ait olanın, rant için bir sınıf lehine niteliğinin değiştirilmesidir. Durum öyle bir hal almıştır ki, kentlerin önceden dokunulmazı olan son yeşil ve geniş alanları askeri alanlar bile artık rantta konu edilmektedir.

Kamusal mülkiyet alanlarının özel mülkiyete dönüşmesi farklı rant kategorilerde ortaya çıkabilmektedir. Kamusal mülkiyeti özel mülkiyete dönüştürmek için etrafında ya da yakının da değer yaratılarak mutlak rant oluşturulabilir. Diğer taraftan kamunun oluşan rantı tekrar sermayeye aktarması da hem mutlak hem de farklılık rantını işaret eder. Farklılık rantı ayrıca yasal düzenlemelerin, kullanım ve işlev biçiminde planlama aracılığı ile yapılan değişikliklerin de bir sonucudur.

Rantın kent kamusal mülkiyetinde görünür hale geldiği diğer bir rant kategorisi ise kamu toprağının tekelleşmesinden kaynaklanan tekel rantıdır. Tekel rantı; kamunun, kendisine ait olan toprağı elinde bulundurması sonucu ortaya çıkar. Bu toprakların kentsel gelişme, büyüme ve dönüşüm yönündeki konumundan kaynaklı oluşur. Kamu, toplumun tamamına ait olan kent kamu arazilerinin satışındaki düzenleyici rolü sayesinde sermayenin elde ettiği rantı meşrulaştırdığı gibi kamu arazilerini elinde bulundurarak tekel de yaratmaktadır. Zamanla kent merkezinde veya merkeze yakın yerlerdeki yüksek gelir gruplarının yerleştiği bölgeye düşen kent kamusal arazileri tekel rantına sahip arazilerdir. Ayrıca kentsel toprak da yaşanan kıtlığın kamusal arazileri artık ihtiyaç duyulan bir meta haline getirmesi kamuyu da tekel sahibi konumuna sokmaktadır. Söz konusu tekel durumunun olumsuz etkilerini azaltmak adına, “kamunun, toplumun alt gelir gruplarına yönelik sübvansiyon politikaları çerçevesinde kamu arazi stokunun önemli bir yer tutması ve maliyeti azaltıcı bir unsur oluşturması, kamu arazilerinin bir kez daha önemini vurgulamaktadır” (Akar vd., 1999: 8). Bugünün neoliberal

politikaları hukukun da araçsallaştırılması ile kentlerde durumu ögle bir noktaya getirmiştir ki askeri alanlarının rant için kullanımını öne çıkarılmakta, bu manada kamuoyu alıştırmaya çalışılmaktadır.

1.5 Askeri Alan

Patrimonyalizmden, komisyonculuktan ulusallaşmaya kadar geçen tarihsel süreçte, kalıcı devlet yapılarının oluşturulması, korunması, toprak ve nüfusun denetimi ve yeni toprakların elde edilmesi için ordular kuruldu, silahlı kuvvetler devlet yapısı içine alındı ve son olarak da uzmanlaştırıldı (Tilly, 2001: 318). Geçmişte olduğu gibi bugünde ülkelerin siyasi yapısına, uluslararası organizasyonlarla ilişkilerine, iç ve dış tehdit durumuna göre ortaya çıkan güvenlik ihtiyacının bu gücün varlığını gerekli kıldığı gözlenmektedir. İç ve dış tehditlere karşı caydırıcılık, taarruz ya da savunma yapma ihtiyacı söz konusu gücün ortaya çıkma sebeplerinden bazılarıdır. Ülkeler, yurdun en ücra köşelerine ya da sınırlarının ötelere kadar silahlı bu gücü yerleştirmek durumundadır.

Devletlerin oluşum sürecinde askeri gücün genişlemesi, önce büyük iktidar sahiplerinin kendi ordu ve donanmalarını kurarak kendilerinin faal asker olması, sonra sivil iktidar sahiplerinin kiraladığı paralı güçler dönemi ile devam etti. Bunu sürekli ve düzenli orduların kurularak askeri yapının devletle bütünleşmesi izledi. Ve son olarak kitlesel askerlik celbine, örgütlü ihtiyatlara ve iyi ödeme yapılan gönüllüler dönemine geçildi, askeri güç devletin kendi yurttaşlarından oluşmaya başladı (Tilly, 2001: 213).

Ateş ve manevrası ile düşmanı caydırma, geriye atma, düşman taarruzlarını durdurma, düşman derinliklerine sızma, kıyı başını yumuşatma, hava taarruzları gerçekleştirme gibi askeri görevler bahse konu gücü şekillendirdi. Diğer bir ifadeyle, askeri gücün varlığı küresel ya da bölgesel siyasi ve askeri ilişkiler ile içeride ki siyasi durumun etkilerine bağlı olarak ortaya çıktı. Verilen görevin yerine getirilmesi ise envanterdeki silah sistemlerine ve eğitimli personelle yakından ilişkili hale geldi. Askeri güce dair bu parametreler sadece ülkenin kendi durumuna göre değil, tehdit eden ülkenin sahip olduğu silah sistemlerin ateş gücü ile menziline, onun muhtemel taarruz veya savunma planına, organizasyonunun sayısal verilerine göre de oluştu.

Askeri güce olan ihtiyaç, hiyerarşik bir düzen içinde mangadan orduya kadar sıralı farklı özellik, sayı ve büyüklüklerde birlikleri içinde barındıran askeri alanların oluşmasını, nerede konuşlanacaklarını belirler. Söz konusu hiyerarşik yapılar ülkeden ülkeye göre değişmekle birlikte, bu çalışmanın esasını kapsamadığından dolayı detaylı olarak incelenmeyecektir. Sadece askeri alanların üretilmesinde ve coğrafi büyüklüklerinin ve yerlerinin belirlenmesinde etkin olan parametreler üzerinde durularak alanların kentlerde dönüştürülmesinin önünü açan uygulamalara bir zemin oluşturulmak istenmektedir.

Bu bağlamda verilen görev nedeniyle üretilmesi gereken askeri alanların büyüklüklerini birinci olarak mangadan orduya kadar bir hiyerarşi içinde birbirine bağlı ve bağımlı birimlerin belirlediğini ifade etmek gerekir. Bu birimlerin birkaçının bir araya gelmesiyle oluşan personel miktarları askeri alanların büyüklüklerinde ve sayılarında farklılıklar yaratmakta, onların üretilmesinin nedeni olmaktadır. Personel sayısı bir taraftan farklı kentlerde ya da kentin farklı noktalarında askeri alanları oluştururken diğer taraftan kullanacak silah sistemlerinin, yatakhanelerin, çalışma ofislerinin, eğitim alanlarının, tuvaletlerin sayılarının artması ya da azalmasını sağlayarak alanın büyüklüğünü belirlemektedir.

Söz konusu askeri birimlerin en küçüğü olan manga, 7 ile 14 kişiden teşkilidir. Üç veya dört mangadan oluşan, 20 ile 50 personeli bulunabilen, bir teğmen tarafından komuta edilen birim ise takım olarak tanımlanır.

Askeri güç içerisinde iki veya daha fazla takımdan, 100 ila 250 askerden oluşan birim bölüğü işaret eder. 400 ila 2000 kişilik personeliyle iki veya daha fazla bölükten oluşan birimlere tabur denmektedir.

Bir binbaşı veya yarbay tarafından komuta edilebilen taburların bünyelerindeki personel, harekât, istihbarat ve lojistikten sorumlu alt unsurlar, onun piyade, topçu, motorize vb fonksiyonel durumunu ve silah sistem sayı ve tipini belirlemektedir.

Alaylar, birkaç taburdan teşkil edilebilen birliklerdir. 1000 ila 3000 personelle sahip, albay rütbesindeki bir subay tarafından komuta edilirler.

Alaydan büyük, kendi kendine yetebilen en küçük askeri birime ise tugay denilmektedir. Tugaylar 2-3 alaydan ve 5 ile 7 bin personelden oluşabilirler. Piyade, zırhlı, topçu ve keşif gibi farklı farklı fonksiyona sahip alay çeşitleri vardır.

Uzmanlaşmış alaylarla birlikte iki veya daha fazla tugay, 10.000 ila 20.000 arası personelle tümenleri oluştururlar. Tümenler askeri operasyonların bağımsız olarak yürütülmesi için gereken tüm silah ve hizmetleri envanterinde bulunduran birlikler olduğundan farklı coğrafyalarda konumlandırılabilirler.

İki ile daha fazla tümen ve çeşitli destek birimlerinden oluşan, 50 ile 200 bin arasındaki personelle sahip oluşumlar kolordu olarak tanımlanırlar. Korgeneral rütbesindeki subaylar tarafından yönetilirler ve ordunun en düzenli birimidirler.

Birkaç kolordunun birleşimi Orgeneral rütbesinde, 300 bin ile 500 bin arasında personele sahip orduları meydana getirmektedir.

Burada verilen sayılar genel olarak dünya ordularında ortalama görülebilecek miktarlardır, ancak bu sayıların altında veya üstünde olan askeri yapılar da bulunabilmektedir. Bu verilere çalışmada yer verilmesindeki temel amaç mevcudu 10 kişi ile 500 bin kişiye kadar değişebilen askeri birimlerdeki bu sayısal değişimin, alanların büyüklüğünü belirlediğini, askeri alanın farklı coğrafyalarda farklı fonksiyonlarda üretilmesini sağladığını göstermektir. Bahse konu bu birimlerin bağlı olduğu birlikler bazı durumlarda piyade, mekanize gibi farklı fonksiyonları içerdiğinden dağıtık yapıda birbirinden çok uzak farklı yerlerde konumlandırılabilirler. Örneğin TSK yapısında bulunan 6 ncı Kolordu Karargahı Adana da, ona bağlı olan 6 ncı Mekanize Piyade Tümeni Kahramanmaraş'a, 5 nci Zırhlı Tugay Gaziantep'e, 20 nci Zırhlı Tugay Şanlıurfa'ya konuşlandırılmaktadır. Dağıtık yapıda gerçekleşen bu konumlandırma bir taraftan farklı kentlerde farklı tip ve büyüklükte askeri alanların oluşmasını sağlarken, askeri gücün görevine, görevin gerektirdiği harekât ihtiyacına bağlı olarak da o alanların büyüklüklerini şekillendirmektedir. Birliğin ihtiyaç duyacağı eğitim alanı ihtiyacı, envanterindeki silahların ve onları taşıyacak araç/teçhizatın hacimleri, kabiliyetleri, mühimmatlarının yer ihtiyacı, buna bağlı personel sayısı askeri alanların büyüklüğünü belirleyen diğer başka faktörlerdir.

Genel manada belirtmek gerekirse, tehdit ya da tehditlere bağı olarak verilen askeri görev, yukarıda belirtilen hiyerarşik yapı üzerindeki personelden silah ve teçhizata ve onun gerektirdiği bütün ihtiyaçlara kadar bu sayının ne kadar olabileceğini ortaya çıkarabilmektedir. Göreve bağı olarak birliğin piyade, hava indirme, özel kuvvet, mekanize motorlu veya komando mu olacağına yönelik fonksiyonunu tayin edilebilmektedir. Envanterindeki silah, sistem ve teçhizatın; gemi, uçak, helikopter, tanksavar, top, füze/uçaksavar, ambulans, personel ya da malzeme taşıyıcı mı olacağını belirlenmektedir. Bu miktarlar envanterine verilecek silah, sistem ve teçhizatın tesis ve depo sayılarını ortaya çıkarmaktadır. Personelinin barınması için koğuş veya lojmanların kapasitesini, yemek yemesi için yemekhanelerin miktarını ve büyüklüklerini açığa çıkarmaktadır. Eğitim yapması, envanterindeki silah sistemlerinin bakım ve lojistik desteğinin gerçekleştirilmesi, hizmet desteğinin verilmesi için gerekli ihtiyaçları göstermektedir. İşte tüm bu parametreler mangadan orduya kadar birliklerin fonksiyonel özelliğine uygun kompozisyondaki coğrafyalarda (düzlük, dağlık, kıyı, kent, kent çeperi gibi) askeri alanlarını üretmekte, genişliklerini tayin etmektedir. Bu bağlamda uçak ve helikopterlerin iniş kalkış yapabileceği pistler, gemilerin yanaşabileceği limanlar, bakımlarının yapılacağı tersaneler ve hangarlar, saldırılardan karşı kullanılacak korunakları içinde barındıran askeri alanlar oluşmaktadır. Söz konusu alanlar; top, tank ve uçaksavar birlikleri için gerekli özel atış alanlarını, personelin yetiştirileceği askeri okulları, askeri hareketin gerektirdiği özel ihtisas gerektiren hastaneleri içermektedir. Alarm ikaz durumunda ani reaksiyon göstermek ve bütüncül bir savunma yapabilmek adına aileler ile birlikte yaşanacak birliklere yakın lojmanlar, moral ve sosyal ihtiyaçlarını giderecekleri orduvleri ya da askeri kamplar kurulabilmektedir. Tüm bu olgular üzerinden teşkil edilecek taburların, alayların ya da tümenlerin varlığı askeri alanların da üretilmesinin ve çeşitliliğinin nedeni olmaktadır. Bu manada askeri gücün en temel elemanı olan personelin barınması, çalışması, yemek yemesi ve mühimmat, yiyecek, kıyafet vb malzemelerinin depolanması için bina ve tesisler inşa edilmesi için ihtiyaç duyulan tesis/binaların kurulacağı bir toprak parçasına gereksinim bulunmaktadır. Bu da bize caydırıcılık, savunma ve toprak elde etme temel hedefi olan silahlı gücün bir toprak parçasına olan ihtiyacını işaret etmektedir.

Bu noktadan hareketle silahlı gücün verilen görevi yerine getirmesi için gerekli olan ve farklı farklı büyüklükler de şekillenen söz konusu toprak parçaları bu çalışma da askeri alan olarak betimlenmektedir. Kuramsal olarak ifade edilecek olursa askeri alanlar, 2565 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu'nda, savunma, harekât, hudut ve milli

güvenliğe yönelik kurulan yapılar, ‘kışla, ordugâh, karargâh’,¹³ birlik, karakol, askerlik şubesi, askeri havaalanları, sosyal, teknik ve lojistik ihtiyaçlara yönelik teşkil edilen tesisler/birimlerin oluşturduğu yapı bütünlükleri olarak tanımlanırlar.¹⁴

Bölge kapsamında özel normlara tabi tutulmakta olan alanların sınırları kanunda, ‘askeri yasak bölge’ ve ‘askeri güvenlik bölgesi’ olarak ikiye ayrılmakta, alanların sınırları, bir ve ikinci derece askeri yasak bölge olarak betimlenmektedir. Birinci derece askeri yasak bölgeler; yurt savunması bakımından hayati önem taşıyan askeri tesis ve bölgelerin, çevre duvarı, tel örgü veya benzeri engel veya işaretlerle belirlenen dış sınırlarının en az yüz, en fazla dört yüz metre uzağından alınan noktaların birleştirilmesi suretiyle oluşurlar. Bölgeye, olduğu yerdeki görevlilerle, yetkili komutanlığın izin verdiği T.C. uyuşundaki diğer görevlilerden başkası giremez. 1553 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Yönetmeliği’nde¹⁵ belirtilen esaslara göre, Türk vatandaşlarının bölgedeki su kaynaklarından faydalanmalarına, bölge içinde tespit edilecek yollardan geçiş yapılmasına izin verme yetkisi de ilgili komutanlığa aittir. İkinci derece askeri yasak bölgeler ise; birinci derece askeri yasak bölgeleri çevresinde veya yurt savunması bakımından gerekli görülen diğer bölgelerde tesis edilen bölgelerdir. Sınırları; birinci derece askeri yasak bölgeleri sınırlarından başlamak üzere beş kilometreye kadar uzaktan seçilen noktalardan geçirilen hat ile belirtilirler. Savunma ihtiyacı ve bölgenin özelliklerinin zorunlu kıldığı hallerde mesafe on kilometreye kadar uzatılabilmektedir. Bu hat, bölge içindeki savunma tesislerini kara gözetlemesine karşı gizleyen sırtlar ve arazi örtüleri varsa bu sırtların en yüksek noktalarından geçirilir ve görüşe engel örtüleri içine alacak şekilde tespit edilir. Bölgenin savunma gücü ve gizliliğini ihlal etmemek şartıyla, taşınmaz mallar üzerinde inşaat, hafriyat, tadilat, orman yetiştirmek veya kesmek, bataklık ihdas etmek veya kurutmak gibi hususlarda özel kanunlarına göre ilgili mercilerce izin ve ruhsat verilebilmektedir.

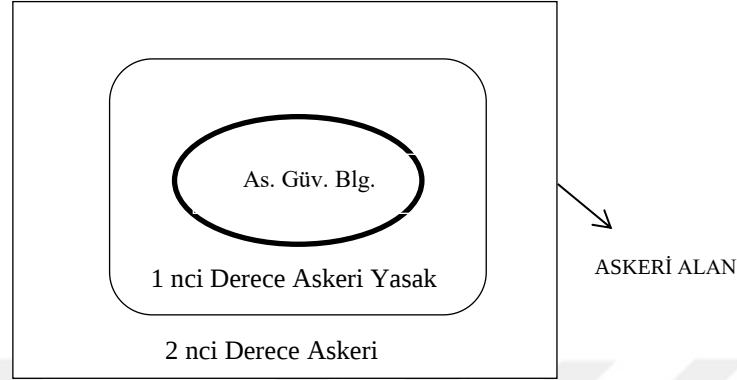
Askeri güvenlik bölgelerine gelince, 1553 sayılı yönetmelik kapsamında 1 nci derece askeri yasak bölge olarak ilan edilmeyen askeri alanlardır. Sınırları, kışla, kıta, karargâh, kurum, ordugâh ve tesisler ile sualtı ve su üstü tesisler, her türlü sabit ve seyyar depo ve cepanelikler

¹³ Bkz. 211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu (Resmî Gazete: 04 Ocak 1961, 10702).

¹⁴ Bkz., 2565 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu (Resmî Gazete: 18.12.81, 17552).

¹⁵ Bkz. 1553 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Yönetmeliği, (Resmî Gazete: 30.04.83, 18033).

gibi askeri amaçlı inşa edilmiş tüm yapılaşmaların dış sınırlarından itibaren en fazla dört yüz metreye kadar geçen noktaların birleştirilmesi ile tespit edilirler.

Şekil 1.1: Askeri Alan (Kaynak: 1553 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Yönetmeliği)

Burada ortaya konan askeri alan tanımı hava ve deniz kuvvetleri için de kullanılabilir. Çünkü, kara kuvvetlerinde olduğu gibi eğitim alanları, yemekhaneler, lojman, depo ve çalışma alanları gibi yapılaşmaların hemen hemen hepsi hava ve deniz kuvvetlerinde de bulunmaktadır. Farklılık; kara kuvvetlerindeki taburların konumlandırıldığı askeri alanının, deniz kuvvetlerinde 3-5 gemiden oluşan filo, alayın 4-10 gemiden oluşan görev grubuna, ordunun birkaç görev grubundan teşekkül edilen donanmaya karşılık gelmesidir. Kara kuvvetlerindeki tabur biriminin hava kuvvetinde aynı tipte birkaç uçaktan (savaş, keşif, ulaştırma gibi) oluşan filo, tugayların konumlandırıldığı askeri alanlarının ise üç veya daha fazlası filodan meydana gelen üslere karşılık gelmesidir. Diğer taraftan deniz ve hava kuvvetlerinin askeri alan tanımına deniz ve hava sahaları da girmektedir. Ancak, her üç kuvvette organizasyonel yapılaşma farklılık gösterse de filo, tabur veya görev grubunun; uçaklarını, gemilerini ya da tanklarını ve bunlara ait destek ve hizmet unsurlarını konuşturması gereken bir askeri alana ihtiyacı bulunmaktadır. Askeri alanların bünyesinde personeli için çalışma ofisi, yemekhane, lojman, görevin başarısı için mühimmat ve depolar olmalıdır. Bu gereklilik hali de askeri alanları ortaya çıkarmakta, ülkenin hemen hemen her yerinde üretilmeleri sonucunu doğurmaktadır.

1.5.1 Askeri Alanların Üretimi

Devletler arası ilişkiler savaş ya da savaşa hazırlık aracılığıyla tüm devlet oluşum süreçlerini etkilemekte, devlet yapısı karşı savaş araçlarını ele geçirmek istemektedir (Tilly, 39). Bu durum siyasi ve askeri tarihin her döneminde önemli bir olgu olarak öne çıkmakta, bu olgunun derecesi askeri alanların üretimini, büyüklüğünü, üretim temposu ve sayısını belirlemektedir. Askeri alanların ortaya çıkması veya büyüklüğü; ülkelerin devlet biçimleri, devletin varlığını etkileyecek yeni silah sistem ihtiyaçları ile kurulan siyasi ya da askeri ittifaklar üzerinden şekillenir. Bu maksatla büyük ölçekli savaş veya barış durumu, düşmanca hareketlere ve girişimlere karşı engel olma isteği, geniş arazilere yayılmış gösterişli girişleri olan devasa askeri bina ve tesisleri barındıran askeri alanlar vardır. Devletin resmî ideolojisini güçlü ordu üzerinden göstermek istemesi, sınırlarını koruma arzusu, muhtelif büyüklükte ve çeşitlilikteki kara, deniz ve hava askeri alanlarının varlık nedeni olabilmektedir. Çünkü, “yoğunlaşmış zorlama araçlarını (ordu, donanma, polis, silahlar ve eşdeğerleri) denetimlerinde bulunduranlar, gücü düzenli biçimde iktidar sahibi oldukları alanlardaki nüfus ve kaynakları artırmak için kullanmaya çalışmakta” (Tilly, 39), ayrıca iktidarın içeride de kendisini güvende hissetmesini sağlamaktadır.

Bu genel durum çerçevesinde ordunun modernleşmesi, silah sistemlerinin yenilenmesi, yönetim ve organizasyonel manada düzenlenmesi ya da yeniden organize edilmesi dönemin ihtiyaçlarına bağlı olarak şekillenebilmektedir. Bu manada oluşturulan silahlı güçler; taarruz, savunma ya da destek rolüne sahip özellikleri çerçevesinde askeri alanlara konumlandırılmaktadırlar. Söz konusu güç, tarihin tüm dönemlerinde iktidarı elinde bulunduranların varlıklarının garantisi olmuşlardır. Bu güç sayesinde hem ülke sınırları ve ulusal güç unsurları korunmuş, hem de diğer ülke coğrafyaları siyasi veya askeri gerekçelerle zapt edilmiş ya da kontrol altında tutulmuş, içeride asayiş sağlanmıştır. Ulusal hedefler bağlamında, bir taraftan düşmana ait askeri alanlara konuşlandırılan birliklere karşı askeri denge sağlanırken, diğer taraftan söz konusu güce verilen görevin yerine getirilmesi maksadıyla değişik büyüklüklerde ve farklı coğrafi lokasyonlar da askeri alanlar inşa edilebilmektedir.

Askeri alanların üretilmesinin nedeni, bir taraftan caydırıcılık yaratmak ve iç/dış güvenliği tesis etmek iken, diğer taraftan da ülke ticaretinin, sermayesinin ihtiyaç duyduğu güvenlik ihtiyacının da karşılanmak istenmesidir. Çünkü büyük sanayi ve ticari oluşumların,

ulusal güç unsurların korunması bir güvenlik meselesidir. Sermayenin kendini güvende hissetme ihtiyacı, kendini güvence altında hissettiği yere akma isteği, askeri gücü ve dolayısıyla da üzerine konuşlanacağı alanların da üretilmelerinin bir nedeni olmaktadır. Sermaye kendini güvende bulduğu, asayişin sağlandığı ortamlarda hızla büyümekte, yatırım ve birikimler çoğalmakta, istihdam artmaktadır. Bu nedenle sanayi sektörü varlığının, işyerlerinin, çalışanların, yaratılan katma değer en fazla olduğu, ithalat ve ihracatın en çok yapıldığı İstanbul'da¹⁶ 537 bin 917 hektar alanın 21 bin 410 hektarı askeri alandır.¹⁷ Bu veri bize göstermektedir ki, sermayenin güvenlik ihtiyacı silahlı gücü var etmekte, büyütmede, buna bağlı olarak da askeri alanların sayısını artırmaktadır. Çünkü sermaye zoru sevmekte, zoru yanında istemekte, iktidarda askeri gücü ve onun yerleştiği alanları ulusal gücün önemli bir faktörü olan sermayenin yanında toplamaktadır. Diğer bir ifadeyle, sermaye ve onun birikimi devletleri oluştururken, askeri güç de o sermayenin ve devletin güvenliğini sağlamaktadır. Bu nedenle devletler örgüt yapılanmalarında askeri gücü elde bulundurmamak istemekte, onu merkeze koymakta, bu da askeri alanları türetmektedir.

Sermayenin varlığı, büyüklüğü ve miktarı devletin dış güvenliğiyle olduğu kadar iç güvenlik yapılanmasıyla da ilgilidir. Çöküntü alanları ve gettoların varlığına bağlı olarak suç oranlarının artması, yurttaşların marjinalleşmesi, önemli siyasi hareketlilikler, iç güvenlik ve asayiş talebi yaratmaktadır. Bu da askeri alanları var etmekte, askeri güç ve onun üzerinde yerleştiği alanlar üzerinden asayiş sağlanmakta, iç tehditlere karşı caydırıcı olunmaktadır. Amerika'da Trump'ın seçimleri kaybetmesi sonucu çıkan olayları bastırmak ve yeni başkanın yemin töreninde güvenliği sağlamak için askeri birimlerden destek alınmak istemesi söz konusu varlık sebebinin önemli bir göstergesidir.

Askeri alanların varlıkları coğrafyaya da bağlıdır. Alanlar coğrafi olarak savunması kolay tahkimli arazilere kurulurken, savaş sonrası güvenliğini sağlayacak stratejik yollar askeri güç tarafından güvence altına alınmak durumundadır. İstanbul'un boğaziçi gibi stratejik bir su yoluna sahip olması, Balkanlar ve Ortadoğu'ya açılan önemli geçiş istikametlerini içinde barındırması askeri birliklerin kette yerleşim tercihlerini, büyüklüğünü ve sahip olmaları gereken ateş gücünün niteliğini belirlemektedir. Ulaşılması ve taarruz edilmesi güç, çevreye

¹⁶Bkz. Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi, 2013<http://www.marmaracografya.com>, 23.08.2020, (çevrimiçi).

¹⁷ Bkz. Askeri Alanların Değerlendirilmesi Arama Durumu Konferansı Raporu, Türkiye Tasarım Vakfı, 22 Ekim 2016.

hâkim yüksek tepeler savunmayı kolaylaştırmakta, konum açısından tercih sebebi olmakta, bu durum askeri birliğin görevini, teçhizat türünü, personel sayısını dolayısıyla da arazi büyüklüğünü belirlemektedir. Düzlükler askerî açıdan savunmayı zayıflattığından, vadiler düşman taarruz istikametini betimlediklerinden, boğaz, nehir gibi su yolları ile sur, hendek ve duvarlar ise az bir kuvvetle savunmayı ve lojistiği kolaylaştırdıklarından farklı fonksiyonlar da askeri alanların üretim sebebi olabilmektedirler. Su kenarları, ormanlık bölgeler, önemli kavşak ve güzergahlar ekonomik açıdan önemli olduğu kadar askerî açıdan da önemlidirler. Özetle, coğrafya, askeri alanların üretiminde gerek savunma gerekse de taarruz açısından önemli bir faktör olmakla birlikte, bu alanlara yerleşecek askeri birimlerin tipini ve sayısını da belirlemektedir. Konum, savunmayı güçlendirmekte, askeri lojistik açıdan büyük avantajlar sağlamaktadırlar. Deniz kıyısında deniz birliklerine, dağlık bir arazide özel kuvvetlere ve/veya komando birliklerine, düşmanın taarruz istikametini kesmek ya da kentlerin ele geçirilmesi için piyade ve zırhlı birliklere ihtiyaç duyulabilmektedir. Savaş uçakları için kurulan hava üsleri derinliğine savunma gerekçesiyle, lojistik unsurlar ise ateş gücünden kaçınmak maksadıyla ülkenin iç kesimlerine konuşlandırılabilirler.

Bugünkü şartlar dikkate alındığında teknoloji de yaşanan gelişmeler daha az askeri alan fikrini beraberinde getirmekte, alanların üretim nedenlerini sorgulanabilir kılmaktadır. Bu manada özellikle gelişmiş ülkelerde personel ve dolayısıyla da askeri alan sayılarının azalması bu durumun önemli bir işaretidir. Teknoloji sayesinde kıtalar arası balistik füzelerin geliştirilmesi, düşman ülke sınırları kat edilmeden hedeflerin yok edilebilmesi, siber güç olanaklarıyla elektronik sistemlerin kör edilebilmesi askeri alanların sayısının azaltılmasıyla ilgili bu düşünceleri artırmaktadır. Ancak söz konusu yüksek teknolojinin çok az sayıda birkaç ülkenin elinde olması nedeniyle bahse konu olgu, çalışmanın konu kapsamında olan gelişmekte olan ülkeler için geçerli değildir. O nedenle teknolojiye bağlı askeri alanların varlıklarının azalması ile ilgili sorunsal başka bir çalışmanın konusu olarak kabul edilmiş ve askeri alanların kentlerde dönüşüm sorunsalının tartışıldığı bu çalışmada dikkate alınmamıştır.

Sonuçta, askeri alanların üretilmeleri; siyasi, ekonomik ve coğrafi manada bu şekilde izah edilebilirken, askeri manada kara, hava ve deniz kuvvetlerinde personelin fiziksel çevikliği, atıklığını sağlamak, kullanacağı tabanca, tüfek ile silah sisteminin (uçak, tank, top gibi) atışlarındaki becerisini artırmak maksadıyla eğitim alanları, atış alanları ihtiyaçlarını belirtmek gerekir. Söz konusu parametreler askeri alanların ne kadar büyüklükte olmasını tayin

etmektedir. Bu gereksinim yukarıda izah edildiği üzere bir taraftan askeri alanları üretirken, diğer taraftan da onların kentlerde, kıyılarda konumlanacakları arazilerin genişliğini, gelecekte sahip olacağı rantın büyüklüğünü belirlemektedir. Çünkü, bahse konu faktörler gereğince üretilen askeri alan ne kadar büyükse gelecekte kentin merkezine düştüğünde iktisadi manadaki sahip olacağı rant da o derece büyük olacaktır.

1.5.2 Askeri Alanların Büyüklüğünü Etkileyen Faktörler

Kullanacak silah sistemleri, silahların muhafaza edileceği, bakımlarının yapılacağı tesisler, depolar ve personelin uzmanlaşacağı okullar, eğitim ve tatbikatların yapılacağı alanlar askeri alanların büyüklüğünü belirleyen faktörlerden bazılarıdır. Birliklerin personel sayıları, buna bağlı yemekhane büyüklükleri, çalışma ofis adetleri o birliğin tabur, alay olarak teşkilat yapılanmasıyla yakından ilgilidir. Organizasyon yapısı içerisinde birliğe piyade, top, tank veya füze gibi verilebilecek fonksiyonel özellik o birliğin silah sistemleri dahil her türlü envanterini, bu envantere bağlı askeri yapılanmasını beraberinde getirmektedir. Tüm bu parametrelerin toplamı da o birliğin konuşlanacağı arazinin konumunun ve büyüklüğünün belirlenmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan verilen göreve göre teşkil edilen ve konumlandırılan birliklerin her şekilde ihtiyaç duyacağı bakım, istihkam, sağlık, ulaştırma, maliye, sıhhiye, bando ve lojman gibi destek ve sosyal hizmet gereksinimleri askeri arazinin büyüklüğünü belirleyecek başka olgulardır. Bu parametreler hem askeri alanı ortaya çıkarmakta hem de askeri alanların büyüklüklerini şekillendirmektedir. Kara kuvvetleri envanterinde bulunan bir tank birliği üzerinden durumu açıklamak gerekirse;¹⁸

Tank Birliği Görevi: Düşman savunma hattını yarmak.

Bu Göreve Karşılık Gelen Fonksiyonel Özellik: Tank

Tank Adedi: Genel kabuller kapsamında bir tank bölümünde ortalama 13-20, tank taburunda 40-50, tank alayında ise 80-100 tank bulunur.

Personel Sayısı: Bir tank mürettebatı komutan, nişancı, doldurucu ve şoför olmak üzere dört kişiden oluşur.

¹⁸ Verilen bu değerler sorunsalın daha iyi anlaşılması adına ortalama alınmıştır. Ordulara göre çok farklılıklar gösterebilir. Örnekleme sonucu varılmak istenen maksat; askeri arazilerin büyüklüğünün belirtilen parametrelerle nasıl şekil almasını göstermektir.

Bu genel kabuller çerçevesinde tank alayının planlı veya plansız olarak düşman savunma hattını yarma görevini (bu bir başka görevde olabilir) gerçekleştirmesi için kabaca 100 tanka, bu tanklarının operasyonel olabilmesi için tankları kullanacak 400 personele ihtiyacı bulunmaktadır. Yapılacak askeri hareketin sürekliliğini sağlamak için, bu sayının yarısı kadar daha yedek personele ihtiyaç olduğu değerlendirildiğinde alayının personel sayısı 600-700'lere çıkabilmektedir. Bulunduğu bölgeye ve göreve bağlı olarak bu sayı 900- 1.200'leri bulabilmektedir. Açık kaynaklardan elde edilen bilgilere göre 65-70 ton ağırlığındaki bir tankın ortalama olarak uzunluğu 10, genişliği 4, yüksekliği ise 3 metredir. Bir alayı oluşturan ortalama 200 tank için yaklaşık 2.5 hektarlık yere ihtiyaç duyulur. Tankların arazide hava taarruzlarına karşı dağıtık yapıda olması gereği, tankların bakımının yapılacağı atölyelere olan ihtiyaçlar dikkate alındığında tank alayının konumlanacağı askeri alanın büyüklüğü daha da artacaktır.

Çok fazla detaya girmeden basit manada betimlenen bu senaryodan da anlaşılacağı üzere, bir askeri birliğe verilen görev onun tank birliği olma gibi fonksiyonunu, birimin organizasyonel olarak alay olması envanterinde ki silah sistem ve personel sayısını belirlemektedir. Silahlı gücü görünür kılan tüm bu veriler ise hem onun konuşlanacağı askeri alanları üretmekte, hem de büyüklüğünü kurgulamaktadır. Görev çeşitlendikçe, fonksiyon farklılaştıkça askeri alanların da büyüklükleri değişebilmektedir.

1.6 Bölüm Özeti

Bölümü bitirirken farklı yaklaşımlar bağlamında kamusal alan, mülkiyet, rant, kent mekânlarındaki sermaye birikiminin paylaşım ve bölüşümüne dair konular ile çalışmanın temel konusu olan askeri alanlar hakkında kavramsal boyutun çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Kamusal alanlarda yaşanan mülkiyetin değişimi sonucu ortaya çıkan rantın paylaşım ve bölüşümü sorunsal kuramsal olarak açıklanmıştır. Kamusal alan, kamusal ve özel mülkiyet anlayışı ile aralarındaki geçişgenlik sonucu ortaya çıkan birikimin kent üretimi açısından nasıl bir pratiğe dönüştüğünü açıklayacak kavramsal alt yapı kurgulanmıştır. Bu kapsamda kamu mülklerinden özel mülkiyet oluşturulması ve bunun kentleşmeye etkileri hakkında bir çerçeve çizilmektedir. Sermaye birikiminin paylaşım ve bölüşümündeki ekonomik, toplumsal ve mekânsal dönüşüm süreçlerine bakılmaktadır. Bu tercihlerin her biri farklı yaklaşımlar ve politik tercihlerle açıklanmaktadır. Bu noktadan hareketle Klasik, Marksist ve Neo-Klasik yaklaşımların aralarındaki tartışmalardan faydalanılmakta, mülkiyetin ne olduğu ve hangi

faktörlerden etkilediği açıklanmaktadır. Sorgulamada; kent dönüşümünde artık önemli bir rolü olan kamu taşınmazlarının dolayısıyla da askeri alanların topluma ait bir mal olduğu öne çıkarılmaktadır.

Ayrıca, Harvey'in 'kamusal olan mekân' üzerindeki düşünceleri ile Lefebvre'in 'mekânın toplumsal olarak üretilerek biçimlenişi' hakkında yaptığı değerlendirmelere ağırlık verilmektedir. Yapılan analizlerde kamusal alan kavramının kent içindeki anlamı, biçimi ve sınırlarının oldukça muğlaklaştığı belirtilerek tartışmanın teorik arka planı inşa edilmektedir. Toplumsal adalete dayanan, sınıfsal farklılıkları hesaba katan, doğal değerleri göz önünde bulunduran toplumsal yarar anlayışı öne çıkarılmaktadır. Son zamanlarda kamusal arazilerinin niteliklerinin değiştirilmesi için çok kullanılmakta olan üstün kamu yararı kavramı üzerinden yararın hiyerarşik olamayacağına vurgu yapılmaktadır. Bu yönüyle kamusal toprakların bölüşümünde yaşanabilecek eşitsizliklerin, yeni mülksüzleştirmelerin ya da mülkleştirmelerin ve menkulleştirilmelerin kavramsal temelleri açıklanmaktadır. Sonuçta çalışmanın ana konusu olan askeri alanlar hakkında yapılacak tüm tartışma perspektiflerini belirleyecek ve yönlendirecek bir çerçeve çizilmektedir. Askeri alan tanımı için anlam bütünlüğünün korunması adına Planlı Alanlar İmar Yönetmeliğinin de belirtilen 'askeri alan' kavramının kullanılacağı belirtilmekte, çalışmada hangi oluşumlara askeri alan denildiği aktarılmaktadır. Alanların işgal ettiği alanların büyüklüğünü ve yönetimini etkilemesinden hareketle askeri yasak bölge ve güvenlik bölgesi kavramlarının altı çizilmektedir. Askeri alanların üretilmesinde siyasal bakış kapsamında belirlenen askeri göreve bağlı olarak birliklerin fonksiyonlarının ve envanter bilgilerinin askeri alanları ürettiği betimlenmektedir. Ayrıca, alanların büyüklüğünü etkileyen faktörler üzerinden envanter bilgisinin içeriği ve fonksiyonunun tipine vurgu yapılmaktadır.

Sonuçta, kentteki yıkım süreçlerini, yoksullaştırmaları ve soylulaştırmaları farklı içerik ve olgulardaki kent dönüşüm hareketleriyle engellemek için anlamlı bir kavramsallık ortaya konmaya çalışılmıştır. İlgili kavramlarda yararlanarak kent üretiminin işlevi, sonuçları ve bunun askeri alanlardaki etkisine bundan sonraki bölümlerde yoğunlaşılacaktır. Kapitalizmin kent üzerinde yarattığı sorunların çözüm kaynaklarından birisi olan askeri alanların dönüşümü ile ilgili hukuki mevzuat ortaya konacak, dönüşümde yer alan aktörler incelenecek, bu teze özgün tarihsel bir süreç üzerinden askeri alanların yaşanabilir kentlerin yaratılmasında bir fırsat olup olmadığının cevapları aranacaktır

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERİ ALANLAR BOYUTUYLA KAMU ARAZİLERİN DÖNÜŞÜMÜ

2.1 Kent Mekânının Üretilmesi

Kent mekanları zamanın şartlarına bağlı olarak kamu ve sermayenin aktörlüğünde ekonomik, toplumsal ve siyasal olgular üzerinden üretilmekte, dönüşüme tabi tutulmaktadır. “Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göç eski kentleri yok etmekte, üstüne yeni kentlerin kurulmasını getirmektedir” (Kaypak, 2013: 88). Kentlere olan göçler ve içindeki doğum oranları nedeniyle artan nüfus ekonomik döngünün değişmesine neden olmaktadır. Bu döngü sonucunda kentler büyürken aynı zamanda emek gücünün de yeniden üretimi sağlanmakta, böylelikle sermayenin ikincil döngüleri ile yaratılan yeni mekânlar, kent kapitalizminde hem üretiminin ön koşulu hem de yeniden üretiminin mekânı haline gelmektedir (Şekercioğlu, 2011). Önceleri ticaretin, sonraları sanayi, takiben bilişim ve teknolojinin odak noktası olan kent mekanları, toplumsal bakıştan uzak ve sürekliliği olmayan bir yaklaşımla gelişmektedir. Barınma ihtiyacının artması, kentsel arsa ve konut gereksiniminin inanılmaz boyutlara taşınması, kent topraklarını alınıp satılabilen bir meta haline getirmektedir. Onu arsalaştırmakta, üzerinde bulunan yapıları önemli bir yatırım aracı haline getirmektedir.

Bir yandan kentsel göçün sürekli artması, diğer yandan dönüşüm için gerekli kent topraklarının azalıyor olması toprağı değerli yapmaktadır. Bu durumu Marx *Kapital Üçüncü Ciltte* “nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan barınma talebinin yapı rantını artırdığı, arsaya olan bu talebin yer ve toprağın değerini yükselttiği” şeklinde açıklamaktadır (2011: 699-702). Üzerinde ürün üretilen tarlanın toprak yönünde gelişmesi/genişlemesi, sonuçta kentsel arsa haline getirilmesi, civarına bazı imkânların getirilmesi söz konusu değer artışının bir sonucudur. Sıra kent dönüşümünün varlığında belirleyici bir rol oynayabilecek olan kamu taşınmazlarına gelmiştir. Artık, rantı artırmak, kapitalist birikimi yaratmak için kamu mülkleri kullanılmaya başlamıştır. Zaman içerisinde kentlerdeki boşlukları oluşturan bu taşınmazlar, kullanımlarıyla kentte nüfus yoğunluğu ve yapısal düzensizliğin ortaya çıkardığı birçok soruna bütüncül bakışla fırsat olabilecekken, sorunsalın parçası haline getirilmiştir.

Söz konusu sorunsalı çözümlemek adına, diğer bir değişle kamu taşınmazlarının kent dönüşümü için nasıl fırsat olabileceğine bir açıklık kazandırmaya yönelik olarak son dönem

düşünürlerden Harvey, Lefebvre ve Castells'in analizleri çalışmada öne çıkarılmaktadır. Çünkü bu düşünürlerin, "Toplumsal hareketlerin ekonomik-politik anlamını, Marksist bir anlayışla ve sınıf temelli bir çözümleme ile çalışmalarının odak noktasına yerleştirmeleri" (Güler, 2011:51) kapitalist birikimin etkisinde dönüşüme tabi olan kentler için yeni bir fırsat yaratacaktır. Çünkü bu düşünürlerin analizleri toplumsal durumu ihmal etmeden sermaye birikim süreci üzerinden kenti inceleyerek "sermayenin mekânsallaşması" hakkında kavramsal bir zemin oluşturmaktadır. Kapitalist üretimin yapıldığı mekânın açıklanmasına, onun metalaşma hikayesinin anlatımına, emek üzerinden mekânın yeniden nasıl üretildiğine ışık tutmaktadır. Bu bağlamda;

"Harvey, kentsel soruna ilişkin olarak sermayenin dolaşım sürecinde kentsel yapılı çevresinin oynadığı rolü vurgularken, Castells, kolektif tüketimi ve onun çevresindeki mücadeleleri kent sorunun odağına yerleştirmektedir. Sermaye ve sınıf merkezli yaklaşımda Harvey kentsel çelişkiyi sermaye mantığından, Castells sınıf ve toplumsal hareketler temelli açıklamaktadır. Lefebvre kentleşme sürecini mekânın dönüşümü ve mekânın yeniden üretimine getirdiği yaklaşımla ele almıştır" (Güler, 2011:51).

Marx'ın sınıf temelli bakışı çerçevesinde her üç teorisyenin çalışmalarının temelini kent mekanlarının artışı artırmanın ve yeni rantlar yaratmanın bir aracı olarak sürekli üretilmesi oluşturmaktadır. Bu manada Harvey; kapitalist gelişimin, inşa edilmiş çevredeki eski sermaye yatırımlarının değerini korumak ile birikim için taze alanlar açmak adına yapılan bu yatırımları yıkmak arasında kaldığını belirterek (2012: 298) sermayenin kentleşmesine, rantı çoğaltmak için yapılı çevrenin toplumsal üretimine atıf yapar. Çünkü "belli coğrafyada, belli bir mekânsal biçim edinme yoluyla kentte bir kere mekânsal bir biçim yaratıldığında, toplumsal davranış kurumlaşacaktır (Harvey, 2003: 32). Bu noktada Lefebvre; (2015), "metaların mekândan üretiminden mekânın kendisinin meta olarak üretimine" geçişin yarattığı çelişkiler üzerinde durarak kapitalizmin, mekânın toplumsal bir ürün olarak sürekli kendini üretmesine bağlı varlık bulunduğunu işaret etmektedir. Mekânın sürekli kendini üretmesinde Castells ise; kentin oluşumu ve yeniden üretiminde hâkim sınıfın çıkarlarına vurgu yapmaktadır. Bu durumun yapısal olarak belirlenmiş, verili şartlar içinde davranan bir nitelik taşıdığını, yapılı çevrenin üretimi, ekonomik, siyasal ve ideolojik yapıların bütünlüğünün mekânsal birimle eklemlenmesini sağlayan süreçlerle gerçekleştiğini belirtir (2015).

Bugün kentsel alan toplumsal sınıflar açısından dramatik bir biçimde ayrılmaktadır” (Kurtuluş, 2006: 51-53). Kent mekanları, artığı artırmanın ve yeni rantlar yaratmanın bir aracı olarak sürekli üretilirken, “Kentsel mekânın “özeleştirilmesi” sadece sınıfsal temasın olduğu zemini değil, aynı zamanda sınıfsal dayanışma ve kolektif eylemin zeminini de yok etmektedir. Bu esnada ortaya çıkan barınma ihtiyacı, az ve orta gelirli için çöküntü alanları üretirken, varsıllar açısından arsa ve konut pazarı canlanmaktadır. Bir taraftan dar gelir gruplarının yaşam alanları boşaltılmakta, diğer taraftan varsıllar için yeni ve lüks konutlar yapılmaktadır.

Yakın zamanda hayata geçirilen projelerden de anlaşılacağı üzere “Sermaye; ekolojik, sosyal ya da jeopolitik sonuçları ne olursa olsun daha fazla büyümeyi ve kar elde etmeyi hedeflemektedir” (Harvey, 2015: 155). Bu doğrultuda; “emek denetimi, işgücü vasfını artırma, altyapı sağlama, vergi politikası, devlet düzenlemesi, kentsel alanların yeniden yapılandırılması gibi stratejiler kentlerin sermayeye pazarlanmasına olanak sağlayacak uygulamalardır” (Harvey, 1997: 115- 116, 329; 2015: 274- 275). Oysa mekanla ilgili tüm bu nedensellik değişkenleri kullanılarak yapısal bir çözüm üretmek için gereken, kentin mekânsal dönüşümüyle oluşan birikimi; bilinçli ve kolektif bir yaklaşım üzerinden hakça paylaşmak ve bölüşmek olmalıdır.

2.2 Kent Mekânlarındaki Birikiminin Paylaşım ve Bölüşüm Süreçleri

Bir önceki bölümde de açıklandığı gibi kapitalizm, mekân üreterek ve onun üzerinde hâkimiyet kurarak varlığını sürdürürken, kent mekânları da kapitalizm ile örgütlenmektedir. Kapitalizmin gelişme süreci, kent mekanları üzerinde kullanım ve değişim değeri yaratılarak metalaşmasını sağlamaktadır. Sermaye tarafından bir meta haline getirilen kent toprakları, artı-değer sağlayarak sermayenin dolaşımına olanak sağlamaktadır. Üretim sürecinde yaratılan bu artı-değere bağlı olarak ortaya çıkan sermaye birikimi sürekli hareket halinde dolaşarak biçimlenmektedir. Sermayenin toprağa bağlı dolaşımı, sık mülkiyet değişimleri yaratmakta ve rantı artırmaktadır. Sermaye sahiplerinin kentlerde yeni mekânlar yaratma arzusu; rant miktarını ve biçimini belirlemektedir. Ama diğer taraftan kamu tarafından birikim kontrol edilmekte, finans politikaları üzerinden kent mekanlarında yatırımlar gerçekleştirilmekte, değerler yaratılmaktadır. Toprak kullanımlarının önü açılmakta, bu maksatla hukuki düzenlemelere gidilmekte, mekânsal hareketlik ve kent yaşamı hızlandırılmaktadır. Artık durum kentlerde öyle bir noktaya gelmiştir ki, kent toprakları o kadar tüketilmiştir ki, yeni

birikimler oluşturmak adına kentlerdeki kamu mülkiyet alanları kullanılmaya başlanmaktadır. Habermas'ın kamusal alanın zayıflamasını betimlemek için kullandığı 'feodalleşme ortamına geri dönüş' (2015) anlatımı tam da bu durumu anlatan bir ifadedir. Kent alanında giderek belirginleşmekte olan 'yeniden feodalleşme' halini, Richard Sennett'in (2010: 31) "ölü kamusal alanlar" söylemi ile de açıklamak mümkündür. Söz konusu anlatımlarda kolektif aklın ve rızanın terkedildiği, kent hakkının unutulduğu bir sorunsal öne çıkarılmaktadır. Toplumsal çıkarların göz ardı edildiği, farklılıkların dikkate alınmadığı, imtiyazlı özel çıkar gruplarının kayırıldığı bir ortama ışık tutulmaktadır. Bu ortamda biz (toplum) denmemekte, oluşan birikim toplumsalcı kent hakkı gözetilerek bölüşülmemektedir. Topluma ait olan yani kamusal olan azaltılmakta; kendimize ait olan, yani özel olan çoğaltılmaktadır. Acımasız rekabet, rantı büyütme ve sermaye birikimini artırma arzusu öne çıkmaktadır. Bu isteklilik durumu stratejik ve kompleks bir bakış ile kent mekanlarının rant uğruna metalaştırılması üzerinden yaratılmaktadır. Neoliberal yaklaşımın da etkisiyle yaratılan birikim stratejisi, kendinden önce yapılan veya sonradan değerlendirilen kent mekânlarını sermaye lehine dönüştürmektedir. Kentler mekânsal, ekonomik ve toplumsal süreçlere ait müdahale araçları ile; "farklılıkların mekânı"nı (Lefebvre, 2015) yaratmak eğiliminden hızla uzaklaşmaktadır. Durum yaşanabilir kent mekanlarını yaratılması için kritik bir hal alırken, önemli bir sorunsal da öne çıkarmaktadır. Lefebvre'nin "kapitalizmin varlığını sürdürebilmesinin kent mekânına bağlı olduğu (2015)", kapitalizmin "mekânı işgal ederek ve mekânları üreterek" kendi çıkardığı krizini aştığını, kendini yeniden ürettiğini belirten (1976: 21) söylemleri tamda bu durumu açıklamaktadır.

Bahse konu ortam şartlarında kapitalizm, kentlerdeki birikimi artırmak, oluşan artıktan daha fazla pay elde etmek, toplumsal, ekonomik ve mekânsal yapıyı kapsayan bir dönüşüm planı uygulamak istemektedir. Kapitalimin sermaye akışı, yaşanan nüfus artışı ve benzeri nedenlerden oluşan toprak ihtiyacının ve buna bağlı ortaya çıkan konut talebinin karşılaması için kent mülkiyet alanlarına yönelir. Harvey (1985)'in anlatımıyla "sermayenin kentleşmesi" gerçekleşir. Kent toprakları üzerinden yaratılan sermaye birikim hareketleri rant artırma arzusu ve spekülasyon kazanç için yürütülmektedir. Sermaye birikiminin bölüşümü ise mekanların üretimine, farklılaşmasına sebep olmakta, ekonomik süreci şekillendirmektedir. Burada kentler yapıları çevresinin değer ve artığının üretimi için birikim yaratmak maksatlı kullanılmakta, kentleşme büyümenin merkezine alınarak üretim ikinci plana atılmaktadır. Açığa çıkan birikim kent mekânlarına (yeniden) yönlendirilmekte, bir sınıfın lehine kent dönüşümü için kullanılmaktadır. Kentlerdeki yaşama uyum sağlanmaya çalışılırken, kentler sermaye

hareketlerinin döngüsü içinde yeniden üretim faaliyetlerinin temel bileşeni haline getirilmektedir. Böylece üretim ilişkilerine bağlı olarak kent toplumunun yapılanmasına, değişimine yön verilmektedir. Bu ortamın şartlarında doğru bir kent değişim analizi yapmak için, ekonomik, toplumsal ve mekânsal dönüşümü dikkate almak, kent gelişimiyle ilişkiseliliğini ortaya koymak gerekir. Çünkü kapitalist sistemin rant politikaları sırayı kamusal mülkiyet alanlarına getirmektedir. Kent üzerinden genel ekonominin rant uğruna kurgulanışı kamusal mülkiyet alanlarını da bu durumun bir parçası yapmaktadır.

2.2.1 Ekonomik Süreç

Kapitalizmde “Tüm yapılı çevre bileşenleri ... yapı üretimi sürecinde elde edilmiş olan artı-değerin yansımış görünümüdür” (Akın, 2007: 50) ve üretim ilişkilerinden doğmaktadır. Kar ve rekabet üzerine kurulu bir sistem olan kapitalist sistemin doğası gereğince daha çok artı-değer elde etmek, daha fazla rant ve sermaye birikimi yaratmak önceliklidir. Bu süreçte “toprak rantı kentsel gelişme/büyüme ve toplumsal süreçlerde etkin bir role sahiptir. ... Bir meta olarak toprak, bir sermaye biçimine dönüşmekte ve sermayenin dolaşımına olanak sağlamaktadır. ... Sermayenin toprağa veya toprak aracılığıyla akışı, toprak mülkiyeti aracılığıyla ve rantın oluşumu ile gerçekleşmektedir” (Akın, 2007: 3).

Bu noktada “Kentler bir anlamda kapitalizmin sermayesi” (Harvey, 1982: 403) olurken, rant da bahse konu sermayenin en temel hedefi olmaktadır. Bu durumu Harvey “yapılı çevrenin üretilme yolunun sermaye birikim sürecinin bir parçası haline getirildiği” (2010), “kapitalist toplumlarda kentleşme dinamiklerinin sermaye birikim süreçlerinden bağımsız anlaşılamayacağı” (1985) şeklinde ifade eder. Harvey, bir kent mekânının dönüşümü ve gelişimine dair eylem için önce elde edilecek rantın sermaye birikim süreçlerindeki durumuna bakmak gerektiğine işaret etmektedir. Buradan hareketle kent dönüşüm ve gelişimini sermaye birikim süreçleriyle ilişkilendirmektedir. İlaveten kentlerin dönüşüm ve gelişiminde (yeniden) birikim süreci kadar birikimin en temel olgusu olan rant oluşumunun da anlaşılmasının sermaye akış sürecinin ortaya konması adına önemli olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü, kentsel dönüşüm dinamiklerinin doğru anlaşılabilmesi söz konusu birikim sürecinin ve bölüşüm ilişkilerinin rant üzerinden aktarılmasına bağlıdır. Bunun için Harvey’in (2008) ‘Endüstriyel üretim sonucu aşırı birikim krizi’, ‘kentsel yapılı çevrenin üretilmesini içeren sabit sermaye

yatırımları' ve 'devlet müdahaleleri' olarak üç bölümde tasnif ettiği sermaye akış çevrimine bakılmalıdır.

Rekabetin ivmelendirdiği birikim kapitalizmin temel dinamiğidir. “Kapitalizm, doğası gereği kar ve rekabet üzerine kurulu bir sistem olduğundan sermayedarlar arasındaki rekabet, üretimde emeğin kullanılması ile oluşan karın yarattığı aşırı birikimle sürekli yenilenmektedir” (Bahçeci, 2017: 38). Bu süreçte rant sürekli artırılmak istenmekte, kent toprağının veya üzerindeki yapılaşmanın kısa zamanda en az maliyetle üretilerek (yeniden), piyasaya sürülmesi gerekmektedir. Harvey’in birinci çevrim olarak adlandırdığı bu devrimde biriken sermayenin tekrar yatırıma dönüştürülmesi mümkün olmadığında oluşan aşırı birikim krize neden olmaktadır. Bahse konu krizi çözenin yolu ise aşırı birikimin ikinci çevrime aktarılmasıdır. Gerek kamu aracılığıyla gerekse piyasa aracılığıyla olsun ikinci çevrime aktarılan sermayenin önemli bir bölümü mevcut yapılaşmalara ya da topraklara yönlendirilerek kent dönüşümü için kullanılmalıdır. “Çevrim içindeki sermaye akışının büyük bir bölümü toprağa yatırılmakta ve fiziki varlıkları oluşturmaktadır. Bu bağlamda ikinci çevrimdeki yatırımlar, aşırı birikimi emen en temel yatırımlar olarak tanımlanmaktadır” (Altınok ve Enlil, 2012: 39). Yapılı çevreye yönlendirilen yatırımlar bir yandan aşırı birikim sorununu geçici olarak çözerken, diğer yandan yeni taleplerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Harvey, 1985).

İkinci çevrimde sabit sermaye; kentsel alana konut, alışveriş merkezi gibi yapılaşmaların oluşumunda, bunun için lüzumlu tesis ve teçhizatın üretilmesinde ve her iki faktörün etkinliğini arttıracak teknik alt yapı yatırımlarının yapılmasında kullanılmaktadır. “Bu şekilde sermaye, sermayedarın kentsel alana, yani inşa edilmiş çevreye yaptığı yatırımlarla (fabrikalar, bürolar, konutlar) kendisini yeniden üretmektedir” (Harvey, 1985: 71). “Kentsel alana yapılan yatırımlarla hem aşırı birikim sorunu hem de birinci döngüde ortaya çıkan kriz, yeni taleplerin yaratılması ile çözülmekte, krizin çözülmesinde sabit bir sermaye haline gelen kent mekânları başlıca rolü oynamaktadır” (Bahçeci, 2017: 38).

Kamu faktörünün öne çıktığı son çevrimde ise; kamu tarafından kent dönüşümüne dair yapılacak uygulamalara doğrudan veya dolaylı müdahalelerde bulunmaktadır. “Devlet, piyasa içinde bulunan aktörlerinin tasarrufları ile gerçekleşmeyen kentsel toprak yaratılması ve yaratılan değer paylaşım ilişkilerinin belirlenmesi gibi işlevleri üstlenerek; sermayenin ve toplumun yeniden üretimine müdahale etmektedir” (Harvey, 2003: 248 – 250). Amaç,

“öncelikle sermayeyi büyük artış getireceği düşünülen sektörlerle ve yeni mekânlara yönlendirerek karlılıkları arttırmaktır. Artığın devlet aygıtı üzerinden dağıtılan imkânlar, kentleşme sürecinin şekillenmesinde ve mekânın kullanımında etkili olmaktadır” (Mukul ve Sarı, 2015: 905).

Harvey’in sermaye akış döngüsü kamu arazileri üzerinde çözümlendiğinde; birinci çevrimde kamu arazilerinin üretildiği, arsalaşmanın arttığı, bunun için “toplumsal-kentsel yaşamın temposunun hızlandırıldığı” (Bahçeci, 2017: 38) görülmektedir. Sermaye yatırımlarının aktarıldığı birinci çevrimde kamu, oluşan aşırı birikimin ikinci çevrime yönelmesi amacıyla gerekli koşulları oluşturmaktadır. İkinci çevrimde birincide üretilen kamu arazileri için gerekli üst ve altyapısal kent teçhizatını hazırlar. Böylece yeni talepler yaratılmakta, sermayenin çoğu toprağa yatırılmakta, değer artışları üzerinden rant büyütülmektedir. Değerli ve kıt olan kent toprağının mülkiyet değişiminden ve barındırdığı yer altı ve üstü metallerinin miktarından oluşan bu rant bir sermaye birikim aracı olarak kullanılmaktadır. Son çevrime gelindiğinde; kamu kent üzerinde müdahalelerde bulunmakta, kıyılardaki tarım alanlarının ve doğal ve tarihi sit alanlarının turizme açılması, planlama yetkilerinin devlet kurumları arasında dağıtılması bahse konu müdahale biçimlerinden bazılarıdır (Mukul ve Sarı, 2015: 902). Böylece bu üç çevrimsel faaliyet içerisinde kent kamusal mülkiyetinin özelleştirilmesi işlemi gerçekleştirilmekte, sermayenin kamusal araziler kullanılarak kentleşmesi sağlanmaktadır. Bu manada sermaye üretim tabanlı yapı yerine, rant tabanlı yapı üzerinden kamusal araziler satışa sunulmakta, özelleştirilmeleri yapılmaktadır.

Bugün kentlerin ekonomik yapılanmanın unsuru olmasına bağlı olarak kamunun kentlere karşı olan ilgisinin arttığı, bu ilginin son zamanlarda kamunun kendisine ait olan toprakları satarak belirginleştiği gözlenmektedir. Kamu hem kentsel toprakların üretimini desteklemekte hem de kamusal arazileri doğrudan ya da dolaylı olarak pazarlanmakta, bölüşüm ve paylaşım ilişkilerini de kurgulamaktadır. Bu noktada “sermayenin beklentileri, işlevleri ve bunları düzenleyen bir unsur olarak devletin rolü çok önemlidir ve iyi analiz edilmek durumundadır. Aksi takdirde etkin ve uygulanabilir çözüm önerilerinin geliştirilmesi mümkün olmayacaktır” (Altınok ve Enlil, 2012: 44). Çünkü ortaya çıkan bölüşüm ve paylaşım ilişkileri, bir taraftan mekânı farklılaştırırken, diğer taraftan toplumsal süreci etkilemekte, ona ait olan ideolojiler, retorikler ve söylemleri şekillenmektedir.

2.2.2 Toplumsal Sürec

Kent dönüşüm ve gelişimi ekonomik ve mekânsal yapının değişimini etkilediği kadar toplumsal yapının da değişimini etkiler. “Kapitalist üretim tarzının kendine özgü yapısı, sermaye-emek arasındaki ilişki, artı-değerin yaratılma ve bölüşülme aşamaları, belirli toplumsal nitelikleriyle içinde bulundukları toplumsal süreci belirlemektedir” (Akın, 2007: 76). Bu açıdan bakıldığında, “...‘mekânsal’ biçim, değişen toplumsal üretim ilişkilerine göre açıklanmalıdır” (Urry, 1999: 24-25). Bu noktada kent dönüşümüne dair projeler kent mekânına yansıtılırken, kent hayatını biçimlendirmesi gereken toplumsallığın dikkate alınmadığını ifade etmek gerekir. “Kentsel dönüşüm projeleri, sürtünmesiz-matematiksel bir uzamda değil, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak örülmüş, maliyetleri toplumsal sınıflar tarafından ödenmiş sosyo-mekânsal ölçekler üzerinde gerçekleşmektedir” (Kurtuluş, 2006: 9). “Kentsel mekânın değişiminde kente müdahale aşamasında planlama ile toplumsal dinamikler arasındaki karşılıklı etkileşimin hesaba katılmaması, kent mekânında önemli toplumsal çelişkiler ortaya çıkararak kentsel süreçlerde pek çok sorunun doğmasına yol açmaktadır” (Bahçeci, 2017: 46). Çünkü mekânsal dönüşümleri toplumsaldan soyutlamak zordur, kent dönüşüm hareketlerinde toplumsal belleği dikkate almak gerekir. Mekânın, yapılı çevre ile teknik, ekonomik, psikolojik, kültürel, eylemlerin bir odağı, toplumsal ilişkilerin yaşandığı bir yer olarak da toplumsal ilişkilerin bir sonucu olduğu unutulmamalıdır. Harvey’in betimlemesiyle “Mekânsal biçimler toplumsal süreçleri içerir, toplumsal süreçler de esas olarak mekânsaldır” (2003: 10).

Lefebvre, *Mekânın Üretimi* (2015) eserinde; “mekânın toplumsal değerler ve anlamlara dayalı olan ve mekânsal algı ve uygulamaları belirleyen bir toplumsal ürün olduğunu, kentin bu toplumsal üretiminin toplumun kendini tekrar üretmesi bakımından önemli olduğunu” vurgular. Bu nedenle “mekân üretimi, toplumsal ilişkilerin ve örgütlenmenin mekânı değiştirmesidir” (Akın, 2007: 50). “Kent mekânı fiziksel bir yapıdan çok toplumsal bir pratiği ifade etmektedir” (Castells, 2015). Diğer taraftan kent toprağının meta niteliği kazanması toplumsal bir gereksinimin karşılanması, başkaları için üretilmesi gereksinimini de ortaya çıkarmaktadır. Bu nokta kent mekânları karşılıklı toplumsal ilişkiler sonucu üretilerek bir meta haline gelirken, dolaşım süreci içinde oluşan değerini ancak piyasa koşullarında bulmaktadır. Dolayısıyla toplumsal ilişkiler bir değişim aracına dönüştükçe mekânın niteliklerinin de değişmekte olduğu, mekânın farklılaşarak yeniden üretildiği gözlenmektedir. Artık “şeylerin

(metaların) mekânda üretiminden mekânın kendisinin (meta olarak) üretimine geçmiş bulunuyoruz” (Lefebvre, 2015: 285).

Yeni birikim olanakları yaratmak adına kentin rant oranı yüksek olan yerlerinde toprak değerlenmekte, bölüşüm açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Mülk edinme şeklinde kentte görünür hale gelen birikim stratejisinin toplumsal süreç açısından sonuçları; toplumsal farklılaşmaları artırmakta, dışlanma biçimleri ortaya çıkarmakta, tahliye ya da yerinden edilmeleri gündeme getirmektedir. Gecekondu benzeri alanlarda yaşayan mülk sahiplerini oluşan rant aracılığıyla girişimci bireye dönüştürmektedir. Böyle bir ortamın sebep elemanı olan özellikli site ve rezidansa sahip kent sakinlerini söz konusu stratejinin korunması, sermayenin genişletilmesi ve çoğaltılmasının yönünde taraf yapmaktadır. Bu durum toplumsal ve ekonomik süreçte olduğu gibi mekânsal süreç açısından da kent üretimi için bütüncül ve sürdürülebilir çözümler üretilmesini önlemektedir.

2.2.3 Mekânsal Süreç

Mekânın, bilgiyi ele alan epistemolojik bir şey mi, yoksa var olan üzerinden ardındaki gerçekliği vurgulayan ontolojik bir şey mi olduğunun açıklanması kent dönüşümünü anlamak ve anlamlandırmak adına önemlidir. Ontolojik olarak mekanlar zaman içerisinde sürekli bir dönüşüm ve devinim halinde farklı türden varoluşlara sahiptir. Bu varoluş hali kent mekanları içinde bölümler halinde detaylı incelenmeye, şehri şehir yapan şey ortaya konmaya, onu oluşturan bileşenler de araştırılmaya değerdir. Bu bağlamda kentlerin insanca yaşam alanları yaratmak için nasıl var olmaları gerektiğine, bu çalışmanın konusu olan askeri alanların nasıl kullanılmaları gerektiğine odaklanmalıdır. Dolayısıyla zaman düzleminde var olan ve evrilmeye, dönüşmeye başlayan askeri arazilerin niteliksel olarak değişiminin epistemolojisine ihtiyaç vardır. Çünkü, kent içinde mekânı, toplumu dönüştüren bu bilgiye ulaşmak, sınırlarını belirlemek ve geçerliliğini ortaya koymak insanca yaşanabilir bir kent yaratma sorunsalına da ışık tutacaktır.

Bu noktada, mekânın değerler ve anlamlara dayalı olan ve algı ve uygulamaları belirleyen bir toplumsal ürün olduğu olgusunu öne çıkarmak gerekir. Temel sorunun mekânın üretimi olduğu, onun boş, içeriksiz sadece fiziksel bir olgu olmadığı, her üretim biçiminin kendi mekânını ürettiği unutulmamalıdır (Lefebvre: 2015: 39). Bu kapsamda;

Üretim açısından mekânın algılanan, tasarlanan ve yaşanan olmak üzere üç biçimlendirici boyutunu tarif edecek olursak; algılanan (perceived) mekân, görece nesnel, insanların günlük yaşam çevrelerini içeren somut bir mekândır. Algılanan mekânsal pratik ampirik olarak görülebilir ve gözlemlenebilirdir.

Tasarlanan (conceived) mekân, mekânın zihinsel yorumudur. Kavramsallaştırılan ya da soyuttur, mekânın temsilidir.

Yaşanılan (lived) mekân ise, görülen ve tasarlanan mekânın karışık bir kombinasyonudur ve kişinin günlük hayatındaki gerçek mekân deneyimini temsil eder. Doğrudan ilişkili görüntüler ve semboller yoluyla yaşanır. ... Yaşanılan mekân sadece sosyal hayatın geçtiği edilgen bir sahne değil, aynı zamanda sosyal hayatın tamamlayıcı bir unsurunu temsil eden mekandır (Aktaran Güler, 2011: 54; Lefebvre, 2015).

Güler'in Lefebvre üzerinden yaptığı aktarımda; somut mekânın gündelik yaşama ait yaşadığımız ve algılayabildiğimiz bir olgu olduğu, soyut mekânın ise; mülkiyet değişimleri sonucu alınıp satılarak metalaşan, birikim süreci ile ilişkili, üretilebilen (yeniden), toplumsal olan üzerinde etkili ve tasarlanan bir gerçeklik olduğu vurgulanmaktadır. Burada algılanan (somut) ve tasarlanan (soyut) mekânın, sürekli bir çatışma halinde bulunduğunu, kent planlaması ve mimari düzenlemeleri sonucu inşa edilmiş çevre pratikleri olarak ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Tasarlanan mekân ise; kenti düzenleyenlerin/dönüştürenlerin, diğer bir ifade ile ideoloji ile iktidar düşüncesini içinde barındıranların ve uygulayanların mekânıdır. Burada temel mesele iktidarın mekânda görünürlüğüdür.

Lefebvre mekâna ilişkin matematiksel ve felsefi yaklaşımları eleştirmek adına, “Mekândan bahsedildiği zaman içi boş, soyut, evrensel, sabit ve ölü bir şeyi anlamaya o kadar alışmışız ki içinde bir şeyler olan, fiziksel bir şeylerle dolu mekânı bile ‘boş mekân tasarımına’ dayandırmadan yapamıyoruz” (2015: 15) diyerek kent üretiminin mekân üzerinden toplumsallığını betimlemektedir. Lefebvre, “Mekânı soyut olarak değil, toplumla ilişkisi ile ele almakta, mekânın toplumsal olarak nasıl üretildiğini merak etmektedir” (Kurtar, 2013). Bu manada kent mekânlarının fiziksel ölçütler olarak algılanmaması gerekir. Bir araya gelinen, konuşulan, özgürce fikirlerin paylaşıldığı, iletişimin kesintisiz olduğu ve farklılıkların barındırdığı bir gerçekliktir. Bu noktada çalışmada kentlerin varoluşunun toprağa, devasa ve

korunaklı beton yığınlarına bağlı olmadığı öne çıkarılmaktadır. Kentlerin üretimi/varoluşsal dönüşümü incelenirken mekânın dönüşürken, içindeki toplumunda sürekli değişmekte olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü, mekânın devamlı olarak üretilmesi, diğer bir ifadeyle dönüşmesi, gelişmesi, yeniden kurulması veya yerinden edilmesi kent mekânsal temellerinin ve biçiminin yeniden düzenlemesine yol açmaktadır.

Bu arada kent mekânlarının değişimi, toplumsal formasyonlara, gerilimlere, sermayeye, mal ve bilgi yapısı gibi çoklu değişkenlere bağlı olduğunu ifade etmek gerekir. Tüm bu değişkenler her dönemin zaman-mekân iş birliğine göre şekillenir. Çünkü kapitalizm, ürettiği krizleri yönetmek adına sermaye birikimi oluşturmak, sürekli yeni mekânlar üreterek onu metalaştırmak zorundadır (Mukul ve Sarı, 2015: 895). Kent mekânlarının dönüşümü toplumun kendini tekrar üretmesi açısından son derece önemlidir ve toplum farklı sosyal sistemlerde farklı biçimler almaktadır (Lefebvre, 2015). Lefebvre bu noktada önemli olanın, sadece kent mekânının nasıl üretildiği değil, bu üretim sürecinde toplumunda yeniden üretilmekte olduğunu belirtir.

Lefebvre'nin mekânın üretiminde işaret ettiği üretim, yalnızca ekonomik şeylerin üretilmesi anlamında bir üretim değildir. Burada, üretim, oeuvre (aura) üretmek, şehir merkezleri, meydanlar, kurumlar ya da bilgi üretmek ve dolayısıyla toplumu oluşturan her şeyi üretmektir (Elden, 2004: 98).

Kent sisteminin örgütlenişi ile, genel olarak sermayenin örgütlenişi arasında doğrudan ilişki kurulmaktadır. Buna göre üretimin örgütlenmesinde ve sosyal ilişkinin biçimlendirilişinde mekânın oynadığı ayırıcı rol, nihai kertede kentsel yapıda ifadesini bulmaktadır. Kent formunun mekânsal değişimi üretimin örgütlenmesini ve sosyal ilişkilerin gelecekteki gelişimini etkiler. (Harvey, 2003).

Mekânın değişimi, bu kazanç isteğini arzulayan büyük firmaların, fabrika, yönetim merkezi, ofis vb. için yer seçimlerinin bir fonksiyonudur. Arsaya ve emlake yatırılan para, endüstriyel sektörün karlılığını arttırmaya yönelik olup, kent sistemini de buna göre şekillendirmektedir (Harvey, 1982: 403). Harvey, buradan kapitalist üretim de mekânı öne çıkarmakta, kentin dönüşümünde mekânın kapitalist sistemin bir sermayesi olduğunu

vurgulamaktadır. Mekânın biçimlenişinde Harvey'in aksine Castells (2015: 32) ise, kentlerin üretim sürecinde değil, kolektif tüketim merkezleri şeklinde rolü olduğunu ileri sürmektedir.

Kolektif tüketimi genellikle devlet tarafından sağlanan, toplu konut, ulaşım, sağlık gibi kamusal ya da yarı kamusal nitelikte olan hizmetleri olarak belirtmektedir. Devlet, artan biçimde, 'kolektif tüketim' formlarının örgütlenmesinde hayati bir rol oynamakta, buna bağlı olarak kent, kolektif üretimin örgütlenmesi için en uygun ortamı sağlamaktadır. Bu süreç, kentin mekânsal formunun temel nedeni olmaktadır (Castells, 2015: 32).

Castells'in kolektif tüketim olarak tanımladığı kamu tarafından sağlanan bu hizmetler kentleri politikanın merkezi haline getirmekte, acımasız bir rekabetin yaşandığı yerler yapmaktadır. Kentlerde geçmişten bugüne bölüşüme konu olan mekânsal dönüşümü tetiklemekte; birçok senaryonun kent merkezlerinde, kentin çeperlerinde veya kıyılarında gelişmesine neden olmaktadır. Bu açıdan, kentsel protesto biçimleri sonucu oluşan 'mekânsal' biçim, değişen toplumsal üretim ilişkilerine göre açıklanabilir (Urry, 1999: 24-25). Amaç, tarihsel sürece dayalı olarak kent mekânlarının kapitalist üretimi üzerinden birikim yaratılması ve bu birikimin tek bir sınıf lehine bölüştürülmesidir. Çünkü kent sistemi hem üretilen hem de değişim ve tüketim değerini oluşturan bir olgudur ve sürekli yüksek kazanç isteğinin bir ürünüdür (Harvey, 2003). Söz konusu yüksek kazanç isteği kıtlaşmış kent mekanlarında sıranın askeri alanlara gelmesine neden olmakta, mülkiyetin kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçmesini sağlamaktadır.

2.3 Kamu Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş

Gerek tarımsal gerekse kentsel olsun her çeşit toprak doğal bir kaynaktır, özenle korunması ve kullanılması önemlidir. Sadece planlı kentleşme için değil, her alanda yapılacak çalışmalar onun üstünde başlamakta ve bitmektedir. Dolayısıyla ister tarım isterse de kent toprağı olsun milyonlarca yılın doğal bir çıktısı olan toprağın kıt olduğu ve üretilmesinin güç olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü kentleşmeden doğan toprak ihtiyacı her geçen gün artmakta, kent toprakları hızla tüketilmektedir. Tüketimde kamusal mekanlara da pay düşmekte, üzerindeki kültürel varlıklar ve doğal değerlerle birlikte nitelikleri değiştirilmektedir. Kamusal mülkiyetinin toplumsal yarar için en uygun bir şekilde kullanılmasının önü

kesilmektedir. Böylece insanca yaşanabilir kentlerin var olması için kamusal topraklarının bilgi temelli bütüncül bir bakışla kullanılması önlenmekte, kentsel arsaya dönüştürülerek özelleştirilmeleri hızlandırılmaktadır.

2.3.1 Kentsel Topraktan Arsaya Dönüşüm

İlhan Tekeli, kentsel toprağı henüz arsa haline gelmemiş, kentsel altyapı sistemleriyle ilişkilendirmemektedir. İmar hakkı verilme olasılığı yüksek alanları 'kentsel toprak', imar planı uyarınca imar parseli haline gelmiş, üzerindeki imar hakları yaratılmış, kentin altyapı sistemlerine bağlanmış toprakları da 'kentsel arsa' şeklinde tanımlamaktadır. Kent planlamasını belirleyen temel kurumun kentsel arsa mülkiyeti olduğunu belirterek, kent topraklarının mülkiyet değişimi sürecine dikkat çekmektedir (1991).

Kent toprağının imara uygun hale getirilmesiyle ortaya çıkan bu süreçte, "... kentsel toprakların fiziksel konumlarında herhangi bir değişiklik olmamakla beraber kent içindeki konumları kentsel gelişmeye koşut olarak sürekli değişmekte, kent merkezine ya da merkezlerine uzaklıklarına göre kentsel toprakların değerinde sürekli artışlar olmaktadır" (Keleş, vd, 1999: 22-23). Söz konusu değer artışlarına bağlı olarak meydana gelen her bir mülkiyet değişiminde de kent toprağına olan ihtiyaç sürekli artmakta, toprak özel mülkiyete konu edilmektedir.

"Toprağın özel mülkiyete konu olması, tarımsal toprak oluştan kent arsasına dönüşmesi içerisinde ortaya çıkan tüm değer artışlarının (rantların) toprağın sahibinin olması sonucunu doğurmaktadır. Oysa tarımsal toprak, kentsel toprak haline kentin büyümesi sonucunda yani tüm toplumun gayretleriyle gelmekte, kentsel arsa olmasını ise kamu sağlamaktadır" (Tekeli, 1991: 54).

Kamu burada; "Mekânı pasif alımlayıcı kabul ederek, mekânı işgal eden güçleri temsil etmektedir" (Lefebvre, 2015: 115). Bu manada kamu kamulaştırmalara giderek yeni kamusal alanlar yaratabilmektedir. Takiben kamusal mülkiyet alanlarını "kapitalizmin soyut mekânını

üreten teknik bir uygulama aracı” (Penbecioğlu, 2011: 71) olarak kullanmakta, arsalaştırarak piyasa güçlerine terk etmekte, yani niteliklerini değiştirmektedir.

Toplumsal amaçlı projelerin gerçekleştirilmesi için kullanılması gereken kent kamusal arazilerinin; altyapının kurgulanması, imara açılma ve değerler yaratarak yoğun yapılaşmalara gitme gibi uygulamalar üzerinden özelleştirilmesi aslında kapitalist yapının kendi ürettiği aşırı birikim sorununa çözümler üretme çabasıdır.

Temelde yaptırım gücünü, geniş emekli kesimlerin, kent ve kırsal yoksullarının örgütsüzlüğünden alan kapitalist devletler (özellikle az gelişmiş ülkelerde), üretim sürecinden emeğin aldığı payları en alt düzeylerde tutarak, sosyal harcamaları en aza indirerek, ‘verimlilik’ adı altında ... kamu arazilerinin de olduğu bütün kamu mallarını özelleştirerek içinde bulunduğu bunalımdan ‘yeniden yapılanma’ adı altında çıkma çabasıdadır (Akkar vd, 1996: 1).

Bunun için de kamunun düzenleyici karar, eylem ve işlemleri öne çıkmakta, bahse konu eylemsellik Çevre ve Şehircilik Bakanlığının yürüttüğü **“edinim, yönetim ve elden çıkarma”** (Aliefendioğlu ve Aksu, 2017: 135) uygulamalarıyla görünür hale gelmektedir”. Söz konusu uygulamalar bakanlığa bağlı Milli Emlak Genel Müdürlüğü’nün görev ve sorumluluğunda¹⁹ yönetilmekte olup, yönetilen kamu taşınmazlarının 2019 yılında tiplerine göre dağılımı Tablo 2-1 de sunulmaktadır. Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2019 Yılı Raporu itibariyle, tescilli taşınmazın 26.726.445 hektar, devletin hüküm ve tasarrufu altındaki (DHTA) taşınmazların 1.926.871 hektar, hazine ile ilişkili taşınmazın ise 639.197 hektar olduğu görülmektedir. Değerlerden 2019 yılında tescilli malların ve hazine ile ilişkili olanların arttığı, DHTA’nın ise azaldığı gözlenmektedir. Bu noktada tescilli malların artmasının müspet, DHTA’nın azalmasını ise devlet topraklarının elden çıkarıldığını göstermesi açısından menfi olduğunu ifade etmek gerekir.

Toplamı 26.726.445 hektar olan bu mülklerin cinslerine göre dağılımı Tablo 2-2 de, 2015-2019 dönemi itibariyle mülklerde yaşanan envanter değişimi ise Tablo 2-3’de yer

¹⁹ Bkz. 178 Sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamesi, Milli Emlak Genel Müdürlüğü’nün Görevleri Başlıklı 13 ncü Maddesinin (a) ve (b) Fıkrası.

almaktadır. Bakıldığında, Türkiye de hem yüzölçümü hem de adet olarak önemli miktarda kamusal toprak bulunduğu, devlete ait kamu mülklerinin sayısının ve yüzölçümünün de her geçen yıl az da olsa arttığı gözlenmektedir. Artıştaki azalışın az olmasının yeni rant alanlarının açıldığını göstermesi açısından önemli olduğu değerlendirilmekte olup, ancak bunun yeni rant alanları yaratmanın bir alt yapısı olup olmadığı sürekli ve dikkatle takip edilmelidir.

Tablo 2-1: Hazine Taşınmazların Tiplerine Göre Dağılımı (2019 Yılı)

Taşınmazın Tipi	Adet	Yüzölçümü (ha)
Tescilli	3.958.669	26.726.445
DHTA	143.053	1.926.871
Hazine ile İlişkili	101.710	639.197
TOPLAM	4.203.342	29.292.514

Kaynak: www.milliemlak.gov.tr, 30.06.2020, (çevrimiçi).

Tablo 2-2: Hazineye Ait Tescilli Malların Cinslere Göre Dağılımı (2019 Yılı)

Cins Adı	Adet	Yüzölçümü (ha)	Yüzölçüm Bazında Oran (%)
Arazi	1.006.038	3.184.550	11.97
Arsa	500.826		0.67
Bağ-Bahçe	261.528	90.251	0.34
Bina	141.082	65.348	0.24
Kıyı ve Dolgu Alanları	619	549	0.00
Maden ve Ocak Alanları	1.372	12.233	0.05
Orman	481.199	20.766.420	77.70
Orta Malları	89.705	463.950	1.74
Su ve Su Ürünü Alanları	51.809	63.457	0.24
Tarihi ve Kültürel	4.200	9.374	0.04
Tarla	1.417.533	1.819.297	6.81
Diğer	2.126	54.560	0.20
TOPLAM	3.958.669	26.726.445	100.00

Kaynak: www.milliemlak.gov.tr, 30.06.2020, (çevrimiçi).

Bir taraftan kamusal toprakların miktarının artması olumlu bir durum olmakla birlikte, bu arazilerin Tablo 2-4 de de görüleceği üzere artan oranda da özel mülkiyete dönüştürülmesi, metalaştırılması da bir o kadar olumsuzdur. 2019 yılı için 3.509.860.000 TL satış geliri hedefi

öngörölmüş, yıl sonu itibarıyla 2.581.858.000 TL gelir elde edilmiş, bütçe hedefine %74,00 oranında ulaşılmıştır. Bu bağlamda satış gelirlerinin 2018 yılı gerçekleştirmelerine göre %13,65 oranında arttığı görülmektedir (Milli Emlak Müdürlüğü 2019 Raporu). Tablo 2-5 de belirtilen son 5 yıla ait değerler dikkate alındığında; kamu lojmanlarında, arazilerde, diğer taşınmazlarda ve tarım arazilerindeki satış değerlerinin büyük oranlarda artması, kamuya ait mülkiyetin niteliklerinin değiştiğini, elden çıkarıldığını göstermektedir. İşte bu nedenle toprağın kıt olduğu kentlerde kamu arazilerinin satışı sonucunda oluşan bütçedeki gelir artışlarına şüpheyle bakılmalıdır. Eğer bu arazilerin kent için bir fırsat, belirleyici ve katalizör olmaları düşünülüyorsa söz konusu artış çok değerlidir, ama hukuki düzenlemeler üzerinden özelleştirilecek ve bütçeye kaynak yaratılacaksa durum yaşanabilir kent adına olumsuzdur.

Tablo 2-3: Hazine Adına Tescilli Malların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Adet	Yüzölçümü (ha)	2018 Göre Adet Artış Oranı (%)	2018 Göre Yüz Ölçüm Artış Oranı (%)
2015	3.787.875	23.465.384	1,03	2,28
2016	3.841.426	24.554.839	1.41	4,64
2017	3.896.126	25.294.031	1,42	3,01
2018	3.955.511	25.553.470	1,52	1,02
2019	3.957.037	26.729.879	0,04	4,60

Kaynak: www.milliemlak.gov.tr, 30.06.2020, (çevrimiçi).

Tablo 2-4: Hazine Adına Tescilli Malların Yıllara Göre Dağılımı

Satış Yılı	Satış Adedi	Taşınmaz Yüzölçümü (ha)
2015	4.433	710
2016	3.891	1.589
2017	6.110	1.481
2018	3.473	786
2019	6.662	1.730

Kaynak: www.milliemlak.gov.tr, 30.06.2020, (çevrimiçi).

Tablo 2-5: Taşınmazların Yıllara Göre Satış Dağılımı (1.000 TL)

TAŞINMAZ SATIŞ GELİRLERİ	2015	2016	2017	2018	2019
Lojman Satışı	26	117	604	3.950	9.963
Sosyal Tesis Satışı	-	-	-	-	-
Diğer Bina Satışı	2.050	1.717	1.969	572	66
Arazi Satışı	83.041	96.589	172.517	613.349	658.864
Arsa Satışı	501.733	550.778	785.566	539.761	202.304
Diğer Taşınmaz Satışı	716	1.739	1.569	1.305	599.483
Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı (6292/12 Md.)	519	2.685	107.961	86.875	102.245
TOPLAM	585.085	1.590.610	1.070.186	1.245.812	1.572.925

Kaynak: www.milliemlak.gov.tr 30.06.2020, (çevrimiçi)

2.3.2 Kamunun Özel Mülkiyet Oluşturma Karar, Eylem ve İşlemleri

Kamunun sahip olduğu arazilerin rant için özelleştirilmesi; onun karar, eylem ve işlemlerinin **edinim, yönetim ve elden çıkarma** uygulamalarının pratik bir sonucudur. Devlet ile sermayenin yeniden şekillenen ilişkisi çerçevesinde kentsel mekânın fiziki, sosyal ve kültürel bariyerlerle özelleştirilmesi pek çok yoldan ve pek çok farklı araçla gerçekleştirilmektedir (Kurtuluş, 2006: 50). Yapacağı yatırımlar için aradığı kaynağı elindeki arazilerinin özelleştirilmesi ile bulmaya çalışan kamu; söz konusu uygulamalarla kent ekonomisindeki kaynak dağılımını da belirlemektedir. Kamusal mekândaki geniş mülkiyet ve kullanım hakları belli bir sınıfa transfer edilmekte, kentsel toprağın özelleştirilmesi ile kamusal mekân daraltılmaktadır. Bu kapsamda “Sosyal sınıflar mekânda açık olarak ayrışmakta ve kamusal mekânda bir arada bulunabilme, temas edebilme hali ortadan kalkmaktadır” (Kurtuluş, 2006: 52-53).

Son yıllarda yoğunlaşan neoliberal politikaların da etkisiyle kamunun, farklı araç ve ölçeklerdeki müdahale araçlarını kullanarak elindeki taşınmazların niteliklerini değiştirerek gerçekleştirdiği izlenmektedir. Bu noktada dikkat çeken husus, söz konusu taşınmazların yüksek rant gelirleri sağlayan iş merkezleri, ticaret-rekreasyon ve konut alanları gibi kentsel kullanımlarda rağbet görmesidir. Böylesi uygulamaların, kentlerin dışındaki kamu toprakları

üzerinde uydu kentler biçiminde gerçekleşmesi; kentin bir bütün olarak değil, yüzer-gezer yerleşkelerle gelişmesine neden olmasıdır (Akkar vd, 1996: 10). Kamu, spekülâtif davranış biçimini destekleyen haksız kazanç sürecinin yapı taşlarını oluştururken, topluma ait kamu taşınmazlarını bedelli ve bedelsiz şekilde uzun vadeli olarak kurumlara veya şahıslara tahsis etmektedir. Bu bağlamda kamu kendi mülkiyetinde olan bu toprakların ilerleyen zamanda imara açılmasının önünü açmakta, taşınmazları envanterinden çıkarmaktadır. Tüm bu işlem ve eylemler, Maliye, Çevre ve Şehircilik ve Kültür ve Turizm Bakanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), Milli Emlak Genel Müdürlüğü, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) veya belediyeler gibi kamu aktörleri üzerinden yerine getirilmektedir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı:

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kentsel dönüşüm çalışmalarını, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun'a dayandırarak yapmaktadır. Kanun kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ilan edilmesini istediği riskli alanlar 2012 ile 2018 yılları arasında Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmektedir. Fakat 02.07.2018 tarih ve 700 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 196 ncı maddesi ile uygulama yürürlükten kaldırılmakta, riskli alan ilan yetkisi Cumhurbaşkanlığı'na verilmektedir (Yılmaz, 2019: 310).

Son zamanlarda kamu taşınmazları da dahil olmak üzere kent toprakların dönüşümünde en etkin kurum olarak göze çarpmaktadır. 644 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede²⁰ belirtilen hususlar kapsamında çevre düzeni planı yapma yetkisine kavuşmuştur. Bünyesinde kent formasyonunu etkileyecek kentsel altyapı yatırımlarıyla ilgili yetkileri kullanan bakanlığın görevleri 1 nolu KHK ile revize edilmiştir. Bu çalışmanın konusunu da yakından ilgilendiren bu görevler aşağıdaki belirtildiği gibi özetlenebilir.²¹

- * Kamu mallarına ilişkin politikaları tespit etmek,

²⁰ Bkz. 644 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (Resmî Gazete: 04 Temmuz 2011, 27984).

²¹ Bkz. 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi: Madde 97 - Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Görevleri.

* Hazinesinin özel mülkiyetindeki taşınmazları ve devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerleri edinmek, yönetim ve elden çıkarılmasına ilişkin işlemleri yürütmek, ilgili kayıt ve yönetim esaslarını belirlemek,

* Planlama, parselasyon ve ruhsatlandırma gibi işlevleri marka değer yaratmak ve özel proje üretmek adı altında soyut bir tanımlama üzerinden kent gelişimi ile dönüşümünü yönlendirmek,

* Depreme karşı dayanıksız ve imar mevzuatına aykırı yapıların ve bulundukları alanların dönüşüm projelerini ve uygulamalarını yapmak veya yaptırmak,

* Gecekondu, kıyı alanları ve tesisleri ile orman ve mera dışına çıkarılan alanlar dâhil kentsel ve kırsal alan ve yerleşmelerde iyileştirmeler yapmak, yenileme ve dönüşüm uygulamalarındaki usul ve esasları belirlemek, bu alanlarda yapı kullanma izni ile işyeri açma ve çalışma ruhsatlarını vermek,

* Her tür ve ölçekte etüt, harita, plan ve parselasyon planlarını yapmak, yaptırmak, onaylamak, ruhsat işlerini gerçekleştirmek, yapı kullanma izinlerini vermek, bu alanlarda kat mülkiyetinin kurulmasını sağlamak,

* Milli güvenliğe dair tesisler, askeri yasak bölgeler dahil arsa ve araziler olmak üzere devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan veya mülkiyeti hazineye, kamu kurum veya kuruluşlarına ait olan taşınmazlar üzerinde yapılaşmaya gitmek, nazım ve uygulama imar planları, parselasyon planlarını ve değişikliklerini gerçekleştirmek ve ruhsatlandırmaktır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı:

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu²² gereğince taşınmaz kültür varlıklarının yönetiminden sorumludur. Sit alanlarında koruma amaçlı imar planlarını gerçekleştirmekte, koruma kurulları aracılığı ile denetlemelerde bulunmaktadır. Kentlerin kültürel ve tarihi kimliklerinin korunması, canlandırılması, doğal yapısının korunması ve

²² Bkz. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Resmî Gazete: 23 Temmuz 1983, 18113).

gelecek nesillere aktarılması kapsamında önemli görevleri olan bir bakanlıktır. Kentsel sit alanı kararların da koruma amaçlı imar planlarının bütünlüğünün korunmasında askeri kışlaların restorasyonun da veya daha önce yıkılmış tarihi yapıların yeniden oluşturulmasında bakanlığın önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Milli Emlak Genel Müdürlüğü:

Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlıdır. Hazinesinin özel mülkiyetinde ve devletin hüküm ve tasarrufu altındaki taşınmazların edinim, yönetim ve elden çıkarma işlemlerinin yerine getirilmesinde düzenleyici kurumdur. Hazine topraklarını yönetmekte; meralar, ormanlar, tarım toprakları, kıyılar, dolgu yerleri gibi alanların tahsis kararlarını vermekte veya buraları belediyelere, TOKİ'ye ve çeşitli yatırımların gerçekleştirilmesine ayırmaktadır (Turan, 2008: 256). Müdürlük bu sorumluluğunu, 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu,²³ 2943 Sayılı Kamulaştırma Kanunu²⁴, 4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmazların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanunu²⁵ ile Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkındaki Yönetmelik²⁶ çerçevesinde yerine getirmektedir.

T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi (TOKİ):

1990 yılında kamunun karar, eylem ve işlemlerini uygulamaya koymak için teşkil edilmiş bir kamu kurumudur. Türkiye de kentsel dönüşümün ana belirleyicisi olan en temel aktörüdür. Görev tanımı gereğince yeşil ve sosyal donatı alanı açmak, kent yıpranan dokularını iyileştirilmek, bu manada yerel ölçekteki paydaşlarla iş birliğine gitmelidir. Ancak kurumun yasal düzenlemeler sonucunda kazanmış olduğu finansman, planlama, maliyet, denetim ve koordinatörlük kapsamında geniş yetkilere ve muafiyetlere sahip olması onu bir işletme haline getirmiştir. Kuruma verilen geniş yetkilerle kent gelişim ve dönüşümünün dinamiklerini

²³ Bkz. 2886 Sayılı Devlet İhale Kanun, (Resmî Gazete: 08 Eylül 1983, 2886).

²⁴ Bkz. 2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu (Resmî Gazete: 08 Kasım 1983, 18225). Kanun, önce 05 Mayıs 2001 tarihli Resmî Gazetede yayınlanıp yürürlüğe giren 4650 sayılı yasa ile köklü değişikliğe uğramış sonrasında da kanunda birçok ekleme ve çıkarma yapılmış, Anayasa Mahkemesi tarafından bazı kısımlar da iptal edilmiştir.

²⁵ Bkz. 4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmazların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanunu (Resmî Gazete: 29 Haziran 2001, 24466).

²⁶ Bkz. Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında Yönetmelik (Resmî Gazete: 19 Haziran 2007, 26557).

belirlemektedir. Askeri alanlar da dahil olmak üzere kamu taşınmazlarını imar değişiklikleriyle projelendirmekte, gerektiğinde satın almakta, takiben satışa konu ederek bir iştirak gibi hareket etmektedir. TOKİ, kent üretimi için gelir paylaşımı ve ihale yöntemini kullanmaktadır. Uygulamalarıyla ekonomik, toplumsal ve mekânsal manada kritik sonuçlar doğurur. Konum rantı oldukça yüksek olan ve üst gelir guruplarına yönelik birçok kent toprağının, kaynak geliştirme projeleri ismiyle özel mülkiyete konu olması (Turan, 2008: 247) bu durumun en belirgin göstergesidir. Bir sonraki bölümde çalışma için seçilen örnek olaylarda kurumun kent dönüşümü adına ne kadar aktif davrandığı daha açık bir şekilde gösterilecektir.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB):

4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkındaki Kanun²⁷ gereğince kendi tasarrufu altında bulunan ve tasfiyesi planlanan KİT'lerin mülkiyetinde olan taşınmazların satılmasından sorumludur. T.C Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı olan başkanlığın, kamu mülkleri üzerinde plan yapma, onama ve askıya çıkarma yetkisi bulunmaktadır. Aynı TOKİ gibi son yapılan yasal düzenlemeler ile sınırsız yetkilerle donatılmış olup, kentlerin gelişimi ve dönüşümün de oldukça etkin görevler alabilmektedir.

Belediye:

Türkiye de kentlerin üretim ve geliştirilmesinde aslında ilk sırada yetkili kamu idaresi, belediyelerdir. Kentlerin her noktasında ve diledikleri ölçekte dönüşüm yapma imkânına sahip olan belediyeler, bu yetkilerini 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun dan almaktadır (Yılmaz, 2019: 307). Kanuna göre konut alanlarını, sanayi alanlarını, ticaret alanlarını, teknoloji parklarını, kamu hizmeti alanlarını, rekreasyon alanlarını ve her türlü sosyal donatı alanlarını oluşturma yetkisine sahiptirler. Eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşümleri yapmaya yetkilidir (Turan, 2008: 73).

Yukarıda belirtilen tüm bu kurumların görevlerinden kaynaklı yetkisini kullanılarak yaptığı müdahaleler, Harvey (1985)'in sermaye akış çevrimi gereğince, ilk olarak aşırı birikimin kentsel yapıyı çevreye yönelmesine neden olmaktadır. Çevrimin ikinci aşamasında

²⁷ Bkz. 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun (Resmî Gazete: 27 Kasım 1994, 22124).

kurumlar tarafından alt ve üst yapı yatırımlarıyla değerler oluşturulmakta, mülkiyet değişimleri çoğaltılmaktadır. Kurumların görevlerini uygulaması sonucu biriken sermayenin yatırıma dönüştürülmesi, bu mümkün değilse ikinci çevrime yani yapılı çevreye yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Teknik alt yapı yatırımları yapılarak sermaye yeniden üretilmektedir. Üçüncü ve son çevrimde ise kamu, mülkiyetinde olan kamu taşınmazlarını kullanarak kent dönüşümüne dair yapılacak uygulamalara doğrudan müdahalelerde bulunmaktadır. Zamanla yapılaşmaya açılmış, işgale uğramış veya belediyelerin imar planı içine aldığı mülkiyeti kamuya ait olan bu taşınmazları, müdahalelerle önce değerli yapmakta, sonra ticari maksatlı özel kurumlara ya da belediyelere tahsis edebilmektedir. Bu manada kent içine düşen, gelişim yönünde kalmış olan orman arazilerini, meraları, kıyıları, askeri alanları; savunma, ulaşım, turizm, enerji, haberleşme ihtiyacı diyerek özele devredilebilmektedir. Kamu birtakım araçlar kullanarak daha önce dokunulması tabu olan askeri alanları özelleştirmekte, dönemsel kırımların devamında uyguladığı politikalarla kent gelişimine ve istikametine etki etmektedir.

2.4 Askeri Alanların Özelleştirilmesine Yönelik Yasal Süreç

Hukuki mevzuat işlemlerinin yürütülmesi; sebep (her hukuki işlemin bir sebebinin olması ilkesi ya da nesnel etkenler), yetki (yasayla yönetime verilen hukuksal güç), biçim (tüm işlemlerin belirli kurallara ve usullere göre yapılması ilkesi), konu (idari işlemin doğurduğu sonuç, içeriğinin önceden belli olması), maksat (kamu yararı ilkesi ya da yasanın amacı) ilkelerinin oluşmasına bağlıdır (Turan, 2008: 101).

Askeri alanlar için dönüşüm sebebi; kimi zaman doğal afet, imara aykırı yapılaşmaların düzeltilmesi ya da AB mevzuatıyla uyum olarak, kimi zaman da deprem, ülke güvenliği olarak ortaya çıkabilmektedir. Sebep, kimi zaman kent içi yapılaşmanın yenilenmesi ya da ıslahı, kimi zaman da kültür varlıklarının korunması, park ve bahçelerin kurulması olmaktadır. Düzenlemelerin maksadı; kamu yararı, üstün kamu yararı ya da kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada askeri alanların etrafında değer oluşturma en önemli araçlarından olan yasal mevzuatın ağırlıkla piyasanın işleyişine göre çıkarıldığı gözlenmektedir.

Kamu ve özel sektör iş birliği ile kentin mülkiyet yapılanmasında önemli değişikliklere gidilmekte, bu kapsamda devir, tahsis, satış gibi uygulamalar kullanılmaktadır. Satın alma,

bağış, kamulaştırma yoluyla kamunun özel malı durumuna getirilen askeri alanların çıkarılan kanunlar ile, özelleştirildiği, üretim araç sahibi olan kent toplumunun oluşan birikimden yoksun bırakılarak toplumsal emeğe el konulduğu görülmektedir. Hukuk üzerinden askeri alanlar dönüştürülürken, sürekli kârın düşünüldüğü irrasyonel ortam şartlarına katkı sağlanmaktadır. Dolayısıyla hukuki düzenlemelerin detaylı bir tartışmasının yapılması, çıkarılan yasalarla alanların doğrudan ya da dolaylı niteliklerinin değiştirilmesinin nasıl gerçekleştirildiğinin ortaya konması artık önem arz etmektedir Bu bağlamda çalışmanın sorunsal çerçevesinde yapılan mevzuat taramasında²⁸, alanların dönüşümüyle ilgili düzenlemeler EK-1 de toplu olarak gösterilmekte, detayı ise aşağıda özetlenmektedir.

1982 Anayasası:²⁹

Anayasa da “Mülkiyet hakkının kullanılması, toplum yararına aykırı olamaz”³⁰ düzenlemesi ile “mülkiyetin toplum yararına aykırı kullanımı anlamına gelen toprak üzerinden elde edilen rantlara karşı engelleyici bir hüküm getirilmektedir” (Keleş, 2004: 610). Burada yatırımlarda toplum yararının gözetilmesine atıf yapılmakta, kamusal taşınmazların özelleştirilmesinde yoğun olarak kullanılan kamu yararı kavramının toplum yararından farklı bir olgu olduğu vurgulanmaktadır. Kentsel dönüşüm ve gelişim maksadıyla kamusal arazilerin kullanımında hangi hedefin gözetilmesi gerektiğine vurgu yapılmakta, bunun yapılmasın da kamu yararına atıf yapılmaktadır. Ancak kamu yararı kavramına ilişkin bir üstünlük derecelendirmesine gidilmemesinin askeri alanlar dahil tüm kamu arazilerinin kullanımı bağlamında önemli bir yönlendirme olduğu değerlendirilmektedir.

Bu olumlu duruma karşılık, 2018 yılında yapılan değişiklikle ormanların “yerli veya yabancı özel sermayeli kişi ve kuruluşlara ‘işletilmek’ üzere kullandırılması” ve “orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen niteliğini yitirmiş yerlerin orman sınırları dışına çıkartılması, ormanların kamu yararı durumunda ‘irtifak hakkına’³¹ konu edilmesi”³² askeri

²⁸ Bkz. Mevzuat Bilgi Sistemi, www.mevzuat.gov.tr.

²⁹ Bkz. 1982 Anayasa’sı: Madde 166-Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey.

³⁰ Bkz. 1982 Anayasa’sı: Madde 35-Mülkiyet Hakkı.

³¹ Bkz. Medeni Kanun’un 779’uncu Maddesi.

³² Bkz. 1982 Anayasası: Madde 168-Tabii Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi, Madde 169 ve 170 - Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi ile Orman Köylüsünün Korunması.

alanları da içine kamu taşınmazları için bir tehdit yaratmaktadır.

Diğer taraftan 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile anayasa da yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinin, her alanda olduğu gibi kentsel yaşam ve kamu yönetimi üzerinde de büyük değişikliğe sebep olduğunu belirtmek gerekir. Değişikle, Söz konusu referandum sonucu, kent ve kentleşmeye ait konularındaki kurallar, tüm politikalar kökten ve sık sık değiştirilmekte, kent ve çevre ile ilgili yasal ve örgütsel uygulamalara geçişte bir kişinin kararı öne çıkarılmaktadır.

2981 Sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanunu’nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun:³³

Kanunla kentlerin çevresinde oluşan hukuka aykırı yapılara, fiilen oluşmuş şehirlere meşruiyet kazandırılmakta, (Seydioğulları, 2016: 53), askeri alanların etrafında yapılaşmaların önü açılmaktadır.

5393 Sayılı Yeni Belediye Kanunu:³⁴

Kentleşme politikalarında plan yerine projecilik anlayışının ilk olarak girdiği kanun olup, yerel yönetimlere son derece muğlak kriterlerle “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projeleri” yapma yetkisi verilmektedir. Bu bağlamda belediyelere, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut, teknoloji parkları ve sosyal donatı alanları yapmak, depreme karşı tedbirler almak veya tarihî ve kültürel dokuyu korumak maksadıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulama yetkisi verilmektedir.³⁵ Bir yerin kentsel dönüşüm ve gelişime konu olması şartı, o yerin belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması ve en az 5 hektar olması şeklinde koşula bağlanmaktadır. Böylece, “kentsel dönüşüm projelerinin uygulanabileceği alanlar görece olarak tanımlanmış olsa da bir alanın kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilebilmesi için alan büyüklüğüne yönelik sayısal bir kısıtlama getirilmiş” (Uzun,

³³Bkz. 2981 Sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanunu’nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, (Resmî Gazete: 24 Şubat 1984, 18335).

³⁴ Bkz. 5393 Sayılı Yeni Belediye Kanun, (Resmî Gazete:13 Temmuz 2005, 25874).

³⁵ Bkz. 5393 Sayılı Yeni Belediye Kanunu: Madde 73.

2006: 51) bulunmaktadır. Kentsel dönüşüme dair olarak yasada belirtilen ... dönüşüm alanı kararının belediye meclisinde verilmesi, uzmanlara danışılmaması gibi konular sorun oluşturabilecek unsurlardır (Özden, 2008: 321). Yasa ile köy tüzel kişiliklerinin kapatılıp mahalle yapılması sonucu belediye sınırları genişletilmekte, dolayısıyla da kamulaştırma sonrasında da özelleştirme ihtimali olan alanlar yaratılmaktadır.

Kanunun kapsamında ‘imarlı veya imarsız’, ‘üzerinde yapı olan veya olmayan’ tüm alanları³⁶ dönüşüme konu edilmektedir. Rantı yüksek alanlara yasal engeller nedeniyle giremeyen sermayenin önü açılmakta ve bu noktada etrafında yapı olan ama imarsız askeri alanların özelleştirilmesi de sağlanmaktadır. Diğer taraftan, kamu 2000’li yıllardaki neoliberal yapısal uyum politikaları çerçevesinde kendisine verilen piyasanın işleyişindeki engelleri kaldırma ve piyasanın hareket alanını kolaylaştırma rolünü gerçekleştirmektedir (Bal, 2011: 132). Söz konusu kanun daha sonra pek çok yasada olduğu gibi 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine Dair Kanun³⁷ ile değişikliğe uğramakta, belediyelere verilen yetki, “belediyenin talebi, Bakanlığın teklifi ve Bakanlar Kurulu’nun onayı” şeklini alarak merkezde toplanmakta, yerel yönetim faktörü azaltılmaktadır.

4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun:³⁸

Kanun kapsamında askeri alanların özelleştirilmesindeki uygulamaların önemli bir aktörü olan Özelleştirme İdaresi kurulmaktadır. Kamusal mülkiyetin satışından sorumlu olan bu kuruma plan yapma yetkisi verilmekte,³⁹ böylece askeri alanlar dahil tüm kamu taşınmazları özelleştirilmeye açık hale getirilmektedir.

³⁶Bkz. 5998 Sayılı Belediye Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, (Resmî Gazete: 24 Haziran 2010, 27621).

³⁷ Bkz. 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine Dair Kanun: Madde 17, (Resmî Gazete: 21 Haziran 2019, 30808).

³⁸ Bkz. 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun, (Resmî Gazete: 24 Kasım 1994, 22124).

³⁹ Bkz. 3194 Sayılı İmar Kanunu 9.Md., 2. Fıkra, (Ek: 10 Temmuz 2004, 25531).

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu:⁴⁰

Büyükşehir belediye sınırları il sınırına genişletilmekte, tüm köy ve beldelerin mahalleye dönüştürülmesiyle kent dönüşümüne konu olan arazi sayısı artırılmakta, dolaylı bir şekilde rant büyütülmektedir. Kanunda belirtilen dönüşüme konu olabilecek arazilerin kapsamı, 6360 Sayılı Kanun⁴¹ ile daha da genişletilmektedir. Bu bağlamda daha öncekilere ilave olarak çok sayıda köy, mahalleye çevrilmektedir. Ulusal Adres Veri Tabanına kayıtlı orman köyleri dahil köylerdeki tüm yapılar ruhsatlandırılarak kapsamlı bir imar affı getirilmektedir. Gerçekleştirilen dolaylı imar affı ile köylerdeki kaçak ya da yıkım kararı bulunduğu kıymetlendirilen pek çok yapının ruhsatlı olması sağlanmakta, yaşanabilir bir kentin yaratılması adına gerekli olan bütüncül planlama olgusu dışlanmaktadır. Düzenlemelerle kent çeperlerinde bulunan, merkezde noktasal boşluklar olarak kalmış askeri alanların dönüşümünün alt yapısı kurgulanmaktadır.

2565 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu:⁴²

Askeri arazilerin kurulması, kaldırılması ve gerektiğinde genişletilmesine ilişkin esas ve yöntemleri belirleyen kanundur. Kanunla askeri yasak bölgelerin sınırları milli eğitim, kültür, turizm ve spor amaçlı faaliyetler için kullanıma açılmaktadır. Bu manada askeri alanlar içindeki taşınmazların kamulaştırılmasına, eski eserler ve doğal kaynakların işletilmesine müsaade edilmektedir.

6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun:⁴³

Kamusal arazilerin özelleştirilmesinde önemli hükümleri içeren, kamuoyunun kentsel dönüşüm yasası olarak tanımladığı bir kanundur. Kanunda imar mevzuatına ilişkin riskli alanların ve rezerv yapı alanı gibi detaylı tanımların yapılması, muafiyetlerin ve alan bazlı

⁴⁰ Bkz. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu (Resmî Gazete: 10 Temmuz 2004, 25531).

⁴¹ Bkz. 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun: Geçici 1 nci Madde, 15 nci Fıkra.

⁴²Bkz. 2565 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu (Resmî Gazete: 18 Aralık 1981, 17552).

⁴³ Bkz. 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine Dair Kanun, Madde 3, (Resmî Gazete: 21 Haziran 2019, 30808).

dönüşüm süreçleri gibi düzenlemelerin teknik detaylarıyla birlikte kavramsal olarak ele alınması olumlu ve önemli bir gelişmedir. Ancak yasanın 3 ncü maddesinin 7 nci fırcasıyla ‘uygulama bütünlüğü’ gerekçesiyle risk taşıyan yapılarla birlikte riski olmayan yapıların da dönüşüme tabi tutulmasına müsaade edilmesi çok tartışmalı bir husustur.

Kanunun bir diğer sorunlu tarafı da kamulaştırılan arazilerin özelleştirilmesi için yasanın 6, 8 ve 12 nci maddeleri⁴⁴ ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na, TOKİ’ye ve İdareye geniş yetkiler vermesidir.

Riskli ve rezerv yapı alanlarında olup hazinenin özel mülkiyetinde bulunan taşınmazlardan “28/12/1960 tarihli ve 189 sayılı Millî Savunma Bakanlığı İskân İhtiyaçları İçin Sarfiyat İcrası ve Bu Bakanlıkça Kullanılan Gayrimenkullerden Lüzumu Kalmayanların Satılmasına Salâhiyet Verilmesi Hakkında Kanun ile 18/12/1981 tarihli ve 2565 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu⁴⁵ kapsamında bulunan yerler” belediyelere veya TOKİ’ye bedelsiz devredilebilecektir.⁴⁶ Düzenleme ile Millî Savunma Bakanlığı’nın uygunluk vermesi, Maliye Bakanlığının teklifi ve Bakanlar Kurulu onayıyla askeri alanların satışına imkân sağlanmaktadır. Devir işleminin genel bir yetkilendirmeyle bakanlığın kararına bırakılması sonucu kentleşme mevzuatına temelden etki edilmektedir. Ayrıca, kent dönüşümü için özel bir öneme haiz olan bu yasanın uygulama yönetmeliğinin yayımlandığı 2012 yılından bu yana üç defa değiştirilmiş olması, ilk yönetmeliğin son yapılan değişiklikle ortadan kaldırılması oldukça manidardır.

5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun:⁴⁷

Bu kanun, adeta SİT alanlarını yıkıp yeniden yapma; bu alanlarda yaşayanları kentin çeperlerindeki toplu konut alanlarına TOKİ aracılığıyla gönderme ve “gösterişli” projelerle

⁴⁴ Bkz. 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun: Madde 6, 8 ve 12.

⁴⁵ Bkz. 2565 Sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu.

⁴⁶ Bkz. 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun: Madde 3, 3 ve 4 ncü Fırcaları.

⁴⁷ Bkz. 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (Resmî Gazete: 16 Haziran 2005, 25866).

sermayeye kucak açma kılavuzudur (Yılmaz, 2014). Kanun ile birlikte pek çok mülkiyet değişikliklerinin önü açılmaktadır. Koruma alanlarının bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilmesine, bu bölgelerde yapılaşmaya gidilmesine, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınmasına imkân tanınmaktadır.⁴⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığı kent mekânları ve kültürel miras üzerinden kamuya ait önemli mülkiyet değişimlerinin yetkili bir kurumu olmaktadır. Kamu-özel sektör iş birliğini odağa alan söz konusu kanunla, bu alanda temel düzenlemeler getirilmekte ve ülkemizde yürütülen birçok tartışmalı projeye yasal dayanak oluşturulmaktadır (Bal, 2011: 132). Yasa ile kentsel sit alanı kararlarının ve koruma amaçlı imar planlarının bütünlüğünün bozulması da söz konusudur (Uzun, 2006: 51). Kanundaki amaçla, tarihi kent dokularını kapsayan kentsel dönüşüm projelerinin amaçlarının birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Ancak yasada yıpranan ve özelliğini kaybetmiş kent bölgelerinin nasıl ve hangi ölçütlere göre belirleneceği açıklanmamaktadır. Ayrıca, kanunda dönüşüm alanlarını belirleme kriterleri tanımlanmakta, bu süreçte il özel idareleri ve belediyelerin proje uygulama, denetim yetki ve sorumlulukları detaylı biçimde ele alınmakta, bu durum da uygulamalarda birimler arasında yetki karmaşası ortaya çıkarmaktadır (Genç, 2008: 124). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlanan⁴⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü vasıtasıyla özellikle kışla olan askeri alanların veya Taksim Topçu Kışlası gibi yıkılan yapıların 'tarihe sahip çıkılıyor' denilerek askeri alanlar da dahil tüm topluma ait olan arazilerin özelleştirilmesinin önü açılmaktadır.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.⁵⁰

Amaç; korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir. Korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları ve bunlarla ilgili gerçek ve tüzel kişilerin görev ve sorumluluklarını içermektedir. Özellikle Tanzimat döneminden kalma sit alanı durumundaki askeri arazilerin korunması kapsamında uygulamalarda yaşanan aksaklıklar bu kanun üzerinden dizayn edilmektedir. Söz konusu yapıların bulunduğu parselde komşu olan

⁴⁸ Bkz. 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültür El Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun: Madde 1 – Amaç.

⁴⁹ Bkz. 15/07/2018 tarih ve 30479 sayı numarası ile yayımlanan 4 numaralı "Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

⁵⁰ Bkz. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Resmî Gazete: 21 Temmuz 1983, 18113).

veya aralarından yol geçse dahi bu parsel cephe veren parsellerin koruma alanı olarak kabul edilmemesi askeri alanların özelleştirilmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

5737 Vakıflar Kanunu:⁵¹

Vakıfların yönetimi, faaliyetleri, eski eserlerin tescili, muhafazası, onarımı ve yaşatılmasına ilişkin usul ve esasların açıklandığı, Vakıflar Genel Müdürlüğünün görev, yetki ve sorumluluklarının belirtildiği bir kanundur. Kanunun 30 ncu maddesi⁵² gerekçe gösterilerek belediyeler, özel idareler veya hazine mülkiyetinde olan tüm kamusal taşınmazlara geriye tescil yapılabilmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğün açıklamasına göre 2008 yılından bugüne ülke genelinde arasında bu çalışmanın sorunsalının çözümlemesinde konu edilen Selimiye Kışlası (301 ada, 7 parsel, 114 ha) Maliye Hazinesi'nden Sultan 3 ncü Selim Vakfı'na, Kalyoncu Kışlası (Bahriye Kışlası) (929 ada, 1 parsel, 24 ha) ise yine Maliye Hazinesi'nden Cezayirli Gazi Hasan Paşa Vakfı'na devredilmiştir. Bu özellikteki yapıların bulunduğu toplam 1014 taşınmaz müdürlüğün mülkiyetine geçirilmektedir.⁵³ Yapılan uygulamalar bir gün sıranın kentlerin yüksek rant içeren yerlerindeki askeri alanlara geleceği endişesini doğurmaktadır.

Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği:⁵⁴

Yönetmelikle askeri alanların tanımı yapılmakta, ancak tanımdan daha sonra Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı çıkarılmaktadır. Böylece iki kuruma ait arazilerin özelleştirme maksatlı kullanımının önü açılmaktadır.

⁵¹ Bkz. 5737 Vakıflar Kanun (Resmî Gazete: 20 Şubat 2008, 26800).

⁵² Bkz. Madde 30: Vakıf yoluyla meydana gelip de her ne suretle olursa olsun Hazine, belediye, özel idarelerin veya köy tüzel kişiliğinin mülkiyetine geçmiş vakıf kültür varlıkları mazbut vakfına devrolunur.

⁵³Bkz. "Vakıflara Devredilen Kültür Mirasımız Üzerinden Kent Mekânında Olası Mülkiyet Değişiklikleri Üzerine...", 29 Nisan 2021, (çevrimiçi), <http://www.mimarist.org/vakiflara-devredilen-kultur-mirasimiz-uzerinden-kent-mekaninda-olasi-mulkiyet-degisiklikleri-uzerine/>, 24.05.2021.

⁵⁴ Bkz. Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği (Resmî Gazete: 03 Temmuz 2017, 30113).

385 nolu Milli Emlak Genel Tebliği.⁵⁵

Mahalli idareler hariç genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin, döner sermayelerin, fonların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları hariç özel kanunla kurulmuş diğer kamu idarelerinin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve bunların bağlı ortaklıkları ile müesseselerinin ve sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait diğer ortaklıklar ve şirketlerin mülkiyetinde veya tasarrufunda bulunan kamu konutlarının satışına karar verilmektedir.

Bu manada satışa konu edilen lojmanlar arasında, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün elindeki 46 bin 200, Millî Eğitim Bakanlığı'nın elindeki 43 bin 785 ve Millî Savunma Bakanlığı'nın elindeki 41 bin 995 lojmanın yer aldığını ifade etmek gerekir. Ancak, savunma, güvenlik, adalet ve istihbarat hizmetlerini yürüten personel tarafından kullanılan lojmanlardan ilgili bakanlıklarca uygun görüş verilmeyenler istisna olarak uygulama dışı bırakılmaktadır.⁵⁶ Kamuya ait 240 bin 398 adet lojman miktarı göz önünde bulundurulduğunda satışa konu edilen rakamın; 219 bin konuta sahip Kayseri'yi, 224 bin konuta sahip Gaziantep'i, 204 bin konut bulunan Samsun'u geride bırakması kayda değerdir ve hedeflenen rantın büyüklüğünü göstermektedir.⁵⁷

3194 Sayılı İmar Kanunu:⁵⁸

Kent dönüşümü ve gelişimi için önemli bir yasadır. Kanunla “Yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amaçlanmaktadır”. Planlama kavramı; bölge planları, çevre düzeni planı, nazım imar planı ve uygulama imar planı şeklinde tasnif edilmekte, özelleştirmelerde alt ölçekli ve üst ölçekli planlar arasında olması gereken hiyerarşik anlayışa vurgu yapılmakta, kavramsal çerçeve çizilmektedir. Ancak, “Kanun, kentsel dönüşüm uygulamalarının ölçeğinin nasıl ve ne şekilde

⁵⁵Bkz. 4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 4 ncü Maddesi (Resmî Gazete:18 Temmuz 2001, 24466).

⁵⁶Bkz. “Kamu Lojmanları Satışa Çıkarılıyor”, 21 Ağustos 2018, (çevrimiçi), <https://www.artigercek.com/haberler/kamu-lojmanlari-satisa-cikariliyor>, 11.03.2019.

⁵⁷Bkz. “Kamu lojmanları 70 İldeki Konut Sayısını Geride Bıraktı!”, 31 Aralık 2011, (çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/kamu-lojmanlari-70-ildeki-konut-sayisini-geride-birakti/98130>, 11.03.2019.

⁵⁸ Bkz. 3194 Sayılı İmar Kanun, (Resmî Gazete: 03 Mayıs 1985, 18749).

uygulanacağı, uygulama süresinin ve uygulama alanında olması gereken teknik ve sosyal koşullar gibi verilerin ne olacağına dair bilgilerin eksikliği nedeniyle yetersiz kalmaktadır” (Genç, 2008: 123).

Cumhuriyet’in ikinci imar kanunu ile imar yetkisi yerel yönetimlere verilmekte, çevre şartlarına uygun teşekküller sağlanmaktadır. Bir taraftan kentlerde ıslah imar planlarından uzaklaşılırken, diğer taraftan imar afları ile kentlerdeki kaçak yapılaşma alanlarının alt ve üst yapı imkanları artırılarak rantı yüksek arsa stoku yaratılmaktadır. Gecekonduların yıkılıp temizlenmesini hedef alan modernist bir çözüm anlayışının ürünü olan imar afları ve ıslah projeleri, ancak büyük kentlerde prestijli konut alanlarına yakın gecekondu mahallelerinde etkili olmaktadır (Tekeli, 2011). Gecekondu affı sonrasında bu alanların kent merkezine yakın olan kesimlerinin apartmanlaşmaya başlaması, gecekondu alanlarının iyileştirilmesinin değil, dönüştürülmesinin öngörüldüğünü göstermektedir (Şengül, 2001: 144). Böylece “Başta İstanbul olmak üzere büyük kentler imar aflarıyla yasadışı kentsel dokuya dönüştürülmekte, belirli akslarda büyük yıkımlar yapılmakta ve işlevsel dönüşümler başlatılmaktadır” (Özden, 2008).

Kanunun yürürlüğe girmesiyle, kent kamusal toprağına dair satış yetkisi; imar planlaması ile hazineye geçenler için belediyelerde, mücavir alan sınırları dışındakiler için ise valiliklerdedir. Belediyeler verilen bu yetki sonradan çıkartılan düzenleme ile merkezi yönetime devredilmektedir. Kanunla, 4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu’na getirilen ek madde sonucu kamu arazilerinin satışından sorumlu Özelleştirme İdaresi’ne plan yapma yetkisi verilmektedir. Özelleştirme işlemlerini yerine getiren bir kurum olan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na yargı denetimi sürecinin de önü kesilerek verilen geniş yetkilerin, yine Türkiye de özelleştirme politikalarının dayandığı nokta açısından son derece düşündürücü olduğu görülmektedir (Bal, 2011: 145). Kanunun istisnalar bölümüne 15 Temmuz’dan 3 ay sonra çıkarılan 678 numaralı KHK ve sonrasında 7071 sayılı kanunla “Türk Silahlı Kuvvetlerine, Sahil Güvenlik Komutanlığına, Jandarma Genel Komutanlığına ve Emniyet Genel Müdürlüğüne ait harekât, eğitim ve savunma amaçlı yapılar için hangi hükümlerin ne şekilde uygulanacağı Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından müştereken belirlenir”⁵⁹ şeklinde bir madde eklenmektedir. Böylece, önceleri

⁵⁹Bkz. 7071 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında KHK’nın Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun, (Resmî Gazete: 01 Şubat 2018, 30354).

‘dokunulamaz’ olan askeri arazilerin imara açılmasına ve takiben de özelleştirilmesine yönelik önemli adımların atılmasına olanak sağlamaktadır.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu:⁶⁰

Hazine taşınmazlarının nasıl yönetileceğine ilişkin hususlar açıklanmakta, bu maksatla kullanılabilecek kamu malları tanımlanmaktadır. Kanuna göre; hazine taşınmaz mallarının satış bedeli genel bütçeye gelir kaydedilmekte, diğer kamu idarelerine ait taşınmazların elden çıkarılması yetkili organlara bağlanmaktadır. Kanunda yapılan düzenleme ile kamu hizmeti adı altında taşınmazların diğer kamu idarelerine bedelsiz olarak devrinin yapılmasına hüküm verilmesi, ‘askeri araziler de dahil olmak üzere pek çok istisna alanının kentsel dönüşüm denilerek özelleştirilmelerinin önü açılmaktadır.

6831 Sayılı Orman Kanunu:⁶¹

Kanun kapsamında kamu yararı denilerek devlet ormanları üzerinde tesisleşmeye izin verilmektedir.⁶² Orman alanlarına eğitim, adli hizmet ve spor tesisleri ile ceza infaz kurumları kurulmasına her türlü altyapının getirilmesine müsaade edilmektedir.⁶³ 31 Aralık 1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini kaybetmiş 2B alanları orman sınırları dışına çıkarılmaktadır. Kanunun 16, 17 ve 18 nci maddeleriyle ormanlık alanlarda madencilik, ulaşım, enerji, haberleşme, atık yönetimi gibi çok sayıda tesisin kullanım ve yapımı için 189.315 hektar araziye izin verilmektedir. Genel manada “verilen izinlerin habitat parçalanmaları nedeniyle biyolojik çeşitliliği tehdit edeceği ve orman varlığında kayıplara sebep olacağı öngörülmektedir (Tema Vakfı Ekosiyaset Belgesi, 2018: 9-10)”. Özel manada ise örneğin İstanbul kentinde içinde 540.000 hektarlık⁶⁴ ormanlık arazi barındıran askeri

⁶⁰Bkz. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanun: Madde 45, 46, ve 47, (Resmî Gazete: 10 Aralık 2003, 25326).

⁶¹Bkz. 6831 Sayılı Orman Kanunu: Madde 2/B – (Değişik: 5/6/1986-3302/1 Md.), (Resmî Gazete: 31 Ağustos 1956, 9402).

⁶²Bkz. 5192 Sayılı Orman Kanunu’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, (Resmî Gazete: 3 Temmuz 2004, 25511).

⁶³ Bkz.15/8/2017 tarihli ve 694 Sayılı KHK. Ormanlar üzerinde “eğitim, adli hizmet ve spor tesisleri ile ceza infaz kurumlarının” kurulmasına karar verilmiş, daha sonra bu hüküm 1/2/2018 tarihli ve 7078 sayılı Kanun’un 22 nci maddesiyle aynen kabul edilmiştir.

⁶⁴ Bkz. 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, 2009.

alanların varlığını risk altına almaktadır.

2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu:

Kamu arazilerinin özelleştirilmesini etkileyen bir diğer kanunda 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunudur. Yasayla genel ve katma bütçeli idareler, belediyeler ve il özel idarelerinin alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve taşıma işlemleri düzenlenmektedir. Hazinesinin özel mülkiyetindeki, devletin hüküm ve tasarrufu altındaki askeri alanların dönüşümünde bu kanun önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmazların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun:

Kanunun 4 ncü maddesinde hazineye ait taşınmazların belirlenen esaslar doğrultusunda rayiç bedel üzerinden doğrudan satışına ilişkin hükümler getirilmektedir. 2017 yılında yapılan ilave düzenleme ile savunma, güvenlik, adalet ve istihbarat personelinin kullandığı kamu konutlarının satışına 'ekonomiye kazandırılması' maksadıyla ilgili bakanlıkların görüşüne binaen Cumhurbaşkanı onayıyla müsaade edilmektedir. Böylece kentin yüksek ranta sahip ya da gelişim istikametinde bulunan yerlerindeki konut alanlarının özelleştirilmesine imkân sağlanmaktadır. Konutların satın alınmasında önceliğin oturanlara verilmesi ile yüksek değer içeren satış bedelinin ödemesinde peşin ya da dört yıla kadar kanuni faiz üzerinden taksit koşulu getirilmesi tartışmalı bir husustur. Çünkü orta gelirli hak sahiplerinin yüksek değerdeki arazileri dört yıl gibi kısa bir sürede ve yasal faiziyle satın almaları mümkün değildir. Hükümle aslında arazilerin yüksek gelir sahibi kesimlere satışına imkân sağlanmaktadır.

Kanunda; 3194 Sayılı İmar Kanunu ile belediye ya da valilikler adına tapuda terk edilmesi gereken alanlar hazine adına parsel olarak tescil edilmektedir.⁶⁵ Bu kapsamda belediyelere yapılan satışlardan yani rant gelirlerinden pay verilmektedir.⁶⁶ Aynı madde ile

⁶⁵ Bkz. 4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmazların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun; Madde 4 – (Değişik İkinci Fıkra; 16/7/2004-5228/51 md.).

⁶⁶ Bkz. 4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmazların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun; Madde 5 – (Değişik: 3/7/2003-4916/4 md.).

satışa konu olan taşınmazların planlamasına müdahale edilmekte, plansız alanlardaki arazi kullanım kararları ipotek altına alınmaktadır. Kadastral parselin imar planına alınması vazedilmekte, bu vaadin tapu kütüğüne işlenmesi sağlanmaktadır.

Ayrıca, 2981 Sayılı İmar Affı Kanunu kapsamına girmeyen, öncesinde “31 Aralık 2000” tarihine kadar, sonrasında tarihin sürekli ötelenmesiyle 2014 yılına kadar⁶⁷ yapılmış olan gecekondulara af getirilmektedir. Satılan taşınmazlarla ilgili olarak yapılacak imar uygulamaları sonucunda kamu hizmet alanlarına ayrılan yerler, bedelsiz ve müstakil parsel olarak hazine adına resen tescil edilebilecektir.⁶⁸

2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu:

Yasayla; “iskân projelerinin gerçekleştirilmesi için” kamulaştırma yapma yetkisi ilgili bakanlık, TOKİ veya İdare’ye verilmektedir.⁶⁹ Kamu yararının gerektirdiği hallerde devlet veya kamu tüzel kişileri tarafından yapılır, bedeli nakden ve peşin olarak yahut bazı hallerde eşit taksitlerle ödenir, taşınmaz malın, tamamı veya bir kısmı kamulaştırılabilir. Kısmen, trampa yolu ile acele olmak üzere üç çeşit kamulaştırma bulunmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamına giren özellikle ‘acele kamulaştırma’ kavramı olup, diğerlerine kanu bütünlüğünü bozmamak adına değinilmeyecektir. Acele kamulaştırma, yurt savunmasının gerektirdiği hallerde, özel kanunlarda yer alan olağanüstü durumlarda ve bakanlar kurulunun acil kararı ile yapılabilen bir uygulamadır. Bu arada Cumhurbaşkanlığı’nın 1 nolu KHK’sın da da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na verilen ‘risk alanı’ olan alanlarda ve ‘imar mevzuatına, plan, proje ve eklerine aykırı’ yerleşim alanlarında yapılacak projeler’ için acele kamulaştırılma yetkileri tekrar edilmektedir.

Acele kamulaştırmalar ile kamulaştırma işlevi kolaylaştırılmakta, kavramın olağan olmasından uzaklaşmaktadır. Kıymet takdiri hariç diğer tüm işlemler daha sonra yapılmak

⁶⁷ 18/1/2017 tarihli ve 6770 Sayılı Kanun’un 21 nci maddesiyle bu fıkarda yer alan “31.12.2000” ibaresi “19/7/2003” şeklinde, 28/11/2017 tarihli ve 7061 Sayılı Kanun’un 59 ncu maddesiyle bu fıkarda yer alan “19/7/2003” ibaresi “30/3/2014” şeklinde değiştirilmiştir.

⁶⁸Bkz. 4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmazların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanunu’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Madde 7/B – (Ek: 3/7/2003-4916/8 Md.).

⁶⁹ Bkz. 2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu: Madde 3 – Kamulaştırma Şartları.

kaydıyla taşınmazlara el konulmasına ve bir proje üzerinden yapılaşmaya gidilmesine müsaade edilmektedir. Böylece, askeri alanların özelleştirilmesinin altyapısı kurgulanmakta, kent merkezlerinden çıkarılan askeri alanların diğer kentlere naklinde gerekli olan arazilerin kamulaştırılarak yeni askeri alanların üretilmesinin önü açılmaktadır. Bu noktada kentsel dönüşüm uygulamalarına her koşulda müdahale etme yolunun açılması, kurumların hukuki çerçevede itiraz edilemez hale getirilmesi oldukça tartışmalı bir durumdur. Çünkü, konuya ilişkin olarak TOKİ'ye geniş yetkiler verilmekte, acelecilik ve aceleciliği gerekli kılan durumlar, acelelik ölçütleri tanımlanmamakta, kamulaştırma konusu net olarak açıklanmamaktadır. Tarafların anlaşmazlığı durumunda bakanlık, TOKİ ya da idare tarafından acele kamulaştırma yoluna gidilecek olmasının birçok hak mahrumiyetine yol açacağı değerlendirilmektedir.

2985 Sayılı Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Kanunu:

Kanunla genel olarak Türkiye kentleşmesini özelde ise askeri alanların dönüşümünü yakından etkileyecek olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlı ve kamu tüzel kişiliğine sahip bir kurum olarak TOKİ kurulmaktadır (Mart 1984). Kanunun amaç ve kapsamı “Konut ihtiyacının karşılanması, konut inşaatını yapanların tabi olacağı usul ve esasların düzenlenmesi, memleket şart ve malzemelerine uygun endüstriyel inşaat teknikleri ile araç ve gereçlerin geliştirilmesi ve devletin yapacağı desteklemeler için Toplu Konut Fonu’nun meydana getirilmesi ve kullanılması...” şeklinde açıklanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde başlangıçta 2003 yılına kadar yaklaşık 1 milyon konuta kredi desteği sağlanır.⁷⁰ Söz konusu destekle barınma sorunları çözülemese de konut kooperatifçiliği ve toplu konut üretiminin dönemsel olarak desteklendiği söylenebilir. Ancak, TOKİ, dar gelirli ailelere konut üretimi yapmak amacıyla kurulmuş olmakla birlikte, bugün bu amacından uzaklaşarak piyasa için konut üretmeye başlamıştır. Kuruluşunu takip eden yıllarda kurumun görevleri yeniden tanımlanmakta, kentsel dönüşümün zemini için önemli ve geniş yetkiler verilmektedir. Genişletilen bu yetkilerle, TOKİ büyük projeleri tek başına özel bir firma gibi yapabilir hale getirilmekte, kurumun özel sektörle olan bağları ciddi olarak güçlendirilmektedir. Konutun yanı sıra sanayi, turizm, eğitim gibi kamu tesisleri için arsa alma, bakan onayı ile kamulaştırma yapabilme kapasitesine kavuşturulmaktadır. Günümüze değin farklı kanunlar üzerinden

⁷⁰ Bkz. Pérouse, J.F, ‘Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Belirleyici Bir Rol Üstlenen Toplu Konut İdaresi’nin (TOKİ) Belirsiz Kimliği Üzerinde Birkaç Saptama’. İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali. Der: Ayşe Çavdar, Pelin Tan. Sel Yayıncılık, 2013, s. 81-96.

Çalışma alanı sürekli genişletilen TOKİ'ye arsa üretim alanlarındaki askeri alanların bedelsiz olarak devredilmesinin, belediyelerce kurum yapılarına sadece avan proje (n proje) zerinden ruhsat verilmesinin n açılmaktadır Ayrıca doğal afet riski taşıyan alanlara konut ve sosyal donatılar ve alt yapılarını yapma yetkisinin verilmesiyle kurumun uygulama alanı neredeyse ülkenin tamamı haline getirilmektedir.

5162 Sayılı Toplu Konut Kanunu ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun:

Kanunla belediye ve valiliklerce 3 ay içinde onaylanmayan projelerinin onama yetkisi TOKİ'ye verilmekte,⁷¹ böylece yapılan planların onaylanmaması riski ortadan kaldırılmaktadır. Yürürlüğe giren ilave madde ile TOKİ'ye afet bölgelerinin yanındaki gecekond u bölgelerinin yenilenmesi maksadıyla planlama, onay ve dönüşüm uygulaması, gecekond u bölgelerinin tasfiyelerini yapma yetkileri verilmektedir.⁷²

Toplu Konut Kanunu'nun değiştirilmesiyle merkez hkmetin kentsel yenileme/dönüşüm konusunu sahiplenmesi ilk etapta olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir; zira söz konusu kanunla TOKİ, kentsel dönüşüm kapsamında aslında kentsel yenileme uygulamaları açısından yetkili kılınmaktadır.

Ancak bu yetkinin 4 nc maddesinde “gecekond u alanlarının tasfiyesi” olarak ifadenin geçmesi, merkez yönetimin konuya bakışını net olarak özetlemektedir. Kanun metninde, adı geçen maddede, söz konusu alanların “iyileştirilerek yeniden kazanımına” ilişkin hiçbir detaylı hüküm getirilmemesi dikkat çekicidir (Yılmaz, 2014).

⁷¹Bkz. 5162 Sayılı Toplu Konut Kanunu'nda ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Madde

⁷² Bkz. 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu: Ek Madde 7- (Ek: 5/5/2004 – 5162/4 md.).

5793 Sayılı Torba Yasa:⁷³

Büyükşehir belediyelerine verilen yetkilerinin oldukça geniş olmasının sakıncalı olacağı düşünülerek, 3194 Sayılı İmar Kanunu hükümleri ile ilgili yapılacak tüm işlemlerde belediyelerin elindeki yetkiler TOKİ'ye devredilmektedir.⁷⁴ Bu bağlamda mülkiyet devrine ilişkin tüm işlemlerde kuruma daha rahat bir hareket alanı yaratılmaktadır. Kanunla, taşınmaz mülkiyetinin devrini amaçlayan gayrimenkul satış vaadi sözleşmelerinde resmi şekil şartı kaldırılmaktadır.⁷⁵

Ayrıca yerelin kentsel dönüşümüne dair olması gereken kontrolü merkezi yönetime verilmektedir. Bu kapsamda askeri alanların TOKİ'den belediyelere veya tersi devrine olanak sağlanmaktadır. Aynı torba düzenlemeyle “Depremle ilgili dönüşüm projeleri” yapma ile usul ve esasları belirleme yetkisi de yine TOKİ'ye verilerek⁷⁶ kurumun uygulama alanı biraz daha genişletilmektedir. TOKİ'nin diğer kamu kuruluşlarından alacaklarının tahsilatının hazineye ait taşınmazlarla yapılması hükmü ile⁷⁷ kent kamusal arazilerinin dolayısıyla askeri alanların kullanımının da önü açılmaktadır.

Askeri alanların dönüşümünü doğrudan veya dolaylı etkileyen tüm bu hukuki mevzuat hakkında genel ve özet bir değerlendirme yapılacak olursa; alanların bulunduğu araziler üzerinde özel eğitim kurumları tesis edilebilecek, turizm maksatlı kâr amaçlı işletmeler kurulabilecektir. Alanların kentsel dönüşüm kapsamında özelleştirilmesine dair gerekli eylemsel ve yönetsel kararlarla hukukun araçsallaştırıldığı görülmektedir. Bu noktada yapılan düzenlemelerin etkileyeceği askeri alanların envanter büyüklüğünün 326 bin 200 hektara tekabül ettiğini ifade etmek gerekir.⁷⁸ Bu büyüklüğün 1.300 adedi yaklaşık 10 bin metrekare,

⁷³ Bkz. 5793 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (Resmî Gazete: 24 Temmuz 2008, 26959).

⁷⁴ Bkz. 5973 Sayılı Kanun'un 7 nci maddesi ile Toplu Konut Kanunu'nun 4 ncü maddesi değiştirilmiştir.

⁷⁵ Bkz. 5973 Sayılı Kanun'un 8 nci maddesi ile 2985 Sayılı Kanun'un 6 ncı maddesine ekleme yapılmıştır.

⁷⁶ Bkz. 5973 Sayılı Kanun'un 12 nci maddesi ile 2985 Sayılı Kanuna geçici bir madde eklenmiştir.

⁷⁷ Bkz. 5973 Sayılı Kanun'un 8 nci maddesi ile 2985 Sayılı Kanun'un 6 ncı maddesine ekleme yapılmıştır.

⁷⁸ Bkz. “Askeri Birlikler Şehir Dışına Taşınınca TSK'ya Ait Araziler Ne Olacak”, Hürriyet Gazetesi, 13 Ağustos 2015, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/askeri-birlikler-sehir-disina-tasininca-tskya-ait-araziler-ne-olacak-40192255>, 10.03.2019.

375 adedi ise 100 bin metrekare⁷⁹ olup, 2006 yılından itibaren başlamak üzere hudut birliklerine ait tesisler de dâhil olmak üzere 244 askeri arazi toplam 1 milyar 253 milyon dolar bedelle (2006-2019 yılları arası ortalama döviz kuru üzerinden 1 Türk Lirası 2.46 dolar alınmıştır) TOKİ'ye devredilmiştir.⁸⁰

2.5 Bölüm Özeti

İkinci bölümde kentte farklı ve çeşitli ölçülerden bakılarak üretim ilişkilerinin içinde kentin yerleşke biçimi ve toplumsallığı öne çıkarılmaktadır. Çünkü rasyonellerini özel mülkiyet sahipliği, metaların üretimi ve mübadelesi üzerine kuran kapitalizm için kent mekânı, sermaye birikiminin önemli bir parçası haline gelmiştir. Artık kent mekanları kapitalizm sonucu artı değer üretiminin önemli bir olgusudur, “artı ürünün coğrafi ve toplumsal yoğunlaşması sonucu ortaya çıkmaktadır” (Harvey, 2018). Buradan hareketle, kentlerin sadece bir fiziksel değişimin ürünü değil, iktisadi ilişkilerin ve toplumsal biçimlenişin bir sonucu olduğu ifade edilmelidir. Bu nedenle, kent varoluşun da kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve mekânsal dönüşümüne bakılmalıdır. Söz konusu bakışta Lefebvre’nin “mekânı toplumsal bir ürün şeklinde okuması” (2015), Harvey’in “mekânı kapitalist sermaye birikiminin hareketleri ve krizleri olarak ele alması (2003)” ve Castells’in ‘kenti kolektif tüketim ve toplumsal hareketlerin mekânı olarak görmesi’ (2008) çözümlemenin ana merkezine konmalıdır. Böylece sermaye dolaşımının kent dönüşümünde oynadığı rol, kolektif tüketimin bu dönüşüme nasıl yansıdığı, sınıf ve toplumsal hareketlerin dönüşümden ve mekânın yeniden üretiminden nasıl etkilendiği sorunsallarına daha doğru cevaplar bulunabilecektir. Fiziksel olarak mekânın boyut kazanmasında, hacim ve büyüklüğünün belirlenmesinde; toplumsal bakışla oluşan algısal mekânların etkisi ortaya konabilecektir. Kent mekanlarının sermaye birikim sürecinde gündelik üretim ve tüketim ilişkileri üzerinden bir meta olarak kullanarak nasıl üretildiği açıklanabilecektir.

Bu nedenle ikinci bölümde, yaratılan aşırı mekân üretim isteği ile ortaya çıkan birikimin kamusal alanları bu döngünün nasıl bir parçası yaptığına odaklanılmaktadır. Bunun için askeri alanlar, hastane ve okul arazileri, kıyılar, orman ve mera gibi kamu taşınmazlarının

⁷⁹Bkz. “100 Bin Metrekareden Büyük 375 Askeri Alan Var!”, 02 Eylül 2016, (çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/100-bin-metrekareden-buyuk-375-askeri-alan-var/487431>.

⁸⁰Bkz. “Askeri Araziler TOKİ'ye Devredildi!”, 18 Aralık 2016, (çevrimiçi), http://www.yapi.com.tr/haberler/askeri-araziler-tokiye-devredildi_153031.html, 10.02.2019.

metalaştırılmasına ışık tutulmaktadır. Söz konusu taşınmazların artık sık kullanımına gelinmiş bugünün ortamında kamunun yasal, kurumsal ve toplumsal sınırları belirleme yetisi üzerinde durulmaktadır. Mekânsal pratikler sonucu oluşan arsalaşma süreçleri üzerinden kamusal arazilerin özelleştirilmesinin gündeme gelmesinde kamunun karar, eylem ve işlevlerinin etkisine bakılmaktadır. Arazilerin kamusalardan özele nasıl nitelik değiştirdiği, sık ve noktasal yapılan müdahalelerde hukukun nasıl kullanıldığı örnek olaylarla gösterilmektedir. Geniş manada kamu taşınmazlarının, dar manada ise askeri alanların özel mülkiyete dönüşümü ile kentin; kamu eliyle kapitalist sistemin devamlılığını sağlayan bir araç haline getirilmeye çalışıldığından, bunun içinde hangi aktörlerin yer aldığından bahsedilmektedir.

Kamunun iktisadi anlamda yüksek değere ulaşmış askeri alanlar dahil tüm taşınmazlarını farklı farklı müdahale yöntemleriyle nasıl kontrol altında tuttuğu ve sermaye ile iş birliğine gittiği açıklanmaktadır. Sermaye kamuyla beraber daha fazla rant için kent topraklarını dönüşüm veya kaynak geliştirme projeleri adı altında o kadar çok tüketmiştir ki, artık sıra askeri alanlar, okul ve hastane arazileri gibi kamu taşınmazlarına gelmiştir.

Bu bağlamda kent içinde yeni arsalar olan ihtiyaç nedeniyle söz konusu taşınmazların özelleştirilmesinin önü açılmaktadır. Kamu, sermayenin büyüme ve rantı maksimize etme arzusuna; hüküm ve tasarrufu altındaki kamusal mülkiyeti direk satarak dahil olmaktadır. Yöntemsel ve/veya hukuksal uygulamalar vasıtasıyla imar düzenlemeleri yaparak arazi sınırlarının birleştirilmesi, büyütülmesi üzerinden değer artışlarına gitmektedir. Kamu, yönetsel olarak daha merkezi bir bakışla uygulamaya koyduğu düzenlemelerle kamu taşınmazlarının konumunun kent merkezine düşmesine neden olmaktadır. Veya taşınmazlar üzerinde yarattığı imar hakları sonucu farklı rantlar kategorilerinin doğmasını sağlamaktadır. Bahse konu tüm bu uygulamalar kentsel topraklardaki kullanım ve mülkiyet haklarında alt sınıflardan üst sınıflara, kamusal mülkiyetten özel mülkiyete doğru radikal bir transferin gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır (Kurtuluş, 2006: 51). Bunun için bakanlıklara, ilgili bağılı teşkilatlarına ve belediyelere kamusal toprakların özelleştirmesine yönelik karar, eylem ve işlemleri uygulamak üzere sınırsız yetkiler verilmektedir. Bu yetkiler duruma ve yapılmak istenene bağlı olarak sık sık değiştirilmekte, geliştirilmekte, nokta hedefli arazi üretmenin hukuki alt yapısı hazırlanmakta, yönetme, envantere alma, ama özellikle envanterden çıkarma gibi işlemler yerine getirilmektedir. Kentsel dönüşüm ve gelişimin şekil ve yönüne, rantın miktarına hukuk üzerinden müdahale edilmesi, yasama, yürütme ve yargı organları ile yerine

getirilmektedir. İşte bu nedenlerle askeri alanların özelleştirilmesine doğrudan ya da dolaylı etki eden hukuki mevzuat düzenlemelerine çalışmada yer verilmektedir. Araştırma da bütünlüğü sağlamak adına ilgili ve önemli hukuki mevzuat üzerinde durulmuş, başta 1982 Anayasa'sı dahil, pek çok kanun ve yönetmelik incelenmiştir. Böylece hukuki mevzuatın gerek hazırlanmasında gerekse uygulamasında karşılaşılan sorunların kentleşme uygulamalarını nasıl etkilendiği açıklanmıştır. Yapılan düzenlemelerin kavramsal olarak ne tür bir söylem geliştirdiği ya da söylem geliştirip geliştirmediği tartışılmakta, düzenlemelerin askeri alanların arsa üretilmesinde nasıl kullanıldığı ortaya konmaktadır. Bu bağlamda “son yıllarda yapılan düzenlemelerin ve gündemdeki yasa taslaklarının, ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel yapının uzun vadeli olarak iyileştirilmesinde, beklenen dönüşüm projelerinin oluşturulması için gerekli yasal çerçeveyi oluşturmakta yetersiz kaldığı ve birçok olumsuzluk taşıdığı” (Uzun, 2006: 52) betimlenmektedir. Temel mesele; toprağın kıt olduğu kentte, askeri alanlar dahil kent mekanlarının kullanılmasını ve ihtiyaç duyulan alt yapının gerçekleştirilmesini toplum yararı adı altında sağlayacak hukuki mevzuatın aşağıda belirtildiği gibi doğru kurgulanmamasıdır. Oysa, kent ve kentleşmeye dair bugüne kadar yapılan hukuki düzenlemelerin ekseriyetin de;

* Toplumsal yarar ve kolektif düşünceyi gözeten bir bakış dikkate alınmalı, ilgili taraf görüşleri göz ardı edilmemeli,

* Birbiriyle ilişkili, içeriğinde sistematik ve kapsamlı bir yaklaşımı barındıran düzenlemelere gidilmeli, bu düzenlemeler sık sık değiştirilmemeli,

* Kentin sadece fiziksel dönüşümü değil, dönüşümün gerekliliği ve niteliğinin sorgulanmasını sağlayacak hususlara yer verilmeli, sosyal boyutu açıklanmalı,

* Kurumlar arası yetki karmaşası yaratılmamalı, yetkiler arası kesişim ve boşluklar oluşturulmamalı, yetkiler merkezi değil yerel bir bakışla dağıtılmalı,

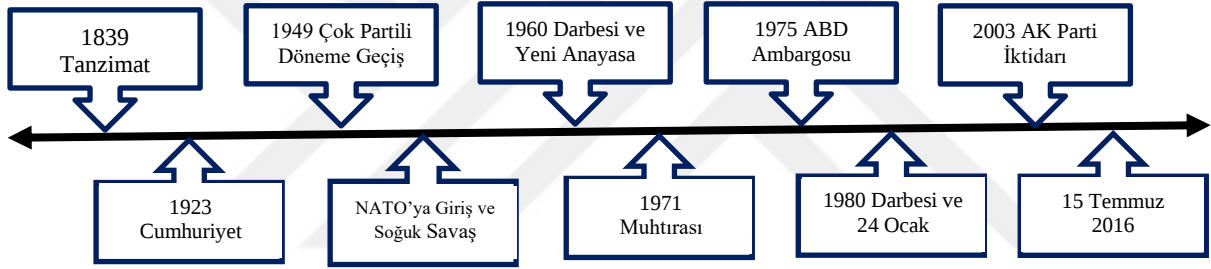
* Düzenlemelerin farklı farklı uygulamaları içermemesi gerektiği ortaya konmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN REZERVİ ASKERİ ALANLAR İSTANBUL ÖRNEĞİ

3.1 Askeri Alanlarının Üretimini Tarihsel Gelişim Süreci

Bugünün kent dönüşümünü yakından ilgilendiren ve etkileyen askeri alanların mevcudiyeti ordunun Tanzimat'tan buyana yaşamış olduğu gelişim ve dönüşüm süreciyle yakından alakalıdır. Söz konusu tarihsel süreçte yaşanan siyasi gelişmeler bağlamında aşağıda betimlenen birçok iç ve dış olgunun gerek kentlerin gerekse de askeri alanların gelişimini, değişimini ve dönüşümünü önemli ölçüde etkilediği görülmektedir.

Şekil 3.1: Tanzimat'tan Bugüne Askeri Alanların Üretimini Etkileyen Önemli Kırılımlar.

1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan ve günümüze kadar gelen bu süreçte, genel manada caydırıcılık sağlayacak, iç ve dış tehditlere karşı tedbirler alabilecek bir askeri gücün uluslararası ittifak veya kuruluşlar gözetilerek teşkil edilmesi öngörülmektedir. Söz konusu silahlı gücün ülkenin ya da sorumluluk bölgesinin ileriden savunmasını tesis etmesi beklenmektedir. Bu beklenti, Şekil 3.1 de belirtilen konjonktürel olgular sonrasında askeri alanların kentlerde önce üretilmesine sonra da dönüşmesine neden olmuştur. Özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrası yaşanan siyasal ve askeri gelişmeler askeri alanların dönüşümü açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 2000'ler sonrası başlayan ve giderek artan askeri vesayetin 15 Temmuz sonrası tamamen sona ermesi, bu manada sivil siyaset kurumunun inisiyatifi ele geçirmesi her alanda olduğu gibi askeri alanların kentleşme uygulamalarında da gündeme gelmesini sağladığını ifade etmek gerekir. Darbe girişimi sonrası silahlı kuvvetlerde yaşanan bu büyük ve kapsamlı değişimin, askeri alanların önemli ölçüde dönüşümünün de önünü açtığı gözlenmektedir. Ülke savunması için önemli kamulaştırmalar yapılarak inşa

edilen, farklı fonksiyonel özellikleri ve silah sistem envanterini bünyesinde barındıran birçok askeri alan, özellikle 15 Temmuz'dan sonra ya kapatılarak ya da yerleri değiştirilerek kentlerin dışına çıkarılmaktadır. Gelişmeler bir taraftan alanların bulundukları kentlerde önemli mekânsal dönüşümlere sebep olurken, diğer taraftan birliklerin intikal ettikleri şehirlerde yeni bir kentleşmenin de öncüsü olmaktadır. Bu arada askeri alanlar aktifken inşa edilen pek çok askeri taşınmazın, götürülemeyecek imkân ve kabiliyetin bir kısmının boşaltılan yerlerde bırakılması, söz konusu kabiliyetin yeni yerlerinde tekrar yapılanması önemli bir kamusal maliyeti de beraberinde getirmektedir. Pek çoğu kentin gelişim istikametine düşmüş olan bu alanların kültürel, tarihsel ve çevre açısından sahip oldukları değerler dikkate alındığında bahse konu maliyetin boyutunun daha da artacağı aşîkardır. O nedenle dönüşümün toplumun yararını gözetecek, kent tarihi açısından önemli yapıları, tarihsel sürece ışık tutacak tüm kültürel olguları ve doğal varlıkları koruyacak şekilde yürütülmesi yaşanabilir bir kentleşme adına çok önemlidir.

TSK'nın kendi tasarrufunda olan askeri alanları hem kullanmış hem de olası yapılaşma tehditlerine karşı korumuş olması (Alp, 2016: 103), bugün askeri alanları kentleşme adına önemli bulunmasında büyük etkindir. Bu noktada kentlerde bulunan askeri alanların dönüşümünün siyasi ve askeri sebeplerinin neler olduğunun ortaya konmasının ne derece önemli olduğuna işaret etmek gerekir. Askeri alanların kentlerin yaşam mekânı olarak yeniden yapılandırılmasında son bir fırsat olarak nasıl belirleyici ve katalizör olabileceğini ispatlamak; onların önce neden üretildiklerini, sonra da neden dönüştürölmek istendiğini anlamakla mümkündür. Bu manada Keyder'in 'Türkiye de Devlet ve Sınıflar' (2007) adlı eserinde betimlediği dönemsel tasniften yararlanmak suretiyle askeri alanların dönüşüm ve gelişimi tartışması bu çalışmaya özgün bir dönem tasnif üzerinden yapılacaktır. Söz konusu süreç analizi yapılırken ilk önce her bir dönemin kentleşmesini etkileyen olgular ortaya konacak, ancak literatürde birçok araştırma yapılmış olduğu da dikkate alınarak derin bir tartışmaya girilmeyecektir. Sadece askeri alanların oluşum, gelişim ve dönüşüm süreçlerini etkileyen yönleri itibariyle kentleşme eko politîği üzerinde kısaca durulacaktır. Böylece küresel ve ulusal gelişmelere bağılı olarak her bir dönem içerisinde gerçekleşen siyasallaşmanın askeri alanların dönüşümünü de nasıl şekillendirdiği gösterilecektir. Araştırmanın devamında askeri alanların var oluşunu, üretimini, kentleşmesini ve dönüşümünü etkileyen önemli veriler ortaya konacaktır. Bunun için tartışmaya aşağıda betimlenen dönemsel tasnifte de belirtildiği gibi Tanzimat'ın ilanı ile başlanmasının nedeni batılılaşma üzerinden orduda gerçekleştirilen

yeniliklerin bugünün kent dönüşümünde adı geçen pek çok askeri alanın oluşumunda bir karşılığının bulunmasıdır. Askerin siyasal etkilere bağlı olarak yeni yapılanmalara gitmesinin, organize olmasının, modern silah ve sistemlere kavuşmasının alanların üretilmesini nasıl etkilediğinin bu dönem itibarıyla kolaylıkla gösterilebilecek olmasıdır

- Askerin Batılılaşmasından Çağdaşlaşmasına (1839-1923)
- Ülke Savunmasından Rejimin Savunmasına (1923-1950)
- Askeri Alanların Üretim Evresi (1950-1980)
- Askeri Alanların Kentleşme Evresi (1980-2000)
- Askeri Alanların Dönüşüm Evresi (2000-2016)
- Askeri Alanların Esas Dönüşüm Evresi (15 Temmuz 2016 ve Sonrası)

3.1.1 Askerin Batılılaşmasından Çağdaşlaşmasına (1839-1923)

Osmanlı kentinin 19 ncu yüzyılda geçirdiği dönüşümün önemli bir yanını, İmparatorluğun ekonomik yapısındaki değişimler ve buna koşut olarak gelişen milletler arası ve sınıflar arası farklılaşma biçimi ve nitelikleri oluşturmaktadır (Tekeli, 1992). Bu farklılaşmalar Tanzimat sonrası hemen hemen her alanda yapılan değişimleri, yenilikleri ve dönüşümleri öne çıkarırken, kent ve kentleşmeyi de önemli ölçüde etkilemektedir. Tanzimat’la başlayan söz konusu değişim-ve dönüşüm süreci, Osmanlı dan Cumhuriyete ekonomik, sosyal ve siyasi bir geleneğin mirası olarak kalırken, ulusal olarak kentleri de dönüştürmektedir. Bu arada Avrupa da yaşanan teknolojik-ekonomik ve politik-ideolojik gelişmelere paralel oluşan sanayi toplumu nitelikleri, son tahlilde en hızlı ve yoğun etkisini kentler üzerinde göstermektedir (Ökmen, 2002: 508). Ayrıca, ekonominin dışa bağımlı hale gelmesinin sermaye birikim sürecine yansımaları da kentin yapısal bütünlüğünü değiştirmektedir. Avrupa ile artan ticaret ortamı, içeride kurulmaya çalışılan yerel yönetim yapılanması ve sanayileşme Osmanlı kentini hızlı bir değişime maruz bırakmıştır. Özellikle limana sahip olan kentlerin dış dünya ile etkileşiminin artması, altyapı, donatı ile ilgili olarak halkın farklı belediyeçilik hizmeti beklentilerini artırmakta, bundan özellikle imparatorluk başkenti İstanbul etkilenmektedir.

Osmanlı da başlangıçta kentin yönetimi, sorunların çözümlemesi merkezîyetçi bir bakışla ele alınmaktadır. Merkezîyetçilikten, yerel yönetim anlayışına geçiş de; 1855 de Şehremaneti”nin kurulmasıyla modern belediyeçilik hizmetleri ve yerel yönetimler kapsamında

ilk önemli adımların atıldığı gözlenmektedir. İmparatorluğun sürekli olarak toprak kaybetmesi ve başta İstanbul olmak üzere artan göçe bağlı nüfus hareketleri kentleşmeye dair beklentinin bir başka sebebi durumundadır. 19 ncü yüzyıl başında 350.000'e düşen İstanbul'un nüfusu yüzyılın sonunda bir milyonu aşmıştır (Tekeli, 1985: 879). Belediyecilik hizmetlerine olan ihtiyacı artıran bu durum, yasal ve yönetsel tedbirlerle kentlerde çözümler üretilmesi arayışları yaratmakta, ama sorunlara çözüm bulmakta zorluklar yaşanmaktadır. Tekeli bu zorlukları; kentin (İstanbul) merkezi bir iş bölgesinin yeniden yapılanması, sosyal tabakalaşmanın değişmesiyle konut alanlarında farklılaşmanın oluşturduğu ihtiyaçlar, yeni konut alanlarının yaratılması, altyapı sorunları ve yangınlar şeklinde tasnif etmektedir (1999: 20).

Dönemsel olarak uygulanmaya konulan nizamnameler ve yabancı mimarların önderliğinde gerçekleştirilen planlama gayretleri özellikle başkent İstanbul'un silüetinde değişimler yaratmaktadır. Artık kente yapılacak binaların yüksekliğini binanın bulunduğu yolun genişliği belirlemektedir (Tekeli, 1985: 885). Taş ya da tuğladan yapılmış binaların yapımı teşvik edilmekte, bu binaların arasında ahşap bina yapımı yasaklanmaktadır.⁸¹ Turuk ve Ebniye Nizamnamelerinin çıkarılmasıyla ilk kez su, kanalizasyon, gaz boruları gibi altyapı çalışmalarının hükümet tarafından finanse edilerek gerçekleştirileceği hükme bağlanmaktadır (Tekeli, 1999: 24). 1877 tarihli Vilayet ve Belediye Kanunu ile belediye meclisinin kurulması ve başkanının seçilmesi kararı alınarak kent yönetiminin değişim sürecindeki en önemli adım atılmaktadır (Aktüre, 1985: 894). 1877 Belediye Kanunun üzerinden 5 yıl sonra (1882) Osmanlı Devleti'nin ilk imar kanunu kabul edilmekte, böylece kent mekanlarında dönüşümlerin önü açılmaktadır.

Kentin mekânsal ve yönetsel yapısında ortaya çıkan bu değişiklikler ortamında, yeni kurulmakta olan ordunun örgütlenmesine bağlı olarak kentlerin dışında fakat ana ulaşım akslarının uzantısında askeri kışlaların yapılaşması göze çarpmaktadır. Dönem itibariyle, askeri konular dahil devletin yapılanmasında yaşanan büyük değişimlere rağmen kentleşme ile alakalı tüm uygulamaların küçük çaplı belediyecilik hareketleri ve yerel yönetim kurumsallaştırma çabalarından ibaret olduğu görülmektedir. Osmanlı'nın bu son dönemi kentleşmeye yönelik faaliyetleri mevcut belediye hizmetlerini yeterli bir düzeyde tutmak şeklinde yoğunlaşırken, çağdaş manada bir plana dayalı yaşanabilir kentler yaratmak düşüncesi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin konusu ve sorunu olmaktadır.

⁸¹ Bkz. Mecelle-i Umur-u Belediye, C. III, s.1239-43.

3.1.1.1 Dönemin Askeri Alanları

Tanzimat bakışı, devletin tüm kademeleriyle birlikte kentin mekânsal yapısında dönüşüme sebep olurken ordunun yönetsel örgütlenmesiyle ortaya çıkan pek çok askeri ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. “Osmanlı Devleti ve toplumunun 18 nci yüzyılda başlayan modernleşme hareketleri askerî teşkilâtta farklı işlevli birlik ihtiyaçlarını da doğurmaktadır” (Çiftçi ve Seçkin, 2005: 51-52). Dönemin tehdit değerlendirmesi, askeri gereksinimler ve teknolojik gelişmeler söz konusu bu ihtiyacı daha da görünür hale getirmektedir. Son tahlilde günümüze kadar gelen askeri yapıların varlığının Tanzimat’la başlayan batılılaşma anlayışının, dönemsel siyasi ve askeri tehdit durumunun yarattığı zorunlulukların bir sonucu olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Askeri alanda yaşanan dönüşüm ve yapılanma, sonuçlarını Kırım Savaşın da Rusya’ya karşı kazanılan zafer ile vermektedir (Yalçınkaya, 2020). Ancak, durum itibariyle Avrupa ülkelerinin orduları ile mukayese edildiğinde, asker sayısı bakımından Osmanlı Ordusunun Avrupa da yedinci sırada bulunması (Ünal, 2008) bu sonuçları gölgelemektedir.

Tanzimat dan Birinci Dünya Savaşının başına kadar geçen süreye bakıldığında; Navarin de donanmasını kaybeden Osmanlı yeni bir donanma inşa etmeye çalışmaktadır. Osmanlı Ordusun da topçu bataryaları tekrar organize olmakta, piyade, süvari ve topçu eğitimi gibi konularda da önemli değişimler yaşanmaktadır. Harbiye Nezareti (Günümüzün Millî Savunma Bakanlığı) ve Erkân-ı Harbiye (Günümüz Genelkurmay Başkanlığı) karargâhları yeniden teşkil edilmektedir (Özkan, 2010: 183). 1908 de II nci Meşrutiyet’in ilan edildiği sırada Türk Kara Kuvvetleri 13.777 subay, 280 bin er, 36 bin binek hayvandan, yedi ordu ile bağımsız iki tümenden oluşmaktadır (Toker, 1996: 81).

1911 yılında Türk Hava Kuvvetleri kurulduktan hemen sonra, 1913 de Balkan Harbi yenilgisi ile büyük topraklar kaybedilmesi Osmanlı Ordusunu iyice zayıflatmaktadır. İstanbul’un büyük tehdit altına girmesinin yarattığı risk ortamı ile Karadeniz den gelecek olası Rus saldırısı ihtimali Tanzimat sonrası dönüşümün alt yapısını kurgulamıştır. Bu nedenle ordu yeniden düzenlenmekte, silahlandırılmakta ve teçhizi yapılmaktadır. Tüfek ve topun askerin envanterine dahil edilmesi eğitim düzeni ve ilgili ihtiyaçlarının geliştirilmesine, yeni askeri alanların oluşmasına, mevcutların büyümesine neden olmaktadır. Kara ordusunun 1914 yılında elinde 780.282 insan, 295.093 hayvan, 464.708 tüfek, 222 ağır makineli tüfek ve 1661 top

şeklinde olması (Türkmen, 1995: 18), doğal olarak askeri alanların dönem itibarıyla sayılarını artırmaktadır. Bu gelişmelerin sonuçları Çanakkale Savaşı'nın da ki başarısının nedeni olmakta, ancak Osmanlı'nın çöküşüne engel olamamaktadır.

Bu esnada yaşanan askeri gelişmeler, askeri alanları hem kentlerde üretilmesine hem de “ordu merkezi olan kentlerde, ihtiyaçlar doğrultusunda farklı işlevli birçok askeri yapının inşa edilmesine” (Tanyeli, 1995) sebep olmaktadır. İmparatorluğu'nun son dönemlerine gelindiğinde yaşanan bu değişim ve dönüşüm ortamı, sayısı artan ve eğitim nizamı değişen Osmanlı Ordusunun çeşitli özelliklerde askeri kışlalara olan ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. İç ve dış birçok faktörün etkisiyle düzenli bir askeri teşkilata sahip olma arzusu, kışla ve benzeri yapıları kentlerde var etmektedir. Diğer taraftan askeri planlama açısından Rumeli istikametine yapılacak seferlerde veya oradan gelebilecek taarruzlarda ordunun lojistik destek ve hizmet ihtiyaçlarının karşılanması ve kentin asayişinin sağlanması amacıyla yeni askeri alanların üretilmesine sebep olmaktadır. Askerin kışın kalabileceği dışarısında kömürlük, saman ve arpa ambarları, içerisinde de koğuş, çalışma odaları, tuvalet, hamam, çamaşırhane, mutfak gibi kolaylıkları bulunan kışlalar inşa edilmektedir. Proje ve tipolojileri yabancı kaynaklı olduğundan,⁸² “...farklı ölçekleri ve üsluplarıyla bu yapılar reformcu sultanların getirdiği yeni düzenin adeta simgeleri durumundadır” (Kuban, 2001: 327-328). Betondan yapılan gösterişli binalardan oluşan kışlalar inşa edilerek dönüşen ordunun yeni teşkil edilen piyade, süvari ve topçu sınıflarının ihtiyaçlarının karşılanması planlanmaktadır.

Bu dönemde kara kuvvetlerine ait 14 farklı işlevli askeri yapı inşa edildiği gözlenmektedir. Söz konusu yapılar; idari yapılar (redif (yedek) ve jandarma daireleri), kışlalar (piyade, süvari, topçu, redif, jandarma), okullar (rüştüye, idadi, jandarma okulları), hastaneler, karakollar (sınır karakolu, şehir içi süvari, nizamiye ve jandarma karakolları), fabrikalar, silahhaneler, depolar, fırınlar, hapishaneler, lojmanlar, misafirhaneler, gazinolar ve istasyonlar olarak tasnif edilebilir (Tanyeli, 1995).

⁸²Bkz. 19. yüzyıl İstanbul Kışla Yapıları ve Davut Paşa Kışlası, 27 Ekim 2017 (çevrimiçi), <https://muhaz.org/19-yy-istanbul-ksla-yapilar-ve-davut-pasa-kslas.html>, 29.05.2019.

Bir taraftan dönemin askeri bürokrasisi baştanbaşa yenilenirken, askeri alanların sayıları da özellikle İstanbul olmak üzere artmakta, diğer taraftan yitirilen devlet ihtişamının geri getirilmesi için askeri alanların görünürlüğü üzerinden gayret sarfedilmektedir. Bu noktada ağırlıklı olarak dış siyasetin etkisiyle yaşanan Tanzimat dönüşümünün askeri daha çok yerleşik ve bütüncül hale getirdiği ancak bu olgunun özgün bir nitelik taşamadığını ifade etmek gerekir. Bahse konu özgünlük bağımsız yeni Cumhuriyet ile birlikte kendini gösterecek, çağdaş, düzenli, organize ve modern bir ordunun kurulma çalışmaları kapsamında Türkiye Cumhuriyet'i ile birlikte kazanılmaya başlayacaktır.

3.1.2 Ülke Savunmasından-Rejimin Savunmasına (1923-1950)

Cumhuriyet'in ilanıyla beraber yeni bir toplum yaratma isteği, çıkış sebepleri çok farklı olsa da Tanzimat döneminden daha kapsamlıdır, çağdaştır ve bir dayatmanın sonucu olmayıp özgündür. “Türkiye Cumhuriyeti'nin hedefinde, batılı, çağdaş bir toplum ve bu topluma ait mekanları yaratmak vardır” (Özden, 2020: 83), modern zamanların kent kimliği ve mekânsal kimlik örüntüleri oluşturulmak istenmektedir. Ancak, Osmanlı da ki siyasi-idari anlayış ve yapılanmalar ile yönetimin bir parçası olarak yerel yönetimlerle ilgili kurumlaşmaların, bu kurumların mekânsal boyutunu oluşturan kentlerin durumuna ilişkin niteliklerin, Cumhuriyet'e geçişle birlikte kopma niteliğinde bir değişime uğradığı söylenemez (Ökmen, 2002: 508). Osmanlı'nın Tanzimat döneminde sahip olduğu ademi merkezîyetçi bakışın, devletin varlığını ve gücünü hissettirme arzusunun Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam ettiğini ifade etmek gerekir. Osmanlı'nın katı devletçi bakışıyla bütünleşik olarak merkezin yerel yönetimlere yüklediği işlevinin bu dönemde de sürdüğü görülmekte, ama bu işlevin dönemin şartları gereği bazı zorlukları bulunmaktadır. Bu yıllarda iskân işleri, devleti en çok uğraştıran konuların başında yer alırken, konunun güvenlik, sağlık, konut yapımı, toplu yerleştirme, toprak dağıtımı ile ilgili türlü yönleri bulunmaktadır (Yavuz, 1980: 39).

Tekeli'ye göre yeni Cumhuriyet iki kentsel sorun ile mücadele etmekteydi: Birincisi Yunan ordusunun Anadolu dan çekilirken yaktığı Batı Anadolu kentlerinin planlanarak imar edilmesi, ikincisi Ankara'nın Başkent olarak ilanının Cumhuriyeti büyük bir kent planlaması iddiasıyla karşı karşıya bırakmasıdır (2009). Dönem itibarıyla savaş sırasında yakılıp yıkılan kentlerin yeniden imarının ilk etapta ele alınmasının nedeni, mülk sahiplerinin ülkeyi terk etmesi ve yangın yerlerinin yeniden düzenlenmesine yönelik mülkiyet sorununun

Tablo 3-1: 1927-1950 Yılları Kırsal ve Kentsel Nüfus Tablosu

YIL	KIR	KENT	KIR (%)	KENT (%)	NÜFUS ARTIŞ HIZI (%)
1927	10.342.391	3.305.879	75,8	24,2	--
1935	12.355.376	3.802.642	76,5	23,5	21,1
1940	13.474.701	4.346.249	75,6	24,4	19,59
1945	14.103.072	4.687.102	75,1	24,9	10,59
1950	15.702.851	5.244.337	74,9	25,1	21,73

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistiklerinden Derlenmiştir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra çıkarılan yasal düzenlemeler⁸³ dönemin kentlerinin oluşumu ve dönüşümü adına önemli adımlardır. Bu manada 1924 Anayasa'sı ile mülkiyetin kamulaştırılması zorlaştırılmakta, özel mülkiyete dönüştürülmesi kolaylaştırılmaktadır.⁸⁴ 583 Sayılı Büyük Kamulaştırma Yasası,⁸⁵ Ankara İmar Planı Yarışması ve 1928 yılında Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nün kurulması (Yüceyılmaz, Arda ve Hilal, 2018: 100) yasal olarak atılan adımların diğerleridir. 1933 yılında yürürlüğe giren Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile belediyelere harita, imar plânı yaptırmak zorunluğu getirilmekte, belediyelerin yaptıracakları imar plânlarının onaylama yetkisi Ankara Belediyesi İmar Müdürlüğü'ne verilmektedir (Yavuz, 1980: 4).

Sürece iktisadi olarak bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kalkınmaya önem verilerek sermaye yoğunluklu bir sanayileşmenin benimsendiği, 1939 yılına kadar geçen süreçte yüksek büyüme oranlarının yakalandığı görülmektedir. İktisadi anlamda durum böyleyken, kentsel değil güçlü ve kalıcı kırsal kalkınmaya yönelik köy enstitülerinin kurulması, tarıma dayalı eğitimler verilmesi gibi uygulamalar dönemin öne çıkan siyasi uygulamaları olarak dikkat çekmektedir.

⁸³ Bkz. 417 Sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu, 442 Sayılı Köy Kanunu, 1580 Sayılı Belediye Kanunu, 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 2290 Sayılı Yapı ve Yollar Kanunu, 2722 Sayılı Belediye İstimlak Kanunu, 2033 Sayılı Belediye Bankası Kanunu, 2763 Sayılı Belediyeler İmar Heyetinin Kuruluşuna Dair Kanun.

⁸⁴ Bkz. 1924 Anayasası, (Resmî Gazete: 24 Nisan 1924, 491).

⁸⁵ Bkz. 24 Mart 1925 gün ve 583 Sayılı Büyük Kamulaştırma Yasası.

3.1.2.1 Dönemin Askeri Alanları

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nı Almanya ile beraber kaybetmesi, ordusunun tasfiye edilerek topraklarının işgal edilmesi ülkeyi Kurtuluş Savaşı vermek zorunda bırakmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın sonuçları ordunun yeniden teşkil edilmesi için ihtiyaçlarının dışarıdan ithal ve askeri yardımlarla karşılanması gereğini doğurmaktadır. Çünkü, askerin imkân ve kabiliyetleri oldukça yetersizdir, yeni Cumhuriyetin kendisini hala var olan tehdide karşı savunması gerekmektedir ve bu tehdide bağlı olarak yeniden teçhiz edilmesine ihtiyaç vardır. Millî mücadelenin başarıya ulaşmasında, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında en büyük amil olarak gösterilen ordunun yapılanması aynı zamanda yeni Türk Devleti'nin kurulmasına da zemin hazırlamaktadır (Türkmen, 1995: 18). Tüm bu nedenlerle 1924 yılında bütçenin %36'sı olacak şekilde 48 milyon TL'lik savunma harcaması yapılmaktadır (bütçenin üçte birinden fazlası). 1929 yılında bu miktarın 78,5 milyon TL'ye yükseldiği, bu bağlamda 1924-1934 yılları arasında da savunma harcamalarının arttığı gözlenmektedir (Sezgin, 2000: 188).

1938-1949 yılları arasındaki kamu bütçesine ve bunun karşılığında ayrılan savunma bütçesine bakıldığında (Tablo 3-2) savunma harcamalarının genel bütçeye oranının yüksek olduğu, 1938'den başlayarak 1949 yılına kadar süren 12 yıllık dönem itibarıyla bütçeden silahlı kuvvetlere önemli ödenek ayrıldığı görülmektedir.

Tablo 3-2: Yıllar İtibarı ile Savunma Bütçesi (1938-1949)

Yıllar	1938	1939	1940	1941	1942	1943
Devlet Bütçesi	303,9	378,2	535,9	574,6	885,1	1019,0
Savunma Bütçesi	101,2	176,5	297,7	335,0	520,1	567,1
Oran (%)	33,3	45,5	55,5	58,3	58,7	55,6
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949
Devlet Bütçesi	1077,8	600,6	1018,8	1564,2	1380,4	1371,9
Savunma Bütçesi	583,0	263,0	394,9	519,8	543,9	503,4
Oran (%)	54,1	43,7	38,7	33,12	39,4	36,7

Tablo 4-2: Kaynak: SSM.lığı Verileri.

Savunma harcamaları boyutuyla askeri harcamaların artmasıyla yeni silah sistemlerinin envantere girmesi, mevcut askeri alanların büyümesi, yenilerinin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Siyasal olarak bakıldığında başlarda ulusal kurtuluş mücadelesinin temel gücü

bağlamında devletin kurucu unsuru olarak ‘ülkenin bütünlüğünü koruyan’ ordunun yerini, takip eden zaman içerisinde askeri vesayetle beraber ‘rejimin teminatı’ ordunun aldığı görülmektedir. Ancak ordu, gerçekleştirilecek reformların tam manasıyla uygulanmasında, örneğin 1924 de halifeliğin kaldırılmasında sorun yaşanmaması için yönetimin kullanıldığı önemli bir aktör olmuşsa da onun siyasal olarak söz sahibi olma arzusunun yarattığı endişe hep var olmuştur. Söz konusu endişenin giderilme için 1924 yılında askerin siyasetle direk temasının kesilmesi adına Genelkurmay Bakanlığı (Erkân’ı Harbiye’i Umumiye Vekâleti) kaldırılmakta, yerini Başkanlık (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti) teşkil edilmektedir.

1937 yılında, dönemin jandarmasının yasal dayanağını oluşturan ‘Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi’ yürürlüğe girmekte, bu kanunla emniyet ve asayiş görevlerine ilave olarak, cezaevlerinin korunması görevi de Jandarmaya verilmektedir. 1939 yılında jandarma teşkilatı; Sabit Jandarma Birlikleri, Seyyar Jandarma Birlikleri, Jandarma Eğitim Birlikleri ve Okullar olmak üzere dört grup halinde yeniden düzenlenmektedir.

1938 yılında çok partili hayata geçilmesi ülkede demokrasi adına çok önemli bir adım olurken, ordu siyaset ilişkilerin bir başka boyuta evrilmesine, askerin kendine atfettiği ‘milli güvenlik’ ile ilgili kaygılarının artmasına neden olmaktadır.

Bu arada Sovyetler Birliği, 1945 yılında boğazlar üzerinde yeni haklar talep etmekte, Kars ve Ardahan’ı istemekte, Türkiye’nin Montrö de kazandığı hakları tanımayarak boğazların kontrolünü ele geçirme niyetini beyan etmektedir. İkinci Dünya Savaşı ve oluşan bu tehdit ortamı ordunun teçhizat bakımından zayıf yönlerini göstermesi açısından etkili olmakta, hem 600 bin kişilik silahlı gücün azalmamasına hem de Marshall ve Truman yardımlarının alınarak orduda Amerikan sistemine geçilmesine neden olmaktadır.

Dönem itibariyle tüm bu siyasi ve askeri gelişmeler ışığında iç ve dış tehdit ortamının gerektirdiği askeri ihtiyaçların karşılanması için yapılan savunma harcamaları, bir taraftan ordunun yeniden teşkil edilmesini sağlarken, diğer taraftan ise yeni askeri alanların oluşturulmasının veya mevcutların gelişmesinin önünü açmaktadır. Bir diğer ifadeyle Tanzimat döneminin savunma ihtiyaçlarına bağlı olarak yaşanan batılılaşma arzusunun orduda yarattığı değişim ve dönüşüm hareketi, bu dönemin savunma ihtiyaçlarına göre çağdaşlaşma adı altında özgün olarak yerine getirilmektedir. Ancak silahlı güç iktidarın meşruiyetinin bu dönemde de

değişmez bir elemanı olmaya devam ettiği, bu manada ülkenin her yerindeki varlığını göstermek için askeri alanları oluşturduğu görülmektedir.

3.1.3 Askeri Alanların Üretim Evresi (1950-1980)

İleri kapitalist ülkelerin 19 ncü yüzyıl boyunca, İkinci Dünya Savaşına değin uyguladığı ‘bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’ politikası, bizde, toprak alış-verişi açısından, Ankara dışında 1950’ler de başlamakta ve giderek hızını artırmaktadır (Yavuz, 1980: 37).

Türkiye 2 nci Dünya Savaşı’na girmez, ancak savaş tehlikesi nedeniyle bu yıllarda izlenen sıkı tasarruf politikasıyla sermaye aşırı birikir. Ortaya çıkan sermaye birikim olanağı ile sanayinin büyüme hızı arasındaki fark, bu tasarrufları belli ölçüde mekânsal yatırıma yönlendirir. Kentler de açılan bulvarlar, kent içi endüstri alanları bu durumun bazı önemli göstergeleridir Yılmaz, 2014).

1950-1980 dönemindeki kentleşme hareketlerini bir önceki dönemden ayıran en önemli fark, kırsal alandan kentlere yönelik göçlerin artmasıdır. 1950 öncesi dönemde toplam nüfus ile kentsel nüfus artışları arasında belirgin bir fark bulunmazken, 1950’den sonra kentsel nüfus artışının toplam nüfus artışını bir hayli geride bıraktığı görülmektedir (Işık, 2005: 62). “Emek gücünün kentleşmesi” (Şengül, 2009) olarak tanımlanabilecek 1950’lere kadar geçen kısıtlı kentleşme, nüfus artışlarıyla beraber yerini bu dönemin hızlı kentleşmesine bırakmaktadır.

Göçlere bağlı olarak kentleşmenin artmasıyla beraber; barınma, çalışma, ulaşım kentlerin önemli sorunu haline gelmekte, kentler bir taraftan gelişirken dönüşmeye başlamaktadır. 1950’lerden sonra hızlanan kırsal göç, kentsel mekânda kamu arazisine yapılan gecekondular yoluyla kendiliğinden yerleşmektedir (Kurtuluş, Uğurlu, Pınarcıoğlu, Şiriner, 2010: 200). Tarım da makineleşmenin yarattığı itici faktör ve şehirlerde yeni gelişen iktisadi canlılığın vaat ettiği istihdam olanakları, kırdan kente göçü bu dönemde tetiklemektedir (Keyder, 2007:169). Kentler hiç görmedikleri ölçüde hızlı bir dönüşüm yaşamakta, sanayileşmenin sonucu olan kontrolsüz kentleşmenin ortaya çıkmasına bağlı olarak gecekondulaşma çoğalmaktadır. 1950 yılında Türkiye de 50.000 gecekondulu bulunmakta, oturan nüfus ise yaklaşık 250.000 kişiye ulaşmaktadır (Keleş, 2004: 386).

1950’lilerin ilk yıllarında büyük bir hız kazanan kentleşme hareketleri 1960’lı yılların başında bir durgunluk dönemine girerken (Tablo 3-3), 1960’lı yılların ikinci yarısından sonra tekrar hız kazanmakta, ancak 1950-1960 dönemindeki seviyesini yakalayamamaktadır. Başka bir deyişle, 1950 yılında ülkede ancak her 4 kişiden biri kentlerde yaşarken, 10 yıl sonra bu oran 1/3’e yükselmektedir (Kapluhan, 2014: 125). 1960 sonrasını belirleyen en önemli politik-ekonomik yönelim, planlı dönemin başlaması ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin hazırlayacağı planların Türkiye’nin sonraki adımlarında belirleyici olmasıdır (Yüceyılmaz, Arda ve Hilal, 2018: 104). İthal ikameci sanayileşme politikalarının uygulandığı ortamda arsa spekülasyonuna bağlı olarak mülkiyet sık ve hızlı el değiştirmektedir. Öncesinde yapsatçı, sonrasında ise kooperatifleşme anlayışı dönemin kentini ve kent politikalarını belirleyen temel olgulardır. Kent nüfusunun artması istihdam olanaklarını olumsuz etkilerken altyapısı yetersiz kentler oluşturmakta, çıkarılan yasalar üzerinden yapılan müdahaleler durumu daha da zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda, 3194 Sayılı Kanun⁸⁶ ile hazineye ait arsaların belediye sınırları içerisinde olanlarından imar izninin olup olmadığına bakılmaksızın karşılıksız belediyelere geçmesine karar verilmesi (Seydioğulları, 2016: 54) çarpık kentleşmenin zemini hazırlamaktadır. Çıkarılan yasalar bağlamında; 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu⁸⁷ ile tamamlanmış yapılar üzerine bağımsız mülkiyet hakları kurulmasına izin verilmekte, 775 Sayılı Gecekondu Kanunu⁸⁸ ile kentlerde oldukça artan gecekonduların ıslahı ve yeniden yapılmasının önlenmesine çalışılmaktadır.

1960-1970 döneminin kentleşme olgusu hareketlidir. Bir önceki dönemde %49,0 olan kentsel nüfus artış hızı 1960-1965 döneminde %39,6’ya düşmekte, kentsel nüfus büyümesini sürdürerek 2 milyon kişi artmaktadır. 1965-1970 döneminde tarım dışı sektörlerdeki gelişmeler önemli boyutlara ulaşmakta, artan işgücü talebi kır üzerinde büyük bir baskı yaratmaktadır. Kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payı 1970 yılında %38,4’e yükselmektedir (Tablo 3-3).

1970–1980 yılları arası, Türkiye’de 1950’den sonra kentleşme hızının en düşük düzeye indiği bir dönemdir. 1970 sonrasında kalkınma hızının düşmesi ve yatırımların durma noktasına

⁸⁶Bkz. 3194 Hazinesinden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun, (Resmî Gazete: 29 Temmuz 1959, 10265).

⁸⁷ Bkz. 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu, (Resmî Gazete: 23 Haziran 1965, 12038).

⁸⁸ Bkz. 775 sayılı Gecekondu Kanunu, (Resmî Gazete: 20 Temmuz 1966, 12362).

gelmesi ile yaşanan ekonomik bunalımlar sonucunda, tarım dışı sektörlerin işgücü talepleri önemli oranda azalmaktadır. Bu dönemde petrol kriziyle başlayan sanayi sektöründeki durgunluk ve işgücü ihtiyacının azalması kentleşme hızında düşmeye neden olmaktadır (Kapluhan, 2014: 123). 1970’lerde büyük kentlerde bir taraftan kentleşme devam ederken diğer taraftan da uydu kentler oluşmaya başlamaktadır.

Tablo 3-3: 1950-1980 Yılları Kırsal ve Kentsel Nüfus Dağılım Tablosu

YIL	KIR	KENT	KIR (%)	KENT (%)	NÜFUS ARTIŞ HIZI (%)
1950	15.702.851	5.244.337	74,9	25,1	21,73
1955	17.137.420	6.927.343	71,2	28,8	27,75
1960	18.895.089	8.859.731	68,1	31,9	28,53
1965	20.585.604	10.805.817	65,6	34,4	24,63
1970	21.914.075	13.691.101	61,5	38,5	25,19
1975	23.478.651	16.869.068	58,2	41,8	25,01
1980	25.091.950	19.645.007	56,1	43,7	20,65

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistiklerinden Derlenmiştir.

1980’lere gelindiğinde, kentleşme hızı azalmakta, kent merkezlerinin ve gecekondu alanlarının dönüşümü, sanayi alanlarının kent dışına çıkması gibi oluşumlar gözlenmektedir (Seydioğulları, 2016: 54). Ancak ülkede yönetilemez duruma gelen siyasal gerilimin, ekonomik kriz tablosuyla birleşmesi dönemin hükümetini sonlandırması, Türkiye’nin politik-ekonomik anlamda tamamen yeni bir yol benimseyeceği bir evreyi başlatmakta, kentsel politikalar için de yeni bir dönemi işaret etmektedir (Yüceyılmaz, Arda ve Hilal, 2018: 105). Işık ve Pınarcıoğlu, bu dönemin kentleşmesini ‘yumuşak-bütünleştirici kentleşme’ şeklinde betimlemektedir (2009: 127).

3.1.3.1 Dönemin Askeri Alanları

Çok partili döneme geçilmesi ve 1950 de Demokrat Parti’nin iktidarı sonrasında yaşanan gelişmeler, kendini ‘rejimin savunucusu’ olarak gören ordunun siyasete müdahale etmesini de beraberinde getirmiştir. 1960 da yapılan askeri darbe sonrası anayasa ile verilen askerin dokunulmazlığına dair mekanizmalar sayesinde sürdürülecek vesayetin askeri alanları da dokunulmaz yaptığı gözlenmektedir. Takiben 1971 de verilen askeri muhtıra sonrası alınan yapısal kararlar (Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin kurulması, sıkıyönetime geçişin

kolaylaştırılması, askerin Sayıştay denetlemesinden çıkarılması gibi) söz konusu dokunulmazlığı bir taraftan iyice artırmakta, bir taraftan da alanların dokunulmazlık halini güçlendirmiştir.

Dönem itibariyle iç siyasette durum böyleyken, siyasi konjonktür gereğince askeri ve siyasi ilişki kurulamak istenen uluslararası paktlara ait olma arzusunun Türkiye'nin 1951 de NATO'ya üye olması sonucunu doğurması, askeri alanların sayılarını ve fonksiyonunu etkileyen çok önemli bir gelişmedir. TSK, NATO'ya girerek stratejik ve taktik uygulamalarında, silah sistem envanteri ile eğitim anlayışında büyük bir değişime gitmek durumunda kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye iki kutuplu dünyada batı tarafında safını alırken, ordusunun da önemli bir askeri dönüşüme tabi tutulmasına karar vermektedir. NATO üyeliğiyle önemli uluslararası askeri standartlar TSK bünyesine dahil edilmekte, bugün de devam etmekte olan sürekli bir askeri dönüşüm ve değişimin ilk adımları atılmaktadır. Türkiye bölgesinde kendini daha güvenli hale getirmekte, insan gücüne dayalı ordusuyla Varşova Paktına karşı batı bloğunun jandarması olmakta, bu noktada ABD, Sovyetleri askeri olarak ordu üzerinden dengelemektedir. Böylece TSK NATO üyeliği üzerinden modernize olurken gerek organizasyon gerekse silah sistem etkinliği bakımından önemli bir konuma doğru evrilmektedir. Kentlerde veya çeperlerinde kamulaştırmalarla ya da mevcut kamu taşınmazları üzerine yeni birlikler teşkil edilmekte, mevcutlar büyütülmekte, sonuç olarak askeri alanlar üretilmektedir.

Bu bağlamda yeni askeri birliklerin kurulması, yeni silah sistemlerinin ordu envanterine dahil olması anlamına gelmektedir. Süreçle beraber atılan bu adımlarla; ordunun envanterine yeni nesil hafif ve ağır bombardıman uçakları, avcı uçakları, eğitim uçakları, savaş gemileri, tanklar ve cephaneler girmektedir. Uçaksavar, radar, tıp, ulaştırma, mühendislik, askeri yönetim, radar sistemleri, pilot eğitimi ve meteoroloji konularında eğitim imkanları kazanılmakta, birçoğu ile ilgili askeri okullar teşkil edilmektedir.⁸⁹ Silahlı kuvvetler yeni hava ve deniz üsleri, modern jet uçakları ve gemilerle donatılmaktadır (Genelkurmay Başkanlığı, 1973).

⁸⁹ Bkz. 1948 yılı Akşam ve Yeni Sabah Gazetesi Haberleri.

1912'den beri 'Hava Okulu' olarak işlevini gören askeri eğitim kurumu, 'Hava Harp Okulu' olarak 1951 yılında Eskişehir'de açılmaktadır.⁹⁰

Kara kuvvetlerinin teşkilat ve kadrolarında yeni düzenlemelere gidilerek piyade birlikleri motorize hale getirilmekte, hava savunma topçu birlikleri kurulmaktadır. 1957 yılında ABD yardımı ile arama ve kurtarma maksatlı olarak ilk helikopter birliği teşkil edilmektedir.⁹¹ Kolluk hizmetlerini yerine getirmek maksadıyla Jandarma Teşkilatı'nın yeniden teşkilatlandırılması⁹² ülkenin her kentinde Jandarma birliklerinin kurulmasına, askeri alanların sayısının da önemli oranda artışına neden olmuştur. Bu sayı bugün itibarıyla ülke genelinde 3.056 iç güvenlik birliği, 218 komando birliği, 162 cezaevi birliği, 160 koruma birliği ve 4 havacılık birliği olmak üzere toplam 3.600'e ulaşmış bulunmaktadır.⁹³ 15 Temmuz'dan sonra askeri alan olmaktan çıkarılışları dahi söz konusu büyüklüğün askeri alanların sayısal karşılığını ve dönüşümünü açıklaması açısından önemli bir karşılığa tekabül ettiğini ifade etmek gerekir.

1959 yılına gelindiğinde metrekaresi 5 kuruş karşılığında tarla olarak satın alınan arazi üzerinde inşa edilen bugün Ankara'nın tam merkezinde kalan Genelkurmay Karargâh Binası ile Millî Savunma Bakanlığı Binası birbirlerine bağlanarak askeri güvenlik bölgesi alanı büyütülmektedir.⁹⁴ Yapıldığı dönem itibarıyla modernleşmenin ve Başkent inşasının önemli yapı taşlarından olan bu yapının, 'şehrin sivil görüntüsüne zarar veriyor, bir kuşatılmışlık algısı yaratıyor' düşüncesiyle yakınında bulunan kuvvet komutanlıkları yerleşkeleriyle beraber kent dışına taşınması planlanmaktadır.⁹⁵

1960 darbesi sonrası, dış güvenlik ve savunma anlayışı Soğuk Savaş şartları doğrultusunda, başta ABD olmak üzere Batı bloğunun savunma politikalarına eklenmektedir (Alabarda, 2016: 11). Bu strateji doğrultusunda 1959'dan itibaren başlayan

⁹⁰ Bkz. <http://www.hho.edu.tr/GenelBilgi/Tarihce.aspx>, (çevrimiçi), 13.04.2021.

⁹¹ Bkz. <https://www.savunmasanayist.com/turk-silahli-kuvvetleri-ve-genel-maksat-helikopterleri-1/>, (çevrimiçi), 20.05.2020.

⁹² Bkz. <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=Tarihce>, (çevrimiçi), 29.10.2020.

⁹³ Bkz. <https://www.jandarma.gov.tr/tarihce>, (çevrimiçi), 15.07.2021.

⁹⁴ Bkz. <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=KarargahBinasiTarihcesi>, (çevrimiçi), 13.04.2021.

⁹⁵ Bkz. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/akpnin-150-yillik-reformunda-yeni-adim-genelkurmay-icin-iki-ihhtimal-var-578485>, (çevrimiçi), 03.08.2016.

ve 1960'ların başlarında da devam eden süreçte ABD'nin öncülüğünde ülkenin muhtelif bölgelerin de konvansiyonel ve nükleer başlığa sahip füze rampaları tesis edilmektedir.⁹⁶ Bahse konu füzelerin bazılarının fırlatma rampaları, İstanbul Zekeriyaköy de ki 506 dönüm ormanlık alana, 'milli güvenlik' gerekçe gösterilerek metrekaresi 3 dolardan kamulaştırılmak suretiyle kurulmaktadır.⁹⁷ Boğazları Sovyet hava saldırılarından ve füze taarruzlarından koruma kamu yararı üzerinden oluşturulan bu alanlar bugün İstanbul'un en değerli mekanlarında yer almaktadır. 506 dönümlük bu arazi, 2010 yılında önce Orman Bölge Müdürlüğü'ne, ardından TOKİ'ye devredilmiş bulunmaktadır. TOKİ'ye devrinden sonra da ihaleyle özel bir firmaya verilerek alana yaklaşık değeri 1,5 milyar doları bulan konut projesi inşa edilmektedir.⁹⁸

1967 yılında Kara Kuvvetlerin de personel nakli ve çeşitli lojistik maksatlar için helikopter kullanımına geçilmektedir.⁹⁹ Türkiye, tüm müttefiklerce, Soğuk Savaşın bir kanat ülkesi ve Sovyet gücünün Avrupa ile Akdeniz Havzasına teksif edilmesini önleyecek askeri yapıyı barındıran ülke olarak görülmektedir (Alabarda, 2016: 11).

1974 yılında TSK'nin Kıbrıs da gerçekleştirdiği harekât askeri alanların üretilmesine ilişkin artışı farklı bir boyuta taşımakta, bu artış bugünün dönüşüme konu edilen askeri alanlarının varlık sebebi olmaktadır. 1974 Kıbrıs Savaşı orduda önemli bir kırılıma neden olmakta ve yeni bir kuvvet yapılanmasının önü açılmaktadır. Diğer taraftan Harekâtın çıkardığı askeri ihtiyaçlar ülkenin bazı bölgelerinin NATO'ya tahsisli kuvvetler dışında savunulması için yeni askeri alanlar kurulmasına neden olmaktadır.

1974 de Kıbrıs da Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı, 1975 de Ege kıyılarının savunulması için Ege Ordusu Komutanlığı, 1979 da Adana da 6 ncı Kolordu Komutanlığı teşkil edilmektedir. Gölcük Deniz Üssü'ne ilave olarak Aksaz Deniz Üssü'nün ikinci büyük üs olması

⁹⁶ Bkz. <https://www.archives.gov/declassification/pidb/meetings/where-they-were.pdf>, (çevrimiçi), 01.10.2020).

⁹⁷ Bkz. "Askeri Birlikler Şehir Dışına Taşınınca TSK'ya Ait Araziler Ne Olacak?", Hürriyet Gazetesi, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/askeri-birlikler-sehir-disina-tasininca-tskya-ait-araziler-ne-olacak-0192255>, (çevrimiçi), 11.11.2020.

⁹⁸ Bkz. <https://www.aydinlik.com.tr/3570>, Aydınlik Gazetesi, (çevrimiçi), 13.08.2021.

⁹⁹ Bkz. <https://www.savunmasanayist.com/turk-silahl-kuvvetleri-ve-genel-maksat-helikopterleri-1/>, (çevrimiçi), 20.05.2020.

alışmalarına 1979 da başlanmaktadır. Bugün büyük tartışma konusu olan Tank Palet Fabrikası 1973 de Sakarya da açılmaktadır (Genelkurmay Başkanlığı, 1998).

Harekât sonrası, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargonun TSK'nın dışa tamamen bağımlı olduğunu göstermesi, özgün bir savunma sanayii kurma düşüncesini tetiklemektedir. Bu manada Türkiye'nin silahlanma/savunmaya harcadığı miktarlara bakıldığında, harcamaların 1974 sonrası katlanarak yükselmesi askerin bu dönem yapılanmasının açık bir işaretidir (Tablo 3-4). Sahip olunan coğrafyanın gereği olarak, tüm dönemlerde farklı boyut ve ölçeklerde görülen riskler ve risklerin hem ulusal hem de NATO'ya yeliği gibi küresel ervedeki yansımaları güçlü bir ordu ihtiyacını çağrıştırmaktadır. Bahse konu ihtiyacı karşılamak maksadıyla savunma ve silahlanmaya yapılan harcamalar askerî açıdan yeni silah ve sistemlerinin TSK envanterine girmesine, yeni eğitim ihtiyaçlarının doğmasına, sonuçta yeni askeri alanların teşkil edilmesine neden olmaktadır. Özetle, NATO yeliği üzerinden başlayan ve yaşanan büyük gelişmelerle ordunun eğitim şeklinin doktrinel olarak aşama aşama değişmesi, imkân ve kabiliyetlerinin sürekli büyümesi, askeri alanların sayılarının da artmasını sağlamaktadır.

Dönemin tehdit algılaması ervesinde içeride ve dışarıda uluslararası askeri standartlarda harekât icra edebilme isteği, bunu yapabilecek bir askeri güç oluşturma eğilimi söz konusu artışın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Buradan hareketle 1950'lerden itibaren savunma ve silahlanmaya yapılan harcamaların büyümeye başladığı, harcamaların 1970'li yıllardan sonra önemli bir ivme kazandığı, 70'li yılların sonuna gelindiğinde miktarın katlanarak arttığı gözlenmektedir (Tablo 3-4).

Tablo 3-4: Türkiye’nin Silahlanma/Savunma Harcamaları (Milyon USD)

Yıl	Silahlanma/Savunma Harcamaları	GSYH	GSYH’de Pay (%)
1950	213,0	3.462	6,2
1951	231,8	4.159	5,6
1952	257,8	4.782	5,4
1953	294,0	5.574	5,3
1954	332,1	5.684	5,8
1955	382,9	6.828	5,6
1956	412,1	7.874	5,2
1957	450,1	10.468	4,3
1958	523,1	12.500	4,2
1959	766,2	15.596	4,9
1960	468,8	9.866	4,8
1961	301,3	5.480	5,5
1962	330,4	6.371	5,2
1963	350,0	7.395	4,7
1964	380,9	7.854	4,8
1965	422,7	8.450	5,0
1966	442,0	10.068	4,4
1967	508,4	11.176	4,5
1968	570,7	18.051	3,2
1969	596,8	20.198	3,0
1970	564,9	19.029	3,0
1971	570,9	17.246	3,3
1972	704,0	21.965	3,2
1973	861,6	27.948	3,1
1974	1.136,7	38.243	3,0
1975	2.285,0	47.452	4,8
1976	2.534,8	53.686	4,7
1977	2.765,8	61.266	4,5
1978	2.727,9	66.829	4,1
1979	3.001,1	81.696	3,7
1980	2.672,0	68.391	3,9

Kaynak: SIPRI – Stockholm International Peace Research Institution, <https://www.sipri.org/databases>.

3.1.4 Askeri Alanların Kentleşme Evresi (1980-2000)

1970’ler de yaşanan ekonomik krizin ardından, IMF’nin istemleri çerçevesinde ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilmekte, serbest piyasaya yönelik büyümeyi öngören ekonomik politikalar 1980’li yıllara gelindiğinde uygulamaya konulmaktadır (Şengül, 2007: 97). Bir önceki dönemde uygulanan klasik liberalizm terkedilmekte, askeri darbe sonrası küresel gelişmelere de bağlı olarak uygulamaya konulan politikalar her alanda olduğu gibi kentleşme üzerinde de etkisini göstermektedir. Türkiye’nin neoliberalizme entegrasyonunun sağlandığı bu süreçte, kamu; planlamadan vazgeçerek piyasa aktörüne evrilmekte, ekonomiden varlığını çekerek yerini sermayeye bırakmaktadır. Eylem Bal’ın ‘erken neoliberal kentleşme evresi’ (2010: 110) olarak tanımladığı bu süreçte yürürlüğe konan iktisadi politikalar hem dönemin hem de sonrasının Türkiye kentleşmesinde ve askeri alanların dönüşümünde önemli etkilerde bulunmuştur. Buradan hareketle Bal’ın dönemsel tasnifinden yararlanmak suretiyle

bu çalışmada 1980 – 2000 yılları arası askeri alanlar açısından ‘erken kentleşme evresi’ olarak açıklanmaktadır.

Söz konusu evrede neoliberalizmle beraber oluşan birikimin, Washington Mutabakatı¹⁰⁰ ve Dünya Bankası’nın standart uyum ve istikrar raporlarının¹⁰¹ devreye girmesiyle giderek daha da arttığı gözlenmektedir. Mutabakat ile özelleştirmeler özendirilmekte, yabancı sermayenin serbestçe Türkiye’ye girmesi teşvik edilmektedir. IMF’nin de katkılarıyla devreye sokulan Dünya Bankası raporları üzerinden ise kentler arası rekabet artırılmakta, kentlerin gelişimi için gerekli küresel finansman sağlanmaktadır. Küresel ve ulusal bu gelişmeler, rekabet içerisindeki kentlerde arazi kullanımlarını artırırken rantı büyütmekte, zamanla kent merkezlerinin çok değerli arazileri haline gelecek olan askeri alanların dönüşümünün altyapısını oluşturmaktadır. Diğer taraftan kamu hizmetlerinin özelleştirilerek sermayenin hizmetine verildiği Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS - The General Agreement on Trade in Services)¹⁰² ile ulaşım, eğitim, savunma gibi pek çok kamu hizmetinin ticarileşmesinin de önü açılmakta, böylece askeri alanların dönüşümüne önemli tesirlerde bulunacak ortam şartları yaratılmaktadır.

“1980 sonrası kentleşme açısından bir önceki dönemden ayıran üç temel olguyu, Tekeli, ‘dünya bunalımı sonrası yeniden yapılanma sürecinin netleşmesi’, ‘nüfus değişimi ve kentleşme sürecinde yaşanan doygunluk’ ile ‘12 Eylül darbesi sonrası uygulanan 24 Ocak kararlarının yeni bir döneme yol açması’ (2009: 128) şeklinde tanımlamaktadır. Bu dönemin kentleşme deneyimleri ‘gergin-dışlayıcı kentleşme’ şeklinde betimlenmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009: 127) ve dönem itibarıyla “...ilk dönemden beri spekülasyon karlarının aracı olan kent, stratejik bir meta olarak her zamankinden daha merkezi bir konuma gelmektedir (Şengül, 2009: 141). Her şeyden önce kentin artık tek tek yapıların eklenmesiyle değil, büyük parçalar halinde yapılanmaya başlaması hem büyük sermayeye ihtiyaç duyurmakta hem de ona fırsatlar hazırlamaktadır (Bal, 2011: 114). Bu noktadan hareketle 1990’lara dek uzanan on yıllık dönemde, belediye faaliyetlerinde modernizmin izleri çok belirginleşmekte, 1989 yılından 1994

¹⁰⁰ Bkz. What Washington Means by Policy Reform. In J. Williamson (Ed.), Latin American Adjustment: How Much Has Happened ?, Washington, Institute for International Economics, 1990.

¹⁰¹ Bkz. Dünya Bankası’nın 1989, 1992, 1994, 1997 ve 2002 Raporları.

¹⁰² Bkz. GATS Anlaşması Metni, T.C. Hazine Müsteşarlığı <http://www.tresury.gov.tr>.

yılına kadar uzanan beş yıllık dönemde, belediye faaliyetlerinde popülist uygulamalara yer verildiği görülmektedir. (Erbaş, 2018: 21).

1994 yılında kentleşme oranı, %74,6'ya çıkmakta, kırsal alandan kentsel alana göçler azalmakta, daha ziyade kentler arası göçler artmaktadır (Tekeli, 2009: 20). Dönemin kentsel ve kırsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranlarına bakıldığında ise; 1980 de kentsel nüfus 19.645.007 iken 1985 de 26.865.757'e ulaşmakta, %62,1'lik bu artış hızı Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranını işaret etmektedir. 1980 yılında kırsal ve kentsel nüfus dengeleri kentsel nüfus lehine değişmektedir. 1980 yılında 25.091.950 olan kırsal nüfusun 1985 de 23.798.701'e gerilediği, oransal olarak %56,1'den %47'ye düştüğü gözlenmektedir (Tablo 3-5). 1980 ile 2000 yılları arasında kentsel nüfusun iki kat artması, kent yapılaşmasını da artırmakta, özellikle kamu arazileri üzerinden plansız kentleşmeyi hızlandırmaktadır. 1970 yılında 2.681.128 olan İstanbul'un nüfusunun, 1980'e gelindiğinde 4.503.590'a, 2000'ler de 11.280.200'a ulaşması kentte göçün devam ettiğini göstermektedir.¹⁰³

Bu döneme detaylı bakıldığında 1980-1985 arasında binde 62,2 olan kentsel nüfus artış hızı, 1985-1990 yılları arasında binde 43'e 1990-2000 yılları arasında binde 26,8'e gerilediği görülmektedir. Kentsel nüfus artışındaki bu azalmaya rağmen kent nüfusu 40 milyonu aşmaktadır. 1980 ve sonrasında geleneksel kent diyebileceğimiz, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi kentlere yenileri eklenmektedir (Işık, 2005: 65).

Tablo 3-5: 1980-2000 Yılları Kırsal ve Kentsel Nüfusun Dağılım Tablosu

YIL	KIR	KENT	KIR (%)	KENT (%)	NÜFUS ARTIŞ HIZI (%)
1980	25.091.950	19.645.007	56,1	43,9	24,88
1985	23.798.701	26.865.757	47,0	53,0	24,88
1990	23.146.684	33.326.351	41,0	59,0	21,71
2000	23.798.701	44.006.274	35,1	64,9	18,35

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistiklerinden Derlenmiştir.

¹⁰³ Bkz. Devlet İstatistik Enstitüsü Nüfus Sayımları.

Bu noktada artan nüfusla birlikte artan tüketim alışıkliklarının kent topraklarını da tükettiği gözlenmektedir. Ekonomi de tüketimin ön plana çıkarılarak teşvik edilmesi ile önceki dönem de Cumhuriyetin sadık bekçisi ve fedakâr insan-toplum modelinden; tüketim eksenli, bireyselliğin gelişmeye başladığı bir topluma doğru dönüşüm yaşanmaktadır (Ökten ve Can, 2002: 32). Tüketim eksenli bakış kentlerdeki toprakların iyice tüketilmesine neden olurken, askeri alanların kentlerde var oluşlarının sonuna gelindiğini de bize işaret etmektedir. Bu dönemin neoliberal uygulamaları, 2000'lerden sonra yaşanacak iç ve dış siyasi gelişmelere bağlı olarak askeri alanların da yavaş yavaş dönüşeceğini göstermektedir. Ülkenin kentleşmesi ve uygulayacağı kentsel politikalar, yaşanacak olan bu dönüşümün önünü açmaktadır. Kente ilişkin pek çok yasal düzenlemenin yeniden ele alınacağı bu evrede artık kamusal arazilerin özelleştirilmesi tartışılmaktadır. Bu arada kent olgusu da kalkınma planlarıyla beraber 10 yıllar içerisinde ileride askeri arazileri etkileyecek oldukça farklı bir forma evrilmektedir.

1985-1989 arası açıklanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki teşvikler vasıtasıyla büyükşehirlerdeki ekonomik faaliyetlerin mümkün olduğunca küçük illere yayılması, bunu gerçekleştirirken de kentler arasında sektörel bazda bir uzmanlaşmaya gidilmesi hedeflenmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1985). Planda alınan tedbirler yeterli olmadığından, aynı hedeflere Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı da da (1990-1994) yer verilmiştir.

1990'lı yıllara gelindiğinde doğuda ve güneydoğuda artan teröre bağlı güvenlik algısındaki bozulmanın kırsaldan büyük kentlere göç hareketlerini hızlandırması, kentlerde çarpık yapılaşmaya neden olmaktadır. Gerçekleşen göçlerin yaklaşık %32'si 1986-1990 döneminde; %61'i 1991-1995 döneminde; geriye kalan %7'si ise 1996-2005 döneminde yaşanmaktadır.¹⁰⁴

1999 yılında meydana gelen Marmara Depremi hem yeni siyasi ve ekonomik kırılımların işareti, hem de 2000 yıllar sonrasında kentleşme açısından yaşanacak büyük dönüşümün de bir diğer habercisi olmaktadır.

¹⁰⁴Bkz. Türkiye Göç ve Yerinden Edilmiş Nüfus Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

Tüm bu hususlardan hareketle dönem hakkında genel bir özet yapılacak olursa; 12 Eylül 1980 sonrası döneminin kentinin bütünsel olarak metalaştırıldığını söylemek mümkündür (Kurtuluş, 2010: 213). 24 Ocak kararlarıyla neoliberal ekonomiye geçiş kentleri sermayenin etkinlik gösterdiği yerler haline getirmektedir. “Ekonomik türbülanslara, politik istikrarsızlıkların da eşlik ettiği bu dönemin sonunda, kentsel politikanın pek çok alanında yeniden yapılanma arayışı başlayacaktır (Yüceyılmaz, Arda ve Hilal, 2018: 107). Kentlerde ihmal edilmiş altyapılar kuvvetlendirilirken, imar planları değişmekte, sermaye/kamu ortaklığı üzerinden kentsel yatırımlar artmaktadır. Sanayi ve hizmet ile yapı sektörlerinde gelişme giderek hızlanmakta, sınıflar arası ayrışma iyice belirginleşmektedir. Her şeyden önce üst yapıda IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara tam bir teslimiyetin gelişmesi, devlet ve piyasa arasındaki rol paylaşımının netleşmesi, piyasanın önünü açacak ve riskleri azaltacak gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, toplumsal yapının böylesi bir kentleşme modeline tümüyle hazır hale getirilmesi gerekmektedir (Bal, 2011: 123). 5 ve 6 ncı planlarda mahalli idareler ile ilgili olarak alınan önlemlerin yetersiz kalması, durumu düzeltici işlemlerin istenen verimlilikte olmaması Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının da (1996-2000) daha katı önlemlerin alınmasına sebep olmakta, dönemin ihtiyaçlarına göre yasal düzenlemelere gidilmektedir. Bu gelişmeler çerçevesinde 2000’ler sonrasında kentleşme üzerinden pek çok ilklere imza atılmakta, kamusal arazilerin iyice tüketilmesinin önü açılmaktadır. Etrafına yaratılan değerlerle askeri alanlar artık meta haline getirilerek özelleştirilmekte, kentlerin çok değerli yerlerindeki alanlar, askeri lojmanlar, sahil kenarlarındaki kamplar satışa konu edilmektedir. Toplumsal emekle oluşan alanlar, bu dönemde hiç olmadığı kadar sermaye hareketleri döngüsünün birer aracı haline getirilmektedir.

3.1.4.1 Dönemin Askeri Alanları

Artan iç ekonomik sıkıntılar, bu sıkıntıların tetiklediği siyasî istikrarsızlıklar ile asker bir kere daha siyasete müdahale ederek 1980 yılında seçilmiş iktidarı devirmekte, görünürde sivil yönetimlerin ülkeyi yöneteceği, gerçekte ise birçok merkezden denetim mekanizmalarının kurulduğu, korporist bir anayasayı topluma kabul ettirmektedir. (Alabarda, 2016: 12). Ordu yine kendisini rejimin bekçisi olarak görmekte, demokrasi dışına çıkarak tekrar yönetime el koymuştur. Darbe sonrası ilan edilen 1982 Anayasasın da ki hükümler nedeniyle oluşan askeri vesayet kurumları orduyu siyasi ve askeri kararların alınmasında etkili bir konuma getirmektedir. Oluşan vesayet ortamı askerle ilgili pek çok konuda onun onayı olmadan bir şey

yapılamamasını sağlarken, askeri alanları da dokunulmaz yapmakta, alanlar da dönüşüme kolay kolay müsaade edilmemektedir. Çünkü ülkeye yönelik her hususta alınacak kararın alınması ordunun tekilinde bulunmaktadır.

Askeri-politik olarak durum böyleyken, 1980'lerin başında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyon programı yürürlüğe girmektedir. Türk-ABD ilişkilerinin en üst seviyesine ulaştığı bu dönemde, bir program kapsamında F-16 uçakları TSK envanterine girmektedir. “F-16 modernizasyonu montaj esaslı bir başlangıç olmasına rağmen, şüphesiz ileri teknolojik üretim standartlarına erişmek açısından önemli bir seviye atlama anlamına gelmekte,” (Yalçinkaya, 2020), büyük bir askeri dönüşümün temellerinin atıldığı görülmektedir. Böylece gerek lojistik gerekse taktik açıdan askeri konsept değişmekte, harekât planları ve birlik konuşlanmaları bu değişime göre şekillenmekte, mevcut askeri alanlar genişlerken, alanların sayıları artmaktadır.

Ülkenin jeo-stratejik konumu gereği kıyılarının korunması ihtiyacı nedeniyle 1982 yılında Sahil Güvenlik Komutanlığı kurulması,¹⁰⁵ söz konusu artışın yansımalarından biridir. Bu manada kıyı kentlerinde birçok askeri alan oluşumu sağlanmakta, İstanbul, Çanakkale, Marmaris, Trabzon, Samsun, İzmir, Antalya gibi sahil kentlerinde oluşan alanların sayısı bugün 20'nin üzerine çıkmaktadır.

1983 yılında başlayan terör eylemleri, TSK'nın kuvvet yapılanmasında iç güvenliği öne çıkarmıştır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmak üzere ülkenin hemen hemen her yerinde yoğunlaşan terör Türk Silahlı Kuvvetlerin de asker sayısında azalıma gidilememesine neden olmaktadır. Terörün gerektirdiği hareketleri icra etmek amacıyla ortaya çıkan silah sistem gereksinimleri kapsamında Fransa'dan 50 adet helikopter alınmakta, helikopter taburları ve özel birlikler kurularak yeni askeri alanlar oluşturulmaktadır.

Küresel ölçekte güven arttırıcı eylemler özelinde 1990'lı yıllar dünyada soğuk savaşın bittiği, yumuşamanın başladığı yıllardır. NATO ile Varşova Paktı arasında 1992 yılında imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) bu durumu doğrularken, Türkiye anlaşmanın aksine müttefiklerinin belirlenmiş kotalarının üzerinde ihtiyaç fazlası silah

¹⁰⁵ Bkz. <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=Tarihce>, (çevrimiçi), 01.11.2020.

sistemleri almıştır (Güney, 2000: 169). Yeni silah istemleri de yeni askeri alanlar anlamına gelmektedir.

1991 yılında başlayan Körfez Savaşı yüksek hareket kabiliyetli, esnek kullanıma dayalı birliklerin ileri komuta kontrol ve muhabere sistemleri ile gelişmiş hava savunma sistemlerine olan ihtiyacın süratle giderilmesi gerektiğini belirgin şekilde ortaya koymaktadır (Genelkurmay Başkanlığı, 1998). Söz konusu ihtiyaçların karşılanması maksadıyla bir kısım modernizasyon projesinin gerçekleştirilmek istenmesi, Tablo 3-6'dan da anlaşılacağı üzere 1987'den 1993'e kadar olan süreçte savunma bütçesinin artmasının temel nedenidir. Tabloya bakıldığında savunma bütçesinin genel bütçeye oranının yüzde 11'e ulaştığı, 1987 hariç genel bütçeden %10–11 oranında bir rakamın MSB'lığı bütçesi için ayrıldığı görülmektedir. Genel bütçeye göre MSB'nin bütçesinin sürekli %10'ların üzerinde olması ordunun modernizasyonunu gerçekleştirme gayretlerinden ve iç güvenlik harcamalarından kaynaklanan ihtiyacı gereğidir.

Bu verilerine karşılık gelen TSK'nin personel mevcuduna bakıldığında; asker sayısının 1993 yılı itibari ile 580 bin civarında olduğu görülmekte, (Tablo 3-7), bu manada Türkiye'nin, komşuları arasında en kalabalık orduya sahip üçüncü ülke olduğunu ifade etmek gerekmektedir (Genelkurmay Bşk.lığı, 1998).

Tablo 3-6: Yıllar İtibarı ile MSB Bütçelerinin Genel Bütçeye Oranları

Yıl	Genel Bütçe	MSB Bütçesi	Oran (yüzde)	Yıl	Genel Bütçe	MSB Bütçesi	Oran (yüzde)
1987	10.8	1.7.	16	1991	105.2	13.05	12
1988	20.7	2.4	12	1992	207.5	23.9	12
1989	32.7	3.8	12	1993	398.7	41.4	10
1990	63.9	7.8	12	Toplam	893,50	94,50	11
Not: Bütçe rakamları milyon TL.'dir.							

Kaynak: MSB.lığı Verileri

Sonuç da dönemsel güvenlikçi bakışın yarattığı ortam şartlarının savunma bütçesine yansımaları üzerinden kazanılan pek çok kabiliyet ve bir türlü azaltılamayan personel sayısı TSK da yeni askeri alanların üretilmesinin bir nedeni durumundadır. Bu arada 'rejimin bekçisi' durumundaki ordu hükümetlerin programlarında yer alan özelleştirme hamlelerinin neyi kapsamaması, Kıbrıs sorunun çözümünde askerin kırmızı çizgisinin ne olduğu, seçilecek

Cumhurbaşkanı'nın özde ne türden vasıfları taşıması gerektiğinin hükümetlere dikte etmektedir (Alabarda, 2016: 13).

Tablo 3-7: 1993 Yılı TSK Personel Mevcut Durumu

Kuvvet	Mevcut	Sb./Astb.	Erbaş/Er	Yedek	Toplam	Açıklama X 1.000
TSK	579,2	95	495	1.107	1.686,2	Jandarma ve Sahil Güvenlik ile 1.810,3
K.K.K	470	54	427	950	1.420	Jandarma ile 1.540
Dz. K.K	52	15	37	84	136	Sahil Güvenlik ile 137
Hv. K.K	57,2	26	31	73	130,2	
Notlar:	1. Jandarma Genel Komutanlığının mevcudu 70 bin kişi olup ayrıca 50 bin de yedek askeri vardır. Seferde Jandarma Kara Kuvvetleri'nin emrine girecektir. 2. Seferde Dz. K.K. lığının emrine girecek Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın mevcudu 1100'dür. 3. T.S.K. lerinin elindeki personelin statüleri: Subaylar, Astsubaylar, Uzman, Erbaş/Erler, Sivil Memurlar, işçiler. 4. Kara Kuvvetlerinin gittikçe artan personel ihtiyacını sistemli bir şekilde karşılamak, sınıf, branş ve rütbelerle arzu edilen nitelikte personel istihdamına imkân sağlamak maksadıyla, 1976 yılından itibaren beşer yıllık dönemleri kapsayan personel temin ve yetiştirme planları hazırlanmaya başlanmıştır					

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, 1998.

Askerin siyaset üzerindeki etkinliğinin ve askeri alanlardaki dokunulmazlığın devam ettiği böyle bir ortamda birçok askeri birliğin sayısı çoğalırken diğer yandan orduevi, kamp, lojman gibi sosyal maksatlı unsurlarının miktarı da dönemsel olarak artmaktadır. Örneğin kentlerin en değerli bölgelerinde Fenerbahçe, Harbiye, Antalya Orduvleri açılmakta, ülkenin en değerli kıyılarında askeri alanlar (Antalya/Karpuzkaldıran ve Side, İzmir/Gümüldür gibi) oluşmaktadır.

3.1.5 Askeri Alanların Dönüşüm Evresi (2000-2016)

2000'lerin başından günümüze kadar uzanan süreç, neoliberalizmin 'yeniden yapılandırıldığı' ve erken neoliberal kentleşme evresinde üretmek isteyip tam olarak gerçekleştirilemeyen somut çıktılarının tüm gerçekliği ile görünür hale geldiği 'esas neoliberal kentleşme evresi'dir (Bal, 2011: 110). Bu dönemsel betimlemeden yararlanmak suretiyle 2000 – 2016 yılları arası askeri alanlar açısından çalışmada 'esas kentleşme evresi' olarak tanımlanmaktadır. Washington kararnamesi ve sonrasına dair etkilerinin devam ettiği 2000'li yılların kentsel dönüşüm açısından en önemli özelliği; birbiri ardına çıkarılan çok sayıda yasal

düzenleme ve özellikle İstanbul da olmak üzere yaşanan yoğun, dikey ve büyük mekânsal değişimdir. AB sürecinin getirdiği mevzuat değişiklikleri, rekabetçi kentleşme anlayışı ve olası deprem beklentisi bu durumun temel göstergeleri olarak sayılabilir. Bu nedenle dönemin başında yürürlüğe giren Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) konut, altyapı, ulaşım ve çevre sorunları gibi kentleşme sorunları öne çıkarılmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000). AB uyum sürecinin göz önünde bulundurulduğu Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise (2007-2013) İstanbul için diğer kent ve bölgelerden ayrı özel bir planlama oluşturulması gerektiği belirtilmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007). Diğer taraftan mekânsal planlamanın yeniden yapılandırılması, yerleşimlerin mekân ve yaşam kalitelerinin artırılması, ekonomik ve toplumsal yapılarının güçlendirilmesi olarak dönemin kentleşme yönünün belirlendiği Kentsel Gelişme Stratejisi¹⁰⁶ kent kavrayışının aldığı küresel formu ve çok katmanlı yönetim ilişkisini yansıtmaya açısından dikkat çekicidir (Yüceyılmaz, Arda ve Hilal, 2018: 109). Bu strateji kapsamında;

2000'li yıllar ile birlikte gerek otoyolun erişim kolaylığının gerekse Boğaziçi'ne 3 ncü Köprü uygulamasının tesisi üzerinden çevre yolu bağlantılarının makroformun TEM otoyolu kuzeyinde, orman alanları ve içme suyu havzalarını tüketen bir içerikte gelişme neden olduğu izlenmektedir. Bu doğrultuda batı yakasında Taşoluk, Arnavutköy, Boğazköy, Halkalı, Kayabaşı, Ispartakule alt bölgeleri; doğu yakasında ise, Ataşehir, Çekmeköy, Sancaktepe, Aydınlı, Orhanlı, Akfırat alt bölgelerinde yaygınlaşarak, kentin yaşamsal kaynakları olan içme suyu havzaları, orman alanları ve 1 ve 2 nci derece tarım alanlarını tüketen bir makroform oluşmaktadır (Akin, 2019).

Bu gelişmeler çerçevesinde 15 Temmuz darbe girişimine kadar geçen sürede, sermaye lehine karşı itirazları ortadan kaldırmak için farklı rıza mekanizmalarının geliştirildiği büyük bir kentsel dönüşüm hareketi gözlenmektedir. Başta İstanbul olmak üzere tüm dönemlerin en büyük rantını yaratan dönüşüm hareketi askeri alanlar açısından da önemli bir dönüşüm hareketidir. Sık aralıklarla noktasal amaçlı çıkarılan yasal düzenlemelerin bu dönüşümdeki payı oldukça büyüktür. Bir taraftan sermaye oluşan artığı kullanarak kentsel alanı yeniden organize

¹⁰⁶ Bkz. http://www.kentges.gov.tr/dosyalar/kentges_tr.pdf, (çevrimiçi), 16.3.2016.

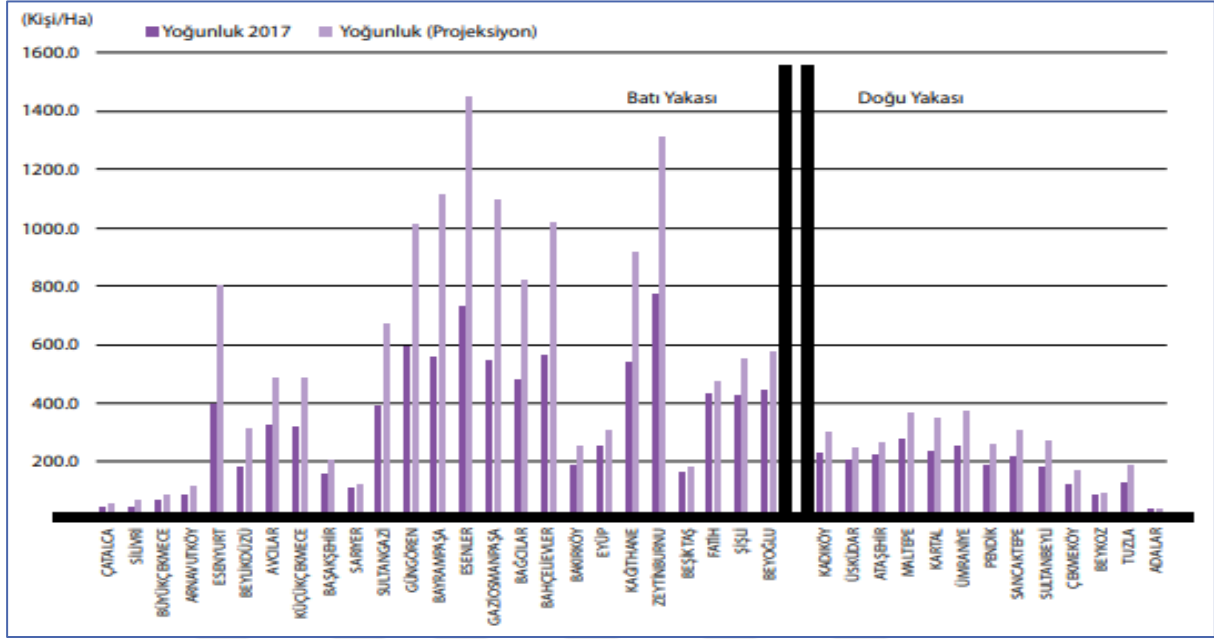
ederken, diğer taraftan kente ilişkin dönüşümün önündeki engeller çalışmanın 3 ncü bölümünde belirtilen yasal düzenlemeler aracılığıyla aşılmaktadır.

Hukukun araçsallaştırılması üzerinden İstanbul metropoliten alanı makroformu üzerinde gerçekleştirilmek istenen yenileme ve dönüşüm uygulamalarıyla yapı yoğunlukları, kira ve satış bedelleri sürekli artmaktadır (Tablo 3-8 ve 3-9). Bu arada dönemin alışkanlığı haline gelen torba yasalarla,¹⁰⁷ yapıli çevreye ilişkin birçok düzenleme yürürlüğe sokulduğu, daha önce çıkarılmış pek çok kanunda değişikliklere gidildiği izlenmektedir. Çıkarılan kanunlarla kamu mülkiyetinde olan taşınmazların özelleştirilmesinde önemli bir hareketlilik yaşanmakta, oluşturulan rant ise sermayeye aktarılmaktadır.

Tablo 3-8 den de anlaşılacağı üzere İstanbul özelinde; konut yoğunluk oranlarının batı (Avrupa) yakasında, Beşiktaş, Şişli, Beyoğlu, Fatih gibi merkezi ilçelerde 300-400 kişi/hektar değerine ulaştığı görülmektedir. Yoğunluk, merkezden uzak olan Zeytinburnu, Bahçelievler, Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Esenler ilçelerinde ise 800 kişi/hektardır. Tablo da ki projeksiyon değerleri dikkate alındığında, yoğunluk tüm doğu (Anadolu) yakası ile batı (Avrupa) yakasındaki Beşiktaş, Bakırköy, Eyüp, Sarıyer, Arnavutköy, Büyükçekmece, Silivri ve Çatalca ilçelerinde 100-300 kişi/hektara varmaktadır. Yine aynı projeksiyon kapsamında; Zeytinburnu, Bahçelievler, Esenyurt, Esenler, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Kağıthane ve Güngören ilçelerinde 800 ile 1450 kişi/hektara ulaşacağı beklenmektedir. Örneğin Beşiktaş da ki 2.92 hektarlık Jandarma Dikimevi Müdürlüğü arazisinin, bu tezin örnek olayı olan Zeytinburnu'nda ki 11.4 hektarlık deniz kıyısına çok yakın eski tank fabrikasının, Esenler de bulunan 720 hektarlık orduya tahsis edilmiş taşınmazın dönüşümü bahse konu projeksiyonun doğruluğunu göstermektedir.

¹⁰⁷ Bkz. 5793 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu, 3194 Sayılı İmar Kanunu, 4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 5335 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

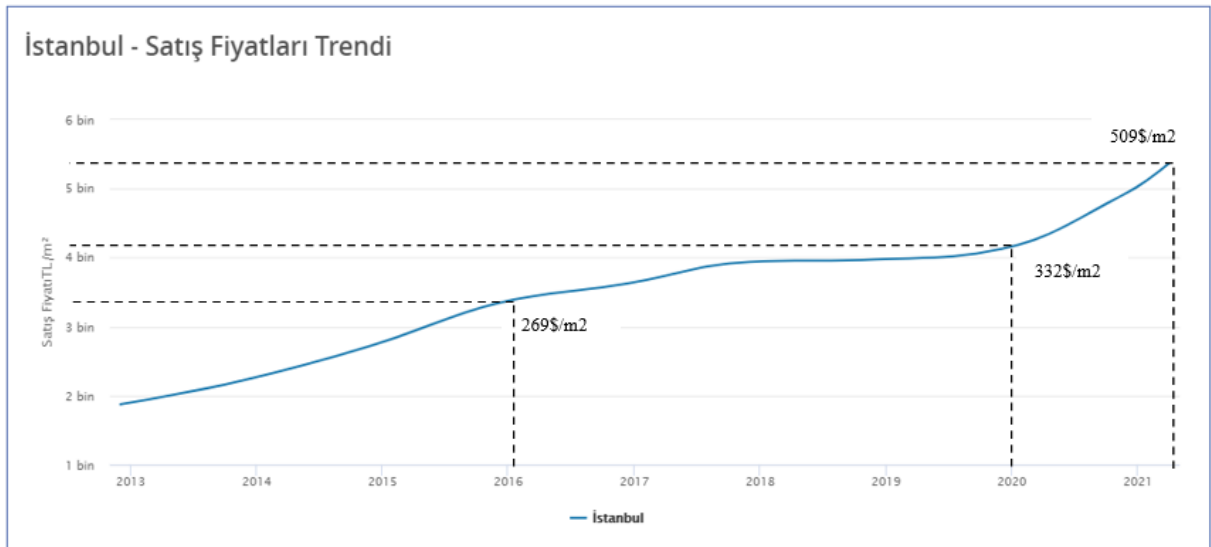
Tablo 3-8: İstanbul İlçeleri Konut Yoğunlukları (2017)

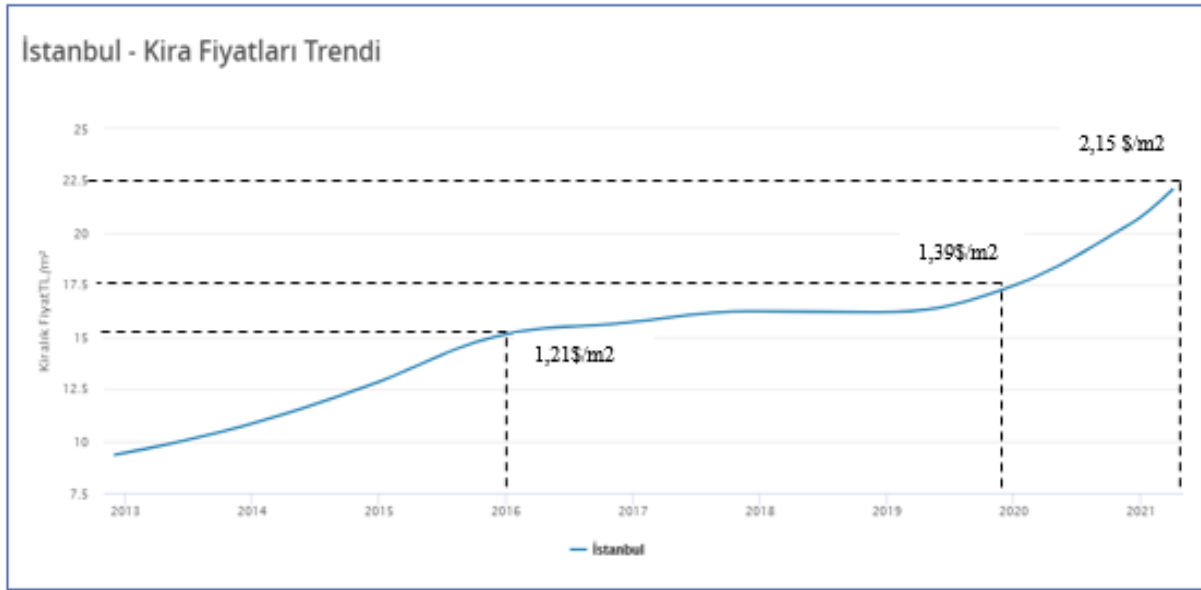

Kaynak: <https://urbanage.lsecities.net/data/density-levels-from-the-city-centre2009>.

Tablo 3-9 da gösterilen İstanbul Makroformu üzerindeki arsa satış ve konut kira bedellerine bakıldığında; arsa satışlarının 2013’den itibaren artan trendin özellikle 2016 yılından itibaren daha da ivmelendiği, 2020 de giderek hızlanıp 2021’in sonuna doğru ise zirve yaptığı görülmektedir. Söz konusu değer artışlarının askeri alanlar etrafında da yaşandığını, artışın alanların dönüşümünde önemli etkisinin olduğunu ifade etmek gerekir (Kur: 12,33 TL, Bloomberg, 2021).

Tablo 3-9: İstanbul Makroformu Konut Satış ve Kira Bedelleri

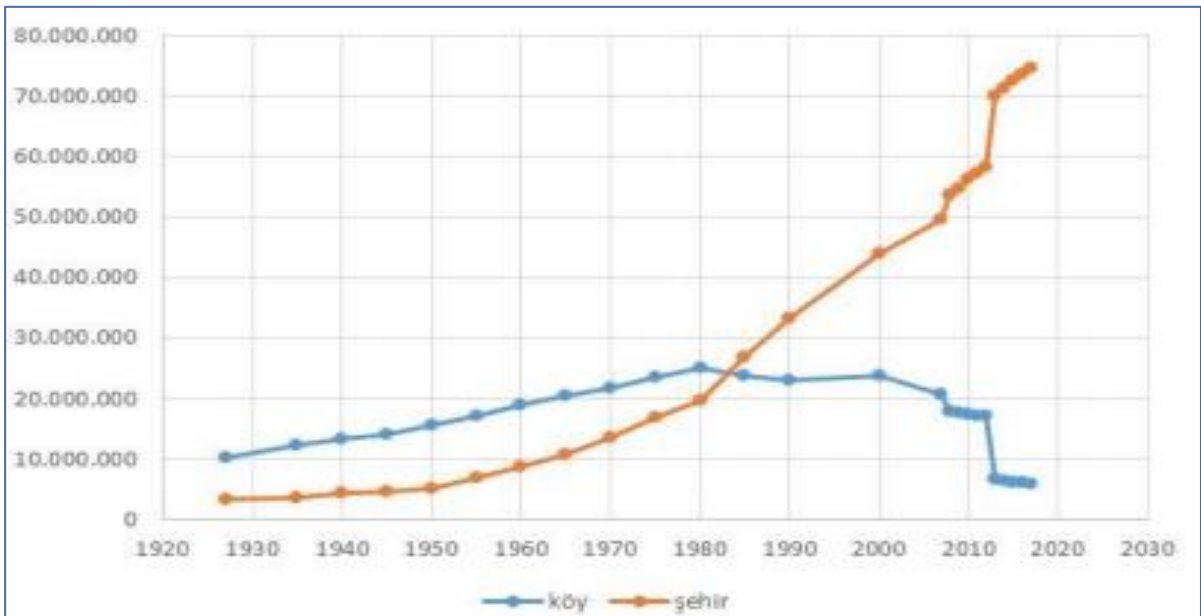

Kaynak: <https://www.zingat.com/istanbul-bolge-raporu>, (çevrimiçi), 06.06.2021.

2000’ler sonrasının kent dönüşümünün bir nedeni olan nüfus hareketlerine bakıldığında 23.797.653 olan Türkiye kentsel nüfusunun, 2012 de 58.448.431’e, 2016 da 79.814.871’e ulaştığı, kırsal nüfus ile kentsel nüfus arasındaki makasın açıldığı, kentsel nüfusun ülke nüfusuna göre daha hızlı arttığı gözlenmektedir (Tablo 3-10). Nüfusun çoğalmasına bağlı olarak kent konut yoğunluklarının artmasındaki neden, kamu ile sermayenin birlikteliği üzerinden rant maksatlı dönüşümüne ve değişimine hız verilmesidir.

Tablo 3-10: Türkiye’de Kır-Kent Nüfusunun Değişimi (1927-2017) Tablosu

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistiklerinden Derlenmiştir.

Dönem itibariyle kır ve kent nüfusunda bu değişimler yaşanırken, kamunun kentleşme hakkındaki karar ve eylemleri, sermayenin kent mekânındaki hegemonyasını artıracak şekilde giderek çoğaltmaktadır. Kamu kendine ait araziler üzerinden konut, turizm ve ticaret eksenli uygulamaları öne çıkarmaktadır. Deprem beklentisi, kent alanlarının yenilenmesi, sağlıklılaştırılması, soylulaştırılması ve yeniden canlandırılması çalışmalarını hızlandırmaktadır. Kent çeperlerinde ana arterler boyunca gelişen gecekondu mahalleleri veya sağlıklı ruhsatsız yapılaşmalar belediyeler tarafından yıkılarak ‘kentsel yenileme’ ile dönüştürülmekte, ...kırsal ya da orman alanları yapılandırılarak yeni siteler ve kapalı yerleşimler kurulmaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007: 71). Az gelişmişlik pratiğinden hareketle reel sektör üzerinden yaratılamayan kaynak, bu uygulamalarla askeri alanların etrafında yaratılan değer artışları üzerinden elde edilmek istenmektedir. 81 ilin %54’ün de gerçekleştirilen gücü, şiddeti ve etkisi yüksek kentsel dönüşüm projeleri ile (Bal, 2011) durum öyle bir hal almıştır ki sıra askeri alanlara gelmiştir. Bunu yapabilmek adına kamu tarafından hem yapısal hem de yasal düzenlemelere gidilmektedir.

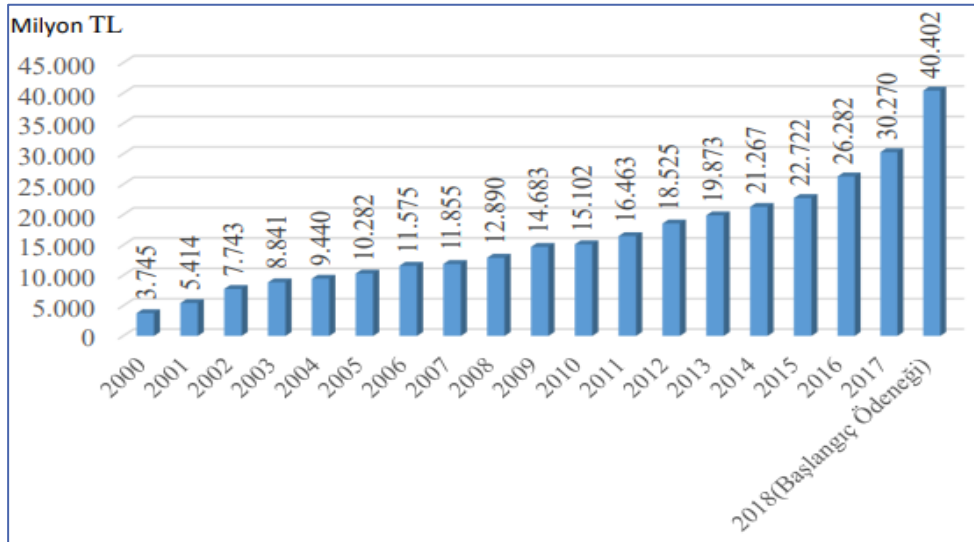
Dönemin kısa bir özetine bakılacak olursa, askeri alanların gelişimi ve dönüşümü özellikle 2007’den itibaren Türkiye’nin kentleşme tarihinde hiç olmadığı kadar görünür hale gelmekte, 15 Temmuz 2016 sonrası da çok farklı bir boyuta taşınmaktadır. İmar değişiklikleri veya yatırımlara dayalı yaratılan değer artışlarının, sık yapılaşmaların bu dönemin ikinci periyodunda artık askeri alanların bulunduğu yerlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Askeri alanlar dönüşmeye başlarken, satışa konu edilirken tarihe ışık tutabilecek simge yapılar, kültür varlıkları kent hafızasından silinme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. 1960’lar da Rus tehdidi üzerinden kamulaştırılarak askeri alan yapılan araziler bu sefer 15 Temmuz darbe girişimi sonrası ulusal güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle kentsel dönüşüme tabi tutulmak istenmektedir. Doğrudan konut dokusunun içinde kalan, büyük bölümü düşük yoğunlukta yapılaşmaya sahip, bazılarında tarihi ve kültürel olgular veya geniş yeşil alanlar bulunan askeri alanlar bu gerekçe üzerinden sık sık özelleştirilmeye konu edilmektedir. Alanların parsel sınırları, civar yollar ve mevcut diğer yapılarla ilişkilerinde görülen çeşitlendirmelerle değişikliğe uğratılmaktadır. Kent merkezindeki askerî yapıların genellikle önlerinden geçen yolların genişletilmesine bağlı olarak parselleri küçültülmektedir (Çiftçi ve Seçkin, 2005: 58). Alanların bitişiğine yüksek yeni iş merkezleri ya da lüks siteler yapılarak çevrelerinde rant yaratılmakta, alanların plan değişikliği ile satılması için gerekli alt ve üst yapısal kabiliyetler oluşturulmaktadır.

3.1.5.1 Dönemin Askeri Alanları

1990'lı yılların başında soğuk savaşın bitmesini takiben savunma ve güvenlik ihtiyaçları NATO çerçevesinde çizilen temel varsayımların değişmesine neden olmuştur. Bu kapsamda savunma sanayinde sürdürülebilir, rekabetçi ve özgün teknolojik yetkinliğin sağlanması hedefi 2000'lerle birlikte en etkin dönemine girmektedir. Modern askeri teknolojinin unsurları olan uydu haberleşme sistemleri, komuta kontrol sistemleri, yüksek teknoloji içeren haberleşme sistemleri ile modelleme ve simülasyon sistemleri ulusal üretim kapasitesi içerisinde alınmaktadır. Dönem itibarıyla uluslararası iş birliklerini de göz önünde bulundurarak 2000'li yılların başlarında Türkiye'nin kendi savunma ihtiyaçlarını karşılama oranı yaklaşık %25 iken, 2010 yılı sonuna kadar %52,1'e çıkmakta, 2016 itibarıyla bu oran %75 seviyesini aşmaktadır (SSM, 2016).

Savunma harcamalarına gelince 2000 yılında 3.745 milyon TL iken, 2018 yılın da bu rakamın 10 kattan fazla artarak 40.402 milyon TL'ye ulaştığı gözlenmektedir (Tablo 3-11). Harcamalar 2017-2018 arasında %27, 2018-2019 arasında ise %5,8 yükselmekte olup, Türkiye 2019 yılında dünyada en çok askeri harcama yapan ülkeler arasında 15 nci sırada bulunmaktadır (SIPRI, 2019).

Tablo 3-11: 2000-2018 Yılları MSB.lığı Toplam Harcamaları (Milyon TL)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Verilerinden Oluşturulmuştur.

Küresel ve ulusal güvenlik gereğince yapılan bu harcalar sonucu kazanılan kabiliyetler askeri alanların sayılarının artmasına, genişlemesine ya da yeni imkân kabiliyetlerle donatılmasına sebebiyet vermektedir. Eskiden dokunulması tartışma konusu bile edilmeyen askeri alanlar 2006 yılından itibaren artan bir oranda kentlerden çıkarılmakta, boşaltılan yerler yapılaşmaya açılmak istenmektedir. Örneğin, Maslak da Fatih Ormanı içerisinde bulunan askeri alanda, Zeytinburnu'n da denize çok yakın olan eski tank fabrikası arazisi üzerinde bugün özel mülkiyete ait İstanbul'un devasa ve lüks güvenli sitelerinin yükseliyor olması dönemsel uygulamalarının en önemli sonuçlarından.

2000'li yılların ilk on yılından itibaren dış siyasette Türkiye'nin giderek yalnızlaşması, ABD ve AB ile yaşanan gerilimlere bağlı olarak Rusya ile yakınlaşması, bu esnada Suriye savaşının bölgede yarattığı durum dönemin siyasi ve askerî stratejisi açısından önemli kırılımlara sebep olmuştur. Dış siyaset açısından durum böyleyken, içeride ordunun siyaset üzerindeki anayasal olarak kurgulanmış vesayet etkisi 15 Temmuz'a gelinceye kadar giderek azalmakta, bu tarihten itibaren ise tamamen devreden çıkmaktadır. 2010 yılındaki referandumla askeri mahkemelerin yetki alanı sınırlandırılmış, kuvvet komutanlarının yüce divanda yargılanmalarına yönelik hukuksal alt yapı kurulmaktadır. Yüksek asgari şura kararlarına karşı yargı yolu açılmaktadır. Bunların söz konusu süreçte ordunun kurumsal otonom alanlarının kısıtlanması adına önemli gelişmeler olduğunu ifade etmek gerekir.

Bu gelişmeler bağlamında sivil siyaset üzerindeki yıllardır var olan askeri vesayet tamamen kalkarken, diğer taraftan askeri alanlar üzerinde erken kentleşme evresinde yaşanan dokunulmazlık da ortadan kalkarak alanlar açısından esas kentleşme evresi yerini büyük bir dönüşüm hamlesine bırakmaktadır. Kentlerde bulunan askeri alanların varlıklarının demokrasinin güvenliği açısından riskli olduğu düşüncesi 15 Temmuz'dan itibaren iyice gündemi meşgul ederken, dönüşüm uygulamaların her geçen gün arttığı, askeri alanların artık dokunulabilir olduğu gözlenmektedir. Ancak burada önemli olan alanların dokunulur olması değil, doğru ve yaşanabilir bir kentleşme adına kolektif düşüncenin bir sonucu olarak hakça kullanılabilmesidir.

3.1.6 Askeri Alanların Esas Dönüşüm Evresi (15 Temmuz 2016 ve Sonrası)

Kentleşmede emek-sermaye çelişkisini ve sınıfsal ayrımı iyice görünür kılan kapitalist üretim ilişkilerinin güç kaynağı olan ‘yaratıcı yıkımdır’ (Köksal, 2020: 4). Bu kapsamda yakalanan ivme 2016 yılından itibaren askeri alanlarda tüm hızıyla devam etmekte, artığın harekete geçirilmesi, daha da çoğaltılması sermaye tarafından sürekli arzulanmaktadır. Bu maksatla kamuoyunun dikkati büyük mega projelere toplanmakta, büyük teşvikler verilmektedir. İstanbul 3 ncü Havalimanı, Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve Kuzey Çevre Otoyolu, Avrasya Tüneli, Gebze-İzmir Otoyolu ve Kanal İstanbul gibi projeler söz konusu teşvikler kapsamında gerçekleştirilen en önemli örneklerdendir. Bu manada projelerle mekân üretimi açısından kentlerde bir hareket odağı yaratılmak, kent imajına katkı sunulmak, kentin çekiciliği artırılmak istenmektedir. Ancak, uygulamada doğru planlamanın devreden çıkarılarak parçacıl bakışın öncelenmesi, sonuçları itibarıyla tüm toplumun kullanımına hitap etmemesi projeleri oldukça tartışmalı yapmaktadır. Bu çerçevede inşa edildikleri bölgelerde bulunan doğal ve kültürel varlıklar da zarar görürken, kentin ihtiyacı olan önemli gereksinimlerin (depreme hazırlık gibi) göz ardı edildiğini de belirtmek gerekir. Yabancılaşma ve irrasyonalliteye sebep olan “fiziki bu etki, toplumun sosyal, ekonomik, kültürel vd. dönüşümlerinde de etkili olmaktadır (Köksal, 2020: 5).

Bakıldığında diğer faktörlerle birlikte mega projeler üzerinden zaten artmakta olan kentleşme ortamında, nüfus ve ona bağlı göç verilerinin artışının da devam ettiği, kırsal nüfusun azalarak özellikle tarımsal verimliliğin azaldığı gözlenmektedir. 2016 da %67,5 olan kentleşme oranı büyüyerek %72,3’e yükselmekte, bu oran 2018 de yüzde 76,4’e ulaşmaktadır. 2007-2012 döneminde ülke nüfusu toplamda %7,1 oranında artarken, nüfusu 20 binin üzerindeki yerleşimlerim nüfusu bundan iki kat hızlı artmaktadır (DPT 10 ncü Beş Yıllık kalkınma Planı, 2014). 2021’lere gelindiğinde kent nüfusu zirve yapmış, göç kentleşmeyi etkilemeye devam etmiş, kırsal nüfus tüm yılların en düşüğüne ulaşmıştır (Tablo 3-10).

Döneme siyasal açıdan bakılacak olursa, 2016 ve sonrasında siyasal iktidar tek mutlak hâkim güç durumundadır, yaşanan darbe girişimi ve 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinin sonuçları pek çok şeyi olduğu gibi kentleşme politikalarını da etkilemeye başlamaktadır.

Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı silahlı gücün tek elde toplanmasını önlemek amacıyla TSK bünyesinden çıkartılmakta, her iki komutanlık 668 Sayılı KHK¹⁰⁸ ile İçişleri Bakanlığı'na bağlanmaktadır. Bursa, İzmir ve İstanbul da bulunan askeri liseler ve Ankara ile İstanbul da bulunan Harp Okulları kapatılmakta, İstanbul/Levent de bulunan Harp Akademileri Komutanlığı lavğ edilmektedir. TSK da ki tüm eğitim kurumları Milli Savunma Üniversitesi çatısı altında birleştirilmekte, başına sivil rektör atanmaktadır. Askeri hastaneler ve sağlık birimleri T.C Sağlık Bakanlığı'na devredilmekte,¹⁰⁹ askeri tersane ve fabrikalar TSK bünyesinden çıkartılarak MSB'lığına bağlanmaktadır. Silahlı kuvvetlerin ülke savunmasına hazırlanmasından sorumlu unsur eskiden Bakanlar Kurulu iken şimdi bu sorumluluk Cumhurbaşkanına verilmekte, sorumluluğun kapsamı da 'milli güvenliğin sağlanması' ifadesinin eklenmesiyle genişletilmektedir. Genelkurmay Başkanı Cumhurbaşkanına, kuvvet komutanlıkları Milli Savunma Bakanına bağlanmaktadır.¹¹⁰ (Daha sonra söz konusu hüküm iptal edilerek Genelkurmay Başkanı da Milli Savunma Bakanına bağlanmıştır.)¹¹¹ Dönemsel olarak orduyu gücün tek belirleyicisi yapan askeri şuranın yapısı sivillerin çoğunluğu sağlayacağı şekilde değiştirilmiş, sekreteryası MSB'lığına devredilmiştir. Devlet Denetleme Kurulu'na (DDK), Genelkurmay Başkanlığı, Kuvvet Komutanlıkları, Millî Savunma Bakanlığı (MSB) Üniversitesine denetleme yetkisi verilmektedir. Bir şehirde bulunan en üst rütbeli askeri personele verilen 'Garnizon Komutanı' unvanının iptal edilmesi,¹¹² askeri vesayetin kaldırılmasına yönelik bir başka adım olarak göze çarpmaktadır.

2003 yılından 15 Temmuz 2016 yılına kadar askeri karar alma süreçlerinin aşama aşama sivil iktidara geçmesine yönelik yapılan bu düzenlemeler artık zirve noktasına ulaşmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle beraber ise süreç tamamlanmaktadır. Gerçekleştirilen pek çok yönetsel değişiklikle, Türkiye kamu yönetiminin yapısı büyük ölçüde değiştirilmekte, bir taraftan asker üzerinde artık her konuda tam bir kontrol sağlanırken, diğer

¹⁰⁸Bkz. 668 Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, (Resmî Gazete: 27 Temmuz 2016, 29783).

¹⁰⁹Bkz. 669 Sayılı Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, (Resmî Gazete, 31 Temmuz 2016, 29787).

¹¹⁰Bkz. 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 37 ve 338'inci Maddeleri (Resmî Gazete, 10 Temmuz 2018).

¹¹¹ Bkz. 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 338'inci Maddesi (Resmî Gazete, 15 Temmuz 2018).

¹¹²Bkz. 26 Ekim 2016 Tarihli ve 2016/9386 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki.

tarafından da askeri alanların dönüşümü ülkenin her yerinde bütünüyle belirginleştirmektedir. Kentlerin Türkiye kentleşme tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar büyük bir dönüşüme tabi tutulduğu bu süreçte askeri alanlar bu dönüşümün en önemli olgusu durumuna gelmektedir.

3.1.6.1 Dönemin Askeri Alanları

Türkiye kentleşmesi açısından 2000-2016 yılları arasında tarihin hiçbir döneminde görülmemiş ölçüde yaşanan büyük kentsel dönüşüm hareketi 2016 yılı sonrasında artık askeri alanlar üzerinden yaşamaya başlamaktadır. Kentleşme açısından çok önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönemde, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında askeri birliklerin kent dışına taşınması hakkında alınan hükümet kararı¹¹³ ile durum çok farklı bir boyuta taşınmaktadır. Bu tarihten itibaren alanların bulunduğu yerlerin boşaltılması, kentlerdeki birliklerin kent dışına çıkarılması fiilen ve artan bir tempoda uygulamaya konulmaktadır. Yaşanan bu süreç esnasında kentlerin düşük yoğunluklu bölgeleri durumundaki askeri alanlar kamu eliyle yüksek yoğunluklu alanlara dönüştürülmek istenmektedir. Zamanla kentin merkezine ve gelişim istikametine düşerek yüksek rant içeren mekanlara dönüşen askeri alanların özelleştirilmesi iyice yoğunlaşmıştır. Dönemin siyasi şartları gereği askeri alanlar daha özgün bir şekilde ve görülmemiş bir hızda yeniden işlevlendirilmekte, kamusal olmaktan çıkarılmaktadır. Bu yapılırken, taşınan birliklerin bıraktıkları alanlar, plan değişiklikleri üzerinden yapılacak değer artışları ile kentlerin rant içeren en çekici alanlarına dönüşebilmekte, içindeki doğal alanlar ve kültür varlıkları için de risk doğmaktadır. Bir taraftan vesayeti tamamen bitiren askeri-politik gelişmeler yaşanırken, diğer taraftan askeri alanlar görülmemiş bir hızda özelleştirilmektedir. Kapitalizm kendi yarattığı birikim sorununa askeri alanların dönüşümüyle çözümler bulmak istemekte, başka kent çeperlerinde yeni askeri alanların oluşturulmasıyla da artığın tekrar üretiminin alt yapısı kurgulanmaktadır.

Bu yapılırken hukuk her dönemde olduğu gibi yine araçsallaştırılmakta, ama kanun çıkarmak yerine ağırlıklı olarak KHK'lar ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri kullanılmaktadır. Hukuki mevzuatta sık değişiklik yapma alışkanlığının hala devam ettiği, eskiden deprem olan dönüşüm gerekçesinin yerini bu sefer güvenlik endişelerinin aldığı görülmektedir. Alanlar önce özel yetkilerle donatılan TOKİ'ye devredilmekte, sonra Emlak

¹¹³Bkz. "MİB, MSB ve Komutanlıklar Etimesgut'a Taşınıyor!", 05 Şubat 2019, (çevrimiçi), <https://www.internethaber.com/mit-msb-ve-komutanliklar-etimesguta-tasiniyor-1720334h.htm>, 15.05.2019.

Konuta satılmakta, takiben de sermayeye aktarılmaktadır. Askeri araziler, üzerinde konuşlu birlikler silah ve teçhizatlarıyla birlikte ya başka kentlere intikal ettirilmekte ya da tamamen lav edilerek tamamen boşaltılmaktadır. Bu maksatla illerde hangi araziler üzerinde söz konusu uygulamanın yürütülmesine karar vermek için Millî Savunma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığından oluşan bir komisyon kurulmuştur.¹¹⁴ Kurulan komisyon hangi askeri alanların dönüşeceğine karar verirken;

- Şehir merkezlerinde ihtiyaç ve beklentileri karşılamak üzere şehir parkları, yeşil alanlar gibi sosyal altyapıların düzenlenmesi,
- Yeşil alan olmaya müsait olmayan yerlerin kentsel dönüşüm çalışmaları ile entegre bir biçimde ele alınarak, kent merkezlerinde yoğun kent dokusunun düşürülmesi için kullanılması,
- Askeri alanın kent merkezi içindeki konumu, yüzölçümü-büyüklüğü, alanın mevcut kullanımı (Zırhlı Birlik, Hava Üsleri, Mekanize Tugaylar vb.) gibi kriterlerin yanında, yerel yönetimlerden gelen taleplerin de dikkate alınması dikkate alınacaktır.¹¹⁵

Genelkurmay Başkanlığı'nın teknik hazırlığını yaptığı plana göre; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya gibi büyükşehirlerdeki stratejik önemde olmayan birliklerin, nüfusu az (100 binin altında), gelişmişlik seviyesi düşük şehirlere taşınması çalışmalarının hızlandığı gözlenmektedir. Kısa ve orta vadede askeri birlikler büyükşehirlerden kaydırılacak, uzun vadede ise büyük ölçekteki acemi-usta birlikleri de büyükşehirlerden taşınacaktır. Büyükşehirler de sadece komutanlıklar ve stratejik savunma kriterleri olan birlikler kalacaktır.

116

¹¹⁴Bkz. "Askeri Alanlar İçin 3 Bakanlıktan Oluşan Komisyon Kuruldu", Bir Gün Gazetesi, 27 Aralık 2017, (çevrimiçi), <https://www.birgun.net/haber/askeri-alanlarin-akibeti-yeniden-meclis-gundeminde-197403?amp>, 23.08.2021.

¹¹⁵Bkz. "Askeri Alanların Akıbeti Yeniden Meclis Gündeminde", 17 Ağustos 2016, (çevrimiçi), <https://www.kamupersoneli.net/20273/askeri-alanlar-icin-3-bakanlikten-olusan-komisyon-kuruldu>, 15.05.2019.

¹¹⁶Bkz. "5 Şehre Askeri Birlik Gidiyor!", Haber 3, 06 Ağustos 2013, (çevrimiçi), <http://www.haber3.com/5-sehre-askeri-birlik-gidiyor-haberi-2125515h.htm#ixzz2bC1oYkEL>, 10.02.2021.

Ancak, 100 binin altındaki kentlere bu birliklerin taşınması oradaki ekonominin gelişmesine ve canlanmasına katkı sağlayacak olmakla birlikte, gelecekteki alanların da dönüşümlerin habercisi durumundadır. Zamanı geldiğinde askeri alanların kullanım değeri yerine değişim değerinin konu edildiği, emek değerinin göz ardı edilerek kentsel dönüşümün ve metalaştırmanın ölçeğinin büyütülmeye çalışıldığı görülecektir.

Söz konusu alanların 2016 yılı itibariyle Türkiye de ki büyüklüğü 326 bin 200 hektar olup, bunun 1.300 adedi yaklaşık 10 hektar, 375 adedi ise 100 hektardır. Bu rakamın 11 bin hektarı İstanbul da 7 bin hektarı Ankara da bulunmaktadır.¹¹⁷ İzmir de 19 ilçede toplam 147 bin hektarlık askeri alan vardır ve merkezdeki en büyük alan 25 bin hektar ile Narlıdere de yer almakta, Narlıdere’yi 5 bin hektarla Bornova, 4 bin hektarla Çiğli takip etmektedir.¹¹⁸ Ankara ve İzmir de bulunan taşınacak/taşınması muhtemel olan askeri alanlar EK-2 ve EK-3 de sunulan görsellerde işaretlenmiştir (İstanbul ilerleyen kısımda açıklanmaktadır). Görsellerden de anlaşılmaktadır ki alanlar kentlerin merkezine düşmüş, ancak yoğun kent dokusunun içerisinde korunabilen nadir araziler olmaları nedeniyle kentsel dönüşümün de konusu durumuna gelmişlerdir. Açık kaynaklardan elde edinilen bilgiler kapsamında dönüşümüne konu olan/olabilecek birliklere tahsis edilmiş alanlarda Türkiye genelinde yaşanan aşağıdaki gelişmelerin açıklanması durumunun ne aşamada olduğunun anlaşılması adına önemlidir ve çalışmanın sorunsalının görünürlüğünü artıracaktır. Bu kapsamda;

Ankara Etimesgut da bulunan Eğitim Destek Tabur Komutanlığı 62 tank, 37 zırhlı personel taşıyıcı ve zırhlı muharebe araç ile Mamak da ki 28 nci Piyade Tugay Komutanlığı 40 tank, 110 paletli zırhlı araç ve 6 obüs ile Şereflikoçhisar, Çankırı ve Burdur’a taşınmaktadır.¹¹⁹

Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığına tahsisli arazi üzerine Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarının bulunduğu Pentagon benzeri bir

¹¹⁷Bkz. “İşte Göz Dikilen Askeri Araziler”, Sözcü Gazetesi, 26 Eylül 2016, (çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/iste-goz-dikilen-askeri-araziler-1412045/>, 10.02.2021.

¹¹⁸Bkz. “İzmir’de 147 Milyon Metrekarelik Askeri Arazi Yeniden Gündemde”, İnşaat Deryası, 14 Eylül 2017, (çevrimiçi), <https://www.insaatderyasi.com/izmirde-147-milyon-metrekarelik-askeri-arazi-yeniden-gundemde-6418h.htm>, 01.07.2021.

¹¹⁹Bkz. “Kışlalar Taşındı Araziler Halka Kaldı”, Sabah Gazetesi, 18 Eylül 2018, (çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/ankara-baskent/2016/09/18/kislalar-tasindi-araziler-halka-kaldi>, 03.03.2019.

“güvenlik kampüsü” yapılması planlanmaktadır.¹²⁰ Ancak, kentin merkezinde bulunan Genelkurmay ve kuvvet komutanlıkları arazilerinin ne maksatla kullanılacağıının belirsizliğini koruması düşündürücüdür.

Ankara da ki Kara Havacılık Okul Komutanlığı bünyesinde bulunan 15 adet T-128 eğitim uçağı, 15’er adet AB-216 ve UH-1 helikopteriyle birlikte Isparta’ya taşınmıştır.¹²¹ Bir yönden Ankara da özelleştirilmeye konu olabilecek bir alan yaratılırken, diğer yönden ise gelişmişlik seviyesi daha az olan Isparta da toprağın değeri artırılmakta, kentin gelişim yönü belirlenmektedir.¹²² Bu noktada, Isparta da ki 3 bin hektarlık yeni alana; okul karargâh binası, iki uçak ve helikopter pisti ve apronlarının, sekiz taksi yolu ile 1.500 haneli lojmanın inşa edilmesi dönüşümün maliyetini göstermesi açısından önemlidir.

1940 da Ankara/Bakanlıklar da inşa edilen ve Cumhuriyet’in ilk toplu konut projesi olarak 75 bina ile 434 konuttan oluşan, çevresinde yaklaşık 280-285 adedi anıt ağaç olmak üzere 4 binden fazla ağaç bulunan Saraçoğlu Mahallesi Lojmanları boşaltılmaktadır.¹²³ Lojmanların bulunduğu bölge 17 Aralık 2013 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla ‘afet riski altındaki bölge’ ilan edilmiştir. 05 Ağustos 2014 tarihli Resmî Gazete de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile mahallenin üzerindeki tahsislerinin kaldırılmasına karar verilmiştir. Üzerine üç katlı otel ve otopark, prestij mağazaları gibi özel sektörün izlerini taşıyacak yapıların inşa edilmesi planlanmaktadır.¹²⁴

Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ait İzmir Özdere de bulunan askeri kampın özelleştirilmesiyle ilgili olarak ilgili bakanlık böyle bir satış işleminin söz konusu olmadığını

¹²⁰Bkz. “Türk Pentagon’u kuruluyor!”, Yeni Akit Gazetesi, 09 Mart 2019, (çevrimiçi), <http://www.yeniakit.com.tr/foto-galeri/turk-pentagonu-kuruluyor-9602>, 10.02.2019.

¹²¹Bkz. “Başkentteki Kara Havacılık Okul Komutanlığı Isparta’ya taşınıyor”, Hürriyet Gazetesi, 01 Ağustos 2018, (çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/baskentteki-kara-havacilik-okul-komutanligi-isp-40915082>, 23.09.2020.

¹²² Bkz. “Isparta’da Kara Havacılık Okulu Yapım Çalışmaları”, Milliyet Gazetesi, 04 Nisan 2018, (çevrimiçi), <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/isparta/ispartada-kara-havacilik-okulu-yapim-calismalari-12707130>, 01.08.2021.

¹²³Bkz. “Ankara Saraçoğlu Projesinde Son Durum Ne?”, 12 Şubat 2021, (çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/ankara-saracoglu-projesinde-son-durum-ne/655347>, 22.11.2020.

¹²⁴Bkz. “Türkiye’nin ilk toplu konut projesi: Saraçoğlu Mahallesi’nde neler oluyor, semtin tarihi önemi nedir?”, 02 Ekim 2020, (çevrimiçi), <https://kronos34.news/tr/turkiyenin-ilk-toplu-konut-projesi-saracoglu-mahallesinde-neler-oluyor-semtin-tarihi-onemi-nedir/>, 02.07.2021.

belirtmektedir.¹²⁵ Ancak, çoğu Ege ve Akdeniz sahillerindeki yüzlerce dönüm arazi üzerinde kurulu 18 eğitim kampı ve sosyal tesisin 09 Temmuz 2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararıyla¹²⁶ özelleştirilmesi bu konuya ilişkin yapılan açıklamaları sorgulanabilir kılmaktadır.

Bolu da bulunan ve 300 hektar genişliğindeki 2 nci Komando Tugay Komutanlığı'nın şehir dışına taşınması, yerine Disneyland türü eğlence merkezi veya film platolarının yapılması öngörülmektedir. Bu gerçekleşirse komutanlığın Gerede ve Dörtdivan ilçeleri arasındaki bir bölgeye taşınması planlanmaktadır.¹²⁷ Bu noktada tugayın eski bulunduğu yerdeki sahip olduğu eğitim alanlarının komando eğitimi açısından savaş şartlarına en yakın ortam özelliğini içerdiğini, yapılırken büyük paraların harcandığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla askeri alanların taşınmasında ortaya çıkan maliyet kamu zararı yaratmamak adına önemlidir ve doğru planlamayla çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Malatya İli Yeşilyurt İlçesi Yeşiltepe Mahallesi 4342 ve 4344 nolu parselleri kapsayan yaklaşık 205 hektar alan üzerinde Çakmak Kışlasının bulunduğu bölgenin mülkiyeti, 6306 Sayılı Kanun kapsamında Malatya Büyükşehir Belediyesine devredilmektedir.¹²⁸ Bu alanda merkezde kalmış resmî kurumların bir kısmının taşınması, okullar bölgesinin yapılması ve sosyal donatı alanlarının kurulması planlanmakta, askeri alanla 1.000 dönümlük mera alanı birleştirilmektedir.¹²⁹ MSB.lığı ile belediye arasında yapılan anlaşma gereğince er gazinosu gibi bazı kolaylıklar karşılığı bu alanlar üzerine yapılan ve inşaatı bitmek üzere olan sanayi işletmesinin sermayeye devredilecek olması askeri alanların dönüşümünün şeklini, boyutunu ve sonuçlarını net olarak göstermektedir. Meralar gibi topluma ait olan taşınmazların bu maksatla nasıl kullanıldığının ortaya konması açısından önemlidir.

¹²⁵ Bkz. "Milli Savunma Bakanı Akar: 'Askeri alanlar gerektiğinde Hazine'ye devredilebilecek'", 22 Ocak 2019, (çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mobi/-221191h.htm>, 01.07.2021.

¹²⁶ Bkz. 4264 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, 09 Temmuz 2021.

¹²⁷ Bkz. "Bolu Komando Tugayı'na Disneyland Talebi", 09 Ağustos 2016, (çevrimiçi), <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/bolu/bolu-komando-tugayi-na-disneyland-talebi-11506113>, 11.03.2021.

¹²⁸ Bkz. "Malatya Çakmak Kışlası Büyükşehir Devredildi!", 17 Ekim 2017, (çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/malatya-cakmak-kislasi-buyuksehire-devredildi/549660>, 11.08.2021.

¹²⁹ Bkz. "Malatya Çakmak Kışlası Belediyeye Verildi", 18 Ocak 2018, (çevrimiçi), <https://www.memurlar.net/haber/722700/malatya-cakmak-kislasi-belediyeye-verildi.html>, 11.03.2019.

Yine MSB.lığı ile yapılan sözleşme kapsamında 25 nci Mekanize Tugayı'nın kullandığı Kars Ardahan da bulunan 70 hektarlık Aziziye Kışlası askeri depo yapılması karşılığında İl Özel İdaresine tahsis edilmektedir. Uygulamayla askeri alanlar rantın üretilmesinde, büyütülmesinde, yaratılan birikimin artırılarak sermayeye aktarılmasında bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunun için kamu kaynaklarından büyük paralar harcanmakta, bu kapsamda Çevre Bakanlığı Bütçesine kaynak aktırılmaktadır.¹³⁰ Askeri alanlarda butik otel, çay bahçeleri, kıraathane gibi genel amaca değil özel amaca hizmet edecek yapılanmalara gidilmekte,¹³¹ kent üretimi için alanlar kentlerde yeşilin sayısını artıracakız denilmek suretiyle dönüşüme tabi tutulmaktadır.

Gaziantep de 1070 hektar büyüklüğündeki arazi üzerinde yerleşen 5 nci Zırhlı Tugay Komutanlığı'nın kent merkezinden taşınması, yerine 'millet bahçesi'¹³² ile taş evler içeren bir 'Medeniyet Şehri' kurulması düşünülmektedir.¹³³ Böylece bir kamu taşınmazı daha tüm toplumun kullanımına yönelik olarak işlevlendirilmek yerine bu sefer de millet bahçeleri gerekçesi ile yeniden üretilmektedir.

Kayseri Hava İkmal Merkez Komutanlığı'na tahsis edilmiş 3.500 hektarlık alanın 2 bin hektarlık kısmının 'şehir parkı projesi' ile yeşil alan olarak değerlendirilmesi planlanmaktadır. Arazinin bir kısmının imara açılması ile elde edilecek gelirin Hava İkmal Komutanlığı'nın taşınmasında kullanılması öngörülmektedir.¹³⁴

¹³⁰Bkz. "Millet Bahçelerinin Maliyeti 7 Bakanlığın Bütçesini Geçti", 14 Aralık 2020, (çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/millet-bahcelerinin-maliyeti-7-bakanligin-butcesini-gecti-6166318/>, 07.08.2021.

¹³¹Bkz. "Kışla Halka Açılıyor! Artık Uzaktan Bakılan Bir Yer Olmayacak", 5 Mayıs 2020, (çevrimiçi), <https://politikardahan.com/kisla-halka-aciliyor-artik-uzaktan-bakilan-bir-yer-olmayacak/1913/>, 11.08.2021.

¹³² Bkz. Planlı Alanlar İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, (Resmî Gazete: 01 Mart 2019, 30701). (Yönetmelikle kavram tanımlanarak resmileştirilmiştir).

¹³³Bkz. "Gaziantep'e Müjde: 10 Bin Dönüm Askeri Alan İmara Açılacak", 15 Mart 2019, (çevrimiçi), <https://kronos19.news/tr/gaziantep-mujde-10-bin-donum-askeri-alan-imara-acilacak/>, 11.03.2019.

¹³⁴Bkz. "Kayseri'deki 24 Askeri Alan Şehir Dışına Mı Çıkarılıyor?", 02 Ağustos 2016, (çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/kayserideki-24-askeri-alan-sehir-disina-mi-cikariliyor/481650/>, 11.03.2019.

Antalya'nın Serik ilçe merkezinde bulunan Jandarma Karakolu'nun Hazineye geçen arazisi üzerine TOKİ tarafından ilçe meydanı yapılması planlanmaktadır.¹³⁵

Diyarbakır da Dağkapı Meydanı'nın ıslahı projesi kapsamında, 50 yıl önce kentin ilk 'gökdeleni' olarak nitelendirilen 1.4 hektarlık alana kurulu 13 katlı eski orduevi binası 2015 de depreme dayanıklı olmadığı gerekçesiyle boşaltıldı ve TOKİ'ye satıldı. Bütçeden kaynak ayrılmak suretiyle yeni orduevi binasının 7 nci Kolordu Komutanlığı sınırları içerisinde yapımına başlandı.¹³⁶ Son yüzyılda kentte inşa edilmiş en önemli yapılardan biri olan orduevi Suriçi'nden çıkıldığı an modern bir kentin başladığını anlatan sembolik bir yapıydı. Binanın cephesinde yer alan rölyefler de cumhuriyetin bir başka kentleşme çabasının yansımasıydı. Yıkıp yeniden yapmak gibi bir israfa yol açmaktansa, bina güçlendirilip, dönüştürülerek mesela öğrenci yurdu yapıp Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü'ne devredilebilirdi.¹³⁷

2019 yılında Bingöl İnönü Mahallesi TOKİ konutlarının karşısında bulunan 420 hektarlık askeri alan protokol kapsamında Belediye'ye devredilmektedir. Aynı protokol ile yapılacak askeri alanın taşındığı yeni alana askeri tesisler (100 ünitelik lojman, ısı merkezi, kantin binası ve nöbetçi gözlem kulesi) lojmanlar hariç tamamı 2021 Şubat ayı itibariyle bitirilmektedir. Tesislerin inşası için 7 milyon TL kredi kamu kaynaklarından kullanılmakta, askeri birliğin boşalttığı yere büyük bir çarşı kurularak ticari alanın genişletilmesine karar verilmektedir.

Görüleceği üzere Türkiye'nin hemen hemen her kentindeki askeri alanlar, 2006 yılından itibaren özellikle 15 Temmuz sonrası büyük bir dönüşüme tabi tutulmaktadır. Yıllar önce kimi zaman kamulaştırmalar yapılarak ülke savunması için kentlerin dışına kurulan askeri birlikler, şimdi güvenlik nedeniyle başka kentlere gönderilmek istenmektedir. Dönem itibariyle kentlerin en değerli yerlerine düşen askeri alanlar boşaltılmakta, boşaltılan kamu arazileri bazen lojman karşılığı, bazen 'kalekol' karşılığı, bazen de karşılıksız olarak TOKİ'ye devredilmektedir.

¹³⁵Bkz. "Kent Merkezindeki Askeri Bina Törenle Yıkıldı", 31 Temmuz 2013, (çevrimiçi), http://www.yapi.com.tr/haberler/kent-merkezindeki-askeri-bina-torenl-yikildi_148045.html, 11.03.2019.

¹³⁶Bkz. "Meydan Projesi Kapsamında "Diyarbakır'ın Gökdeleni'nin Yıkımına Başlandı", 07 Ekim 2020, (çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/meydan-projesi-kapsaminda-diyarbakirin-gokdeleninin-yikimina-baslandi-/1998775>, 11.08.2021.

¹³⁷Bkz. "Diyarbakır Orduevi Neden Yıkılmamalıydı?", 25 Aralık 2020, (çevrimiçi), <https://m.bianet.org/bianet/yasam/236544-diyarbakir-orduevi-neden-yikilmamaliydi>, 11.08.2021.

Dönüşümde genel manada güvenlik, özel manada deprem gibi gerekçeler kullanılmakta, hepsinin en tepesinde ise kamu (üstün) yararı bulunmaktadır. Diğer taraftan taşınan birliklerin gideceği kentlere yeni tesislerin inşası maksadıyla bütçeden pay ayrılmakta, boşaltılan alanda çok kıymetli askeri imkân ve kabiliyetler terk edilmektedir. Taşınılan yerlerdeki demografinin değişmesine bağlı ortaya çıkan alt yapı ihtiyaçları söz konusu payı daha da büyütmekte, tüm bu dönüşüm ve paylaşım ise en fazla değer ve ranta sahip, ama en az toprağı kalmış İstanbul da yaşanmaktadır.

3.2 İstanbul da ki Askeri Alanların Piyasalaşma Süreci

İstanbul tarih boyunca sahip olduğu askeri, siyasi, coğrafi ve ticari önem nedeniyle büyük işlevi olan bir yaşam alanıdır. Kent bu işlevi gereğince üç imparatorluğa başkentlik yapmış, dolayısıyla da birçok askeri taarruzun hedefi durumunda kalmıştır. İstanbul'un Balkanlar dan başlayarak Anadolu üzerinden Ortadoğu'ya uzanan uzun ve stratejik bir hat üzerinde bulunması, önemli geçiş yollarını içinde barındırması kenti geçmişten bugüne kadar askerî açıdan önemli bir hedef durumunda bırakmıştır. Kentin her dönemde taşıdığı jeopolitik önem, bünyesinde barındırdığı ulusal güç unsurları onu askerî açıdan hem taarruz edilmesi hem de savunulması gereken bir yer yapmaktadır.

İstanbul askerî açıdan bu değere sahip iken tarihi ve coğrafi konumu, güzelliği, yetişmiş aydın sayısı, ekonomik olanaklarıyla bir dünya kentidir ve kentleşmenin iyi ve kötü pek çok potansiyeline sahiptir (Kuban, 2001: 31). Bu özellikleriyle beraber deniz ve Boğaziçi'nden kaynaklı konumu onu gelişimin ve yerleşimin de odağı yapmaktadır. “Fakat büyüklüğüne göre, bütün fiziksel verilerine karşın geri kalmış bir ülke kentidir. Bir uygar merkeze karşın, bin tane kasaba merkezi, bir uygar gösteriye karşı, yüzlerce ilkel kültür gösterisi, bir doyumluk uygarlığa karşı binlerce açlık barındırmaktadır” (Kuban, 2001: 31).

Tanzimat dan bu yana İstanbul'a kentleşme açısından bakıldığında; yapılan reformlara uyum çabaları üzerinden yavaş yavaş artan kapitalistleşmenin etkileri görülmektedir. Bu bağlamda önce Tanzimat sonrası batı standartlarında bir kent oluşturulması ve mevcut kent sorunlarının çözülmesi adına belediyeçilik hizmetleri talep edilmektedir. Çünkü, kentlilerin yaşanabilir bir kentte ihtiyaçları vardır ve yaşanan büyük kamusal dönüşüm nedeniyle ortaya çıkan yeni oluşumların bina ihtiyacı bulunmaktadır. İstanbul'un giderek dünya ticaretine

eklemlenmesiyle oluşan kapitalist ortam batılılaşmaya bağlı olarak kentte yaşayanların tüketim alışkanlıklarını değiştirmektedir. Bu büyük değişimin askerin stratejisinden taktiğine, silah sistemlerinden eğitimine, organizasyonundan teşkilatlanmasına kadar her alanda değişimini de beraberinde getirdiği gözlenmektedir. Son durum itibariyle pek çok askeri kışla kentlerde üretilmiş, askerin kentlerde görünürlüğü artmıştır.

1 idarî yapı, 14 kışla, 11 okul, 12 hastane, 17 karakol, 4 fabrika, 4 silâhhane, 2 depo ve 3 fırın olmak üzere 1 nci Ordu merkezi olan İstanbul da ki askerî yapı/yapı grubu toplam 68 adettir. Osmanlı mimarîsinden ayrılan özellikleri ile Osmanlı'nın Batı'ya dönük yüzünü yansıtan bu yapılaşmaların 47 tanesi günümüze ulaşmış, 21 tanesi ise ulaşamamıştır (Çiftçi ve Seçkin, 2005: 51).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde “19 ncü yüzyıldan itibaren İstanbul’un fiziksel yapı ve mekânlarının değişiminde yabancı mimar ve şehir planlamacıların çalıştırılması pratiği Erken Cumhuriyet’e de sirayet etmekte, Ankara’nın imarından sonra 1930’lu yıllardan itibaren İstanbul’la da ilgilenilmektedir (İğüs ve İsmailoğlu, 2016: 128). 1930’lara gelindiğinde İstanbul için şehircilik adına girişimler gözlenmektedir. 1940’lar da imar faaliyetleri başlamışsa da köklü değişiklikler 1950’ler de Adnan Menderes döneminde yaşanmaktadır (Karakuyu, Tezer ve Balık, 2010: 45). Bu dönem de sanayileşme hız kazanmakta, İstanbul ciddi bir göç dalgası ile karşı karşıya kalmaktadır. Şehrin hızla artan nüfusu, yeni imar yaklaşımlarını gerektirmektedir (İğüs ve İsmailoğlu, 2016: 133). Devletin kaynaklarının İstanbul’a akıtılması ve popülist politikalarla kentin dönüştürülmesi süreci olarak değerlendirilebilecek Menderes’in iktidar yılların da (1950-1960) kentin nüfusu neredeyse ikiye katlanmaktadır (Ökten ve Can, 2002: 32). Bu arada 1951 de kentin tümündeki gecekondü sayısı 8.500 iken, 1957 de sadece Zeytinburnu’nda 26.000 gecekonduda bulunmakta, bu yapılaşmanın 60.000 kişi yaşamaktadır (1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu; 2009: 75).

1946-1962 dönemi ...özel girişimciye öncelik verilmesi, dış piyasalara açık bir ekonomik politika izlenmesi, sanayi ve ticaretin gelişmesine ve ülke ekonomisine yön veren güçlerin İstanbul da toplanmasına neden olmaktadır. Sanayileşme bölgesi olarak önceliğini kabul ettiren İstanbul, ekonomik yapının merkezi olmaya başlamakta ve ticaret merkezi olarak eski gücüne

kavuşmaktadır. 1963-1983 yılları arası planlı kalkınma dönemi kapsamında sanayi ve altyapı yatırımlarının gerçekleşmesiyle metropolitenleşme süreci başlamaktadır (Döker, 2012: 32).

Neoliberal kentleşme evresinin temellerinin atıldığı 1980 sonrası kentleşme sürecinin en çok İstanbul’u etkilediği, bu anlamda üretim alanlarının kent dışına taşındığı, tarım ve orman alanlarının yapılaşmaya açıldığı görülmektedir. İstanbul bu süreçte ekonomik olarak büyürken, mekânsal olarak da iyice genişlemektedir. Çünkü “İstanbul gibi nüfusu büyümeye devam eden, mevcut konut stokunun yenilenmesi gereken bir şehirde yatırımların kapitalist mantığa göre gerçekleşmesi, ancak toprak üzerinde kesin ve tartışmasız bir mülkiyet kurulabilmesiyle olmaktadır” (Bal, 2011: 178). Artan nüfusla birlikte artan yapılaşma, plansız konut ve ticaret yapılarının eklenmesiyle fetihten bu yana anıtsal külliyelerle vurgulanmış geleneksel kent dokusu bozulmaya başlamaktadır (Ökten ve Can, 2002: 32). 1980 sonrasında kentten kente yaşanan göçlerin baskısına paralel olarak, İstanbul’un kent makroformu doğu-batı yönündeki ana ulaşım hatları üzerinde ve kuzey yönünde bulunan tarım ve orman alanlarına doğru hızla yayılmaktadır (Gökburun, 2017: 121).

2000’li yıllarda planlama ve idari sınırlar konusunda ortaya çıkan gelişmeler, İstanbul’a neoliberal kentleşme üzerinden değer kazanan alanlar sunmaktadır. Bu sunuş kentin yüzölçümünün 200 bin hektarı, nüfusunun ise 16 milyonu bulmasına neden olmaktadır (2023 yılı için kentin nüfusunun, mevcut dinamiklerin ve eğilimlerin devam etmesi durumunda 22-25 milyon arasında olacağı tahmin edilmektedir)¹³⁸. Nüfusun artmasına paralel olarak “İstanbul da yaratılan yeni bölgesel yapılanmalar ile mülkiyet değişimlerinin temelleri atılmaktadır” (Keyder, 2010: 11).

2004 yılında “İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB)’nin idari sınırları çıkarılan 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası gereğince 1.831 km²’lik bir genişlikten 5.343 km²’lik bir genişliğe ulaşmaktadır. İstanbul dünyanın kent düzeyindeki en büyük idari birimlerinden birisi haline getirilmektedir (Bal, 2011: 178). Kentin 1950 yılında 16 olan ilçe sayısı, 2015 yılında Avrupa yakasında 25; Anadolu yakasında 14 olmak toplam 39’a, mahalle sayısı ise 959’a yükselmiştir (Gökburun, 2017: 126). Bu bağlamda bir taraftan yeni kent alanları yaratılırken, çok merkezli bir kentsel sisteme geçilmek istenmesi, İstanbul’un arazi örtüsü ve kullanım

¹³⁸ Bkz. TUİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2017 Verileri.

türlerinde de büyük değişimler yaşanmaktadır. Tablo 3-12 de de sunulan bu değişim değerlerine bakıldığında, İstanbul da son yıllarda yaşanan uygulamaların arazi örtüsünde önemli farklılaşmaları beraberinde getirdiği görülmektedir.

İstanbul ilinde; 2000–2006 yılları arasında arazi kullanım değişikliği en fazla yapay bölgelerde artmakta; tarımsal alanlar ile orman yeri ve yarı doğal alanlarda azalış şeklinde tespit edilmektedir. Bu altı yıllık süre içinde yapıli alanlarda büyük artışlar tespit edilmektedir. Tarım alanları ile orman yeri ve yarı doğal alanlar toplamındaki azalış da yapay alanlarının bu kullanımlar üzerinde kurulduğunun göstergesidir (İstanbul Çevre Durum Raporu, 2018: 154).

İstanbul’un dönem itibariyle kentsel gelişimine bakıldığında, 2013 – 2015 yılları arasında 6.367,97 hektar ve 2015 – 2017 yılları arasında 10.141,70 hektar olmak üzere toplamda 16.509,67 hektarlık alanın yerleşim ya da üst yapıya dönüştüğü (Algancı, 2018: 30) görülmektedir. Bu noktada Karadeniz sahilinden başlayıp, güneyde Marmara’ya dönük yamaçlara kadar uzanan orman alanlarının şehrin su havzalarını oluşturduğunu (Gökburun, 2017: 128) ve bu gelişimin artık bu alanları tehdit etmekte olduğunu belirtmek gerekir. Bahse konu alanların sürdürülebilirliği, alınan göç, yetersiz altyapı, geciken imar uygulamaları, tarım arazilerinin el değiştirmesi ve parçalanması ile kırsalın karakteristiğinin bozulması gibi sorunlar nedeni ile tehlike altındadır (Alp, 2016: 104).

Tablo 3-12: İstanbul Metropolitan Alanı Arazi Kullanım Tablosu

	ALAN BÜYÜKLÜĞÜ							
	2000		2006		2012		2018	
Arazi Sınıfı	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1) Yapay Alanlar	101.636,89	18,6	109638,94	20,07	112131,63	20,52	123766,03	22,65
2) Tarımsal Alanlar	157.816,78	28,88	164027,34	30,02	162508,97	29,74	159065,25	29,11
3) Orman ve Yarı Doğal Alanlar	273.025,16	49,97	258398,15	47,29	256985,27	47,03	249258,52	45,62
4) Sulak Alanlar	400,02	0,07	285,69	0,05	750,15	0,14	750,15	0,14
5) Su Yapıları	13.517,88	2,48	14046,96	2,57	14021,08	2,57	13557,15	2,48
TOPLAM	546.396,73	100	546.397,08	100	546.397,1	100	546.397,1	100

Kaynak: 2018 İstanbul Çevre Durum Raporu (Corine, 2019)

Bu noktada, 2009 yılı 1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planının söz konusu tehlikeli dönüşümün bazı önemli ipuçlarını bize verdiğini ifade etmek gerekir. İstanbul'un kapsamlı bir yapısal dönüşüm sürecinden geçmesi gerektiği vurgusunun yapıldığı planda:

- * Merkezde sanayi alanlarının boşaltılması, boşaltılmayla oluşacak alanın kapasitesi bilgi ekonomisi, kültür endüstrileri ve hizmetler sektörüne yönelik kullanılması,
- * Kentte çekim merkezleri ve gelişme alanlarının oluşturulması,
- * Kamusal açık alanların kent bütünü içinde yeterli, dengeli ve kaliteli hale getirilmesi,
- * Kentsel hizmet ve fırsatlardan toplumun tüm kesimlerinin yararlanabilme olanaklarının artırılması,
- * Merkezi iş alanlarının gelişiminin tarihi merkezden daha batıya, coğrafi ve yoğunluk merkezine doğru çekilmesi, Tarihi Yarımada ile Boğaziçi üzerindeki baskının azaltılması ve tarihi dokunun korunması,
- * Çok merkezli bir yapıya geçilerek nüfus-istihdam dengeleri adına kent merkezlerinin yeniden kademelendirilmesi ve alt bölgelerin belirlenmesi amacıyla, Avrupa Yakası'nda Silivri de Anadolu Yakası'nda ise Kartal ve Orhanlı da yeni çekim merkezleri oluşturulması,
- * Kentin gelişme alanlarının ağırlıklı olarak Büyükçekmece-Silivri aksı ile Küçükçekmece Gölü'nün kuzeyindeki Isparta Kule-Kayabaşı istikametinde gerçekleştirilmesi,
- * İstanbul'a dünya ölçeğinde kültür odaklı turizm kenti statüsü kazandırılması, bu manada altyapılar oluşturulması hedeflenmektedir (İBB, 2009).

Özellikle 2000'ler sonrası yaşanan kentleşme baskısının büyük boyutlara ulaştığı bir dönemde İstanbul'un üst ölçekli böyle bir plana sahip olması teknik açıdan önemlidir. Sanayiye dayalı olmayan yeni bir gelişim ve dönüşüm sürecine girilmektedir. Ancak, askeri alanların

dönüşümünü de etkileyecek olan yukarı da ki hedeflerin kolektif bir aklın ürünü olmaması, mekânsal strateji planı tekniği ekseninden uzak ‘arazi kullanım planı’ şeklinde hazırlanması (TMMOB, 2007) tartışmalı bir durumdur. İstanbul’a yönelik verilen tüm bulgular ve planda betimlenen hedefler ışığında kentleşme uygulamalarına bakıldığında, özellikle kuzey bölgesi olmak üzere doğal eşikler ve ekolojik ortamın sürekli yapılaşmaya açılmakta olduğu belirtilmelidir.

Dönem itibariyle bütüncül planlama anlayışına zarar verilerek kentte bariyer olarak nitelendirilen askeri alanların özel maksatlı kullanılmasına, yasal olarak örtülü bir şekilde yapılaşmaya açılmasına adım adım ulaşılabilecek eylem ve kararlar devreye girmektedir. Türkiye’nin her yerinde bulunan ve toplumun tamamına ait olan alanların satışa konu edilmesi, açık ihale ve pazarlık usulü ya da en fazla kullanılan gelir paylaşımı modeli ile niteliklerinin değiştirilmesinin hukuk üzerinden alt yapısı kurgulanmaktadır.

Söz konusu dönüşüm hareketinin etkileyebileceği askeri alanların İstanbul da ki büyüklüğü 540 bin hektarlık kamusal mülkiyet alanının yaklaşık %10’nuna tekabül etmekte, toplamda 55.685 hektar olduğu görülmektedir (Tablo 3-13). Kent de ki %47 oranındaki ormanlık alanın 15.704 hektarı (%6,1) askeri alan durumundadır (İstanbul 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, 2009). İstanbul da bulunan 195 askeri alanın 172’si kent merkezindedir ve şehrin %2’sini teşkil etmektedir. Alanların %23’ü orman statüsündeki bölgenin içinde kalmaktadır¹³⁹ Büyük payının Avrupa Yakası’nda olduğu görülen alanların ilçelere göre oranları Başakşehir de %16, Esenler de %50, Çekmeköy de %8, Beşiktaş da ise %13’dür.¹⁴⁰

Değerli orman arazilerini ve kültürel mirası içerisinde barındıran ve EK-4 de gösterilen bu büyüklüğün, İstanbul’un yaşanabilir bir kent olması için kullanılıp kullanılmayacağı üzerinde özellikle 15 Temmuz sonrası bir tartışma karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı dan günümüze toplumsal bir miras olarak kalan kışla ve benzeri yapıların bulunduğu bu alanların var oluşu, başkentin Edirne’den İstanbul’a nakledilmesinin, askeri gücün önemli bir kısmının bu nedenle İstanbul ve çevresinde bulunmasının ve kentin jeo-politik konumunun gereğidir.

¹³⁹Bkz. “İşte Merak Edilen Askeri Alanlar”, Hürriyet Gazetesi, 11 Ağustos 2016, (çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/iste-merak-edilen-askeri-alanlar-40189812>, 21.02.2021.

¹⁴⁰Bkz. “İstanbul’da Askeri Alanlar Konut Projelerine mi Dönüyor?”, T24, 27 Şubat 2020, (çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/istanbul-da-askeri-alanlar-konut-projelerine-mi-donuyor,863559>, 21.02.2021.

Kentin geniş alanlarına yerleşmiş olan askeri birliklerin varlıkları, bir taraftan kent ve ülke güvenliğini sağlama sorumluluğu üzerinden şekillenirken, diğer taraftan kent mekânları potansiyel üretiminin alt yapısı olmaktadır. Alanlara zaman içerisinde kamunun karar ve eylemleriyle kazandırılan mutlak ya da farklılık rantları (verimlilik ve konum nedeniyle) İstanbul'un biçimlendirilmesini, dönüştürülmesini sağlamaktadır. Kent sınırları içinde olan birçok askeri birliğin (EK-4) bulunduğu dikkate alındığında durumun boyutunun ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Söz konusu büyüklüğün kapsamına giren askeri alanların önemlileri aşağıda açıklanmakta olup, bu alanlarda neler yapıldığı kısaca açıklanarak İstanbul da dönüşümün yoğunluğuna ve ölçeğine ışık tutulacaktır.

Tablo 3-13: İstanbul İli Kamusal Arazi Mülkiyet Durumu Tablosu

MÜLKİYET		ALAN (ha)			
		AVRUPA YAKASI	ANADOLU YAKASI	TOPLAM	%
KAMU		6,642	9,802	16,444	3,05
HAZİNE		14,017	20,601	34,618	6,41
VAKIF		1,460	817	2,278	0,42
İL ÖZEL İDARESİ		207,65	87	295	0,05
BELEDİYE	İBB	2,433	1,340	3,774	0,70
	İLÇE	1,133	1,663	2,797	0,52
	TOPLAM	3,566	3,004	6,571	1,22
ORMAN ALANLARI		150,351	107,100	257,451	47,7
2-B ALANLARI		5,565	10,712	16,267	3,01
ASKERİ ALAN	ASKERİ ALAN	22,661	21,179	43,840	8,12
	AS.GÜV.BLG.	8,917	2,927	11,844	2,19
	TOPLAM	31,578	24,107	55,685	10,31
İSTANBUL TOPLAM ALANI (ha)		540.000			

Kaynak: 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, 2009.

Kuleli Askerî Lisesi

47 pafta, 869 ada tapu bilgisiyle Kuleli Askerî Lisesi, boğazdaki tüm rotalara hâkim bir konumda olup, günümüzde yaklaşık 45 hektarlık bir alanda eğimli bir arazi üzerinde kurulmuştur (Özgen, 2010). İstanbul Boğazı kıyısında Üsküdar İlçesi Çengelköy-Vaniköy Hattı üzerinde olan okul, süvari birliklerinin kullanımı için inşa edilerek şu anki görünümünü, 1925 de bugünkü adını almaktadır (Doğdu, 2016). Takiben pek çok maksatla kullanılmakta, zaman

içinde yangın sonrası tekrar inşa edilmektedir (Özgen, 2010). Kışla binası (Komutanlık Binası), hamam, Maltepe Binası, manej (At eğitimi yapılan yer) binası (şu anki spor salonu) ve revir olmak üzere tescilli beş adet binadan oluşmaktadır.¹⁴¹

2016 yılına kadar ordunun subay yetiştiren Harp Okullarına kaynak teşkil etmek üzere hizmet vermektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yayınlanan KHK¹⁴² ile diğer askeri liseler gibi kapatılmaktadır. Bugün tarihi değere sahip olan binanın bir kısmının ulusal müzeye dönüştürülmesi kalan kısmının ise Milli Savunma Üniversitesi'ne verilmesi hakkında Millî Savunma Bakanlığı'nın muvafakati alınmış, bu anlamda ihale süreci tamamlanarak çalışmalara başlanmıştır.¹⁴³

Şekil 3.2: Kuleli Askerî Lisesi (Kaynak: Google, 29.11.2019).

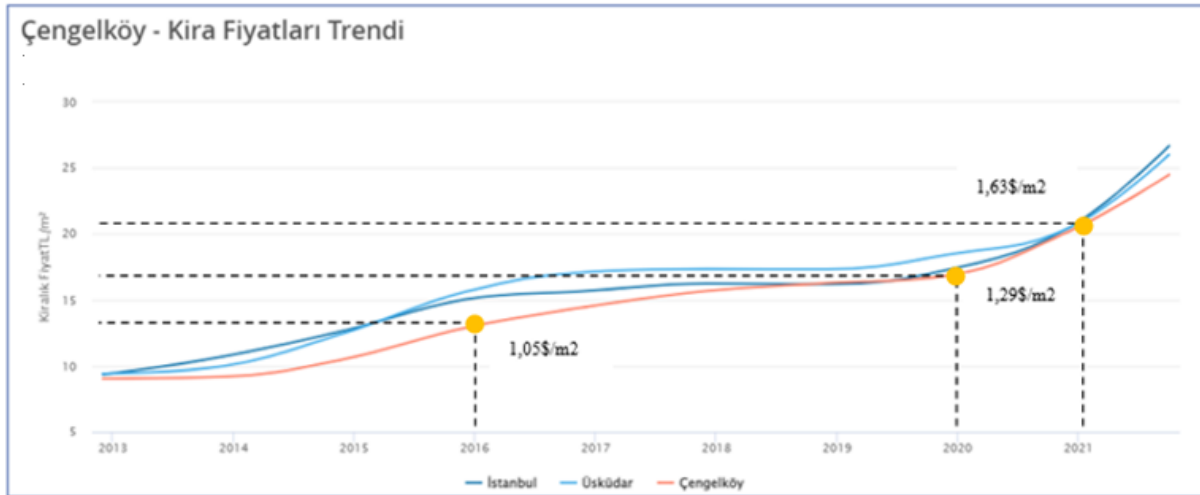
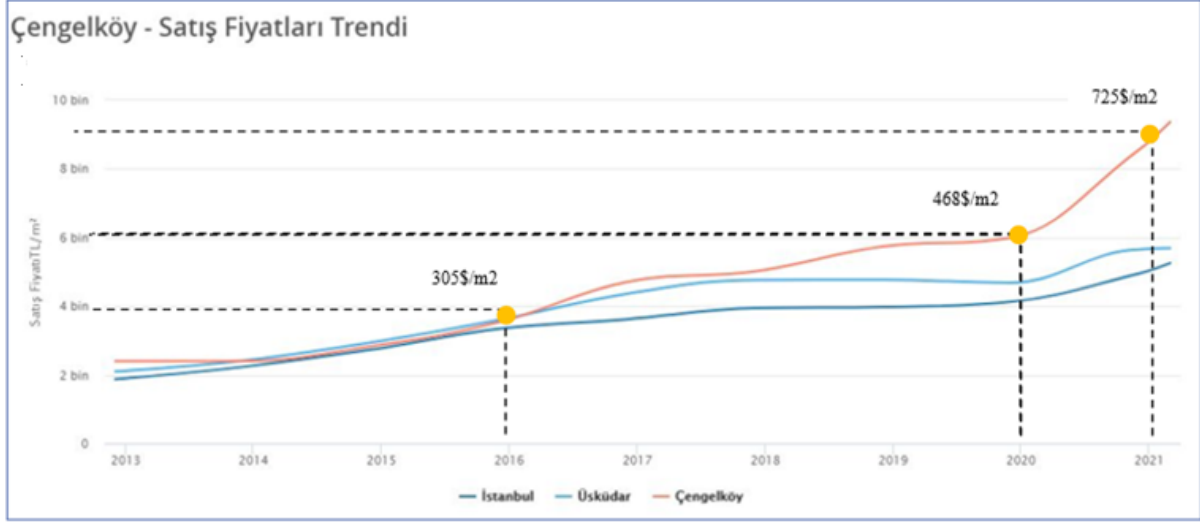
Boğaza yakınlığı ile konum rantına, kışla önüne 1970 de yapılan sahil yolu ile farklılık rantına sahip olan okulun bulunduğu alandaki konut satış fiyatlarının son 3 yılda %98.6, son 5 yılda %154 oranında arttığı gözlenmektedir. Bölgedeki konut kira fiyatları ise son 3 yılda %47.2, son 5 yılda %64.2 oranında artmıştır (Tablo 3-14).

¹⁴¹ Bkz. Kültür Bakanlığı'nın 26.03.1990 Tarih ve 2232 Sayılı I. Grup Korunması Gereken Kültür Varlığı Tescil Kararı.

¹⁴² Bkz. Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesi Hakkında Kanun, (Resmî Gazete:09 Kasım 2016, 6756).

¹⁴³Bkz. "Kapatılan Kuleli Askerî Lisesi İçin İlk Adım!", Sözcü Gazetesi, 25 Ocak 2018, (çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/kuleli-askeri-lisesine-1-7-milyonluk-muze-projesi-2187707/>, 15.05.2019.

Tablo 3-14: İstanbul Çengelköy Konut Satış ve Kira Bedelleri

Kaynak : <https://www.zingat.com/uskudar-cengelkoy-bolge-raporu>, 29.11.2021 (Kur: 13,23TL).

Selimiye Kışlası

Selimiye Kışlası, 1802-1806 yılları arasında Üsküdar'ın Güneybatısında da 45 hektarlık bir alana kurulmuştur. Binada toplam 72 yatakhane ile yeterli sayıda subay odaları, bir sergi odası ve bir cami bulunmaktadır. Koğuşların içinde iki adet mermer şadırvan, çeşmeler, su depoları, abdest alma mahalleri, tuvaletler vardır. Çevresinde hizmet binaları ile birlikte, hastane, mutfak, çamaşırhane gibi birimler ile talim meydanı da yer almaktadır.¹⁴⁴

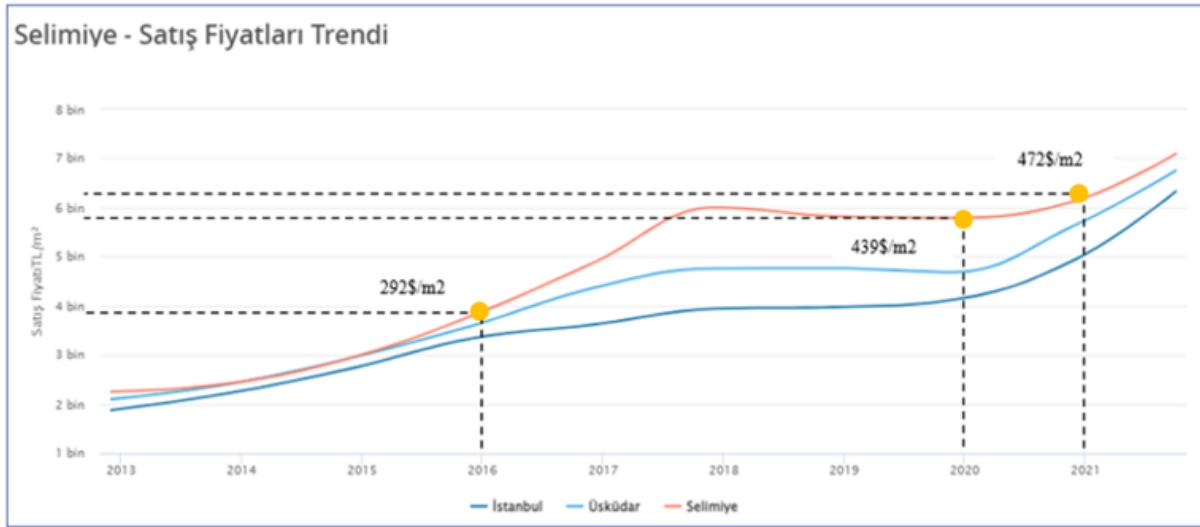
¹⁴⁴Bkz. BOA. D.BfiM.BNE. 16488.

1808 isyanında yeniçeriler tarafından yakılmasından sonra II nci Mahmut tarafından tekrar inşa edilmekte, takiben çeşitli maksatlarla kullanılmaya başlanmaktadır.¹⁴⁵ Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı sonrasında tekel deposu, 1958-1962 yılları arasında askeri ortaokul olarak kullanılmaktadır. 1963 yılında restore edilerek 1 nci Ordu Komutanlığı Karargâh Binası yapılmaktadır.¹⁴⁶

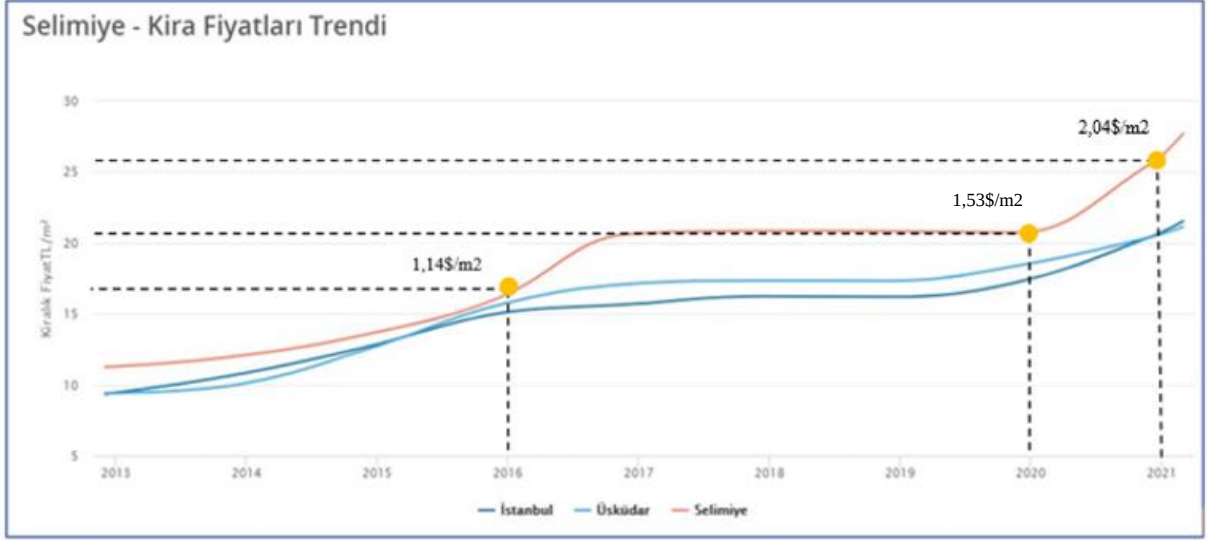
Şekil 3.3: Selimiye Kışlası (Kaynak: Google, 29.11.2019).

Tablo 3-15: İstanbul Selimiye Konut Satış ve Kira Bedelleri

¹⁴⁵ III ncü Selim Rüznamesi: Topkapı Sarayı Arşivi, 10749, 100-B, 102-B, 105-B, 107-A.

¹⁴⁶ Bkz. “Kışla Mimarisi” 18 Kasım 2016, (çevrimiçi), <https://www.altayli.net/kisla-mimarisi.html>

Kaynak : <https://www.zingat.com/uskudar-selimiye-bolge-raporu>, 01.12.2021 (Kur: 13,23TL).

Kışlanın bulunduğu mekandaki konut satış fiyatlarının son 3 yılda %16,6, son 5 yılda % 53, kira fiyatlarının son 3 yılda % 61.1, son 5 yılda ise % 70.3 oranında artması (Tablo 3-15) kışlanın kendisinin ve bulunduğu arazinin neden kentleşmeye konu edildiğini, sermayenin neden ilgisini çektiğini açık bir şekilde göstermektedir. Askeri alanların dönüşümü sorunsalı kapsamında 2017 Nisan ayında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclisi tarafından kışla içerisinde kalan tüm yollar, imar planlarında ‘askeri alana’ çevrilmekte, kışla arazisinin özelleştirilmesi için bir alt yapı hazırlanmaktadır. 49 yıl süreyle Millî Savunma Bakanlığına tahsis edilmiş olsa da kışla, Kule-i Zemin Vakfı adına Ağustos 2017 de Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmektedir. Böylece, kışlanın MSB.lığına tahsisinin kaldırılması veya yüksek bedelle özel sektöre kiralanması yahut otele dönüştürülmesi Vakıflar Meclisinin kararına bırakılmaktadır.

Davutpaşa Kışlası

2 nci Mahmut’un 1826 yılında tamamlattığı Davutpaşa Kışlası, İstanbul Esenler İlçesinin 5 km batısında inşa edilmiş, ordunun sefere çıkarken toplanma merkezi olarak kullanılmıştır.¹⁴⁷ Osmanlı zamanında, Davutpaşa Sahrası olarak bilinen bu mevkii, Cumhuriyet döneminden sonra, TSK’ya tahsis edilmektedir.¹⁴⁸

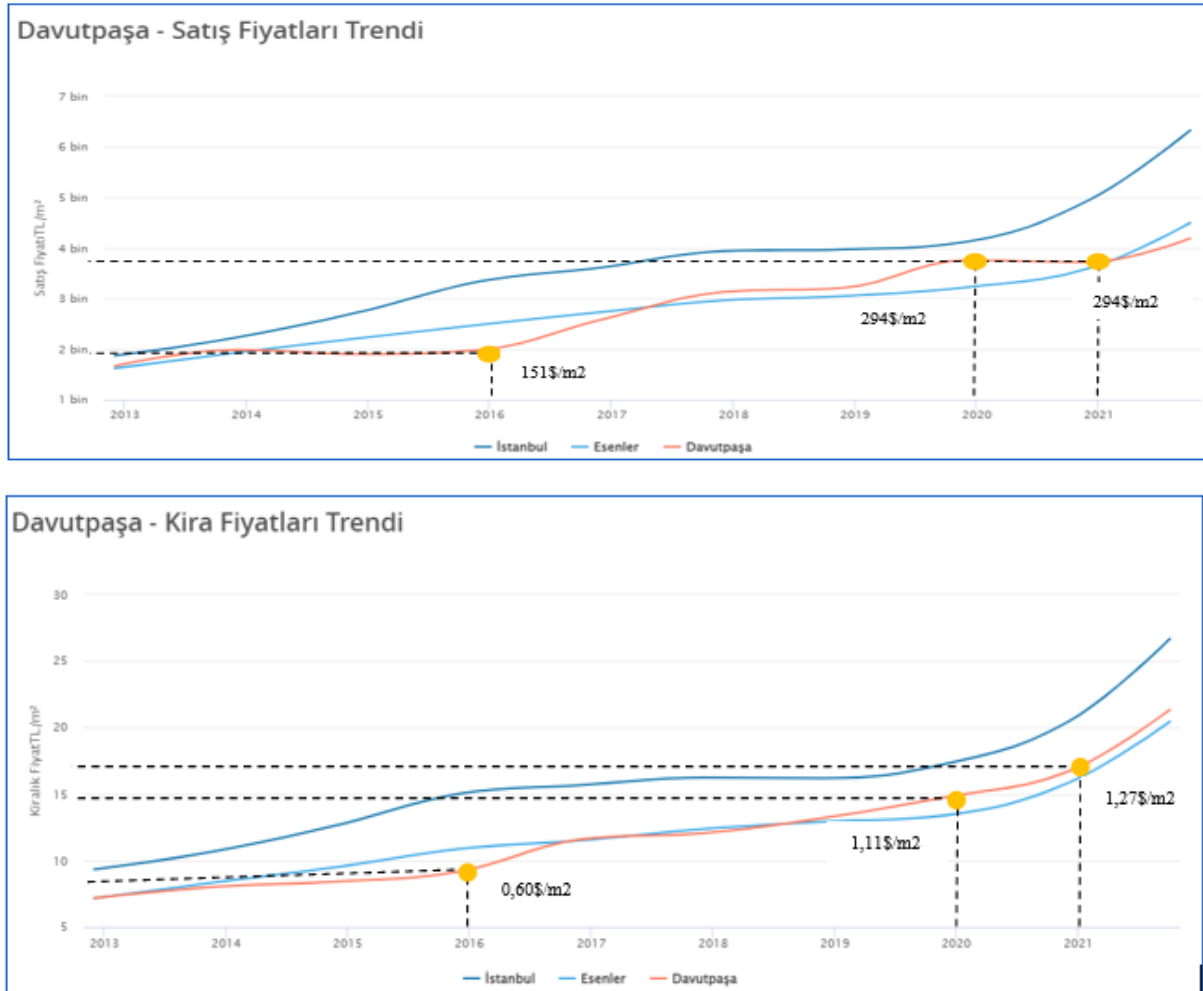
¹⁴⁷Bkz. BA (Başbakanlık Arşivi), MAD, Nr. 8959.

¹⁴⁸Bkz. Kültür Envanteri, 19 Mart 2021, (çevrimiçi), <https://kulturenvanteri.com/yer/davutpasa-kislasi/#16/41.025436/28.890171>, 16.08.2021 (Kur: 13,23TL).

Şekil 3.4: Davutpaşa Kışlası (Kaynak: Google, 29.11.2019).

Tablo 3-16: İstanbul Davutpaşa Konut Satış ve Kira Bedelleri

Kaynak: <https://www.zingat.com/esenler-davutpasa-bolge-raporu>, 01.12.2021 (Kur: 13,23TL).

*Davutpaşa Kışlasın da toplam 204 oda, dörder ve onar gözlü 16 tuvalet, et deposu, fırın, ambar, çeşmeler, ahırlar ve cami bulunmaktadır. 1926-1930 yılları arasında restore edilen kışla da 1937'ye kadar piyade, topçu, tanksavar ve uçaksavar birlikleri, 1937-1944 yılları arasında İkinci Süvari Tümeni, 1945-1961 arasında Üçüncü Zırhlı Tugayı, 1961-1968 arasında Zırhlı Muharebe birlikleri iskân edilmektedir. 1968 yılından sonra 66 ncı Mekanize Tümen Karargâhı, sonrada İnzibat Merkez Komutanlığı olarak kullanılmıştır.*¹⁴⁹

Mülkiyeti Maliye Hazinesi'ne ait olan ve koruma kurulları tarafından tescilli 16 yapıyı barındıran 13 hektar büyüklüğündeki kışla 1999 da Yıldız Teknik Üniversitesi'ne devredilerek,¹⁵⁰ askeri alan özelliğini yitirmekte, ancak kamusal alan özelliğini korumaktadır. Bu karar sonrasında İstanbul I No'lu Koruma Kurulunun 1999 tarihli 664 sayılı ilke kararına¹⁵¹ aykırı olarak kışla avlusu yeni yapılan inşaatlarla kaplanmakta, tescilli Fil Ahırları yapısına izinsiz merdiven çekilmektedir. Kışla binasının bitişiğinde 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa¹⁵² aykırı olarak izinsiz inşaatlara gidilmektedir.

Kışlanın bugün itibariyle değer bilgilerine bakıldığın da konut satış fiyatlarının son 3 yılda %28,7, son 5 yılda %68,4, kira fiyatlarının ise son 3 yılda %61,3, son 5 yılda %91,3 oranındadır. Bu değerler bize İstanbul ve Üsküdar'a göre kışla arazi bölgesinin daha yüksek olduğu, kışlanın bulunduğu bölgenin de ne kadar değerli olduğuna ışık tutmaktadır (Tablo 3-16).

Orhaniye Kışlası (Silahhanesi)

Orhaniye Kışlası İstanbul İli, Beşiktaş İlçesi, Mecidiye Mahallesi, Palanga Caddesinde 42 pafta, 639 ada, 32-33-36-38-179-180-181 parsellerde 5.9 ha lık alan üzerine inşa edilmiştir (Uluman, 2019: 95). Kışla, 2 nci Abdülhamid tarafından Yıldız Sarayı'nın korunmasını

¹⁴⁹ Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 9 ncü cildi, 1994.

¹⁵⁰Bkz. “Tarihi Davutpaşa Kışlası'nda İzinsiz İnşaat”, 18 Şubat 2015, (çevrimiçi), <http://www.arkitera.com/haber/24298/tarihi-davutpasa-kislasinda-izinsiz-insaat>, 16.05.2019.

¹⁵¹ Bkz. İlke Kararı- Karar No: 664 / Karar Tarihi: 05.11.1999, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44315/ilke-karari--karar-no-664--karar-tarihi-05111999.html>, 29.05.2019.

¹⁵² Bkz. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Resmî Gazete: 21 Temmuz 1983, 18113).

yapacak süvari birliği için inşa ettirilmiştir. Kışla, 1935 yılından II nci Dünya savaşına kadar olan dönemde Nakliye ve Zırhlı Birlikler Okulu, II nci Dünya savaşı yılları boyunca Uçaksavar Alayı, 1958 yılına kadar ise uçaksavar okulu olarak kullanılmaktadır. 1958-1978 yılları arasında piyade ve muhabere birliklerince kullanılan kışlaya 1979 yılında merkez komutanlığı taşınmaktadır (Cezar, 2002: 507).

Halen Merkez Komutanlığının bulunduğu kışla bünyesinde, cami, hünkâr dairesi yatakhane, yemekhane, çamaşırhane, berberhane, ofisler, kazan dairesi, mutfak, hamam, tuvalet, revir, nöbetçi kulübeleri, avlu giriş kapısı, silahhane ve depolar bulunmaktadır.¹⁵³

Şekil 3.5: Orhaniye Kışlası (Silahhanesi) (Kaynak: Google, 29.11.2019).

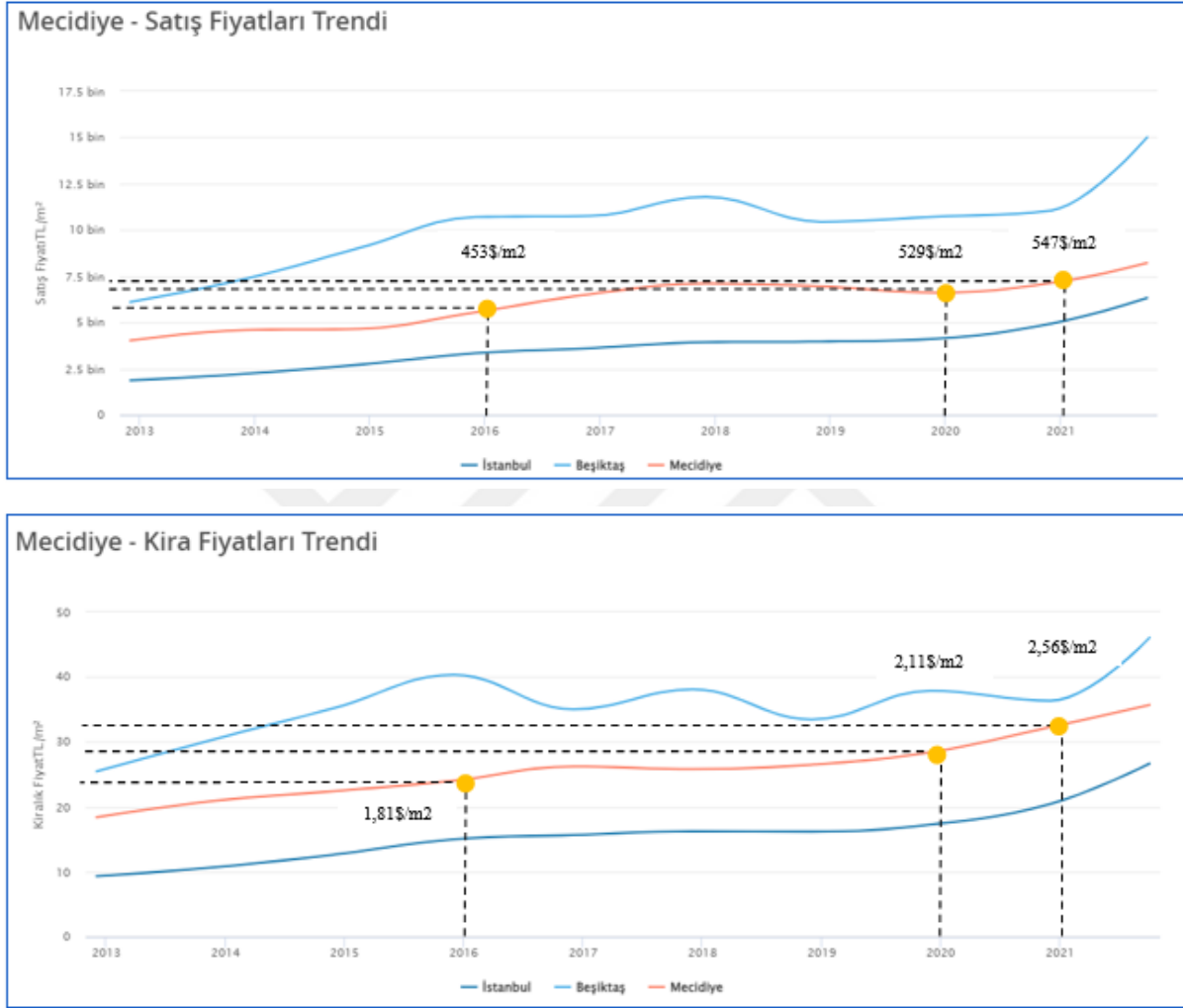
Osmanlı dan günümüze kalan önemli eserler arasında yer alan kışla, İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 09.02.1995 tarih ve 7296 Sayılı Kararı ile Yıldız Sarayı Doğal ve Tarihi Sit Alanı içerisinde tescil edilmiştir. Kışla yine kurulun 5.11.1999 tarih ve 660 sayılı kararı gereği II nci Grup eski eser olarak belirlenmiştir (Uluman, 2019: 96).

Yakın geçmişte 1 nci köprünün ve metronun yapılmasını takiben toprak ve kira değerinin giderek arttığı, bölgede konut yoğunluğunun çoğaldığı görülmektedir. Bu manda Orhaniye kışlasının bulunduğu Mecidiye Mahallesi'nde konut satış fiyatlarının son 3 yılda %19,2, son 5 yılda %30,7 oranında, kira fiyatlarının ise son 3 yılda %33,2, son 5 yılda %31,8 oranında artmış olması, bölgenin önemli bir rant alanı olduğunu göstermektedir (Tablo 3-17). Kira ve arsa fiyatlarındaki bu yükseliş İstanbul'a göre düşük kalmakla birlikte, Beşiktaş'a göre daha yüksek olduğu, ancak genel itibariyle artışın yıllara sâri olarak devam ettiği

¹⁵³ Bkz. BOA, 1320/1902 tarihli Tasnif Kodu: Y.PRK – ASK, Dosya No: 189, Gömlek Sıra No: 84.

gözlenmektedir. Bu analiz neticesinde İstanbul'un değerli yerlerinden birinde bulunan kışlanın bugüne kadar yapılan uygulamalar dikkate alındığında gelecek adına dönüşümün bir elemanı olabileceğini ifade etmek gerekmektedir.

Tablo 3-17: İstanbul Mecidiye Konut Satış ve Kira Bedelleri

Kaynak : <https://www.zingat.com/besiktas-mecidiye-bolge-raporu>, 01.12.2021 (Kur: 13,23TL).

Rami Kışlası

Rami Kışlası İstanbul ili, Eyüp ilçesi, Rami Yeni Mahallesi, 268 ada 9-17 parselde yer almaktadır ve mülkiyeti Eyüp Belediyesi'ne aittir. Kışla binasının ve kışlaya ait diğer yapıların kapladığı alan kayıtlarda 221 hektar olarak geçmektedir (Uluman, 2019: 52). Selimiye ve Davudpaşa dan sonra İstanbul'un üçüncü büyük kışlası olan Râmî Kışlası, Cumhuriyet Döneminde 1 nci Ordu Komutanlığı'nın emrine verilmekte, 3 ncü Mustafa devrinde yapılan ve

1960'lı yıllara kadar askeri maksatlarla kullanımını sürdüren 1972 de Anıtlar Yüksek Kurulu kararıyla 1 nci derecede eski eser yapı olarak tescillendirilmektedir.¹⁵⁴

Şekil 3.6: Rami Kışlası (Kaynak: Google, 29.11.2019)

1980 yılında yapılan protokol ile kışla arazisi askeri alan durumundan çıkarılarak kültür merkezi, park, yüzme havuzları, futbol, basket vb. spor alanları yapılmak şartıyla Genelkurmay Başkanlığın dan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmektedir. 1985 yılında Büyükşehir Belediyesi ile Maliye ve Gümrük Bakanlığı arasında yapılan protokol sonucunda kuru gıda toptancılarına depo olarak tahsis edilmektedir (Uluman, 2019: 52).

Bu kararla 250 yıllık bir geçmişi olan hazine taşınmazı, mülkiyeti kamuda kalmak kaydıyla özel sektörün emrine verilmektedir. Kışla, 10 Aralık 1990/877 sayılı yazısına göre Eyüp Belediyesi tarafından satın alındı. 21 Haziran 1990 tarih ve III Numaralı Koruma Kurulu kararıyla, kışla ve çevresi 'Rami Kültür Merkezi' olarak tanımlandı.¹⁵⁵ Daha sonra kışla arazisi restore edilerek kütüphane ve kültürel amaçlı kullanılmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne 25 yıl süre ile tahsis edildi.¹⁵⁶ Bakanlığın hazırladığı 'Rami Kitap ve Kütüphanesi Vadisi' adını taşıyan proje kapsamında; 200 dönümlük

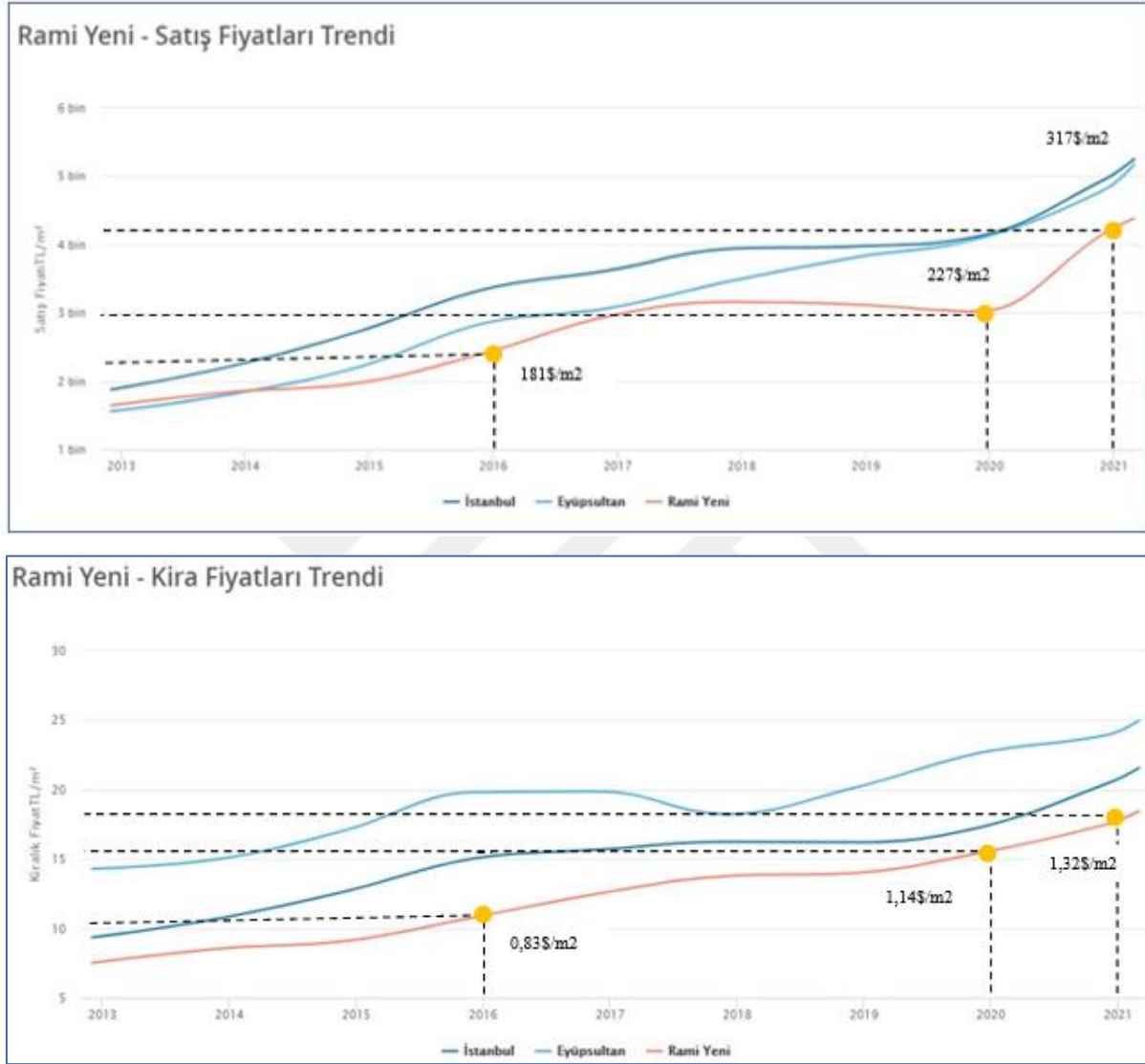
¹⁵⁴Bkz. "Tarihi Rahmi Kışlası Yok Ediliyor", Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ağustos 1984, (çevrimiçi), <https://core.ac.uk/download/pdf/38302372.pdf>, 15.08.2021.

¹⁵⁵ Bkz. Mehmet Nermi Haskan, Eyüp Tarihi, II, s. 78-79; H. Fahrannisa (Ensari) Kara, "Râmî", DBİA, VI, s. 305-306; Sibel Onat Hattap - Nil Köroğlu, "Eyüp'te Önemli Bir Kültür Varlığı, Râmî Kışlası", VIII. Eyüp Sultan Sempozyumu, s. 162-163; Zühal Çetiner Doğdu, "Kışlalar", Türkler, XII, s. 181-182.

¹⁵⁶ Bkz. Eyüp Belediyesi'nin 15.05.2020 Tarihli, 65 Sayılı Kararı.

peyzaj düzenlemesini içeren restorasyon çalışmaları sonucu araziye 990 toptancı dükkânı, banka ve restoranlardan oluşan 120 adet ticari mekân inşa edilmesi planlanmaktadır.¹⁵⁷

Tablo 3-18: İstanbul Rami Konut Satış ve Kira Bedelleri

Kaynak : <https://www.zingat.com/eyupsultan-rami-yeni-bolge-raporu>, 01.12.2021 (Kur: 13,23TL).

Mevcut durum itibariyle, kışla arazisinin öncesinde geçici kaydıyla gıda toptancılarına verilmesi, sonrasında ise bölgede ortaya çıkan çarpık kentleşme tescilli tarihi yapıya büyük zarar vermiştir. Kamuya ait olan bir arazinin üzerinde kamu (üstün) yararı denerek farklı farklı yöntemlerle özel mülkiyete neden olacak restoran, banka veya dükkân gibi oluşumların

¹⁵⁷Bkz. “Rami Kışlası’ndaki Son Durum Havadan Görüntülendi”, 16 Nisan 2019, (çevrimiçi), <https://www.haberler.com/rami-kislasi-ndaki-son-durum-havadan-goruntulendi-11955253-haberi/>, 16.05.2019

yapılaşmasının planlanması, emek değerin değil fayda değerin öncelendiğinin, açık bir göstergesidir. İnşası halen devam eden söz konusu projenin kışla arazisi ile kalmaması, çıkarılan kararname¹⁵⁸ ile çalışma alanının ulaşım sistemine bağlanarak çevresiyle bütünlük sağlaması için ilgili taşınmazların TOKİ tarafından acele kamulaştırılması bunun önemli bir diğer işaretidir. Sonuçta bölgeye yapılacak yatırımlar üzerinden ilave rant yaratılmak istenmekte, bu manada bölgedeki fiyatlar ani bir artış göstermektedir. Proje ve belirtilen kamulaştırmalar yapıp yatırımlar tamamlandıktan sonra da söz konusu sürekli yükselişin ve ani çıkışların devam edeceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda 2021 yılı itibariyle Rami Kışlası'nın bulunduğu Rami Yeni Mahallesi'nde konut satış fiyatlarının son 3 yılda % 55.6, son 5 yılda % 66.4, kira fiyatlarının ise son 3 yılda % 52.1, son 5 yılda % 72.8 artması durumun temel göstergelerindendir (Tablo 3-18).

Kalyoncu Kışlası

Kalyoncu Kışlası, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne göre 16 Nisan 1782 tarihinde inşa edilmiştir.¹⁵⁹ Beyoğlu ilçesi Kasımpaşa semti, Bahriye Caddesi'nde bulunan üç katı kışlanın toplam 160 odasının asker kapasitesi 1.800'dür.¹⁶⁰ Yapı, III ncü Selim (1789-1807) döneminde yapılacak olan reform hareketlerinden önce bitirilmiş olması açısından kendisinden sonra yapılacak modern askeri yapılara örnek teşkil etmektedir (Yetişkin, 1994: 401). Kışlanın inşası ile donanma personeli ilk kez yaz ve kış harekât yapabilecek duruma getirildi. 1961 de Kuzey Deniz Saha Komutanlığı kullanımına tahsis edilen yapı, 1974 yılında Kuzey Deniz Saha Komutanlığı Karargâh Destek Kıtalar Komutanlığı olarak hizmet vermeye başlamaktadır.

¹⁵⁸Bkz. 06 Şubat 2021 Tarihli ve 31387 Sayılı Resmî Gazetede Yayımlanan 3509 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

¹⁵⁹Bkz. "İşbu Bin Yüz Doksan Altı Senesi Mâh-ı Cemaziyel-Evvelinin Üçüncü Mübârek Pazartesi Bi's-Saadet ve'l-İkbâl Tersâne-i Âmire Kalyoncu Kışlağının Bina ve İnşasına İki Saat Yirmi Beş Dakika Mürûrunda Mübâşeret Olunmuştur" (BOA, D. BŞM. dnr. 5085, s. 2).

¹⁶⁰Bkz. BOA, HAT, 572/28024. Kışlanın 160 odasının her birinde 1793 tarihi itibariyle beş neferin kaldığı anlaşılmaktadır (BOA, C. BH, 115/5579).

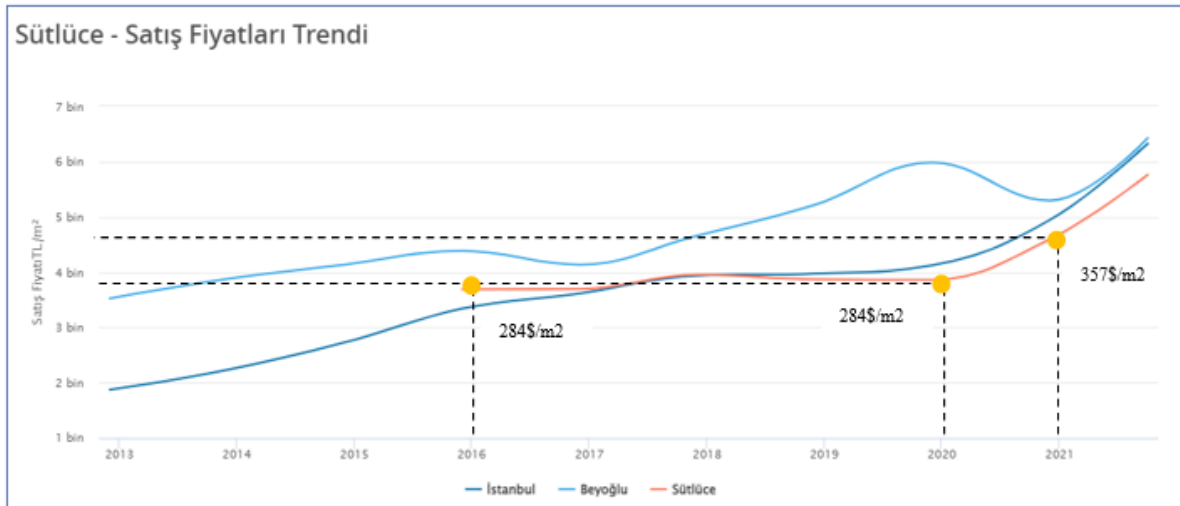

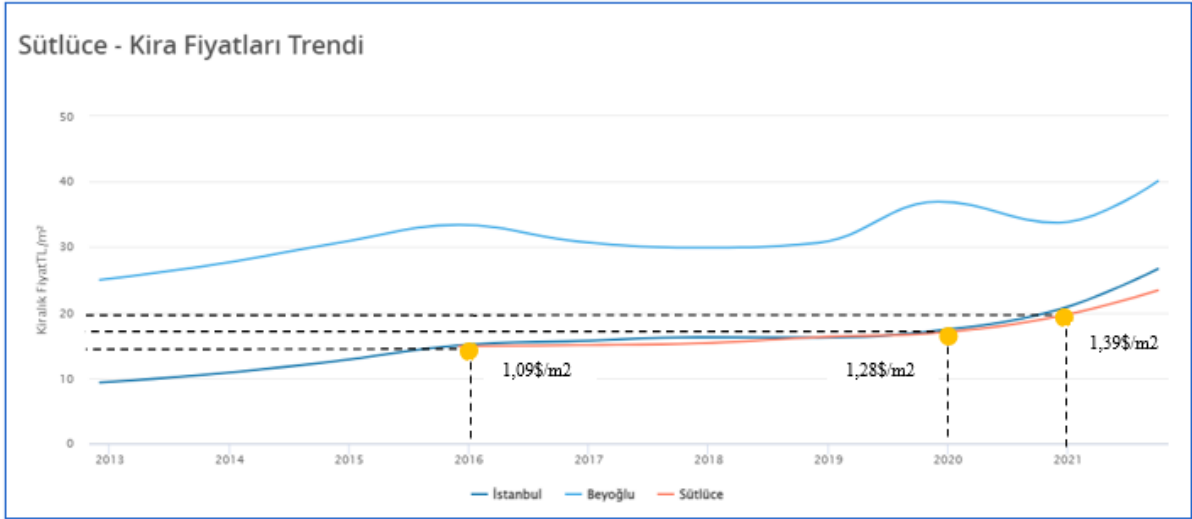
Şekil 3.7: Kalyoncu Kışlası (Kaynak: Google, 29.11.2019)

Kalyoncu Kışlası, 24 Nisan 1996 tarih ve 7680 sayılı I numaralı Koruma Kurulu Kararı gereğince birinci grup, 11 Nisan 2007 tarihinde ise ikinci grup taşınmaz kültür varlığı olarak kabul edildi. 3.3 hektarlık alan büyüklüğüne sahip olan kışla, önce restore edilecek denmesine rağmen, içindeki Camii hariç İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 8 Şubat 2019 tarih ve 7132 numaralı kararı gereğince yıkıldı. Bu yıkımın evrensel ilkeler dikkate alınmadan, eylemin bilimsel ve toplumsal yönleri hiçbir şekilde tartışılmadan gerçekleştirilmesi, katılımcı ve şeffaf süreç takibi adına oldukça tartışmalı bir durumdur. Yol genişletme adına üstün kamu yararı kavramı kullanılarak kültürel bir miras daha bölgede rant yaratmak adına yok edilmektedir.

Kışlanın bulunduğu Beyoğlu Sötlüce de konut satış fiyatlarının son 3 yılda %49,2, son 5 yılda %58, kira fiyatlarının ise son 3 yılda %42,2, son 5 yılda %53,2 olması bahse konu artışın önemli bir göstergesidir (Tablo 3-19).

Tablo 3-19: İstanbul Sötlüce Konut Satış ve Kira Bedelleri

Kaynak : <https://www.zingat.com/beyoglu-sutluce-bolge-raporu>, 01.12.2021 (Kur: 13,23TL)

Taksim Topçu Kışlası

Topçu sınıfını daha modern bir hale getirmek ve eğitmek maksadıyla yapımına 1803-1804 yılında başlanan Beyoğlu İlçesi, 751 Ada, 1, 2, 3, 4 sayılı parsellerde bulunan Taksim Topçu Kışlası 1806 yılında tamamlanmaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH.14409). 1909-1914 yılları arasında avlusunda ve talimhanesinde askeri birliklerin sabah sporunu yaptığı kışla 1914 de satılmakta, 1917 yılında artan askeri ihtiyaçlar doğrultusunda tekrar geri alınmaktadır (Uluman, 2019: 35). Kışla 1920'li ve 30'lu yıllarda boşaltılmakta, 1940'lar sırasındaki imar hareketleri sonrasında Belediye tarafından yıkılmaktadır (Çiftçi ve Seçkin, 2005: 53).

Şekil 3.8: Taksim Kışlası (Kaynak: Google, 29.11.2019).

Taksim bölgesinin devletleştirilmesi amacıyla, Cadde-i Kebir (büyük cadde) ismi İstiklal Caddesi olarak değiştirilmekte, meydana ‘Cumhuriyet Abidesi’ açılmakta, bu anıt ile meydan birçok devlet töreninin icra edildiği bir yer olmaktadır (Cezar, 1980: 483).

An itibarıyla 1913-1914 haritalarında yer alan ölçüleri dikkate alındığında bina çevresiyle beraber 31 hektar¹⁶¹ alan üzerine kurulu kışlanın bulunduğu yere AVM veya rezidans olarak kullanılmak üzere aynısı yapılmak istenmektedir. Bununla topluma ait olan ve bölgenin tek yeşil alanı durumundaki Gezi Parkı %67 oranında küçültülmekte, parkın afet toplanma alanı olarak hizmet verme potansiyeli ortadan kalkmaktadır. Böylece bölgede kullanıcı yoğunluğu artırılmakta olup, doğacak olan alt ve üst yapı ihtiyacının maliyeti de kentlilere yansıtılmaktadır. Tarihsel süreç ve kent tarihi dikkate alındığında söz konusu projede, Gezi Parkı’nın dikkate alınmaması, Taksim Meydanı ve çevresinin işlevselliğinin göz ardı edilmesi tartışmalıdır. Çünkü şehircilik ilkeleri göz ardı edilmekte, mekânsal bütünlük dikkate alınmamakta ve konuya bütüncül ve kolektif bir akılla bakılmamaktadır. Topçu Kışlasına yönelik yaşanan bu dönüşüm niyeti, topluma ait olanın hukuk üzerinden nasıl özelleştirmeler yapıldığının, bir başka sınıf lehine nasıl sonuçlandırıldığının önemli bir göstergesidir. Ancak, bu uygulama bugüne kadar gerçekleştirilen dönüşüm eylemlerinden farklı olarak, son yıllarda giderek artan rekonstrüksiyon (ihya) denemesidir, yok olmuş tarihî yapıların tescil edilmek suretiyle özel mülkiyet için dönüştürülmesidir. Yapılmak istenen dün farklı nedenlerle yok olmuş eski askeri yapılar tarihi yeniden oluşturuyoruz denerek inşa edilmekte, içlerinde restoran, mağaza gibi değer getirici özel mülk işlevleri donatılarak yeni birikim alanları açılmaktadır. Tamamen yok olmuş, üzerine başka bir tarihî katman çıkmış bir tarihî yapıyı yeniden yapma, ihya etme yaklaşımı her yönüyle bilimsel bir bakışla iyi analiz edilmelidir. Çünkü bu tür yapılar yeniden yapılırken yapılacağı yerin halihazırdaki yerinde kentin kolektif belleğinde yer etmiş, hafıza mekânı olan ve korunması gereken bir diğer kültür varlığı olabilir. Gezi Parkı gibi toplumsal hafızada yer etmiş mekânsal kodlar ve işaretler taşıyan bir olgu olabilir. Dolayısıyla gezi gibi sosyal donatı alanları ve varsa yeşil alanların yok edilmemesine özen gösterilmelidir. Bu tür topluma ait olan kamu taşınmazları üzerinde alınacak kararlarda toplumun tamamının rızasının alınmasına özen gösterilmelidir. Bir döneme ait mekanların temsil gücü artırılmak istenirken, diğer bir döneme ait mekân referansları yok edilmemelidir.

¹⁶¹Bkz. “Danıştay Bilirkişi Heyeti Noktayı Koydu: ‘Gezi Parkı Cumhuriyet Döneminin Korunmaya Değer Mirasıdır’”, 06 Nisan 2017, (çevrimiçi), <https://kuzeyormanlari.org/2017/04/06/danstay-bilirkisi-heyeti-noktayi-koydu-gezi-parki-cumhuriyet-doneminin-korunmaya-deger-mirasidir/>, 29.05.2021.

İstanbul Zeytinburnu Askeri Lojmanları

Beştelsiz Mahallesi'nde bulunan 97 hektarlık bu alan TOKİ'ye verilmiştir. Olivium Alışveriş Merkezi ile Zeytinburnu İlçe Emniyet Müdürlüğü'nün arasında yer alan ve üzerinde 600 konutlu lojmanların bulunduğu arsayı TOKİ'den 2015 yılında Emlak Konut GYO satın almaktadır. Askeri alanın 55 dönümüne millet bahçesi, 20 dönümüne ise konut yapılması planlanmaktadır.¹⁶² Bunun karşılığında lojmanlarda oturan personel için TOKİ tarafından Başakşehir 5 nci Etap da 528 konut inşası tamamlanmış durumdadır. Binalar 129 bin metrekarelik alan üzerine kurulmuş olup, daireler 130 metrekare net kullanım alanına sahip bulunmaktadır.¹⁶³

Şekil 3.9: Zeytinburnu Askeri Lojmanları (Kaynak: Hürriyet Gazetesi, 14.06.2017)

Tuzla Piyade Okulu Aydınli Bölgesinde Yer Alan Askeri Alanlar

2014 yılında 'Yola Arazi Terki (Şelalepark) Protokolüne' 2015 tarihli yapılan ek protokol gereği İçmeler-Aydınli Bağlantı Yolunun Piyade Okul Komutanlığı arazisinden geçecek kısımları için kıymet takdir bedeli karşılığında imar planı değişikliğine gidilmekte, arazi Tuzla Belediye Başkanlığına devredilmektedir. Devam eden süreçte de söz konusu alan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 30 Ekim 2020 de 'Rezerv Yapı Alanı' ilan edilmektedir.¹⁶⁴ Böylece yaklaşık 168 hektarlık bölümü dönüşüme konu edilen askeri alanın 50

¹⁶²Bkz. "Askeri Lojman Yerine 1.7 Milyarlık Proje", 14 Haziran 2017, (çevrimiçi), http://www.yapi.com.tr/haberler/askeri-lojman-yerine-1-7-milyarlik-proje_159602.html, 11.01.2019.

¹⁶³ Bkz. "Zeytinburnu'nda Millet Bahçesi İçin Askeri Lojmanların Yıkımına Başlandı", 10 Mart 2020, (çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/zeytinburnu-nda-millet-bahcesi-icin-askeri-lojmanlarin-yikimina-baslandi.865653>, 25.08.2021.

¹⁶⁴Bkz. "Tuzla'da Askeri Alan İmara Açıldı?", 16 Mart 2021, (çevrimiçi), http://www.yapi.com.tr/haberler/tuzlada-askeri-alan-imara-acildi_184546.html, 16.08.2021.

Bakırköy Florya da ki Askeri Lojmanlar ve Tesisler

Şekil 3.11: Florya Askeri Lojmanları ve Tesisleri (Kaynak: Sözcü Gazetesi, 29.11.2019)

Bakırköy Şenlik Mahallesi'nde 34 hektarlık alan TOKİ tarafından konut imarına açılmıştır. TOKİ, askeri lojmanların ve tesislerin bulunduğu alanının imar planını değiştirerek arazinin yüzde 60'ını konut, geri kalan bölümünü de özel okul, cami ve park olarak düzenlemiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından askıya çıkarılan askeri alan için TOKİ tarafından hazırlanan imar planı, Cumhurbaşkanlığı 1 Numaralı Kararnamesi'nin ilgili maddeleri uyarınca 19 Kasım 2018 tarihinde onaylanmıştır.¹⁶⁷ TOKİ'nin hazırladığı imar planına göre toplamda 34 hektarlık askeri alanın % 60'ı yani 20 hektarı konut, 5 hektarı özel eğitim alanı, 1 hektarı cami, 4,6 hektarı park, 2 hektarı rekreasyon alanı, 0,94 hektarı da yol olarak belirlendi, konutların yüksekliği de zemin+2 kattır. Böylece bütüncül planlama kuralını bozan, nüfus artışına, yapı ve trafik yoğunluğuna neden olan bu kararla “sermayenin mekânsallaşması” sağlanmaktadır. Sermayenin dolaşımı için yanında bulunan uluslararası havaalanı ile kentsel yapılı çevre oluşturulmakta, mekânın dönüşümü ve yeniden üretimi bu sefer de Florya da ki askeri alan üzerinden yapılmaktadır.

Hadımköy Askeri Alanı

Hadımköy Jandarma Komando Tabur Komutanlığı'nın da içerisinde bulunduğu 160 hektarlık arazi, büyük bölümü sanayi olmak üzere, ticaret, donatı, dini tesis, sosyal tesis ve parklar yapılmak üzere parsellendi. Yeni parselasyon planı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylandı. 2019 da “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında

¹⁶⁷Bkz. “TOKİ, Florya'daki Askeri Alanı İmara Açıyor”, 29 Kasım 2018, (çevrimiçi), <https://www.artigercek.com/haberler/toki-florya-daki-askeri-alani-imara-aciyor>, 10.02.2019.

Kanun” kapsamında “Rezerv Yapı Alanı” olarak belirlenen arazinin tamamına yakın bölümü Maliye Hazinesi’ne aittir.¹⁶⁸

Şekil 3.12: Hadımköy 431 Numaralı Parsel (Kaynak: İleri Haber, 07.02.2019)

Arazi; askeri alanlardan çıkartılarak ‘sanayi tesis alanı, açık spor tesisi, akaryakıt istasyonu, belediye hizmet alanı, dini tesis, kreş-bakımevi, meydan, turizm alanı, otopark, park, pasif yeşil alan, resmi kurum alanı, sağlık tesis alanı, sosyal tesis alanı teknik öğretim alanı, ticaret alanı, tır parkı, yol’ olarak yeniden planlandı.¹⁶⁹2009 tarihli İstanbul 1/100.000 Çevre Düzeni Planının da ‘Askeri Alan ve Askeri Güvenlik Bölgesi’ olarak belirlen bu arazi de benzerleri gibi taze alanlar açmak adına birikim için metalaştırılmakta, bu birikimin kent hakkı çerçevesinde hakça paylaşımı ve bölüşümü tüm toplum gözetilerek yapılmamaktadır. Çünkü alanın büyük parçası sermayeye devredilerek daha fazla rant elde etmek için toplumsal, ekonomik ve mekânsal olarak bir dönüşüm planı için kullanılmaktadır.

Çekmeköy Kışlası

3 ncü Köprü’nün Anadolu yakasında Çekmeköy çıkışını sağlayacak bağlantı yolu için, 3 ncü Kolordu Komutanlığı tarafından kullanılan ve 1970’li yıllarında kurulan Çekmeköy Kışlası’nın sınırı 2016 yılında değiştirildi. Doğa parkıyla bitişik olan kışla ile park arasından

¹⁶⁸Bkz. “Önemli Bir Askeri Arazi Daha Satılıyor”, 29 Ekim 2021, (çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/parsel-parsel-gidiyor-sahibinden-satilik-askeri-arazi-469602h.htm>, 01.09.2021.

¹⁶⁹Bkz. “İstanbul’da 1.6 milyon metrekaarelik askeri alan imara açıldı”, 29 Ekim 2021, (çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/istanbulda-1-6-milyon-metrekaarelik-askeri-alan-imara-acildi-5329704/>, 01.09.2021.

geçecek yaklaşık 5 kilometrelik yol yeni sınır oldu.¹⁷⁰ 187 hektarlık yapılaşmaya kapalı askeri alan Maliye Bakanlığı adına kayıtlı olup, MSB ile TOKİ arasında imzalanan ‘Askeri Hastaneler’ protokolü doğrultusunda 28 Nisan 2015 tarihinde TOKİ’ye devredilmektedir.¹⁷¹ 2017 yılında söz konusu alanın Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından imara açılmasına yönelik ilk kararın mahkeme tarafından iptal edilmesinin ardından alan tekrar imara açılmaktadır. Altı katlı konut ve ticari yapıların inşa edilmesine izin verilen karar kapsamında arazinin 79 hektarı yani % 42.37’sini ‘ticaret + konut’ alanı olarak planlamaktadır.¹⁷²

Çekmeköy Kışlası askeri alan uygulaması; içerisinden yol geçilmesi, takiben TOKİ’ye devredilerek kamunun eylem ve kararıyla imara açılmasıyla bu çalışmanın sorunsalının betimlenmesi ve çözümlenmesi adına önemli bir eylemdir. Bununla kamusal mülkiyet üzerinden sermaye birikimi yaratılmış, yapılı çevrede kışla arazisi üzerinden 3 ncü Köprü’nün Şile Otobanı’na bağlanmasıyla değer artışları yaratılmıştır. Bu uygulama üzerinden yaratılan aşırı birikim krizinin kentsel yapıyı çevrenin üretilmesini içeren sabit sermaye yatırımları ve devlet müdahaleleri ile ortadan kaldırılması sağlanarak Harvey’in (2008) sermaye akış çevrimi tamamlanmaktadır.

Şekil 3.13: Çekmeköy Kışlası (Kaynak: Sözcü Gazetesi, 29.03.2021)

¹⁷⁰Bkz. “Çekmeköy Kışlası’nın Sınırı Değişti”, 01 Haziran 2016, (çevrimiçi), <https://www.emlakrotasi.com.tr/cekme-koy-kislasinin-siniri-degisti/>, 01.09.2021.

¹⁷¹Bkz. “Çekmeköy Kışlası Rezidans Oluyor”, Hürriyet Gazetesi, 07 Şubat 2019, (çevrimiçi), <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/askeri-alan-imara-acildi-1235173>, 10.02.2021.

¹⁷²Bkz. “Çekmeköy Kışlası İkinci Kez İmara Açıldı”, Sözcü Gazetesi, 27 Aralık 2019, (çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/cekme-koy-kislasii-ikinci-kez-imara-acildi-5534310/>, 01.09.2021.

Jandarma Dikimevi Komutanlığı Arazisi

Jandarma Genel Komutanlığı ile TOKİ arasında imzalanan protokolle daha önce TOKİ'ye devredilen Beşiktaş Barbaros Bulvarı'ndaki 30 hektarlık Dikimevi'nin bulunduğu arazinin imar planı değişikliği yapılmıştır. TOKİ tarafından hazırlanan büyük ve küçük ölçekli imar planı değişiklikleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından onaylandı. Buna göre alan konut, cami, park ve yol olarak belirlendi, konutların en fazla 5 katlı olmasına karar verildi.¹⁷³ Ancak daha sonra 01 Şubat 2021 de Emlak Konut GYO tarafından, daha önce beş kat olarak belirlenen kat yüksekliği zemin +15 kata çıkarıldı. Kent dönüşümünün önemli bir oyuncusu olan Çevre Bakanlığı verdiği kararda bölgede araç trafiğinin azaltılması için yolların genişletileceği, erişilebilirliğin sağlanması için yeni yollara ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Ancak yapılan değişik ile arazinin 14 hektarına turizm, ticaret, konut; 2'şer hektarına park ve yol izni verilmesi esas nedenin yol olmadığını, rant olduğunu göstermektedir.¹⁷⁴

Şekil 3.14: Jandarma Dikimevi Komutanlığı Arazisi (Kaynak: Sözcü Gazetesi, 25.02.2018)

Hasdal ve Tümgeneral Selahattin Gökkartal Kışlası

1/5000 ölçekli Hasdal ve Tümgeneral Selahattin Gökkartal Kışlası Nazım İmar Planı ve aynı alana ait 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı teklifi, 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki

¹⁷³Bkz. "Beşiktaş'taki 30 Dönümlük Askeri Alan İmara Açılıyor", Sözcü Gazetesi, 25 Şubat 2018, (çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/besiktastaki-30-donumluk-askeri-alan-imara-aciliyor-2246943/>, 01.09.2021.

¹⁷⁴ Bkz. "Beşiktaş'taki Askeri Lojmanların Yerine AVM ve Rezidans Dikilecek", Sözcü Gazetesi, 03 Şubat 2021, (çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/besiktastaki-askeri-lojmanlari-yerine-avm-ve-rezidans-dikilecek-6242232/>, 01.09.2021.

Alanların Dönüştürülmesine Hakkında Kanun, 644 sayılı KHK hükümleri ve 3194 sayılı İmar Kanunu'na göre onaylandı.¹⁷⁵

Şekil 3.15: Hasdal Tümgeneal Selahattin Gök Kartal Kışla Arazisi (Kaynak: Sözcü Gazetesi, 09.03.2019)

Anlaşılmaktadır ki, Eyüp Hasdal da Güzeltepe Mahallesi sınırları içerisindeki kışlaların kapsadığı 5 bin hektar alana adeta yeni bir şehir kurulması planlanmaktadır. Söz konusu bölgede konut + ticaret alanı için 2, ticaret alanı için ise 1,50 emsal verilmektedir. Önce kent dışında kalan Hasdal Bölgesin de kamu arazisi olarak bir askeri alan üretilmekte, sonrasında ise arsalaşmaya gidilmekte, bunun için kentsel yaşamın temposu 3 ncü köprü bağlantı yolları ve metro ile artırılmaktadır. Bu manada gerekli üst ve altyapısal kent teçhizatı üzerinden oluşan rantın bir sermaye birikim aracı olarak kullanılmasının önü kamunun müdahaleleri ile açılmaktadır.

Esenler Atışalanı Kışlası

Esenler-Atışalanın da bulunan ve yapılan atış talimlerinden dolayı bölgeye Atışalanı ismi verilmesini sağlayan Metris Kışlası 47 nci Motorlu Piyade Alay Komutanlığı ile Esenler Belediyesi arasında imzalanan protokol gereği 236 hektarlık kısmı (yaklaşık 26 futbol sahası büyüklüğünde) Esenler Belediyesi'ne devredildi. Olası deprem için problemlili olan 100 bin konuttan 40-45 bininin rezerv alan olarak devredilen bu alana transfer edilmesi, 183 dönümünün millet bahçesi olarak kullanılması planlanmaktadır.¹⁷⁶ Geline durum itibarıyla kışlanın inşa edildiği askeri alanda yer alan Rezerv Yapı Alanına yapılan 531 konutun (Esenler

¹⁷⁵ Bkz. İstanbul Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nün 09 Mart 2017 Tarihli İlanı.

¹⁷⁶Bkz. "Metris Kışlası Hem Park Hem De Rezerv Alan Oldu", Milliyet Gazetesi, 01 Ağustos 2017, (çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/-metris-kislasi-hem-park-hem-de-ekonomi-2494396/>, 16.05.2019.

Belediyesi Resmî Sitesi, 2021) sahiplerine Ağustos 2021’de teslim edilmesiyle kamusal mülkiyetin nitelik değiştirmesinin ilk etabı tamamlanmış bulunmaktadır.

Şekil 3.16: Esenler Atışalanı Kışlası (Kaynak: Milliyet Gazetesi, 01.08.2017)

Buradan hareketle tüm topluma ait bir gereksinimin karşılanması yerine, kent mekânının toplumsal bir pratiği ifade ettiği gerçeği bir kez daha göz ardı edilmekte, fiziksel yapılaşma çerçevesinde toprağın metalaştırılması öncelenmektedir. Görüleceği üzere, algılanan (somut) ve tasarlanan (soyut) mekân arasındaki sürekli yaşanan çatışmadan kenti düzenleyenlerin/dönüştürenlerin, ideoloji ile iktidar düşüncesini içinde barındıranların ve uygulayanların mekânı olan tasarlanan mekânın tercih edildiği anlaşılmaktadır. İktidarın mekânda görünürlüğünün nasıl ortaya çıktığı, askeri alanların toplumsal olarak nasıl üretildiğine ışık tutulmakta, bu durumun en büyük yansımasının İstanbul’da yaşanmakta olduğu daha kapsamlı olarak aşağıdaki iki örnek ile ortaya konmaktadır.

3.3 Askeri Alanları Dönüşümünün Örnek Olaylar Üzerinden Okuması

Türkiye’de sermayenin değişen yapısının etkisiyle kamusal mekânda rant yaratmak maksadıyla gerçekleştirilen dönüşümlerde yaşananlar İstanbul kentleşmesinin askeri alanlar üzerinden de sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle askeri alanların özelleşme uygulamalarına, süreçteki kamu aktörlerinin karar ve eylemleriyle sebep oldukları dönüşümün boyutuna İstanbul üzerinden yapılacak bir analiz ile bakılacaktır. Çünkü İstanbul yaratılan aşırı birikimin askeri alanlar üzerinden bir çözüm aracı olarak en göze çarpan kentlerindendir. Sermaye; İstanbul’da yarattığı artı değeri, kıtlaşan kent toprakları nedeniyle artık askeri alanlar üzerinden aktarmak istemektedir. Söz konusu çevrim içerisinde, İstanbul’da ki askeri alanların

etrafına veya yakınına metro, köprü gibi yatırımlar yaparak ekonomik değerler yaratılmakta, alanları mutlak ve tekel rantının konusu olması için hazırlanmaktadır. Bu kapsamda kamu İstanbul odaklı noktasal projeler ile etkin bir rol oynamaktadır. Kapitalizmin yarattığı krizi aşmak için askeri alanların özel mülkiyete dönüşümü kamu yararı denerek İstanbul da yoğun olarak uygulanmaktadır.

Buraya kadar askeri alanların kentsel dönüşümünü anlatmak, kamunun karar ve eylemleriyle alanlar üzerindeki uygulamalarını kavramsal bir çerçeve üzerinden örnek olaylarla açıklamak adına gerek ülke genelinde gerekse İstanbul özelinde bir inceleme yapılmıştır. Dönüşüme konu olan veya olabilecek alanlar üzerinden, uygulamaların tarihsel bir süreç içerisinde betimlemesi yapılarak rantın ne kadar büyük olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu noktadan itibaren İstanbul da bulunan Zeytinburnu Tank Bakım Fabrikası ile Zekeriyaköy Füze Üssü arazilerinin özelleştirilmesi üzerinden tartışma daha da derinleştirilmek istenmektedir. Söz konusu yerlerin dava süreçlerine odaklanarak dönüşüme hangi açıdan karşı çıkılması gerektiği, sürecin nasıl takip edileceği ortaya konmaya çalışılacaktır. İstanbul da ki mekânların biçimlenişi, kolektif tüketim merkezleri haline gelişi, kentin hem üretilen hem de değişim ve tüketim değerini oluşturan, sürekli yüksek kazanç isteğinin yaşandığı bir ortama nasıl evrildiği bu alanlar üzerinden derinlemesine aktarılacaktır.

3.3.1 Zeytinburnu Tank Bakım Fabrikası

Şekil 3.17: Zeytinburnu Tank Bakım Fabrikası (Kaynak: Googlemap, (çevrimiçi), 16.05.2019)

Osmanlı döneminde Fabrika-ı Hümayun olarak adlandırılan ve ilk sanayi tesisleri arasında yer alan Zeytinburnu Tank Bakım Fabrikası kompleksi, 1845 de demir fabrikası olarak

işletmeye verilmektedir. Cumhuriyet döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri envanterine geçerek 2010 yılına kadar Tank Bakım Fabrikası olarak faaliyet göstermiştir.¹⁷⁷ Tank Bakım Fabrikası, Zeytinburnu İlçesi, Kazlıçeşme Mahallesi, 774 ada 6 ve 31 sayılı parseller üzerinde bulunan ve kültür varlığı olarak tescilli bir alanda ve 16/9 gökdelenlerinin hemen yanında yer almaktadır.

Askeri fabrikaya önemli bir taktik silah olan tankların bakımını yapması için verilen görev onun askeri alan olarak varlık sebebi olmaktadır. Kamu gücünün bir tekel olarak askeri fabrika arazisinin yer seçim kararını etkilediği, tekel rantının değişimini ve miktarını belirlediği görülmektedir. Dönemsel olarak bakım yapacağı tank tiplerinin sayısal çeşitliliği ve bu sayının personel, lojistik, güvenlik ve hizmet destek olarak alanın alansal büyüklüğünü belirlemektedir. Tank gibi büyük ve kapsamlı bir silahın her türlü lojistik desteğinin kolay ve emniyetle yapılması gereği fabrikanın deniz kıyısına çok yakın bir yerde kurulmasını gerekli kılmıştır. Personelinin alarm durumlarına karşı ani reaksiyon gösterebilme, bir an önce görev yerlerinde olabilme ihtiyacı ise askeri alanın hemen yanı başında kendisine ait lojmanların inşa edilerek alanın genişlemesi sağlanmaktadır.

İstanbul'un çok önemli ulaşım akslarının çakıştığı bir bölgede olan arazi Atatürk Havalimanı'na 10 km, tarihi yarımada ve Topkapı Sarayı'na 8 km, Taksim Meydanı ve Nişantaşı'na 12 km uzaklıkta bulunmaktadır. İki şeritli hale getirilen sahil yolunun (Kennedy Caddesi) daha sonra 8 şeritli hale getirilesine yönelik proje ile söz konusu değer daha da artırılmıştır. Yakınında bulunan Yenikapı Deniz İskelesi ile Bursa, Bandırma, Yalova, Pendik, Armutlu, Avşa'ya ulaşılmakta, yine hemen yanında bulunan Marmaray ve Avrasya Tüneli vasıtasıyla önemli bir değere sahip olması sağlanmaktadır.

Zeytinburnu İlçesi, Yakacık Mahallesi, 5 pafta, 114 parsel olarak tanımlanan 225 hektarlık Tank Bakım Fabrikası askeri alanının yapılaştırılmasına Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca 19 Kasım 2013 de onay verilmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın E.95989 Sayılı Yazısı, 2018). Bu kararlar 2007'den kalma imar planlarında, yüzde 80'i askeri alan olan -dolayısıyla imara kapalı- arsa şimdi tümüyle askeri alandan çıkartılarak imara açılmaktadır. Aynı işlemle kullanımı konut, ticaret ve turizm alanı olarak belirlenen alana 2-

¹⁷⁷Bkz. "150 Yıllık Lojmanlar Milyonluk 'Loft' Oldu", Hürriyet Gazetesi, 20.12.2018, (çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/150-yillik-lojmanlar-milyonluk-loft-oldu-41057685>, 16.05.2019.

2.5 emsal (toplam inşaat alanını belirleyen katsayı) verilmektedir.¹⁷⁸ Arazide 70 metre (23 kat) yüksekliğe kadar (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bu değeri daha sonra 60 metreye indirmiştir) ticaret ve konut alanı yapılmasının önü açılmaktadır (TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Dava Dilekçesi, 2014). Böylece hemen hemen tamamı askeri alan olan imara kapalı arsa bu özelliğinden arındırılmaktadır. Kentte siluet tartışmasının yoğun olarak yaşandığı bir dönemde, hakkında yıkım kararı olan 16/9'un hemen yanında benzeri bir yapılaşmaya gidiliyor olması söz konusu karşı çıkışın temel noktası durumundadır. Kamuya ait bir kentsel mekân, bölgenin ulaşım ve altyapısı gibi sorunlarını daha da büyütecek bir şekilde çok yoğun bir yapılaşma hakkı ile satışa çıkartılmaktadır.¹⁷⁹ Üzerinde kültür varlığı olarak tescilli askeri binalarda dahil olmak suretiyle özelleştirilmesine karşı gerçekleştirilen muhalefet kapsamında TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi konuyu 2014 yılında yargıya taşımıştır. Mimarlar Odası;

Dava konusu olan imar planı değişiklikleri ile mevcut sosyal ve teknik donatı dengesinin bozulduğunu, imar planı kademelenmesinin ayrıcalıklı imar hakları yaratmak üzere ortadan kaldırıldığını, çevre yapılanma koşullarının çok üzerinde bir yapılaşma hakkı ortaya çıkarıldığını iddia etmektedir.

Plan değişikliği ile donatı alanları azaltılarak bölge donatı dengesinin bozulduğunu, mevcutta yer alan kamu alanının tasfiye edildiğini, yapı yoğunluğunu artırıcı ve çevreye emsal teşkil edici nitelikte yapılaşma şartları getirildiğini ifade etmektedir (TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Dava Dilekçesi, 2014).

Söz konusu davanın sonucunda İstanbul 5 nci İdare Mahkemesi, plan değişikliğini, “şehircilik ilkelerine,¹⁸⁰ planlama esaslarına, kamu yararına ve hukuka uygun bulunmadığını” belirterek iptal etmiştir. Kararda;

¹⁷⁸ Bkz. “16:9’a Kardeş geliyor!”, mimdaporg, 10.12.2013, (çevrimiçi), <http://mimdap.org/2013/12/169a-kardeth-geliyor/132088/>, 01.05.2021.

¹⁷⁹Bkz. “16:9’a Kardeş Geliyor!”, Radikal Gazetesi, 09.12.2013, (çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/turkiye/169a-kardes-geliyor-1165173/>, 17.05.2019.

¹⁸⁰ Bkz. İdari Yargının Üç Temel Bileşeni Olarak; Kamu Yararı, Planlama Esasları ve Şehircilik İlkeleri, Eylem BAL, 2006.

“Projede kendi sınırları dışındaki komşu Turizm Merkezi Alanın tamamının turizm amaçlı kullanım özelliğini bile bozacak oranlarda” konut ve ticaret işlevlerine yer verildiği belirtilmektedir. Askeri alan olarak kullanılan parsellerin öncelikle sosyal ve teknik altyapı olarak planlanması gerekirken, ticaret, konut ve turizm alanı işlevleri verildiği açıklanmaktadır. Planların nüfus yoğunluğuna neden olacağı, bunu trafik ve altyapı yetersizliklerinin takip edeceği belirtilmektedir. ‘Getirilen yapılaşma haklarının ve özellikle 70 metre yükseklik verilmesinin daha yüksek yapılaşma taleplerini’ doğuracağı ifade edilmektedir.¹⁸¹

Gelinen duruma bakıldığında, daha sonra alandan imara açılan 225 hektarın yarısının millet parkı projesi için, kalan kısmının ise açılan tüm davalara rağmen Büyükyalı Kazlıçeşme Projesi kapsamında 660 milyon liraya mal olacak konut, ofis ve otel alanı inşası için kullanılması verilen kararın haklılığını göstermektedir.

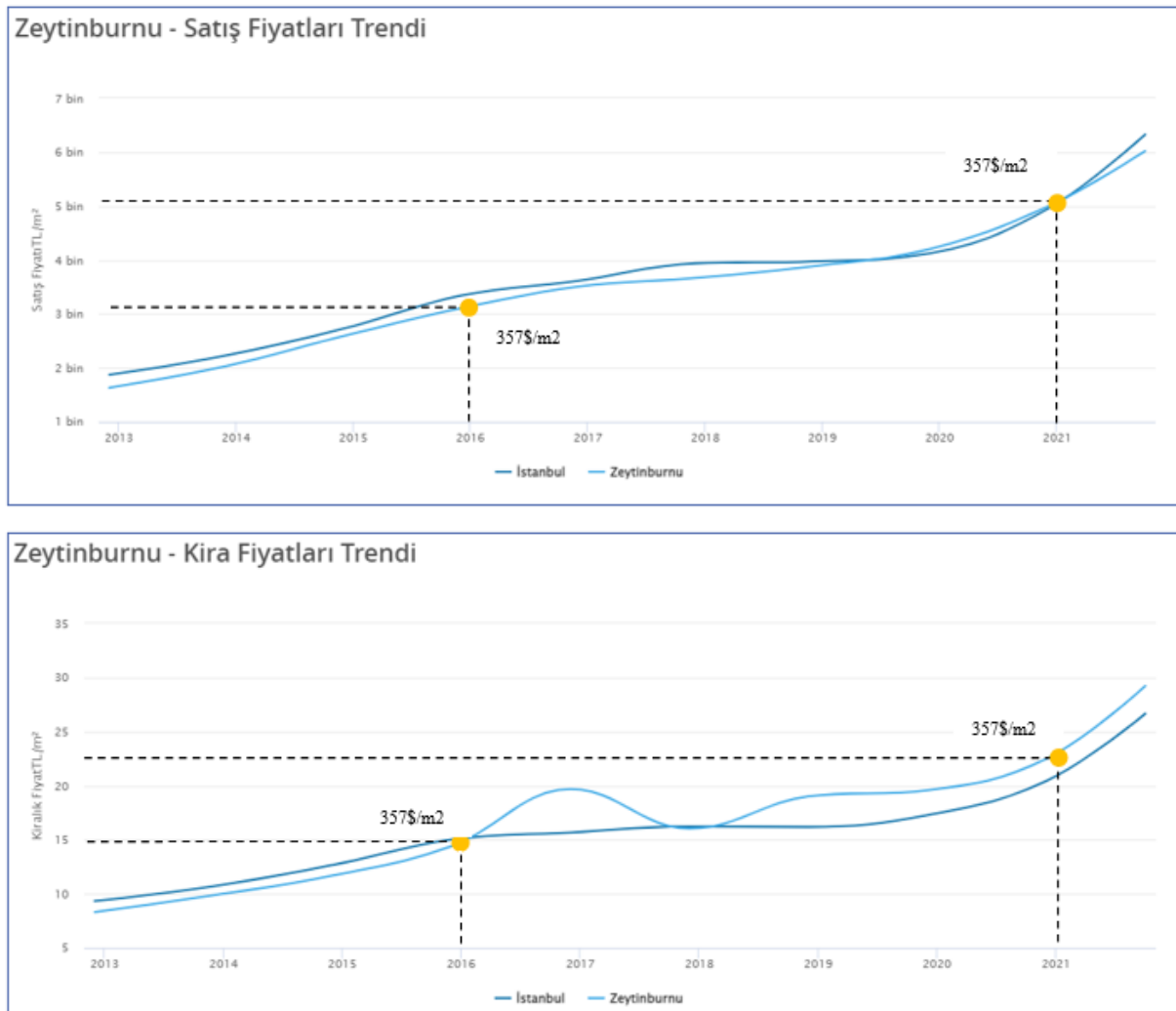
2000 yılından itibaren yaşanan dönüşüm sürecinin de etkisiyle arazi değişimine bakıldığında; askeri alanın bulunduğu bölgede, önce fabrikanın yanına komşu olan arazinin üzerindeki yapılaşmaların yıkılarak yerine yüksek kat değerli deniz manzaralı lüks otel ve konutların inşa edilerek değer artışlarına gidildiği görülmektedir. Bu kapsamda askeri fabrika yakınında gerçekleştirilen konut projelerinde metre kare başına düşen fiyatlar üzerinden oluşturulan rantın büyüklüğü EK-5 de belirtildiği gibidir. Takip eden süreçle beraber 2016 yılında askeri alan bünyesindeki demirhane, dökümhane, marangozhane gibi endüstriyel miras niteliğinde olan binalarla beraber tamamen yok olmaktadır.

Bu dönüşüm görselinde de diğerlerinde olduğu gibi görülmektedir ki; kamu yararı denilerek özelleştirilen askeri fabrika arazisinin satış evresine gelinmeden önce, etrafında alt ve üst yapısalılar ile farklılık rantı yaratılmakta ya da hiçbir şey yapılmadan zamana bırakılarak değer kazanması beklenmektedir. Arazinin önüne sahil yolunun yapılması sonrasında bu yolun genişletilmesi, çok yakınına Marmaray’ın ve Avrasya Tüneli’nin inşa edilmesi bu durumun en temel göstergesidir. Kamu kaynakları kullanılarak farklılaştırılan mülkiyet üzerinden farklılık rantına sebep olunmaktadır. Fabrikanın deniz kıyısına çok yakın

¹⁸¹Bkz. TOKİ’nin Zeytinburnu Eski Tank Fabrikası Planına İptal, Cumhuriyet Gazetesi, 27 Nisan 2017, (çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/724849/TOKI_nin_Zeytinburnu_eski_tank_fabrikasi_planina iptal.html, 18.05.2019.

olmasından kaynaklı ‘konum rantı’, farklı üretkenlikteki sermaye yatırımları kapsamında çeşitli tahsis mekanizmaları veya plan kararları çıkarılarak verimli hale getirilmesinden kaynaklı ‘verimlilik rantı’ yaratılmaktadır. Özel mülkiyetin bölgede küresel sermayenin ünlü otellerini inşa etmesinin yarattığı parselasyona bağlı olarak fabrikanın özel alanlar arasında kalması mutlak rantın bir göstergesidir. Mutlak rant ayrıca fabrikanın kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş sürecinde toprağın nitelik değiştirmesi ve bu arada ortaya çıkan ranta el konulması üzerinden de oluşmaktadır.

Tablo 3-20: Zeytinburnu Konut Satış ve Kira Bedelleri

Kaynak : <https://www.zingat.com/beyoglu-sutluce-bolge-raporu>, 01.12.2021 (Kur: 13,23TL).

Zeytinburnu Tank Bakım Fabrikası, sermaye ve kamu birlikteliği üzerinden mekânsal bir farklılaşmaya tabi tutulmaktadır. Merkeze olan uzaklık kamunun yapmış olduğu yatırımlarla giderek azaltılmakta, kentin gelişim ve dönüşüm istikameti, yaşam destek

sistemleri fabrikayı merkeze konumlandırmakta, İstanbul'un en değerli alanı durumuna getirmektedir. Farklılık rantı ve değişik sınırlamalar ve sermaye yatırımları uygulamalarıyla verimlilik ve konum rantı oluşturulmaktadır. Halihazırdaki arazi rayiç ve kira bedellerindeki büyük artışlar (Tablo 3-20) bölgedeki rantın da ne kadar büyük olduğunun çok açık göstergesi durumundadır. Bu manada kira fiyatlarında son 3 yılda %58,7 son 5 yılda ise %57,3, satış fiyatlarında ise 3 yılda %58,7 son 5 yılda ise %81,2 artış gerçekleşmiştir.

Şekil 3.18 deki 20 yıllık görsel gelişime bakıldığında da tüm yapılanın kamusal bir arazinin arsalaşması, sonra da özelleştirilmesidir. Emek değerinin değil fayda değerinin gözetilmesinin sonuçlanmasıdır. Sermayenin dolaşım sürecinde rant için kent yapılı çevresinde nasıl rol aldığına göstergesi, sermaye ve sınıf merkezli kentleşmenin açıklamasıdır. Kolektif tüketim kapsamında yapılan uygulamalarla sınıf ve toplumsal olgunun devre dışı bırakılmasıdır. Kentleşme sürecinde mekânın yeniden üretilmesinin getirdiği sonuçlar kapsamında mekânın kendisinin meta olarak üretilmesidir. Toplumun ortak malı olan ve ortak yararına kullanılması gereken askeri fabrika alanı ve onun lojmanları kent hakkı göz ardı edilmek suretiyle satılmıştır. Çevrede sebep olunan yapılaşmanın ortaya çıkardığı denizden gelen hava akımının kesilmesi yönündeki ekolojik sorun ve altyapı ihtiyacına bağlı yatırımlarının kamuya olan maliyeti göz ardı edilmiştir. Bölgedeki konut ve ticaret alanı fiyatlamaları dikkate alındığında kamuya yüklenecek olan maliyetin haricinde, maliyet tüm topluma yansıtılmaktadır.

Şekil 3.18: Zeytinburnu Tank Bakım Fabrikası Arazisi 2000 Yılı Sonrası Dönüşümü (Kaynak: Googlemap, (çevrimiçi), 16.05.2020)

3.3.2 Zekeriya köy Füze Üssü

Sarıyer ilçesinde bulunan Zekeriya köy Füze Üssü askeri alanı, 34 adet gerçek kişi adına kayıtlı taşınmaz malın 1977 yılında kamulaştırılması suretiyle tescil edilmektedir. 15 nci Hava Füze Üs Komutanlığı'nın savunma ve taarruz maksatlı görevi onun konumunu belirlemekte, arazinin birer askeri alan olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Birliğe verilen düşman bombardıman uçaklarının ve balistik füzelerin ateşiyle İstanbul ve boğazları baskı altında bulundurmasını engellemesi görevi onun kentin eskiden boş olan yüksek ve ormanlık arazilerinde askeri alan olarak üretilmesine neden olmuştur. Dönem itibarıyla İstanbul'un güvenliğinin sağlanması, NATO kapsamında Türkiye'ye verilen görevler İstanbul'un zamanla en değerli yerlerinden olacak bu arazide askeri bir birliğin konuşlandırılmasını sağlamaktadır.

Şekil 3.19: Zekeriya köy Füze Üssü Askeri Alanı (Kaynak: Sarıyer Gözlem (çevrimiçi), 09.12.2014)

49 yıllığına 15 nci Füze Üs Komutanlığı'na tahsis edilen 500 hektarlık söz konusu arazinin dönüşüm sürecine gelince; sürecin ilk olarak 2010 yılında alanın TOKİ'ye devredilerek boşaltılmasıyla başladığını ifade etmek gerekir. Takiben Emlak Konut GYO şirketine satılmakta, (TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Dava Dilekçesi, 2012), daha sonra arazinin toplu konut alanı olarak kullanılması için 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar ve 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planların da değişikliğe gidilmektedir. Yapılmak istenen değişiklikle ilgili olarak ŞPO İstanbul Şubesi tarafından 2012 yılında dava açılmakta, davada planla orman alanlarına yapılaşma hakkının getirildiği, ayrıcalıklı imar haklarının tahsis edildiği ve mevcut altyapının kullanılamaz hale getirildiği iddia edilmektedir. Söz konusu bölgenin ormanlık arazi olduğunu kaydeden Danıştay, yapılaşmaya imkân veren imar planlarının yürütmesini 2014 yılında durdurulmasını ve arazinin Orman Genel Müdürlüğü'ne iade edilmesini hükmetmektedir. Takiben yeni plan değişikliğine gidilmesi, konunun aynı kurum tarafından tekrar mahkemeye taşınmasına neden olmakta, hazırlanacak bilirkişi

raporunun ardından karar verilmesi beklenmektedir.¹⁸² Danıştay’ın vermiş olduğu yürütmeyi durdurma kararına rağmen bölgenin önemli yeşil alanlarından birisi olan “eski hava üssü arazisi için 3 ncü derece sit alanı olmasına rağmen 1.500 konut için inşaat ruhsatı verilmiştir” (Alp, 2016: 105). Danıştay’ın imar planlarını iptal etmesi ve arazinin devrine ilişkin yürütmeyi durdurmasına rağmen projede inşaat hiç durmadı, yüksek yargının ‘devlet ormanı’ dediği yerde milyonlarca lira değerinde konutlar yükselmeye halen devam etmektedir. Danıştay’ın verdiği kararlarını aşmak için hülle yöntemine başvuruluyor, dava açılan planlarda küçük değişiklikler yapılarak eski plana açılan dava aleyhte sonuçlansa bile yeni plana açılan dava sonuçlanana kadar inşaatlar tamamlanmaktadır.¹⁸³

Toplumsal yararı isteyen emek değerçilerin, rantçı fayda değercilere karşı ileri sürdüğü itirazlar bu seferde Zekeriya köy Füze Üssü arazisi üzerinden yaşanmaktadır. ŞPO söz konusu itirazları belirlerken, plan değişikliğini 2009 yılı 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı yönünden incelemekte, değişikliğin 3194 sayılı İmar Kanuna ve eki yönetmeliklere aykırılığı üzerine odaklanmaktadır.

Buradan hareketle ŞPO yapılmak istenen plan değişikliğine;

1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planının da bölgenin ‘Orman Alanı’, ‘Askeri alan ve Askeri Güvenlik Bölgesi’ ile ‘Gelişimi ve Yoğunluğu Denetim Altında Tutulacak Alan’ lejandların da kalmasının dikkate alınmadığına,

Doğal alanların korunması yönündeki temel ilkenin zedelendiğine, teknik ve sosyal donatı alanlarının azaltıldığına,

Bölge donatı dengesinin bozulduğuna, kullanım ile trafik ve yapı yoğunluğunun arttırıldığına itiraz etmektedir.

¹⁸²Bkz. “Danıştay’da Davası Süren “Köy” Projesi İçin Zekeriya köy Ormanlarında Talan Sürüyor”, Kuzey Ormanları Savunması, 12 Şubat 2016, (çevrimiçi), <https://kuzeyormanlari.org/2016/02/14/danistayda-davasi-suren-koy-projesi-icin-zekeriya-koy-ormanlarinda-talan-suruyor/>, 17.05.2019.

¹⁸³Bkz. “Yargı 'Dur' Dedi, Rant Yine de Durmadı”, Yeniçağ Gazetesi, 22 Temmuz 2021, (çevrimiçi), <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/yesil-cennet-beton-cehenneme-dondu-rant-yargiya-ragmen-durmadi-464403h.htm>, 01.09.2021.

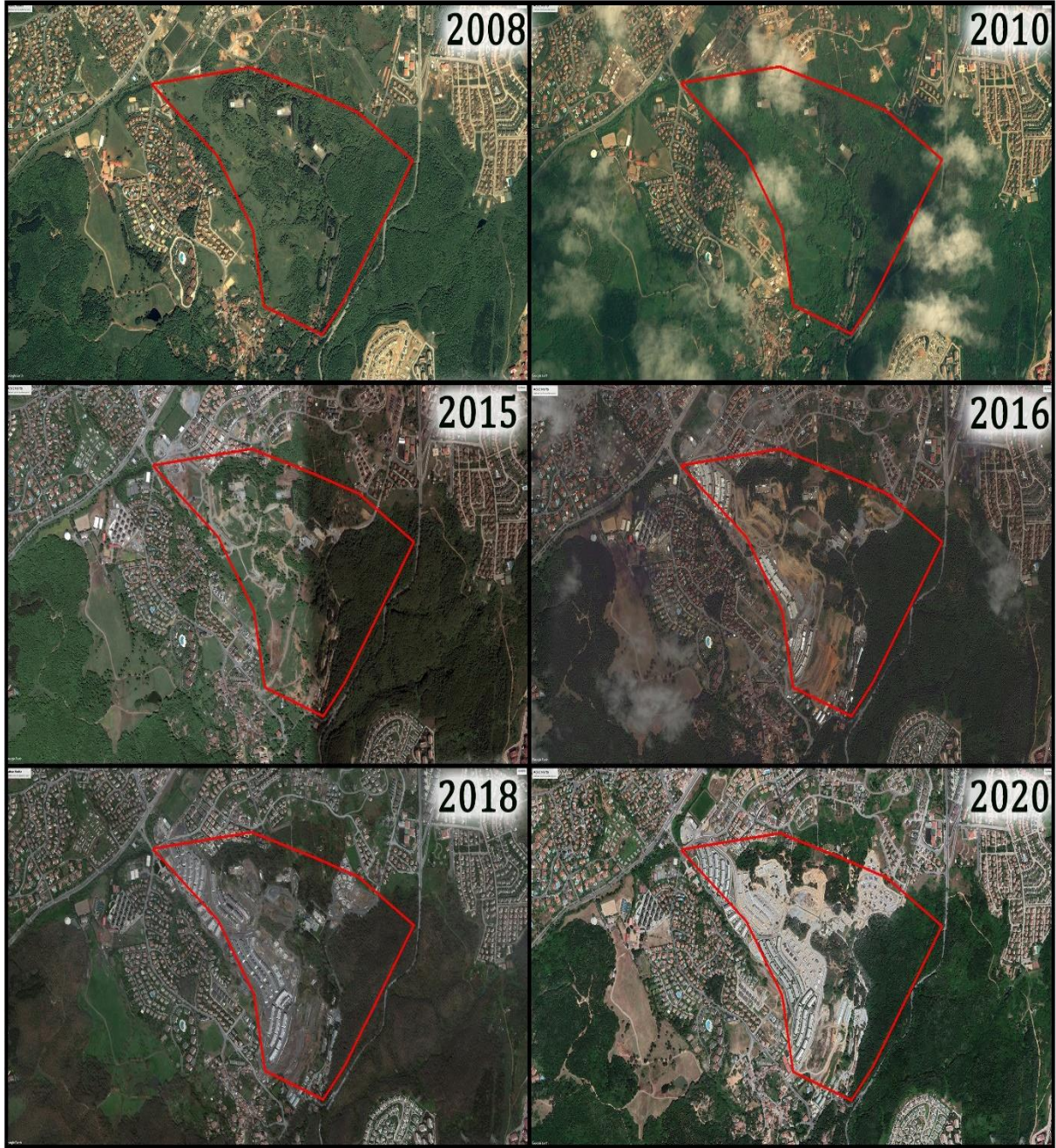
Verilen yapılaşma katsayıları ile (yaklaşık 30 hektar alan 0,30 emsal değeri ile konut alanı olarak, yaklaşık 3,5 hektar alan da 0,80 emsal değeri ile konut ve ticaret alanı olarak tanımlanmış) farklı inşaat alanları elde etmenin önü açılmaktadır (TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Dava Dilekçesi, 2012).

Tüm bu eleştirel durum ortaya çıkmadan önce füze üs alanının bulunduğu bölgede önce rantın artırıldığı, bölge topraklarının değerli hale getirildiği gözlenmektedir. Takiben kamunun tamamıyla kendisine ait olan toplumsal bir mülkiyet özel sektöre pay edilmektedir. İlk adım olarak önce Füze Üssü arazisinin nitelik değişiminin hukuksal alt yapısı hazırlanmaktadır. Verilen yapılaşma katsayıları ile projelendirme aşamasındaki yaklaşımlardan farklı inşaat alanlarını elde etmenin, dolayısı ile farklı nüfus büyüklüklerine erişimin önü açılmaktadır (TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Dava Dilekçesi, 2012). Bu noktada bahse konu askeri alanın konum rantının çok yüksek olması araziye üst gelir gurupları için ne kadar cazip hale getirdiğini belirtmek gerekir. Etrafına yapılan inşa edilen lüks projelerle yaratılan rantın ne kadar büyütüldüğü EK-6 de yer alan konut metre kare fiyatlarından anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Şekil 3.20 de 20 yıllık tarihsel süreç görseli incelendiğinde 2008 yılında tamamı yeşil alan olan askeri alanın bulunduğu bölge 2020 yılı itibariyle yukarıda anlatılan uygulamalarla adım adım yapılaşmaya açılmaktadır. Bu bağlamda, etrafına lüks bahçeli ve havuzlu evler yapılarak değer yaratılan ve için de askeri binalar dışında hiçbir yapılaşma olmayan Zekeriyaköy Füze Üssü arazisi, takip eden yıllarda önce içine inşa edilen yollar ve küçük sızmalar sayesinde kentleşmenin konusu yapılmaktadır. Takip eden yıllarda sürecin durdurulmasına yönelik hukuksal olarak verilen kararlara rağmen bölgede yapılaşmaya devam edilmekte, ilerleyen zaman içerisinde yapılan inşaatların tamamlanacağı, sıranın yakınındaki ormanlık alanlarına geleceği öngörülmektedir.

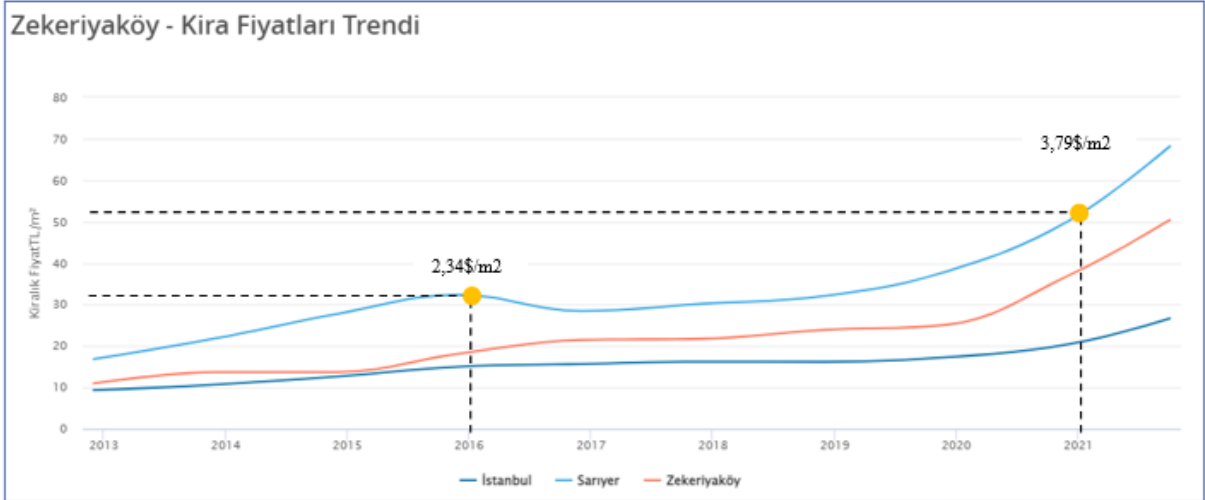
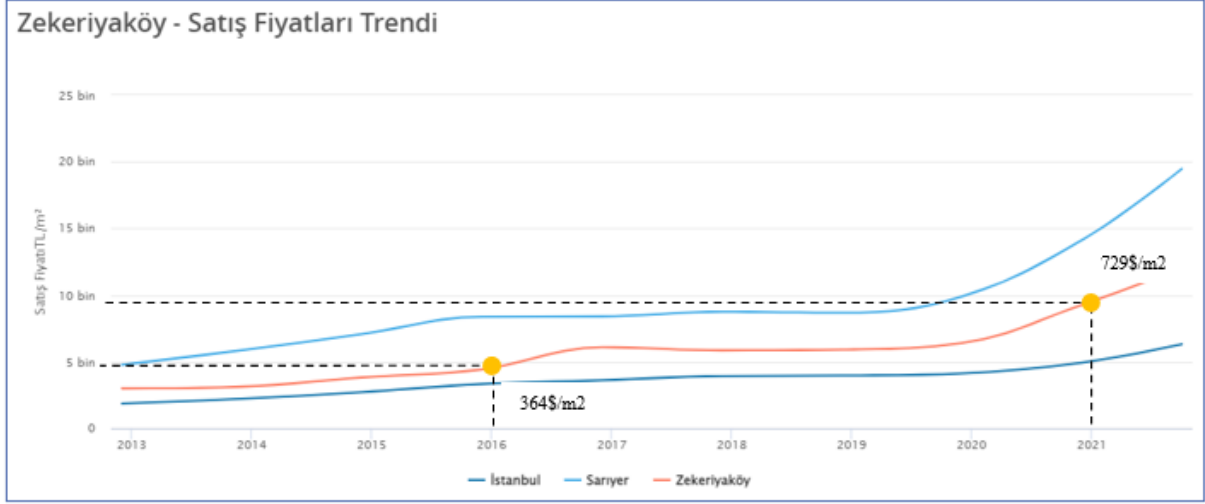
Aslında bu yapılanlar ayrıcalıklı imar hakkıyla yaratılan rantın çok açık bir delilidir. Kamu hizmetleri getirilecek denilerek kamu mülkü haline getirilen füze üssü arazisi, yaratılan kamuoyu ile oluşan arsa spekülasyonu üzerinden özel mülk haline getirilmektedir. Bu esnada sonucun kent merkezinde ve kent bütününde yaratacağı etkiler dikkate alınmamakta, kentin gelecekteki gereksinimleri göz önünde bulundurulmaktadır. Yapılan özelleştirme ile kentin bütünlüğü bozulmakta, faydacı, birikimi sürekli kılan, belirli sınıfların çıkarlarını gözeten bir İstanbul kurgulanmaktadır Toplum yararına kullanılması gereken kamusal bir yerin planlama

üzerinden niteliği değiştirilirken, kent hayatını biçimlendirecek toplumsallık göz ardı edilmektedir. Bölgede kamu eliyle yaratılan rantın boyutlarının ne kadar büyük olduğunun anlaşılması açısından kira fiyatlarında son 3 yılda %69,6 son 5 yılda ise % 101 artışın gerçekleştiğini, satış fiyatlarının ise 3 yılda % 61.1 son 5 yılda ise %105.4 yükseldiğini ifade etmek gerekir. Bu veriler bize askeri alanların neden kentsel dönüşümün konusu haline geldiğinin de çok açık bir göstergesidir (Tablo 3-21).

Şekil 3.20: Zekeriya Köy Füze Üssü Arazisi 2000 Yılı Sonrası Dönüşümü (Kaynak: Google Earth Hava Fotoğrafları)

Tablo 3-21: Zekeriyaköy Konut Satış ve Kira Bedelleri

Kaynak: <https://www.zingat.com/sariyer-zekeriyakoy-bolge-raporu>, 01.12.2021 (Kur: 13,23TL).

3.4 Bölüm Özeti

Bu bölümde askeri alanlarının tarihsel gelişimi, Tanzimat dan Cumhuriyet'e kadar geçen tarihsel süreç ordunun baskılara bağlı olarak batılılaşmasından kendine özgün çağdaşlaşmasına (1839-1923) kadar geçen sürede incelenmektedir. Bu manada her bir döneme dair askeri alanları ilgilendiren kent dönüşüm hareketleri ile askeri gelişmeler analiz edilerek, alanların üretim ve dönüşümüne odaklanılmaktadır. Tanzimat ile birlikte başlayan bu büyük değişim ve dönüşüm hareketinin askeri alanlarla ilgili boyutuna her açıdan bakılmaktadır. Diğer bir ifadeyle Tanzimat ve takip eden önemli tarihsel kırılım noktaları sonrası ortaya çıkan kent dönüşüm hareketlerinin askeri alanların kentlerde üretilmesinde ve tüketilmesinde etkileri

ortaya konmaktadır. Söz konusu dönüşümün 1839'dan bu yana bir kronoloji içerisindeki kırılım noktaları betimlenerek (Şekil 3.1);

Tanzimat batılılaşması çerçevesinde ordunun kazandığı askeri teknik ve taktikler Osmanlı da Tımar sisteminden vazgeçilerek orduda yerleşik kışla düzenine geçilmekte, iç güvenliği sağlamak amacıyla Zaptiye (Jandarma) Teşkilatı kurulmaktadır.

Cumhuriyetin ilanı ile çağdaşlaşma devletin temel vizyonu olmaktadır. Bu vizyon çerçevesinde bir taraftan kamu yeniden yapılandırılırken, diğer taraftan her alanda olduğu gibi modern bir ordu yapılanmasına gidilmektedir. Çağın askeri gereklerini karşılayan silahlı bir güç kurma gayretlerine uygun olarak, askeri manada büyük bir teşkilatlanma ve teçhizatlanma hareketi başlatılmaktadır. Ulusal bir harp sanayi oluşturulmaya, dönem itibarıyla gelişmiş silah sistemlerinin ordu envanterine dahil edilmesine çalışılmaktadır.

Küresel ölçekte 1940'lar da İkinci Dünya Savaşı yaşanırken, ulusal ölçekte çok partili döneme geçişle beraber gelen siyasi ortamın etkisiyle Türkiye NATO'ya girmektedir. Böylece Türkiye savunma gerekçeleriyle önemli bir güvenlik ağının üyesi olmakta, sınırları daha güvenli hale getirilmek istenmektedir. Siyasi ve askeri açıdan 1950'ler sonrası ABD ile yaşanan yakınlaşma¹⁸⁴ sonrası ve NATO'ya girilmesi, askeri alanların gelişimi açısından çok önemli gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Söz konusu bu askeri dönüşüm kararı ülkeyi iç ve dış her türlü tehditten koruması için yaklaşık 17 milyar dolarlık savunma bütçesi kullanan bir silahlı güç yaratılmaktadır.¹⁸⁵

1960'lara gelindiğinde darbe sonrası çıkarılan Anayasa'yla Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nın ve askeri yargının kurulması, Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağlanması gibi temel düzenlemelerle yaratılan askeri vesayet ortamında, ordu; yönetimdeki konumunu güçlendirmektedir. Askeri alanların üretim evresi olarak tanımlanan 1950-1980 yılları arasındaki süreçte yürürlükteki Anayasası'nın sağladığı özgürlükçü bakışla beraber kentlerin üretiminde planlama öne çıkarılmakta, bu manada DPT kurulmakta ve ilk kalkınma planı (1963-1967) yürürlüğe sokulmaktadır.

¹⁸⁴Bkz. George MCGHEE: A.B.D.-Türkiye-NATO Ortadoğu, Çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınları, Ankara 1992).

¹⁸⁵Bkz., https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=turkey, (çevrimiçi), 29.12.2020.

1970'ler de dünyada yaşanan ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilerken, darbeden 11 yıl sonra 1971 de ordu yeniden sivil siyasete müdahale etmektedir. Yönetimin bütün karar ve uygulamalarında askerin baskısı ve yönlendirmesi yeniden iyice belirginleşmektedir. Yönetimin her kademesinde olduğu gibi askerin dokunulmazlığı askeri alanlarda da iyice belirginleşmekte, alanlarla ilgili askerin izni olmadan hiçbir düzenlemeye ya da geliştirmeye gidilememektedir.

1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Harekâtı sonrası uygulanan Amerikan Ambargosu dışa bağımlı bir savunma sanayiinin sakıncalarını ortaya çıkarmakta, bu manada 1980'den sonra hızlanacak olan ulusal harp sanayinin kurulmasına ilişkin çalışmaları başlatmaktadır.¹⁸⁶

1980 yılına gelindiğinde 12 Eylül Anayasasının oluşturduğu askeri vesayet ordunun her alanda yönetime müdahalesinin önünü açmaktadır. Bu süreçte 2000'lere kadar askeri uzmanlık gerektiren konuların tümünde askerlerin etkisi görülmekte, diğer alanlarda da asker verilen kararların pek çoğuna müdahil olabilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması, soğuk savaş döneminin sona ererek iki kutuplu dünya düzenine geçilmesi ve 1983 de PKK terörünün ortaya çıkması; TSK'nın vizyonunda önemli bir değişime gidilmesine sebep olmaktadır. Uluslararası boyutta barışı koruma ve insani yardım operasyonları, ulusal boyutta iç güvenlik harekâtları askeri alanların üretimini hızlandırmaktadır. 24 Ocak kararları sonrası neoliberal politikaların yürürlüğe girilmesiyle beraber hızlanan kentleşme çoğu kent çeperlerinde bulunan askeri birlikleri kent dokularıyla temas ettirmektedir. Bu dönem çalışmada alanların '**erken kentleşme evresi**' olarak betimlenmektedir.

2000'li yıllarla birlikte, yeni ve güçlü bir iktidarın uyguladığı makro ekonomik politikalar ve kamunun kapsamlı müdahaleleri ile birlikte büyük bir kentsel dönüşüme gidilmektedir. Çalışma da '**esas kentleşme evresi**' olarak betimlenen bu dönemde kentler, çoğu rant maksatlı uygulamalarla Türkiye kentleşme tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar büyük bir değişime tabi tutulmaktadır. Kent dönüşümü açısından durum böyleyken, askerî vesayetin giderek azalmasının da etkileriyle askeri alanların kent dönüşümünde kullanılmaya başladığı

¹⁸⁶ Bkz. TSK Güçlendirme Vakfı Kanunu, (Resmî Gazete: 25 Haziran 1987, 19498).

görülmektedir. Kentte toprak üretmek maksadıyla mezarlıkların bile kullanılabildiği bir dönemde askeri alanların dönüştürülmesi konuşulamaz iken, artık “askerî yasak bölgelerin, turistik amaçlı kullanımı bile mümkün hale getirilmektedir.”¹⁸⁷ Nitekim bu manadaki en önemli dönüm noktası 15 Temmuz 2016 tarihi olup, bu tarihle beraber askeri alanların kentlerdeki dönüşümü artık iyice gündemi işgal etmektedir. Alanların kentlerden çıkarılıp az gelişmiş kentlere taşındığı kalan arazilerin ağırlıkla rant için kullanıldığı bu süreç askeri alanların ‘**dönüşüm evresi**’ olarak betimlenmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde kent biçimlenişine askeri alanlar açısından bakılmakta, kentin coğrafi konumunun, arazi topografyasının askerî açıdan önemi üzerinden kentin gelişimine etkisine vurgu yapılmaktadır. Kent arazisindeki engeller bir taraftan onun savunmasını belirlemekte ve askeri alanların üretimine neden olmakta diğer taraftan kentin dönüşüm kapasitesi ve gelişim istikameti belirlenmektedir. Bu noktada düzlüklerin kent üretimi için avantajlı olduğunu, askerî açıdansa savunmayı zayıflattığı ifade edilmelidir. Vadilerde kurulmuş kentlerin önemli geçiş güzergahlarını içermesi; nehir veya derelerin yanında oluşmaları, etraflarının sur, hendek ve duvarlarla çevrilmesi hem kentin savunmasını öne çıkarılmakta hem de kentin toplumsal yapı, ekonomi ve yapılaşma yoğunluğu gibi faktörlerini şekillendirmektedir. Sonuç itibarıyla arazi koşulları askeri alanların varlığını belirlerken, dönemsel olarak teknolojiye yaşanan gelişmeler, orduların yeniden organize edilmesi ihtiyacı, güçlü devleti askerle görünür kılma arzusu, ittifaklar gibi konjonktürel manada küresel siyasetin getirdiği askeri yükümlülükler kentlerde alanların üretim nedeni olabilmektedir. Bahse konu üretim durumu, bir kısmı günümüze geçmişin mirası olarak gelen askeri alanların bugün kentlerin gelişim ve dönüşümünde etken duruma gelişinin çalışmaya özgü tarihsel bir süreç içinde incelenmesini gerekli kılmıştır.

Sorunsala İstanbul özelinden bakıldığında, fetihten Cumhuriyetin kuruluşuna kadar başkent olan ve fonksiyon alanları bu realiteye göre şekillenen kentin, Cumhuriyet döneminde bahse konu işlevlerini yitirdiği görülmektedir. İstanbul da mülkiyetin kamudan özel sektöre aktırılması sürecinde sıranın askeri alanlara nasıl geldiğini anlamak adına Cumhuriyet sonrası dönem referans alınmakta, ancak Osmanlı’nın son zamanlarına denk düşen Tanzimat sonrası da göz önünde bulundurulmaktadır. Çünkü askeri alanların dönüşümünde bahse konu dönemde inşa edilen askeri yapılar bugünün kentsel dönüşümünün konusunu teşkil etmektedir. Buradan

¹⁸⁷ Bkz. Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim Raporu.

hareketle askeri alanların kentlerde üretilme nedeninin açıklanmasında, son dönem Osmanlı modernleşmesinin İstanbul'da yarattığı bu yapılar öne çıkarılmakta, önemlilerine çalışmada yer verilmektedir. İstanbul'un tarihi tecrübesinin yansımaları olan yapıların bugün kentin en değerli yerlerinde devletin meşruiyet mekanları oldukları gösterilmektedir.

Diğer taraftan Cumhuriyetin ilanı ile modernleşmenin hızlandığı bir başkent işlevinin Ankara'ya verilerek İstanbul kentleşme dinamiğinin değiştirilmesinin ilk dönem kent gelişimini nasıl etkilediği aktarılmaktadır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerinde yarattığı değişim, çok partili sisteme geçiş, ABD ile gelişen yeni ilişkiler kalkınma ve sermaye birikiminin yönünü tekrar İstanbul'a çevirdiği, kentteki yeni askeri alanların varlık nedeni olduğu gösterilmektedir. 1950'lerden itibaren kent ve çevresinde göç ve nüfus artışına bağlı olarak planlı olmayan imar hareketlerinin yoğunlaşması, göçe bağlı yeni yerleşim alanları üretilmesi, geniş taşıt yollarının açılması ve İstanbul'un sanayi kentine dönüşmesi söz konusu oluşumun temel göstergeleri olarak vurgulanmaktadır. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası dönem Türkiye kentleşmesinde de planlı kentleşme yaklaşımını işaret etse de kamu mülkiyetinin düzensiz dağıtıldığı, kendiliğinden gelişmenin ve dönüşümün yaşandığı bir dönemdir. İstanbul toprağının birikim aracı olarak üretilmesi, üzerinde alt ve üst yapı faaliyetlerinin yapılması, konumu, yapılaşma hakkı ve verimliliği ile rant yaratılması bu dönemin özelliğidir. Kentin 1. köprü ile E-5 istikametinde doğu-batı yönüne doğru genişlediği görülmektedir.

1980 sonrası ortaya konan neoliberal piyasa ekonomisi uygulamaları kentin dönüşüm ve gelişimini hızlandırmaktadır. Bu etkileşimin kentleşme açısından pek çok dönüşümü beraberinde getirdiği, askeri alanların kentlerde üretilmesinin de artık iyice önünü açtığı ifade edilmektedir.

2000'li yıllar ve sonrası bu hızlanmanın İstanbul kentleşmesinde en yoğun yaşandığı dönem olduğu gözlenmektedir. Bu dönem ekonomik, mekânsal ve toplumsal dönüşüm açısından en çok göze çarpan bir süreç olarak İstanbul'un kentleşme tarihinde oldukça önemlidir. 2009 yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı kentin kapsamlı ve sürdürülebilir bu dönüşümünde son dönemlerin en temel ve önemli mevzuatıdır. Söz konusu planda, yeni çekim merkezleri ve gelişme alanlarının oluşturulması, kamusal açık alanların yeterli, dengeli ve kaliteli hale getirilmesi, fırsatlardan kentlilerin tümünün yararlanabilmesi gibi hususlara yer verildiği gözlenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde yoğun yapılaşma ortamlarındaki kent

üzerindeki baskının azaltılmasına, bu manada çok merkezli bir yapılaşmaya geçilmesine ve bu merkezlerin kademelendirilmesine, tarihi dokunun korunmasına dikkat çekilmektedir. Güçlü iktidarların tarihsel süreç içerisinde kimi zaman deprem, kimi zaman güvenlik gibi gerekçelerle yönettiği olağanüstülük durumunun; İstanbul'un planlama ve idari sınırlarının genişlemesine, arazi örtüsünde önemli farklılaşmalar yaşanmasına neden olduğu belirtilmektedir. İstanbul'un mekânsal yayılım hızının bu dönemde hiçbir zaman olmadığı kadar arttığı tartışılmaktadır. Kent gelişimi, buradaki su havzaları ve orman alanlarına kadar dayanmış durumdadır. Bir ve ikinci köprünün bağlantı yolları arasında kalan alanlar doyuma ulaştıkça söz konusu yerleşim alanlarına doğru hızla yayılmalar başlamıştır. Gelişim şehrin doğal ve yapılı çevresini olumsuz yönde etkilerken, özellikle kuzey yarısında bulunan ormanlık ve doğal alanları hızla tüketmektedir. Bu arada oluşan yüksel gökdelenler, devasa AVM'ler ve çok geniş site alanları kentin kendine özgü tarihsel silüetini bozmakta, askeri alanların kent çeperlerine düşmesine neden olmaktadır.

Güvenlik olgusuyla inşa edilmiş surlar içinde kalan ahşap, kültürel dokunun yoğun olduğu İstanbul'un yerini; sur dışına taşan, yeşili az, yüksek ve geniş alanlar içerisindeki betonarme yapılardan oluşan bir İstanbul almaktadır. İstanbul'un topraklarının tüketildiği gerek yapısal gerekse yöntemsel müdahalelerle kentteki kamusal mülkiyet alanları kullanılmaya başladığı örnek uygulamalarla aktarılmaktadır. Bir taraftan askeri alanların etrafında kamu eliyle yapılan alt ve üst yatırımlar üzerinden farklı rant kategorilerinin oluşturulduğu, diğer taraftan hukuki mevzuat ile onların dönüşümünün önünün açıldığı betimlenmektedir. İstanbul'daki bu hızlı kent biçimlenişinin, eskiden bireysel yapılaşma yaklaşımı ile parçalar halinde tek bir yapı adası veya parselle gerçekleştirildiğine, şimdi ise askeri alanlar gibi büyük ve üzerinde yapılaşmanın az olduğu arazileri hedeflediğine vurgu yapılmaktadır. Artık eskiden dokunulmaz olan ve güçlü devlet olgusunun kent içindeki görünümünü ifade eden askeri alanların kamu sermaye ortaklığı üzerinden kentleşme için kullanıldığı gösterilmektedir. Çünkü kapitalizm, İstanbul mekânlarının toplumsal yapısının, yüksekliklerinin, boyutlarının, biçiminin farklılaşmasından ortaya çıkan artığı, bu sefer de askeri alanlar ile büyötmek istemektedir.

İstanbul'un deniz ve boğaza sahip konumundan ve önemli geçiş yollarının üzerinde bulunmasından kaynaklı jeopolitik ve stratejik önemi kentin tarihsel süreç içerisinde ulusal güç unsurlarını bünyesinde bulundurması, bir imparatorluk kültürel mirasını içinde barındırması

askeri alanların kentteki varlıklarının bir sonucudur. Hemen hemen her dönemde savunulması gerekli olan kentin bu özellikleri; onu kimi zaman NATO'nun Sovyet Bloğuna karşı kurguladığı stratejik bir savunma kenti yapmaktadır. Kimi zaman ise Yunanistan'ın tarih boyunca İstanbul için beslediği ideallerin bir zemini yapmaktadır. İstanbul'un ülkenin en kalabalık kenti olarak önemli sanayi unsurlarını içinde barındırması sermayenin kendisini güvende hissetme isteği, ulus devletin güçlü devlet algısını kentte görünür kılma arzusu onu askerî açıdan savunulması gereken bir şehir yapmaktadır. Ordunun sahip olduğu teknoloji ve ateş gücünün niteliksel ve fonksiyonel gelişimi İstanbul'da ki askeri alanların yerleşim şeklini, sayısını ve niteliklerini de oluşturmaktadır. Söz konusu bu oluşumda askeri alana yerleştirilecek birliğin görevi onun fonksiyonel durumunu belirlemekte, fonksiyonel durum da askeri alanın yerleşim ihtiyaçlarını, büyüklüğünü ve sayısını ortaya çıkarmaktadır.

İstanbul kentleşmesinin piyasalaşma sürecinde askeri alanların ne derece kullanılmakta olduğunu göstermek adına seçilen örnek olaylarla askeri alanların nasıl dönüştürüldüğüne odaklanılmaktadır. Buradan hareketle askeri alanların kamu üzerinden hangi amaçlarla, yöntemlerle ve aktörlerle özel mülkiyete dönüştüğü ortaya konmaktadır. Askeri alanların, planlı kentleşme modelinden, bütüncül bakıştan, kolektif düşünceden, kent hakkından, toplumsal yarardan uzak bir şekilde, kamu gücü ve hukuk kullanılarak hızla nasıl özelleştirildiği gösterilmektedir. Seçilen örnek olaylar üzerinden alanların parçacık planlamalarla veya yatırımlarla nasıl değerlendirildiği, kamunun TOKİ, Emlak Konut GYO gibi bir kısım aktörler üzerinden aracı kurum işlevi gördüğü ispatlanmaktadır. Askeri alanların spekülasyon ve rant getirici bir olgu haline nasıl getirildiği gösterilmektedir. Uygulamalardan özellikle kentin gelişim istikameti olan kuzey bölgesindeki askeri alanların sahip olduğu ekolojik ve tarihi ortamın yok olabileceği riskine ışık tutulmaktadır. Bu kapsamda kent gelişimi için 'bariyer' olarak nitelendirilen askeri alanların özelleştirilmesinin önünün, çıkarılan yasalar, yapılan planlamalar ile açılmakta olduğu örnek davalar üzerinden ortaya konmaktadır. Bu noktada askeri birliklerin kamu yararı veya üstün kamu yararı denilerek boşaltılmasına, yeni kentlere yerleşmesinin yarattığı büyük maliyetlere vurgu yapılmaktadır. Söz konusu maliyetin askeri alanların meta haline getirilerek ilgili kamu kurumları aracılığı ile sıfırlanması iddiasının aslında kamuya ilave maddi bir yük yüklendiği, kamu zararlarına sebep olduğu gösterilmektedir.

SONUÇ

Ülkelerin tarih boyunca ulusal varlığını, bütünlüğünü, çıkarlarını, sınırlarını, haklarını korumak için silahlı güce gereksinim duyması askeri alanları üretmektedir. Bu maksatla TSK modernleşirken, silah sistemleri yenilerken, yönetim ve organizasyonu düzenlenirken, farklı fonksiyonel özellikleri taşıyan askeri alanlar ortaya çıkmaktadır. Savunma harcamaları boyutuyla askeri harcamaların artması ve yeni silah sistemlerinin envantere girmesi, askeri alanların büyümesi, yenilerinin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Ülkenin topyekûn batılılaşma veya çağdaşlaşma arzusu, askeri ittifaklarda bulunma isteği, savaşların ya da iç ve dış krizlerin sonuçları bu yapılanmanın bazı temel gerekçeleri durumundadır. Egemenlerin güvenlik talebi doğrultusunda verilen askeri görevin yerine getirilmesi için değişik fonksiyonlarda ve büyüklüklerde, farklı coğrafi lokasyonlar da askeri alanlar kurulmaktadır. Her dönemde ‘güçlü devlet-güçlü ordu’ algısını gösterme arzusu, değişik büyüklükte ve çeşitlilikte devasa arazilere yayılmış, gösterişli girişleri olan kara, deniz ve hava birliklerini meydana getirmektedir. Bu birliklerin görevi, görevin gerektirdiği eğitim alanı, silah sistem, taşıyacak araç/teçhizat, mühimmat, personel ve depolama ihtiyacı bir toprak parçasına olan ihtiyacı büyüklüğünü belirlemektedir.

Bu büyüklük Türkiye genelinde 326 bin 200 hektara¹⁸⁸ tekabül etmekte olup, yaklaşık 1 hektar olan 1.300 adedi, 100 hektardan daha büyük olan 375 adedi şehirlerin merkezine düşmektedir.¹⁸⁹Söz konusu büyüklük 540 bin hektarlık kamusal mülkiyete sahip İstanbul da 55.685 hektara karşılık gelmekte, 15.704 hektarı ormanlık alanı içermektedir (İstanbul 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, 2009). Kentin bünyesinde ki askeri alanların sayısal karşılığı olan 195 adetin 172’si kent merkezinde olup, 39 adedi orman statüsündeki bölgelerin içinde kalmaktadır.¹⁹⁰ Osmanlı’nın Batı’ya dönük yüzünü yansıtan 47 adet kışlanın günümüze kadar ulaştığı görülmektedir (Çiftçi ve Seçkin, 2005: 51). Büyüklük, Emniyet Genel Müdürlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı’nın elindeki 131 bin 980

¹⁸⁸Bkz. “Türkiye’deki Askeri Araziler 4 Yalova Şehri Büyüklüğünde”, Medyam Gazetesi, 12 Ağustos 2016, (çevrimiçi), <https://www.omedyam.com/turkiyedeki-askeri-araziler-4-yalova-sehri-buyuklugunde-63175/>, 10.03.2019.

¹⁸⁹Bkz. “100 Bin Metrekareden Büyük 375 Askeri Alan Var!”, 02 Eylül 2016, (çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/100-bin-metrekareden-buyuk-375-askeri-alan-var/487431>, 10.03.2019.

¹⁹⁰Bkz.“İşte Merak Edilen Askeri Alanlar”, Hürriyet Gazetesi, 11 Ağustos 2016, (çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/iste-merak-edilen-askeri-alanlar-40189812>, 21.02.2021.

lojmandan oluşan bir dönüşüm potansiyelini taşımaktadır. Alanların İstanbul da önemli ilçelere göre dağılımına gelince Başakşehir de %16, Esenler de %50, Çekmeköy de %8, Beşiktaş da %13'dür¹⁹¹.

Kamunun düzenleyici rolü, yapısal kent teçhizatlarıyla büyüyen ve gelişen bu büyüklüğün hukuk kullanılarak zamanla kent merkezine düşmesini sağlamaktadır. Bazıları zaten kentlerin merkezinde, en değerli meydanlarında ya da kıyılarında, sahillerinde bulunan askeri araziler artık kent dönüşümünün konusu oluş durumdadır. Alanları ilgilendiren mevzuat, sahip oldukları konum ve verimlilik özellikleri bağlamında taşıdıkları istisna hali hem dokunulmaz olmalarını hem de kent gelişim istikametinin belirlemesini, sınırlarının genişlemesini sağlamaktadır. Bir taraftan alanların küçük bir kısmına sosyal tesisler, park ve bahçeler yapılırken, başka kamu kurumlarına verilerek kamusal mülkiyet özelliği korunurken diğer taraftan büyük bir bölümü sermaye tarafından konut ve ticaret maksatlı yapılar inşa edilmek üzere kullanılmaktadır. Çevrelerinde geliştirilen ulaşım ağlarıyla toplumun yaşam temposu hızlandırılarak askeri alanların dönüşümleri hızlandırılmaktadır.

Bugün geldiğimiz noktada alanların ulusal ve küresel sermayenin dikkatini çekmesi, başta büyük kentler olmak üzere ülkenin değişik illerinde ki askerî alanların yaşanabilir bir kentin yapılandırmasında önemli bir fırsat, söz konusu yapılanmanın belirleyicisi ve katalizörü olup olamayacağı yönündeki tartışmayı başlatmıştır. Çalışmada bu tartışma; ulusal ve küresel siyasal ve iktisadi gelişmeler çerçevesinde önce Tanzimat Batılılaşmasından Cumhuriyet Çağdaşlaşmasına doğru askerin rejimin savunmasını üstlenmesinin yansımaları üzerinden yapılmıştır. Takiben alanların kent çeperlerinden çıkıp merkeze düşerek kentleşmesine odaklanılmıştır. Çünkü askeri alanlarda erken dönüşüm evresi olan 2000 li yıllar sonrasında kentte getirilen hizmetler ve gerçekleştirilen prestijli projeler marifetiyle alanlar rant içermeye başlamaktadır. 15 Temmuz sonrası ise askeri vesayetin tamamen sona ererek dönüşümün zirveye ulaşılması sermayenin bu dikkatinin daha da yoğunlaşmasını sağlamıştır. Tanzimat dan günümüze güvenlik, deprem, kamu yararı gibi sebepler kullanılarak yapılan kent dönüşümlerinin yansımaları muhtelif lokasyonlarda, fonksiyonel özelliklerde ve büyüklüklerde askeri alanları üretmiştir.

¹⁹¹Bkz. "İstanbul'da Askeri Alanlar Konut Projelerine mi Dönüyor?", T24, 27 Şubat 2020, (çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/istanbul-da-askeri-alanlar-konut-projelerine-mi-donuyor,863559>, 21.02.2021.

Aynı gerekçeler 2016 yılından sonra alanların tüketilmesinin bir nedeni haline gelmektedir. Anayasal mekanizmalar sonucu dönemsel olarak askeri vesayetin artması ya da azalması alanların kentlerde üretilmesini, sonrasında dönüştürülmesini gerçekleştirmiştir. Neoliberal yaklaşımın yıkıcı etkisinin olduğu bir kent ortamında askeri tehdide, göreve, teknolojiye ve konuma göre alanlar yurdun hemen her yerinde görünür hale gelmektedir. İçin de askeri bina ve tesis dışında hiçbir yapılaşma olmayan, ancak bir takım kültür ve doğal varlıkları da bünyesinde barındırabilen askeri alanlar zamanla küçük sızmalarla kentleşmesinin ana unsuru yapılmaktadır. Kentsel mekânda alanların özelleşmesi tarihsel süreç içerisinde hâkim siyasi yaklaşım çerçevesinde dizayn edilmektedir.

Sonuçta askeri alanlar üzerinden rantın büyütüldüğü, sınıflar arasındaki farklılaşmaların derinleştiği, kentlerde irrasyonel bir ortam yaratıldığı görülmektedir. Kentin rantla ifade bulan yabancılaşmış ve irrasyonel hali 2006 yılından itibaren hudut birliklerine ait tesisler de dâhil olmak üzere 244 askeri arazinin toplam 1 milyar 253 milyon dolar bedelle (2006-2019 yılları arası ortama döviz kuru üzerinden 1 Türk Lirası 2,46 dolar alınmıştır) TOKİ'ye devredilmesiyle vücut bulmaktadır. İstanbul da 2018 yılından itibaren farklı farklı semtlerde konut satış fiyatlarının 3 yılda %16-98; 5 yılda %31-154 arası artması bahse konu irrasyonelitenin bir başka göstergesidir. Bu süreçte kira fiyatları yine farklı farklı semtlerde 3 yılda %28-66, 5 yılda %31-105 arası artmıştır.

Askeri alanlar etrafında oluşan bu değerlenmeye bağlı olarak özelleştirilmeleri bize alanların rant ve mülkiyet ilişkilerinin sermaye ve kamu ortaklığı içindeki yeni belirleyicisi haline geldiğini göstermektedir. İhya, söz konusu yeni rantları yaratmanın yasal bir aracı olmakta, bu yapılırken de toplumun tamamının rızası dikkate alınmamaktadır. Yaşanan süreçten de anlaşılmaktadır ki, yok olmuş kültür varlıklarının kayıp eser ihya kriterleri denilmek suretiyle mevcut veya ortadan kalkmış askeri yapılar içine değer getirici işlevler oluşturularak birikim yaratılmaktadır. Böylece bir döneme ait mekanların temsil gücünü artırılırken, diğer bir döneme ait mekân referansları yok edilmektedir. Toplumsal hafızada yer etmiş mekânsal kodlar ve işaretler, sosyal donatı alanları ve varsa yeşil alanlar ortadan kaldırılmaktadır. Askeri alanların dönüşümünde ve başka illere taşınmasında planlama ile toplumsal dinamikler arasındaki karşılıklı etkileşimin hesaba katılmaması, kent açısından önemli sorunlar doğurmaktadır. Diğer taraftan taşınma sonucu ortaya çıkan yeni askeri alanlar da yeni rant alanlarının doğmasını sağlamakta, kendinden farklı olana rastlama olasılığını zayıflayacağı

kent ortamına doğru evrilmenin adımları atılmaktadır. Bu arada çeşitli gerekçelerle alanların daha az gelişmiş kentlere taşınması ve yeni tesislere yerleştirilmesinin bir maliyeti olmaktadır (Herhangi 10 askeri tesis için yaklaşık 365 bin dolardır¹⁹² - 2017 yılı ortalama dolar kuru dikkate alınmıştır).

Oysa; birer toplum malı olan askeri alanların, hiyerarşik bakıştan uzak, kurulu düzenin yararı anlayışıyla değil, toplumsal yararın öne çıkarıldığı bir kent hakkı gözetilerek ve kamu zararı yaratmadan kullanılması gerekir. Bu tür bir kullanım kamusal alanın çokluğunu savunan bir kent gelişimini destekler. Böylece kentte farklılıklar bir araya gelebilecek, her sınıftan kentlilerin birbirleriyle ilişki kurması sağlanabilecek, kendi varlıklarını inşa etmeleri gerçekleştirilebilecektir. Bu manada nasıl bir şehirde yaşamak, ne gibi toplumsal ilişkiler arayışı içinde estetik, doğa ve kültürel değerleri içerecek bir kent için askeri alanlar kullanılabilir. O nedenle alanların dönüşümünde, onun boş, içeriksiz sadece fiziksel bir olgu olmadığı dikkate alınmalı, insanca yaşanabilir bir kentleşme için kullanılmasına özen gösterilmelidir. Kentlerdeki yaşama uyum sağlanmaya çalışılırken, askeri alanlar sermaye hareketlerinin döngüsü faaliyetlerinin temel bileşeni haline getirilmemelidir.

Askeri alanlar irrasyonel, sömürüye dayalı, yabancılaştıran dönüşüm uygulamalarının önlenmesinde bir fırsat olmalıdır. Kentlerin gelişimiyle beraber bu araziler bir taraftan ekolojik koridorların bir parçası olarak anlam kazanırken, diğer taraftan kentin sınırlarını tarifleyen yapay ve/veya doğal birer eşik olarak işlev görebilirler. Kamusal mülkiyetin toplumsallığı askeri alanların bu şekilde kullanımıyla öne çıkar, alanların tüm topluma tekabül ettiği görünür kılınır. Buradan hareketle kentlerin yaşam mekânı olarak yeniden yapılandırılmasında askeri alanların dönüşümünün bir fırsat ve bu dönüşümün belirleyicisi ve katalizörü olduğu çalışmanın en temel sonucu olarak ifade edilmelidir. Böylece toplumun ortak emeği ile üretilen bu alanların kullanımında; özele, herhangi bir bireye, sınıfa değil topluma ait bir bakış açısı geliştirilebilecektir. O nedenle alanlar özel alanın bireyselliği yerine, kamusal alanın toplumsallığı, özel alanın değişim değerini öncelemesi yerine kamusal alanın kullanım değerini öncelemesi temelinde kullanılmalıdır. Bu maksatla özel yarar yerine toplumsal yarar, değişim değeri yerine kullanım değeri öne çıkarılmalıdır.

¹⁹² Bkz. “Kışla ve Askeri Tesisler Taşınacak, Parası Projeden Çıkacak”, Haber Türk Gazetesi, 27 Nisan 2017, (çevrimiçi), <https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1278715-kisla-ve-askeri-tesisler-tasinacak-parasi-projeden-cikacak>, 17.05.2019.

Askeri alanlar bütüncül bir bakışla uygun olmayan yapıların yeniden inşa edilmesinin, sağlıklı ve niteliksiz gelişmelerin ortadan kaldırılmasının, kentin sorunlu olan alanlarının hayata döndürülmesinin bir aparatı yapılmalıdır. Bu kapsamda parçalanmış Dalmaçya kıyılarındaki askeri üslerinin ülkeye gelen dünya çapındaki konuk sanatçıların konser yeri, Venedik de ki Arsenal Askeri Üssünün deneysel sanatın yürütüldüğü bir mekân olarak kullanılması¹⁹³ örnek alınmalıdır.

Kentlerin mekânsal ve toplumsal haritası çizilirken askeri alanların örnek uygulamalarda olduğu gibi kent yaşamının kalitesini, içeriğini ve düzeyini şekillendirecek toplumsal menfaati artırmanın bir aracı olabileceği asla unutulmamalıdır. Bu bağlamda askeri arazilerden boşalan yerler gündelik yaşama ait yaşadığımız ve algılayabildiğimiz somut mekanlar için kullanılmalı, soyut ve tasarlanan mekanlar için kullanılmamalıdır. Tek bir kentlinin, mahallelinin, komşunun dahi zararı dikkate alınmalı, gelecek nesillere ait olan fiziksel, toplumsal ve iktisadi yarar gözetilmeli, yaratılan değer kent hakkına uygun olarak paylaşılmalıdır. Çünkü askeri alanlar tüm toplumun üretiminden çıkan bir mülkiyettir.

Alanlar, büyük yüzölçümüne sahip olması ve sınırlı yapılaşma koşulları nedeniyle önemli oranda korunmuş, konum ve nitelik itibarıyla kent peyzajına büyük ölçüde olumlu katkı sağlamışlardır. Kent yeşil kuşaklarını tamamlayıcı nitelikte olduklarından bu yönüyle kent adına iyi değerlendirilmeleri gerekmektedir. Kent dönüşümü için kullanımların da sahip oldukları kültürel ve doğal miras ise mutlaka korunmalıdır.

Bu nedenlerle askeri alanların bir envanterinin çıkarılması, yanlış anlamalara neden olmamak adına kentleşmeyi etkileyen yönleri itibarıyla bu bilgilerin kent paydaşlarıyla paylaşılması, satışlarının kontrol altına alınması önemlidir. Alanların kısa vadeli altyapı bütünleşik projeler ve yeşil alanlar için kullanılması gerekir. Taşınmazlar hazine arazisi olarak kamu kurumlarına verilirken, taşıdığı doğal, kültürel ve tarihi değerlerin korunması için hukuki altyapı düzenlemelidir.

Askeri alanların mevcut yerinde kalması, taşınacaksa yeni yerlerinin tespitinde taşınma maliyetinin göz önünde bulundurulması önemlidir. Gerek alanların boşaltılacağı gerekse

¹⁹³Bkz. Askeri Arazilerin Yerine Ne Yapılmalı? 02 Ağustos 2016, (çevrimiçi), <http://www.arkitera.com/haber/27324/askeri-arazilerin-yerine-ne-yapilmali>.

taşınacağı yerler için kent yaşamının niteliğinin, ekolojisinin ve doğal değerlerinin, kültür varlıklarının nasıl etkileneceği iyi analiz edilmelidir. Alanların seçiminde yaşanabilir ket olgusu dikkate alınarak kriterler oluşturulmalı, bu manada yerel yönetimlerle işbirliğine gidilmelidir.

Son söz olarak;

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde askerin artan siyasal özerkliği, demokratik sivil denetimden uzaklaşması bir taraftan alanların üretimini belirlemekte, onları kent içerisinde dokunulmaz yapmakta, buda sermayeyi güvenli hissettirmektedir. Ama diğer taraftan, vesayet azaltılması, silahlı kuvvetlerin sivil siyasi otoriteye bağlanması ve sivil denetime tabi tutulması demokratik açıdan çok değerli ve önemli olmakla birlikte askeri alanların sermaye lehine özelleştirilmesinin de önünü açması açısından paradoksal bir durum yaratmaktadır. Fakat bugüne kadar yapılan uygulamalara bakılacak olursa her iki durumdan da bir sınıfın, grubun lehine sonuçlar doğmakta, her koşulda sermaye yani fayda değerciler kazanmaktadır.

Bir tarafta askeri alanlara ait dönüşüm uygulamalarının adil olanı içinde barındıran toplumsalcı bir kent hakkını hiçbir zaman işaret etmeyeceği gerçeği ortadadır. Diğer tarafta da askeri alanlar birlikte yaşamı zorlaştıran egemenlere karşı, yeni kolektif bir kent gelişimi mücadelesinin bir aracı yapılabilir. Kentsel düzenin yeni olgusu askeri alanlarla, toplumsal eşitsizliklerin derinleştirilmesinin, sınıfların mekânsal ayrışmasının önü kesilebilir.

Çünkü askeri alanlar sadece silahlı gücün yerleştirildiği bir arazi parçasını ifade etmemektedir. Üretilmesi ve dönüştürülmesi zaman ve mekân belirleyiciliğinde toplumsal ve siyasal ilişkilerin kentsel mekandaki yansımalarını da ortaya koymaktadır.

Gelenen durum itibariyle kamunun alanlarla olan sorunlu ilişkisi, kentsel mekânda toplumsal olarak adaletsizlikleri çoğaltmaktadır. Hukuk içindeki istisna hali kullanılarak askeri alanlar üzerinde ki uygulamalara meşruiyet kazandırılmaktadır. Uygulamalarla kent mekanları bir çıkmaza sokulmaktadır. Artık kentlerde yapılmak istenen önceden olduğu gibi özel mülkiyetin sermaye sahipleri arasında el değiştirmesi değildir. Yapılmak istenen toplumun tamamına ait olanın, rant için sermaye lehine niteliğinin değiştirilmesidir. Durum öyle bir hal almıştır ki, kentlerin önceden dokunulmazı olan son yeşil ve geniş alanları artık rantta konu

edilmekte, sermaye lehine tüketilmektedir. Bu nedenle mevcut kent hukuku içerisinde egemenlerin tercihi ile gerçekleştirilen uygulamaların eleştirisini netleştirmek ve geliştirmek gerekmektedir. Kamunun düzenleyici işlevini gözden geçirmek, yaşanabilir bir kentsel mekân kurgusu yaratmak için yanlış askeri alan uygulamalarına karşı toplumsal bir sinerji ve sağduyu yaratılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akıllıoğlu, Tekin: Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 24, 1991, s. 11-22.
- Akkar, Müge, Karaduman, Serdar, Koçgil, Oya Yıldız, Dilek: **Üretim Ekonomisinden Rant Ekonomisine Kamu Arazilerinin Özelleştirilmesi**, TMMOB ŞPO Yay., 1996, s. 1-13.
- Akın, Emel: **Kentsel Gelişme ve Kentsel Rantlar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.
- Aktüre, S.: Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, **İletişim**, 3, 1985, ss. 891-904.
- Alabarda, Yusuf: Demokratik Sivil-Asker İlişkileri Kapsamında TSK'nın Dönüşümü, **Liberal Düşünce Dergisi**, Yıl: 21, Sayı: 84, Güz 2016, ss. 5-17.
- Aliefendioğlu, Yeşim, Aksu, Neslihan: Hazine Taşınmazlarının Ekonomiye Kazandırılma Yöntemleri ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi, **Kastamonu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, 2017, s.3.
- Algancı, Uğur: Arazi Örtüsü Değişimlerinin Çok Zamanlı Landsat 8 Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi: İstanbul Örneği, **Harita Dergisi** Sayı: 160, 2018, s. 24-33.
- Altınok, Emrah ve Enlil, Zeynep: Mekânın Yeniden Organizasyonunun Ekonomi Politikası, **Sigma Dergisi**, Cilt 4, 2012, s. 37-44.
- Alonso, W.: **Location and Land Use**, Harvard, Cambridge, 1964.
- Alp, Julide: Askeri Alanlar/Kışlalar: İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Yeni Gözdesi/Öznesi, **Mimarist**, Sayı: 3, 2016, s. 102-108.
- Ataöv, A. ve Osmay, S.: Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 24 (2), 2007, 57-82.
- Aydın, Kemal ve Aydınlar, Kıvanç: Emek-Değer Teorisinden Fayda-Değer Teorisine, **Bilgi**, Cilt 13, Sayı: 1, 2011, s. 1-12.
- Bahçeci, Ilgın, Hazal: Neoliberalizmin Kentsel Mekândaki Tezahürü Olarak Kentsel Dönüşüm, **Journal of International Management**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2017, s. 36-47.

- Bal, Eylem: **Türkiye’de 2000 Sonrası Neoliberal Politikalar Çerçevesinde İmar Mevzuatındaki Değişimler ve Yeni Kentleşme Pratikleri: İstanbul Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.
- Bayram, M., Turan M.: Toprağın Menkulleştirilmesi, **Memleket, Siyaset, Yönetim**, Cilt: 5, Sayı: 12, 2010, s. 90-101.
- Bocutoğlu, Ersan: İktisat Teorisinde Emegın Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeye Yolculuk, **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 127-150.
- Bottomore, Tom: **Marksist Düşünce Sözlüğü**, çev. Mete Tunçay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Castells, Manuel: **Kimliğin Gücü Enformasyon Çağı-Ekonomik Toplum ve Kültür**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Castells, Manuel: Kent, Sınıf, İktidar, çev. Asuman Türkün, **Phoenix**, 2015.
- Cezar, M.: **Osmanlı Başkenti İstanbul**, İstanbul Eğitim Kültür ve Araştırma Vakfı, 1980.
- Cezar, M.: **Karakol, Kışlalar ve Silahhaneler**, İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma (TAÇ) Vakfı/İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, 2002, s. 470-507.
- Çiftçi, A ve Seçkin, N: 19. Yüzyılda İstanbul’da İnşa Edilen Askeri Yapıların Koruma Sorunları, **YTÜ Mim. Fak. e-Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2005.
- Çubuk, M., Yüksel G., Çulhaoğlu, Metin: Kapitalist Özel Mülkiyetin Karşısında Kamusal Mülkiyetin Temelleri, **Toplum ve Hekim**, Cilt:16, Sayı:1, Ocak-Şubat 2001, s.3-8.
- Dedemek, Emin: **Küresel Kamusal Mal Olarak Barış ve Güvenlik**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015.
- Divitçioğlu, Sencer: **Üretim, Değer ve Bölüşüm**, Ar Yayınları, Kırklareli, 1982.
- Doğanay, Ümit: Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları, **Mimarlık Dergisi**, Sayı:7, 1974, s.5-6.
- Doğdu, Çetiner Zuhâl: **Kışla Mimarisi**, Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, İstanbul, 2016.

- Döker, Mehmet Fatih: **İstanbul Kentsel Büyüme Sürecinin Belirlenmesi, İzlenmesi ve Modellenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.
- Erdönmez, Çelik ve Ebru, Figen: Kentsel Mekânda Kamusal Alan İlişkileri, **TÜBA-KED**, Sayı: 14, 2016, s.145-163.
- Ertürk, Hasan: **Kent Ekonomisi**, Ekin Kitabevi, Bursa,1997.
- Frazer, Nancy: Re-Thinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy, **Habermas and the Public Sphere**, Ed. Craig Calhoun, Cambridge, MIT Press, 1993, p. 109-142.
- Genelkurmay Başkanlığı: **Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi**, Ankara, 1978.
- Genelkurmay Başkanlığı: **Cumhuriyet'in 75 nci Yılında TSK**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1998.
- Genç, Sema ve Çağlayan, Tuğçe: İktisadi Düşüncede Değerin Kaynağı Sorunsalı, **DİSK Birleşik Metal İş Sendikası, Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 53, 2017, s. 667-680.
- Gençay, Gökçe: Ormancılıkta Kamu Yararı, **İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, Sayı 60, 2010, s. 38-49.
- Gökburun, İbrahim: İstanbul'da Nüfusun Gelişimi ve İlçelere Dağılımı (1950-2015), **Journal of Anatolian Cultural Research**, Sayı: 1, 2017, s.110-130.
- Gökgür, P.: **Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri**, İstanbul, Bağlam, 2008.
- Gözübüyük, Şeref ve Tan, Turgut: **İdare Hukuku**, Ankara, Turhan Kitapevi, 1998.
- Gülan, Aydın: **Kamu Malları**, Günışığında Yönetim İçinde, İstanbul, Alfa Yayınları, 1996.
- Güler, Mahmut: Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı: 66-1, 2011, s. 49-71.
- Güney, N. A.: **AKKA'nın Yeni Koşullara Uyarlanması ve Türkiye'nin Güvenliği**. G. Özcan ve Ş. Kut, (Ed.), **En Uzun Onyı: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar (2.b.) içinde**, İstanbul, Büke Yayınları, 2000, s. 165-191.
- Işık, Şevket: Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri, **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı: 14, 2005, s. 57-71.

- Işık, O ve Pınarcıoğlu M.: **Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- İgüs E. ve İsmailoğlu H.: **Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkarak ve Yeniden Yapmak Paradoksu: Menderes Yıkımları**, İstanbul, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, Osmanlı İstanbul'u IV Sempozyumu, 2016.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi: **1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı ve Plan Raporu**, İBB, 2009.
- İstanbul Çevre Müdürlüğü: **İstanbul 2017 Çevre Durum Raporu**, İBB, 2018.
- Habermas, Jürgen: **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim, 2015.
- Harvey, David: **The Limits of Capital**, Verso, London, 1982.
- Harvey, David: **The Urbanization of Capital**, Oxford, Basil Blackwell, 1985.
- Harvey, David: **Postmodernliğin Durumu**, çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis, 1997.
- Harvey, David: **Sosyal Adalet ve Şehir**, çev. Mehmet Moralı, İstanbul, Metis, 2003.
- Harvey, David: **The New Imperialism**, Oxford University Press, New York, 2003.
- Harvey, David: **Asi Şehirler**, çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis, 2013.
- Harvey, David: **Kent Deneyimi**, çev. Esin Soğancılar, İstanbul, Sel, 2015.
- Kalaycı, Nazile: **Kamusal Alan Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Aristoteles-Marx-Habermas**, Hacettepe Üniversitesi SBE Felsefe Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2007.
- Kalaycı, Nazile: Farklılıkların Temsili Sorunu ve Kamusal Alan, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 46, Sayı 4, Aralık 2013, s.1-25.
- Karakuş, Emine: **Devlet Mali Ekseninde Devletin Hüküm ve Tasarrufu Altındaki Yerler ve Hazinesinin Özel Mülkiyetindeki Taşınmazlar**, Toprak Mülkiyeti Sempozyumu, Memleket Yayınları, 2010.
- Karakuyu M, Tezer S. ve Balık H.: İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 8, Sayı 16, 2010, s. 33-60.

- Kapluhan, Erol: Türkiye’de Turizme Bağlı Kentleşmelere Farklı Bir Örnek: Milas (Muğla), **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı 15, 2014.
- Kaypak, Şafak: Modernizmden Postmodernizme Değişen Kentleşme, **Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2013, s. 80-95.
- Kazgan, Gülten: **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul, Remzi, 1991.
- Kedik, Sibel: Kamusal Alan, Kent ve Heykel İlişkisi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11, Sayı 1, 2011, s. 229-240.
- Keleş, Ruşen: Kent ve Çevre Değerleri Bağlamında Kamu Yararı Kavramı, M. Ersoy ve H.Ç. Keskinok (Der.), **Mekân Planlama ve Yargı Denetimi**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000, s. 1-14.
- Keleş, Ruşen: **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge, 2004.
- Keleş, Ruşen: Kentsel Dönüşümün Tüzel Altyapısı, **Mimarist Dergisi**, Cilt: 4, Sayı :12, 2004, s. 73-75.
- Keyder, Çağlar: **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Keyder, Çağlar: **Küreselleşen İstanbul’da Ekonomi**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşivi ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s. 7-11.
- Korkut, Levent: Temel Hak ve Özgürlüklerin Bir Sınırlama Nedeni Olarak Kamu Yararı Kavramı, **Liberal Düşünce**, Cilt: 11, Sayı: 44, 2006, s. 77-98.
- Köksal, T. Gül: **Türkiye’de Güncel Kentleşme Üzerine**, Heinrich Böll Stiftung Derneği / Türkiye, 2020.
- Kuban, Doğan: “İstanbul ve Kentleşme, **Türkiye Mühendislik Haberler Dergisi**, Sayı: 413, 2001, s. 30-31.
- Kurtar, Senem: **Mekânı Yaşamak: Lefebvre ve Mekânın Diyalektik Oluşumu**, Ankara, (Çevrimiçi) https://scholar.google.com.tr/citations?user=Hj4_G9oAAAAJ&hl=en , 2013.
- Kurtuluş, Hatice: **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006.
- Kurtuluş, Hatice: Kentsel Dönüşüm Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak, **Planlama Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 36, 2006.

- Kurtuluş, Hatice: **Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi**, Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları, ed. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, M. Şiriner, İstanbul, Örgün, 2010.
- Lefebvre, Henri: **Mekânın Üretimi**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel, 2015.
- Lefebvre, Henri: **Şehir Hakkı**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel, 2016.
- Marx, Karl: **Kapital I (1867)**, çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol, 2004.
- Marx, Karl: **Kapital III (1894)**, çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol, 2011.
- Mengi, A.: **Kamulaştırmanın Çevreye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme**, Kamu Yatırımları İçin Arazi Edinimi ve Kamulaştırma Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 2010.
- Milli Emlak Gn. Md.lüğü: 2016 Yılı Faaliyet Raporu, (çevrimiçi), https://webdosya.csb.gov.tr/db/milliemlak/icerikler/2016_yili_mile_faaliyet_raporu-20190730143657.pdf, 30.06.2020.
- Milli Emlak Gn. Md.lüğü: 2017 Yılı Faaliyet Raporu, (çevrimiçi), http://kurumsal.milliemlak.gov.tr/Faaliyet%20Raporlar/2017_Yılı_Faaliyet_Raporu.pdf, 15.05.2018.
- Milli Emlak Gn. Md.lüğü: 2019 Yılı Faaliyet Raporu, (çevrimiçi), https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/03/PerGen_Faaliyet_Raporu_2019.pdf, 30.05.2020.
- Mukul, İrfan, Saffet, Sarı: Türkiye'de Dönüşüm Mekânı Olarak Kentler: Kentsel Dönüşüm, **Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 39, 2015, s. 893-922.
- Müftüoğlu, Aydın: Liberal Kamusal Alan: Rawls'un Uzlaşımçı Liberal Kültürü, **Sivil Toplum**, Sayı: 2, 2003, s.31-43.
- Negt, Oskar, Kluge, Alexander: **Public Sphere and Experience : Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere**, Mineapolis, University of Minnesota Press, 1993.
- Olgun, Biçer, Hülya: Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları, **Dergi Park**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2017, s. 45-54.
- Otaner, Z. Füsun, Keskin, Ahmet: Kentsel Geliştirmede Kamusal Alanların Kullanımı, **İTÜ**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2005, s. 107-114.
- Ökmen, Mustafa: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Kent ve Kentleşme, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:17, 2002, Ankara, ss.505-518.
- Ökten, Sadettin, Fetih'ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu,

- Can, Aynur: **Türkler**, 2002.
- Özalp, Seçil, Erkut Gülden: **Kamu Yararı Perspektifinden İstanbul'da Kentsel Müdahaleler Planlama**, Sayı: 26, 2016, s. 234-250.
- Özbek, Meral: **Kamusal Alan**, İstanbul, Hil, 2015.
- Özden, Pelin Pınar: **Kentsel Yenileme**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008.
- Özden, Pelin Pınar: **Kentleşme Politikası ve Hukuku Uzaktan Eğitim Ders Notları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2020.
- Özgen, Mithat: Osmanlı İmparatorluğu'nun Modernleşme Sürecinde Askeri Eğitim ve 'Kuleli Kışlası', **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 9, 2010.
- Penbecioğlu, Mehmet: Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı: Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler, **Birikim**, Sayı: 270, 2011, s. 62-73.
- Ricardo, David: **Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri**, çev. Barış Zeren, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2008.
- Selik, Mehmet: Marksist Değer Teorisi, Ankara, **AÜSBF Yayınları**, No: 484, 1982.
- Sennett, Richard: **Kamusal İnsanın Çöküşü**, çeviren S.Durak, A. Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 2010.
- Sezgin, Selami: Türkiye'de Savunma Harcamaları: Bir Giriş, Savunma Sanayii Sempozyumu 2000 Türk Savunma Sanayii'nin Dünü, Bugünü, Yarını, Ankara, MSB Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yayınları, 2000.
- Şekercioğlu, Selma: **Kentleşme ve Siyaset Türkiye'deki Evrimi Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Şengül, H. T.: **Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar**, Demokrasi Kitaplığı, 2001.
- Şengül, H. T.: **Türkiye'de Kentleşmenin İzlediği Yol Üzerine: Bir Dönemleme Girişimi**, O. Bensoy (Haz.). Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009.
- Şengül, Mihriban: **Kentleşen Dünya, "Küreselleşme ve Yoksulluk: Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış, Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine**, Der: Ayşegül Mengi, İmge, Ankara, 2007.
- Seydioğulları, Selen: Yeni Yasal Düzenlemelerle Kentsel Dönüşüm, **Planlama Dergisi**, Cilt: 26 (1), 2016, s. 51-64.

- Smith, Adam: **Ulusların Zenginliği**, çev. Haldun Derin, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2006.
- SSM: Savunma Sanayi Müsteşarlığı Yıllık Faaliyet Raporu,
- Tanyeli, U.: Türkiye’de Modernleşmenin Unutulmuş Tanıkları: Askeri Mimarlık Elkitapları, **Mimarlık Dergisi**, Sayı: 263, 2016, s. 38-42.
- Tekeli, İlhan: **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, 1985.
- Tekeli, İlhan: **Kentsel Topraklarda Mülkiyet Kurumunun Varlığının Toplumsal Sonuçları ve Yeniden Düzenleme Olanakları Üzerine**, Ankara, Türkent Yayını, 1991.
- Tekeli, İlhan: **Türkiye’de Kentleşme Yazıları**, Turhan Kitapevi, Ankara, 1992.
- Tekeli, İlhan: **19 ncu Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, ed. Paul, Dumont – François, Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Tekeli, İlhan: **Modenite Aşılırken Kent Planlaması**, Ankara, İmge, 2000.
- Tekeli, İlhan: “[Kenti Onurlu Bir Yaşam Yeri Yapmak](http://www.academia.edu/29973902/Kenti_Onurlu_Bir_Yaşam_Yeri_Yapmak)”, (Çevrimiçi), 2005 www.academia.edu/29973902/Kenti_Onurlu_Bir_Yaşam_Yeri_Yapmak.
- Tekeli, İlhan: **Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması**, Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Tekeli, İlhan: **Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Tekeli, İlhan: **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Tezer Tuğçe, Balık Hatice: İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 8, Sayı: 16, 2010, s. 33-60.
- Toker, Hülya: **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, III. Cilt, 6. Kısım (1908–1920), Genkur ATASE Yayınları, Ankara, 1996.
- TMMOB: Yerel Süreli Yayın, Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi, 2007.
- TMMOB: Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Dava Dilekçesi, 2014

- Turan, Menaf: **Türkiye’de Kentsel Rantın Oluşumu ve Bölüşümü Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş Süreci**, Ankara, Tan Yayınları, 2008.
- Türkmen, Zekeriya: **Mütareke Döneminde Ordu ve Yeniden Yapılanma (1918-1920)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.
- Uluman, Oğuzhan: **Orhaniye Kışlası**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, 2019.
- Urry, John: **Mekânları Tüketmek**, çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı, İstanbul, 1999.
- Ünal, Uğur: **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2008.
- Yalçinkaya, Haldun: Askeri Alanda Devrim ve Türk Ordusunun Dönüşümü, Perspektif, 02.05.2020 (çevrimiçi), <https://www.perspektif.online/askeri-alanda-devrim-ve-turk-ordusunun-donusumu/> .
- Yavuz, Fehmi: Kentsel Topraklar Ülkemizde ve Türkiye’de, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1980.
- Yenice, Serhat: Türkiye’nin Kentsel Dönüşüm Deneyiminin Tarihsel Analizi, **BAÜ Fen Bil. Enst. Dergisi**, Cilt 16 (1), 2014.
- Yetişkin, Kubilay: Dünden Bugüne, **İstanbul Ansiklopedisi**, 1994.
- Yılmaz, Kemal Onur: Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Uygulayıcı Aktörleri ve Yaptıkları Çalışmaların Sayısal Verileri, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2019, s. 300-316.
- Yılmaz, Evrim: **Kentsel Dönüşüm Politikaları ve TOKİ’nin Önlenebilir Yükselişi**, Heinrich Böll Stiftung Derneği / Türkiye, 2014.
- Yüceyılmaz, Arda;
Yüceyılmaz, Hilal: Bir Politik-Ekonomik Evrimin Kentsel Kayıtları: Türkiye’nin Tarihsel Dönüşümünde Kentleşme Politikaları, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi Özel Sayısı**, 2018.
- Yükselbaba, Ü.: Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları, **İÜHF Mecmuası**, Cilt: LXVI, Sayı: 2, 2008, s. 227-271.

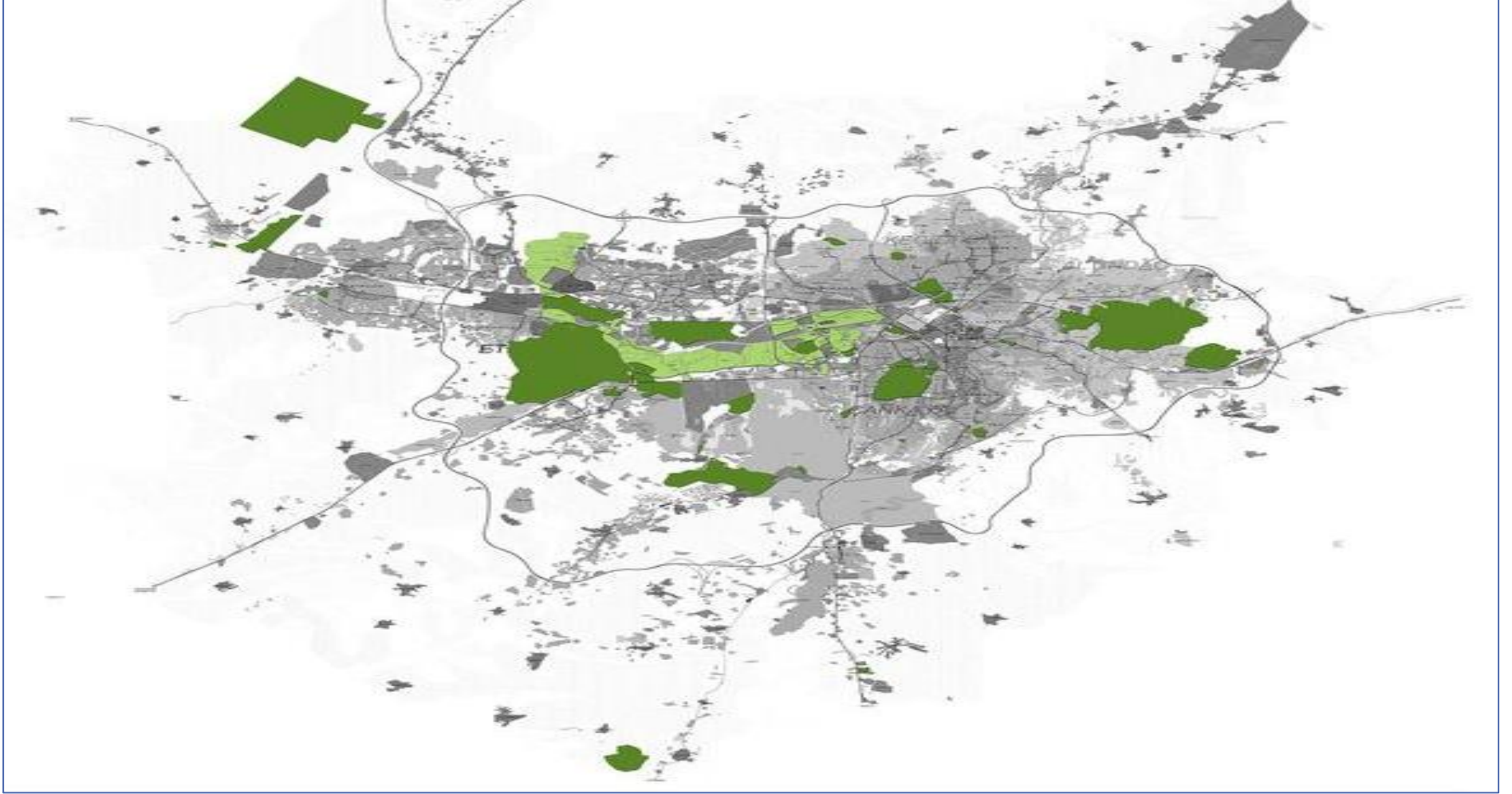
EKLER

Askeri Alanların Dönüşüm ile İlgili Olan Önemli Yasal Düzenlemeler

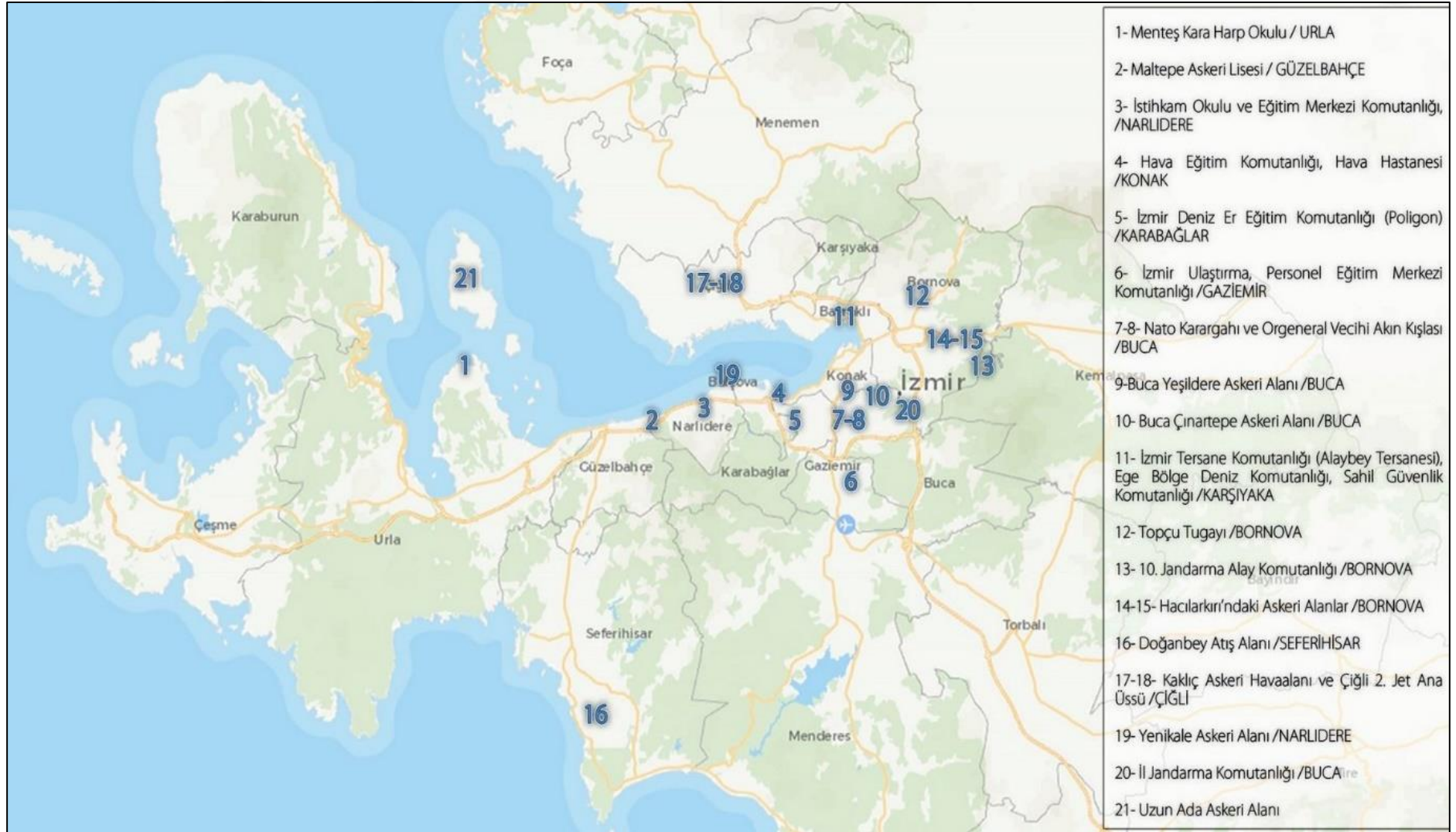
Kanun No	Kanun Adı	Kabul Tarihi	Açıklama
2709	1982 Anayasası	18.10.1982	Mülkiyet ve mülkiyet hakkının kullanılması, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, kamu yararı
2981/ 6785	İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve İmar Kanunu'nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi	24.02.1984	İmar ve gecekondu mevzuatına aykırı olarak inşa edilmiş ve inşa halindeki bütün yapılar hakkındaki işlemleri düzenlemek ve bu işlemlere dair müracaat, tespit, değerlendirme, uygulama ve duyuru esaslarını belirlemektir
5393	Yeni Belediye Kanunu		Belediyenin kuruluşunu, organlarını, yönetimini, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.
4046	Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun	24.11.1994	Askeri alanların özelleştirilmesindeki uygulamaların önemli bir aktörü olan Özelleştirme İdaresi kurulmakta, plan yapma yetkisi verilmekte, böylece askeri alanlar dahil tüm kamu taşınmazları özelleştirilmeye açık hale getirilmektedir.
5216	Büyükşehir Belediyeleri Kanunu	10.07.2004	Büyükşehir belediyesi yönetiminin hukukî statüsünü düzenlemek, hizmetlerin plânlı, programlı, etkin, verimli ve uyum içinde yürütülmesini sağlamaktır.
2565	Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu	18.12.1981	Askeri arazilerin kurulması, kaldırılması ve gerektiğinde genişletilmesine ilişkin esas ve yöntemleri belirleyen bir kanundur.
6306	Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun	21.06.2019	Afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esaslar belirlenmektedir. Özelleştirmelerde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na, TOKİ'ye geniş yetkiler verilmektedir. Millî Savunma Bakanlığı'nın uygunluk vermesi, Maliye Bakanlığının teklifi ve Bakanlar Kurulu onayıyla askeri alanlar özelleştirilebilecektir.
5366	Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun	16.06.2005	Yıpranan ve özelliğini kaybetmiş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması ile ilgili esas ve usulleri düzenlemektir. Kültür ve Turizm Bakanlığı kamuya ait mülkiyet değişimlerinin yetkili bir kurumu olmaktadır. Kentsel sit alanı kararlarının ve koruma amaçlı imar planlarının bütünlüğü bozulmaktadır.

Kanun No	Kanun Adı	Kabul Tarihi	Açıklama
2863	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	21.07.1983	Korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir.
5737	Vakıflar Kanunu	20.02.2008	Vakıfların yönetimi, faaliyetleri, eski eserlerin tescili, muhafazası, onarımı ve yaşatılmasına ilişkin usul ve esasların açıklandığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün görev, yetki ve sorumluluklarının gösterildiği bir kanundur.
	Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği	03.07.2017	Askeri alan tanımı yapılmaktadır. Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı askeri alan tanımından çıkarılmaktadır.
385	Milli Emlak Genel Tebliği	18.07.2001	Kamu lojmanlarının satışına karar verilmektedir
3194	İmar Kanunu	03.05.1985	Yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamaktır.
5018	Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu	10.12.2003	Hazine taşınmazlarının yönetimine ilişkin hususlar açıklanmakta, bu maksatla kullanılacak kamu malları tanımlanmaktadır.
6831	Orman Kanunu	31.08.1956	Kamu yararı denilerek devlet ormanları üzerinde tesisleşmeye izin verilmektedir. Orman alanlarına eğitim, adli hizmet ve spor tesisleri ile ceza infaz kurumları kurulmasına ve altyapı getirilmesine müsaade edilmektedir
2886	Devlet İhale Kanunu	08.09.1983	Genel ve katma bütçeli idareler, belediyeler ve il özel idarelerinin alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve taşıma işlemleri düzenlenmekte, bu kapsam askeri alanları da yakından ilgilendirmektedir.
4706	Hazineye Ait Taşınmazların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	29.06.2001	Amaç hazineye ait taşınmazların kısa sürede ekonomiye kazandırılmasıdır. Savunma, güvenlik, adalet ve istihbarat personelinin kullandığı lojmanların satışına müsaade edilmektedir.
2942	Kamulaştırma Kanunu	04.11.1983	Kamulaştırma yapma yetkisi Bakanlık, TOKİ veya idareye verilmektedir. Acele kamulaştırma işlevi getirilmektedir.
2985	Toplu Konut İdaresi Kanunu	02.03.1984	Konut ihtiyacının karşılanması konut inşaatını yapanların tabi olacağı usul ve esaslar düzenlenmektedir.
5162	Toplu Konut Kanunu ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında KHK'nın Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Bşk.lığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	05.05.2004	Belediye ve valiliklerce 3 ay içinde onaylanmayan projelerinin onama yetkisi TOKİ'ye verilmekte, kurumun yetkileri genişletilmektedir.
5793	Torba Yasa	24.07.2008	3194 Sayılı İmar Kanunu hükümleri ile ilgili yapılacak tüm işlemlerde belediyelerin elindeki yetkiler TOKİ'ye verilmektedir. Askeri alanların TOKİ'den Belediyelere veya tersi devrine olanak sağlanmaktadır. TOKİ'nin diğer kamu kuruluşlarından alacaklarının tahsilatının hazineye ait taşınmazlarla yapılması hükmü getirilmektedir.

EK 1) Askeri Alanların Dönüşüm ile İlgili Yasal Düzenlemeler

EK 2) Ankara da Bulunan Askeri Alanlar (Kaynak: Hürriyet Gazetesi, 26.09.2016)

EK 3) İzmir de Bulunan Askeri Alanlar (Kaynak: Hürriyet Gazetesi, 26.09.2016)

2- Onaltı Dokuz Projesi

Yakınında bulunan Astay İnşaat tarafından yapılan onaltıdokuz projesi'nde 1+1'den 4+1 daire tipleri bulunmaktadır. Proje tamamlanmış olup, oturma başlamıştır.

1+1	92 m ²	1.600.000 TL	17.391 TL/m ²
2+1	125 m ²	3.100.000 TL	24.800 TL/m ²
3+1	176 m ²	4.700.000 TL	26.705 TL/m ²

Ortalama

23.919 TL/m²

2- Onaltı Dokuz Projesi

Yakınında bulunan Astay İnşaat tarafından yapılan onaltıdokuz projesi'nde 1+1'den 4+1 daire tipleri bulunmaktadır. Proje tamamlanmış olup, oturma başlamıştır.

1+1	92 m ²	1.600.000 TL	17.391 TL/m ²
2+1	125 m ²	3.100.000 TL	24.800 TL/m ²
3+1	176 m ²	4.700.000 TL	26.705 TL/m ²

Ortalama

23.919 TL/m²

EK-5) 2020 Yılı İtibariyle Zeytinburnu Tank Fabrikası Yakınında Gerçekleşen Konut Projeleri (Kur: 1 dolar 12,23 TL alınmalıdır)

3- Pruva 34 Projesi

Yakınında sırasında bulunan Pruva 34 projesi'nde 1+1, 2+1, 4+1 ve 5+1 daire tipleri bulunmaktadır. Projede oturma başlamıştır.

1+1	136 m ²	2.016.000 TL	14.824 TL/m ²
2+1	147 m ²	3.600.000 TL	24.490 TL/m ²
4+1	290 m ²	9.000.000 TL	31.034 TL/m ²
5+1	310 m ²	11.000.000 TL	35.484 TL/m ²
Ortalama			29.010 TL/m ²

4- The İstanbul Veliefendi Projesi

Yakınında bulunan Kiptaş tarafında yapılan The İstanbul Veliefendi projesi'nde 1+1'den 3+1 daire tipleri bulunmaktadır. Proje tamamlanmış olup, oturma başlamıştır.

1+1	85 m ²	840.000 TL	9.882 TL/m ²
2+1	120 m ²	1.275.000 TL	10.625 TL/m ²
3+1	187 m ²	2.850.000 TL	15.241 TL/m ²
4+1	212 m ²	3.100.000 TL	14.623 TL/m ²
Ortalama			13.353 TL/m ²

EK-5- DEVAMI) 2020 Yılı İtibariyle Zeytinburnu Tank Fabrikası Yakınında Gerçekleşen Konut Projeleri. (Kur: 1 dolar 12,23 TL alınmalıdır)

5- Avrupa Konutları Kale

Cevizlibağ'da E-5 üzerinde bulunan Artaş İnşaat tarafından yapılan Avrupa Konutları Kale projesi'nde 1+1'den 4+1 daire tipleri bulunmaktadır. Projede oturma başlamıştır.

1+1	77 m ²	1.200.000 TL	15.584 TL/m ²
2+1	140 m ²	2.000.000 TL	14.286 TL/m ²
3+1	165 m ²	2.500.000 TL	15.152 TL/m ²
3+1	179 m ²	2.400.000 TL	13.408 TL/m ²
4+1	210 m ²	2.850.000 TL	13.571 TL/m ²
Ortalama			14.202 TL/m ²

6- Sea Pearl Ataköy Projesi

Ataköy sahilinde bulunan Sea Pearl Ataköy projesi'nde 1+1'den 5+1 daire tipleri bulunmaktadır. Projede oturma başlamıştır.

1+1	96 m ²	3.300.000 TL	34.375 TL/m ²
3+1	270 m ²	10.500.000 TL	38.889 TL/m ²
Ortalama			37.705 TL/m ²

EK-5- DEVAMI) 2020 Yılı İtibariyle Zeytinburnu Tank Fabrikası Yakınında Gerçekleşen Konut Projeleri. (Kur: 1 dolar 12,23 TL alınmalıdır)

Ormanada

Eczacıbaşı tarafından yapılan Ormanada projesinde Adameydan, Adamekan, Adabostan, Adaçarşı, Adakoru bölümleri yer almaktadır. Projede 2+1, 3+1 ve 4+1 daire tipleri bulunmaktadır.

Daire Tipi	Kat	Alanı	Değeri (TL)	Birim Değeri (TL/m ²)
6+1	villa	380 m ²	7.100.000 TL	18.684 TL/m ²
2+1	çatı dubleks	158 m ²	2.100.000 TL	13.291 TL/m ²
6+1	villa	410 m ²	8.640.000 TL	21.073 TL/m ²
Ortalama				17.683 TL/m ²

* Garanti Koza Villaları

Garanti Koza Villaları Zekeriyaköy'de 875 m² yüzölçümlü arsa üzerinde inşa edilmiş farklı tipteki villalardan meydana gelmektedir.

Daire Tipi	Kat	Alanı	Değeri (TL)	Birim Değeri (TL/m ²)
6+1	villa	435 m ²	4.750.000 TL	10.920 TL/m ²
5+1	villa	360 m ²	4.500.000 TL	12.500 TL/m ²
5+2	villa	450 m ²	4.950.000 TL	11.000 TL/m ²
Ortalama				11.473 TL/m ²

EK-6) 2020 Yılı İtibariyle Zekeriyaköy Füze Üssü Yakınında Gerçekleşen Konut Projeleri (Kur: 1 dolar 12,23 TL alınmalıdır)

Gülnar Koru Evleri

Deneyim İnşaat'ın hayata geçirdiği Gülnar Koru Evleri, 4 müstakil ve 14 ikiz villadan meydana gelmektedir. İkiz villaların ikisi 5+1, tripleks ve 296-340 metrekardır. 12 adet ikiz villa ise dubleks, 4+1 ve 183 metrekaredir. İkiz villaların 127 ila 173 metrekarelik bahçe kullanım alanları bulunmaktadır. Projedeki müstakil villalar ise 340 metrekare ve 6+2 tipindedir.

Daire Tipi	Kat	Alanı	Değeri (TL)	Birim Değeri (TL/m ²)
4+1	ikiz villa	183 m ²	1.600.000 TL	8.743 TL/m ²
5+2	ikiz villa	373 m ²	3.760.000 TL	10.080 TL/m ²
5+2	ikiz villa	300 m ²	1.750.000 TL	5.833 TL/m ²
Ortalama				8.219 TL/m ²

Sharman Zekeriyaköy

TES Gayrimenkul tarafından Sarıyer Zekeriyaköy'de hayata geçirilen Sharman Zekeriyaköy projesi iki etapta 42 bağımsız bölümden oluşmaktadır. Sarıyer – Çayırbaşı tüneli ile Maslak – Levent bölgesinin 10 dakika uzaklıkta bulunan Sharman Zekeriyaköy projesinde 140 metrekarelik 3+1 bahçe dubleks, 155 metrekarelik 3+1 çatı dubleks, 240 metrekarelik 5+1 villa ve 300 metrekarelik 4+1 villalar bulunmaktadır.

Daire Tipi	Kat	Alanı	Değeri (TL)	Birim Değeri (TL/m ²)
3+1	çatı dubleks	154 m ²	850.000 TL	5.519 TL/m ²
3+1	bahçe dubleks	135 m ²	1.000.000 TL	7.407 TL/m ²
Ortalama				6.463 TL/m ²

..EK-6 DEVAMI) 2020 Yılı İtibariyle Zekeriyaköy Füze  ss  Yakınında Gerçekleşen Konut Projeleri (Kur: 1 dolar 12,23 TL alınmalıdır)

**İSTANBUL DA ÖZELLEŞTİRİLEN VEYA ÖZELLEŞTİRİLMEMEYE
KONU OLAN BAZI ÖNEMLİ ASKERİ ALANLARIN GENEL SUNUMU**

Askeri Alanın İsmi	Yeri/Yüzölçümü	Günümüzdeki Durumu/İşlevi	Mülkiyet	Tescil Tarihi/Açıklama
Kuleli Askerî Kışlası (Lisesi)	Üsküdar / 45 ha	Mevcut/Kamu	Maliye	26-03-1990 tarih ve 2232 sayılı kararla tescilli (1. grup)
Selimiye Kışlası	Üsküdar /45 ha	Mevcut/1. Ordu	Maliye	14-04-1973 / 7086 ve 26-3-1990 / 2232 tarih-sayılı kararlarla tescilli (1. grup)
Davutpaşa Kışlası	Esenler / 13 ha	Mevcut/Yıldız Teknik Üniversitesi	Maliye	01-08-1990 tarih ve 2005 sayılı kararla tescilli
Orhaniye Kışlası	Beşiktaş / 5,9 ha	Mevcut/İstanbul Merkez Komutanlığı	Maliye	09-02-1995 tarih ve 7296 sayılı kararla Sit Alanı içinde
Rami Kışlası	Eyüp /221 ha	Özelleştirildi	Maliye	14-10-1972 tarih ve 6695 sayılı kararla tescilli
Kalyoncu Kışlası	Sütlüce / 3,3 ha	Yıkıldı/ Kuzey Deniz Saha Komutanlığı	Maliye	24-05-1996 tarih ve 7680 sayılı kararla tescilli (1.grup). Yol genişletmesi için yıkıldı.
Taksim Topçu Kışlası	Beyoğlu /31 ha	Mevcut değil (1940 yılında yıkıldı)		Yeniden inşa edilerek, içlerinin restoran, mağaza gibi değer getirecek özel işlevlerle donatılarak yeni birikim alanları yaratılmak istenmektedir.
Tank Bakım Fabrikası	Zeytinburnu / 225 ha	Özelleştirildi / 1 nci Ordu	Özel	Konut alanı yapıldı
Zekariyaköy Füze Üssü	Sarıyer / 500 ha	Özelleştirildi / 15 nci Füze Üs Komutanlığı	Özel	3 ncü derece sit alanı olmasına rağmen konut alanı yapıldı.
Zeytinburnu Askeri Lojmanları	Zeytinburnu / 97 ha	Özelleştirildi / 1 nci Ordu	Özel	Millet Bahçesi ve konut alanı için kullanılacaktır
Piyade Okulu Aydınlı Bölgesi Askeri Alanı	Tuzla / 168 ha	Özelleştirildi/Tuzla Piyade Okulu	Özel	Yol yapımı ve konut alanı için kullanıldı
Florya'daki Askeri Lojmanlar ve Tesisler	Bakırköy / 34 ha	Özelleştirildi	Özel	Konut alanı için kullanıldı

Askeri Alanın İsmi	Yeri/Yüzölçümü	Günümüzdeki Durumu/İşlevi	Mülkiyet	Tescil Tarihi/Açıklama
Hadımköy Askeri Alanı	Arnavutköy / 160 ha	Özelleştirildi/Jandarma genel Komutanlığı	Özel	Sanayi tesis alanı, açık spor tesisi, akaryakıt istasyonu, belediye hizmet alanı, dini tesis, kreş-bakımevi, meydan, turizm alanı, otopark, park, pasif yeşil alan, resmi kurum alanı, sağlık tesis alanı, sosyal tesis alanı teknik öğretim alanı, ticaret alanı, tır parkı, yol yapılacak
Çekmeköy Kışlası	Çekmeköy / 187 ha	Özelleştirildi/3 ncü Kolordu	Özel	Arazinin 79 hektarı yani % 42.37'sini 'ticaret + konut' alanı olarak planlamaktadır
Jandarma Dikimevi Komutanlığı Arazisi	Beşiktaş / 30 ha	Özelleştirildi/Jandarma genel Komutanlığı	Özel	Turizm, ticaret, konut alanı yapılacak. Konutların önce 5 katlı sonra 15 katlı olmasına karar verildi.
Hasdal ve Tümgeneral Selahattin Gökkartal Kışlası	Eyüp / 5.000 ha	Özelleştirildi/3 ncü Kolordu	Özel	Konut, ticaret, sağlık tesisi alanı, akaryakıt ve bakım istasyonu, üniversite alanı, ilköğretim tesis alanı, ortaöğretim tesis alanı vb inşa edilecek.
Atışalanı Kışlası	Esenler / 236 ha	Özelleştirildi/47 nci Motorlu Piyade Alay Komutanlığı	Özel	Konut alanı ve Millet Bahçesi için kullanılacak

EK-7) İstanbul da Özelleştirilen veya Özelleştirilmeye Konu Edilen Önemli Askeri Alanlar (Kaynak: Muhtelif açık kaynaklardan toplanan bilgiler)

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul Ataköy Lisesi'nden 1982 yılında mezun oldu. Aynı yıl Hava Harp Okulunda lisans eğitimine başladı ve 1986 yılında eğitimini bitirerek teğmen rütbesinde subay olarak mezun oldu. Ülkenin çeşitli yerlerinde farklı rütbelerde yöneticilikler yaptı.

Harp Akademileri Komutanlığı Hava Harp Akademisi'nde Stratejik Planlama ve Liderlik alanında yüksek lisans eğitimini 2000 yılında tamamladı.

Yüksek Lisans sonrası muhtelif görevlerde çalıştıktan sonra 2007-2010 yılları arasında Paris Askeri Ataşeliği, 2010-2012 yılları arasında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsünde Bölüm Başkanlığı yaptı.

2014 yılları arasında Hava Kuvvetleri'nden Kurmay Albay rütbesinden emekli oldu.

2017 yılında bir Avrupa Birliği projesi kapsamında Sivil Havacılık Genel Müdürlüğünce verilen eğitici eğitmeni eğitimini alarak havacılık eğitmeni oldu.

An itibariyle 2019 yılından bu yana özel bir firmada satın alma yönetici olarak çalışmaktadır.